

SINTEZE LYCEUM

ION COTEANU

GRAMATICA de bază a LIMBII ROMÂNE

EDITURA ALBATROS 



Fiecare om are în mintea lui o g r a m a t i c ă, pentru că altfel nu ar putea să vorbească, să înțeleagă ce spune el însuși și nici ce spun ceilalți. Nu însă fiecare om știe cum arată gramatica din mintea lui. Pentru ca s-o afle, trebuie să se gîndească la felul în care se exprimă, la deosebirile și asemănările dintre cuvinte și părțile lor, dintre propoziții, fraze și părțile lor, iar ca să poată să stăpînească marea lor varietate, trebuie să le dea nume : *substantive, adjective, verbe..., subiecte, predicate, atribute* ș.a.m.d. De îndată ce și le-a lămurit, le utilizează mai ușor în vorbire și în scris.

Dintr-o asemenea idee s-a născut GRAMATICA DE BAZĂ A LIMBII ROMÂNE, prin care am urmărit să punem în valoare funcțiile și puterea gramaticii românești de a construi – cînd e bine cunoscută – propoziții și fraze nu numai corecte, ci și expresive.

Lei 13,50

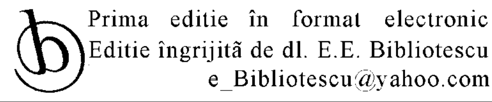


ION COTEANU

GRAMATICA DE BAZĂ A LIMBII ROMÂNE



EDITURA ALBATROS
București • 1982



(paginã goalã)

SUMAR

INTRODUCERE

Ce este în fond o gramatică?

Cînd spunem orice lucru, cît de simplu, pe înțelesul celorlalți, punem în mișcare un număr de reguli, fără de care nu am fi în stare să legăm nici două cuvinte între ele. Regulile acestea, de care de multe ori nici nu ne dăm seama, formează în mintea noastră o g r a m a t i c ă, nu numaidecît învățată în școală, ci deprinsă de la părinți, odată cu primele cuvinte, cu jocurile, cu cele dintîi poezii copilărești învățate pe de rost, o gramatică folosită mereu, ori de cîte ori vorbim sau scriem, ascultăm sau citim spusele altora. Ea seamănă cu un mecanism, bunăoară cu cel de ceasornice, dintre care unele arată, cum știm, orele și minutele, altele și numărul zilei din lună, altele chiar luna anului. Orele și minutele sînt indicate de un mecanism, pentru ziua lunii și luna anului e nevoie de încă unul sau mai multe mecanisme angrenate într-un tot cu cel dintîi. Tot astfel, cine vorbește despre lucruri simple, se folosește de o gramatică asemănătoare cu mecanismul ceasornicelor care arată orele și minutele. Cine vorbește despre știință, artă, literatură sau tehnică are nevoie de o gramatică mai dezvoltată. De aceea ne trebuie o gramatică mai bogată și mai nuanțată decît cea deprinsă fără studiu.

Ce este o regulă gramaticală?

O regulă gramaticală este o formulă simplă de tipul „dacă... atunci" pe care o avem toți în minte și o punem în practică aproape în mod automat. Dacă am spus, de exemplu, se aude, *atunci* se aude *poate fi combinat cu diferite cuvinte, cum sînt* bine, aici, aproape, acum *etc. sau cum sînt:* că, dacă, cum *etc., dar nu cu* eu, noi, voi *etc. Tot astfel, dacă am spus* cai, *și apoi vorbim despre unul singur, acela nu poate fi decît* cal.

În sfîrșit, dacă vrem să spunem că o persoană tace, *putem s-o facem indicînd numele persoanei, adăugînd un* el *sau* ea, *după cum este vorba de un bărbat sau de o femeie, sau pur și simplu fără aceste specificări* (tace).

După cum se vede, unele reguli au două sau mai multe soluții, în timp ce altele au una singură (cal-cai). *Și unele și celelalte nu sînt decît raporturile cuprinse în formele cuvintelor și în grupările de cuvinte, în propoziții și fraze. Cîte raporturi sînt atîtea reguli avem, dar ele nu cresc la infinit, pentru că, de exemplu, ce se întîmplă cu* tace, *se poate întîmpla și cu* aude, bate, cere, drege, expune, geme, icnește, jelește, merge, petrece, rămîne, vede etc.

Ce reprezintă o gramatică de bază?

Dacă luăm și comparăm gramaticile din mintea celor ce știu românește, în toate întîlnim un număr de reguli nedeosebite prin nimic între ele, oricît de învățați și de talentați sînt cei ce le întrebuințează. Ele constituie împreună gramatica de b a z ă. Regulile din gramatica de bază au caracter general. Ele se suprapun adesea cu reguli particulare, care trebuie să fie de asemenea luate în seamă, căci derivă din cele dintîi.

Gramatica uzului

Gramatica de bază ca și oricare dintre gramaticile derivate din ea pot fi descrise în diverse feluri, dar modalitățile mai importante sînt următoarele două:

a) să se înfățișeze schema, *adică să se enumere în formă generală și abstractă toate regulile acelei gramatici;*

b) să se înfățișeze uzul, *adică aplicațiile concrete ale regulilor din schemă și posibilitățile folosirii lor.*

Uzul este strîns legat de f u n c ț i i l e îndeplinite de cuvinte și de grupuri de cuvinte. Funcțiile, la rîndul lor, sînt incluse într-un fel sau altul în cuvinte și în grupurile de cuvinte de diverse mărimi cu care trebuie să se potrivească perfect. Dat fiind că din momentul cînd o gramatică este pusă în mișcare, toate părțile ei servesc la construirea de propoziții, fraze, grupări de fraze etc., ea funcționează ca un aparat mental a cărui existență se justifică și se explică prin rezultatele exprimate.

Gramatica normei culte (gramatica normativă)

Din unele reguli gramaticale rezultă două sau mai multe soluții. De obicei, una dintre acestea este mai des folosită de comunitatea de limbă din care facem parte. Cînd coincide și cu imaginea pe care comunitatea și-a făcut-o despre cele mai reușite forme de exprimare, atunci acea soluție este declarată obligatorie și devine n o r m ă *pentru aspectul cultivat al limbii. Soluția adoptată se poate să nu fie la un moment dat și cea mai răspîndită, dar să corespundă din alte puncte de vedere cu ceea ce se consideră că este necesar pentru buna exprimare.*

Soluțiile gramaticale ridicate la acest rang formează un corp de norme pentru limba cultă, numită și literară. Sistemul lor constituie gramatica normativă *a limbii. Fiind rezultatul unei lungi selecții, ea servește ca model, căci se întemeiază pe uzul cult al limbii și permite totodată dezvoltarea ordonată a acestuia.*

Diversele tipuri de gramatici și școala

Studiul gramaticii în școală coincide cu cerințele unei gramatici întemeiate pe norma cultă, sarcina profesorului de limba română fiind de a face pe elev să dispună — în cunoștință de cauză — de un registru variat și nuanțat de reguli prin a căror aplicare să ajungă în timpul cel mai scurt, și potrivit cu situațiile în care el se poate afla, la cea mai bună organizare a vorbirii și scrierii, iar prin aceasta să se exprime elegant și precis. Există în acest scop tehnici pedagogice, dar oricare dintre ele riscă să se piardă în amănunte lipsite de importanță dacă nu sînt întemeiate pe evaluarea cît mai exactă a gramaticii de care dispune cineva la data la care se începe educarea vorbirii și scrierii.

Studiul gramaticii în școală nu trebuie împovărat cu toate subtilitățile oferite de un curent lingvistic sau altul, scopul învățării nefiind teoria gramaticală și nici terminologiile, adesea foarte complicate, ci limba română ca obiect prin care gîndirea se poate perfecționa și exprima în formele cele mai eficace.

Aplicarea principiilor expuse aici se face în cartea de față după un plan care nu corespunde totdeauna cu tradiția. Dînd prioritate uzului, am fost obligați să cercetăm și modul în care structurile limbii române răspund funcțiilor enunțu-

rilor și am încercat să conducem expunerea noastră în așa fel încît să facem pe cititor să compare sau să alcătuiască el însuși construcțiile despre care vorbim sau pe care i le sugerăm.

Am putea rezuma punctul nostru de vedere în afirmația că, în cartea de față, am privit funcția ca un element care-și subordonează structura sau, altfel spus, că structura trebuie să se afle în serviciul funcției.

Discutarea amănunțită a raporturilor dintre funcție și structură nu intră însă în cadrul expunerii noastre. Indiferent la ce concluzie s-ar ajunge, ni s-a părut mai avantajos pentru studiul limbii române în stadiul actual al cunoștințelor să insistăm asupra rolului dominator al funcției, socotind că în felul acesta ne plasăm mai aproape de ceea ce ne-am obișnuit să numim în ultimele decenii „cultivarea limbii române".

Capitolul 1

PROPOZIŢII ŞI FRAZE

De obicei, oamenii vorbesc folosind grupuri de cuvinte, nu cuvinte izolate.

Să privim cu atenţie cîteva asemenea grupuri:

	(A)	(B)
(1)	Am pe masă...	Am pe masă un vas de flori.
(2)	Lenea e...	Lenea e cucoană mare.
(3)	Vasile şi-a păstrat...	Vasile şi-a păstrat calmul.
(4)	Daţi-mi...	Daţi-mi un kilogram de mere.
(5)	Băieţii au parcurs...	Băieţii au parcurs pe jos un drum foarte lung.

Grupurile din coloana (A) nu au înţeles clar, pe cînd cele din coloana (B) au. Acestea din urmă sînt **p r o p o z i ţ i i**.

Să luăm acum în discuţie seria de propoziţii subliniate din exemplele de mai jos care fac parte din dialoguri curente:

(1) — Cînd plecaţi?
— *Mîine.*

(2) — Mă cunoaşteţi?
— *Da.*

(3) — Cine lipseşte?
— *Ionescu.*

(4) — *Alo!*
— Da! Cine e la telefon?

(5) — Aveţi sticle de lampă?
— *Nu!*
— *Dar calendare?*
— *Nici!*
— Atunci... ce magazin e ăsta?
— *Farmacie!*

Cuvintele: *mîine, da, Ionescu, alo, nu, dar calendare, nici, armacie* sînt tot propoziţii, fiindcă au înţeles clar în situaţiile în care au fost rostite, însemnînd, de fapt:

(1) Mîine (plecăm).

(2) Da, (vă cunosc).

(3) Ionescu (lipseşte).

(4) Alo! (mă auziţi?).

(5) Nu (avem sticle de lampă!).
Dar calendare (aveţi)?
Nici (calendare nu avem)!
(Magazinul ăsta este) farmacie!

O propoziţie = un singur predicat.

Să cercetăm mai de aproape propoziţia *Vasile şi-a păstrat calmul*. Ea ne spune că persoana numită *Vasile* a făcut ceva (şi-a *păstrat* calmul).

Cuvintele care ne dau de ştire că o persoană, o fiinţă sau un lucru *fac* ceva, sînt p r e d i c a t e.

Să luăm acum propoziţia *Lenea e cucoană mare*. Grupul de cuvinte *e cucoană (mare)* arată c e e s t e *lenea*. Dacă am fi spus *Lenea este ruşinoasă, este ruşinoasă* ar fi arătat c u m e s t e *lenea*.

Cuvintele sau grupurile de cuvinte care arată *ce este* sau *cum este* ceva sau cineva sînt tot predicate, atunci cînd *este (era, a fost, va fi* etc.) se exprimă sau se subînţelege.

Să vedem, în sfîrşit, propoziţia *Am pe masă un vas de flori*. Din ea aflăm că *(eu*, cel care vorbesc) *am pe masă* ceva. Grupul de cuvinte *am pe masă* conţine predicatul *am*.

Lucrul, persoana, fiinţa etc. despre care predicatul spune ceva pot să nu întreprindă nici o acţiune în propoziţie, ci *să fie, să stea, să doarmă, să aibă* ceva etc. În gramatică se spune, totuşi, că ele *fac* ceva. Dar nu numai în gramatică. În vorbirea de toate zilele, la o întrebare ca *Ce face tata?*, se poate răspunde: „Stă în pat", sau „Are de lucru", sau „Este în concediu" etc.

Prin urmare, predicatul este cuvîntul sau grupul de cuvinte care arată *ce face, ce este* sau *cum este* lucrul, persoana, fiinţa la care se referă propoziţia.

În limba română, *o propoziție are totdeauna un predicat și numai unul*, chiar atunci cînd el este numai gîndit.

Această regulă se respectă și în cazuri ca: *Fata moșului era frumoasă, harnică și înțeleaptă;* cuvintele *era frumoasă, harnică și înțeleaptă* formează un singur predicat, fiindcă se referă împreună la *fata (moșului)*, arătînd cum era ea.

Regula amintită funcționează și atunci cînd predicatul este numai gîndit, ca în: *Cu ce treburi pe la noi?* Dacă predicatul ar fi fost și rostit, propoziția ar fi fost: *Cu ce treburi ați venit* (sau *vii*, sau *veniți) pe la noi?*

Un predicat + mai multe subiecte = o singură propoziție.

Lucrul, persoana, ființa, ideea etc. despre care predicatul spune că fac ceva, că sînt ceva sau cineva ori că sînt într-un anumit fel se numesc s u b i e c t e. *Fata (moșului)* din propoziția de mai sus este un grup de cuvinte care conține subiectul *fata*. Într-o propoziție ca *N-are acum timp de plimbare*, subiectul despre care predicatul *are* spune ceva, este o persoană *(el* sau *ea)*, dar ea nu este numită.

O propoziție nu poate să aibă decît un predicat și numai unul, dar mai multe subiecte; de exemplu: Găina, rața domestică, curcanul și bibilica *au pierdut deprinderea de a zbura*.

Condiția este ca predicatul să spună ceva despre toate subiectele la care se referă, luate împreună.

Două sau mai multe predicate = o frază.

Să luăm următoarele construcții:

(1) Cîinii latră, caravana trece.

(2) Culegeți flori și dăruiți-le din toată inima.

(3) S-ar scălda băiatul, dar se teme că e prea rece apa.

În fiecare dintre construcțiile (1) — (3) sînt două sau trei predicate, deci două sau trei propoziții, dar unite într-un tot prin înțelesul lor. Acestui „tot" îi spunem f r a z ă.

Definiția *propoziției:*

> **P r o p o z i ț i a** este un grup de cuvinte sau un cuvînt cu înțeles clar, avînd un singur predicat (exprimat ori gîndit).

Definiția *frazei:*

> **F r a z a** este un grup de cuvinte cu înțeles clar, avînd cel puțin două predicate (exprimate ori gîndite).

Capitolul 2

FELURILE PROPOZIŢIILOR

2.1 FELURILE PROPOZIŢIILOR DUPĂ ÎNŢELESUL LOR

Numărul de propoziţii formate de fiecare dintre noi în cursul vieţii este atît de mare, încît nu poate fi socotit, însă tipurile în care aceste propoziţii intră ca în nişte tipare sînt foarte puţine.

Să comparăm între ele propoziţiile de mai jos:

(1) Pămîntul se învîrteşte în jurul soarelui.
(2) Unde este strada Blănari?
(3) Deschide uşa!
(4) Ce frumos apus de soare!
(5) Să mai aştepte, oare?

Propoziţia (1) se numeşte a s e r t i v ă. La fel ca ea sînt sute şi mii de propoziţii din diversele domenii ale vieţii. De exemplu:

Tuberculoza se vindecă astăzi definitiv. Ţepii unor cactuşi sînt frunze modificate. Petrolul se distilează în rafinării. Apa conţine săruri minerale şi microorganisme. Ceasornicul măsoară timpul. Toamna se numără bobocii. Nimeni nu-şi cunoaşte sfîrşitul. Mama face plăcinte. etc.

Propoziţia (2) se numeşte i n t e r o g a t i v ă. La fel ca ea sînt toate propoziţiile prin care se întreabă ceva:

Aţi citit cartea aceasta? Cine a scris-o? Nu mi-ai găsit stiloul pe undeva? Ce doriţi? Încotro?

Propoziţia (3) se numeşte i m p e r a t i v ă. Ea poate fi:

a) i m p e r a t i v ă p r o p r i u - z i s ă, care exprimă un ordin, o poruncă: *Lasă pisica în pace! Băgaţi-vă minţile în cap! Staţi pe loc! Nu mişca!*

b) h o r t a t i v ă, care exprimă un îndemn, o rugăminte: *(Hai) să mergem la ştrand! Poftiţi la masă! Să ne apucăm de lucru! Spune-ne, bunico, o poveste!*

Propoziția care exprimă o dorință se numește o p t a t i v ă: *Aș mînca ceva dulce! N-ai vrea tu acum, pe căldura asta, un sirop de la gheață? Jelui-m-aș codrului!*

Propoziția (4) este e x c l a m a t i v ă. Ea indică o stare sufletească de admirație, de încîntare, de repulsie, o suferință, o compasiune etc.: *(Ptii,) frumos cățel! Ce miros îmbătător! (Uf,) ce căldură! Teribilă îmbulzeală! (Vai,) ce mă doare capul!*

Propoziția (5) este d u b i t a t i v ă, exprimînd șovăiala. De cele mai multe ori, ea cuprinde o negație: *Să plece, să nu plece...; Să fi intrat, să nu fi intrat...; Să spună, să nu spună...;* etc., dar și (fără negația *nu): Să plece, să rămînă...; Să fi intrat, să fi așteptat* etc.

Aceste propoziții pot fi afirmative sau negative:

felul propoziției	afirmativă:	negativă:
ASERTIVĂ:	Trenul a plecat la timp.	Trenul nu a plecat la timp.
INTEROGATIVĂ:	Ați citit pe Arghezi?	N-ați citit pe Arghezi?
IMPERATIVĂ:		
a. propriu-zisă	Deschideți ușa!	Nu deschideți ușa!
b. hortativă:	Spune-ne povestea!	Nu ne spune povestea!
OPTATIVĂ:	Aș pleca după-amiază.	N-aș pleca după-amiază.
EXCLAMATIVĂ:	Cît a mai suferit, săracul!	Cît n-a suferit, săracul!*

2.2 FELURILE PROPOZIȚIILOR DUPĂ STRUCTURA LOR

O propoziție poate să fie exprimată numai prin subiect — ca în cazul: (— Cine lipsește?) — *Ionescu!;* numai prin predicat, de exemplu: (— Unde este Ionescu?) — *Lipsește!*

---

* Uneori, exclamativa negativă are același înțeles cu exclamativa afirmativă.

sau, numai printr-o parte care nu este nici subiect, nici predicat: (— Cînd vă întoarceți?) — *Marți!* Ea poate să fie însă exprimată atît prin subiect cît și prin predicat: *Calul fuge. Vine toamna* sau poate să conțină și alte părți: *Calul acesta fuge ca săgeata. În curînd vine toamna cenușie.*

Subiectul și predicatul sînt numite părți principale, iar propoziția alcătuită numai din ele, propoziție simplă. Cînd este formată din subiect și predicat, și amîndouă sînt exprimate, ea este o propoziție simplă și completă, iar cînd îi lipsește una dintre cele două părți, ea este simplă, dar incompletă sau eliptică.

Propoziția cu subiectul și predicatul exprimate, dar și cu alte părți, care se numesc secundare, este o propoziție dezvoltată. Dacă are numai părți secundare, ea este socotită — de asemenea — propoziție dezvoltată, deși nu are uneori decît un singur cuvînt; de exemplu: — *Marți.* În aceste condiții, ea este o propoziție dezvoltată și, în același timp, eliptică.

2.3 FELURILE PROPOZIȚIILOR DUPĂ FUNCȚIA LOR

Funcția generală a unei propoziții constă din legăturile ei cu altă propoziție.

Să luăm următoarele exemple:

(1) Toamna se numără bobocii.

(2) Țara piere și baba se piaptănă.

(3) Cîinele care latră nu mușcă.

(4) Tînărul bate încet la ușă. Așteaptă liniștit. Se aude, în sfîrșit, zgomot de pași.

(5) Tînărul bate încet la ușă și așteaptă liniștit pînă se aude, în sfîrșit, zgomot de pași.

Propoziția (1) nu este legată de altă propoziție, nu depinde de alta și nici nu face pe alta să depindă de ea. Ea este independentă, de sine stătătoare.

Propozițiile din fraza (2) nu mai pot fi considerate independente. Deși nu depind una de cealaltă, ele sînt însă asociate într-o frază cu ajutorul unei conjuncții.

În fraza (3), propoziția *care latră nu mușcă* depinde de substantivul *cîinele*. Ea este o propoziție dependentă.

În fraza (4) avem o înșirare de propoziții independente în ordinea desfășurării evenimentelor, pe cînd în fraza (5), ultimele două propoziții au fost schimbate în dependente.

Prin urmare, propozițiile se împart după funcția lor generală atît în frază, cît și în afara frazei, în:

a) independente, b) dependente, c) asociate.

Propozițiile se mai pot împărți și după tipul de frază din care fac parte. Există două tipuri de frază: fraza formată din două sau mai multe propoziții asociate ca (2), cărora li se spune în această situație propoziții c o o r d o n a t e, iar frazei astfel alcătuite, frază formată prin coordonare.

Celălalt tip de frază (3) și (5) conține în mod obligatoriu una sau mai multe propoziții dependente, care se numesc și s u b o r d o n a t e, iar frazei cu una sau mai multe subordonate i se spune frază formată prin subordonare.

Într-o asemenea frază, propozițiile subordonate depind de o propoziție oarecare — numită r e g e n t ă. În fraza:

Nu mai știa ce să facă

propoziția *ce să facă* depinde de *nu mai știa* care este regenta ei.

O propoziție regentă poate să fie ea însăși subordonată alteia, ca în exemplul următor:

Nu mai știa ce să facă să-l împace.

Nu mai știa este regenta propoziției imediat următoare: *ce să facă*. Aceasta, la rîndul ei, deși subordonată, este regenta celei care vine imediat după ea:

să-l împace, singura care rămîne numai subordonată în fraza luată în discuție.

Altă împărțire a propozițiilor după funcțiile lor în frază se bazează pe ideea că unele au rolul principal, și acestora li se spune p r i n c i p a l e, iar altele au rol secundar, și acestora li se spune s e c u n d a r e.

În fraza:

Nu mai știa ce să facă să-l împace

propoziția *nu mai știa* este *principală* (și regentă);
„ *ce să facă* este *secundară* (și regentă), iar
„ *să-l împace* este tot *secundară* (dar nu și regentă).

Împărțirea în principale și secundare nu ține seama de celelalte funcții ale propozițiilor, ci se adaugă la ele. De aceea, o principală poate să fie și regentă, o secundară poate să fie regentă, dar și subordonată.

O principală nu poate să fie însă subordonată și nici invers.

Prin urmare, cînd într-o frază formată prin subordonare găsim propoziții care nu sînt subordonate în nici un fel altora, știm că ele sînt principale.

Capitolul 3

PĂRȚILE DE VORBIRE

În vorbire și în scris se folosesc mii de cuvinte diferite. Privindu-le mai de aproape, observăm că, deși sînt foarte diferite, ele au totuși și asemănări. Unele sînt nume de lucruri, de ființe, de însușiri, altele de acțiuni, unele sînt numai cuvinte de legătură, unele stau totdeauna numai într-o anumită poziție față de celelalte, altele își schimbă locul. Unele au multe forme, altele numai una. Pornind de la astfel de asemănări, ele pot să fie grupate în clase și, în loc de mii de cuvinte, vom avea numai cîteva clase cu una sau mai multe trăsături comune. Acestor clase li s-a dat numele de părți de vorbire. Cîștigul realizat prin gruparea cuvintelor în părți de vorbire constă în faptul că ceea ce se întîmplă cu un membru al unei clase, se întîmplă în principiu cu toți membrii ei.

Cuvintele limbii române se grupează în 10 clase sau părți de vorbire:

1. Clasa *substantivelor* sau *substantivul*
2. Clasa *adjectivelor* sau *adjectivul*
3. Clasa *numeralelor* sau *numeralul*
4. Clasa *pronumelor* sau *pronumele*
5. Clasa *articolelor* sau *articolul*
6. Clasa *verbelor* sau *verbul*
7. Clasa *adverbelor* sau *adverbul*
8. Clasa *prepozițiilor* sau *prepoziția*
9. Clasa *conjuncțiilor* sau *conjuncția*
10. Clasa *interjecțiilor* sau *interjecția*.

3.1 Clasa SUBSTANTIVELOR cuprinde cuvinte care denumesc lucruri, ființe, persoane, însușiri, colectivități, evenimente etc. Pentru a stabili dacă un cuvînt este substantiv, se pun întrebările:

— *Ce este acesta* sau *aceasta?*

— *Cine este acesta* sau *aceasta?*

Răspunsul obținut este obligatoriu un substantiv.

3.2 Clasa ADJECTIVELOR cuprinde cuvinte care însoțesc substantivele și adaugă ceva la înțelesul acestora. Adjectivele răspund la trei întrebări:

a. Cum este... (substantivul)?
Cum este apa? (Este) *rece* (sau *caldă* sau *limpede* sau *adîncă* etc.).

La întrebarea de mai sus nu răspund însă toate adjectivele. Astfel, în grupul *această carte, această* este adjectiv, dar nu răspunde la „Cum este cartea?", ci la întrebarea:

b. Care... (substantivul)?
Care carte? Aceasta, aceea, asta, aia, cealaltă (carte) etc.

Nici la întrebarea *b* nu răspund toate celelalte adjective. De exemplu, în grupul *zahăr mult* avem un adjectiv, pe *mult*. El nu poate fi obținut ca răspuns la întrebarea *b*, ci la a treia întrebare:

c. Cît, cîtă, cîți, cîte... (substantivul)?
Cît zahăr? *Mult, puțin. Cîți* inși? *Mulți, puțini, nenumărați* etc. (Răspunsul nu trebuie să fie însă un număr precis!).

3.3 Clasa NUMERALELOR este formată din cuvinte care exprimă un număr precis: *unu, una, o, doi, două, trei, (o) sută, o sută douăzeci și cinci, (o) mie, (un) milion, (două) miliarde* etc., *primul, al doilea, a doua, al (o) sutelea, a (o) suta* etc., *(o) miime, (o) cincime* etc.

Numeralul răspunde la una din întrebările: *cît, cîtă, cîți, cîte* puse unui substantiv: *Cît* dintr-un întreg? *Trei pătrimi. A cincea parte. Cîți* (substantivul)? *Cîți* inși? *Patru!* și la întrebările: *Al cîtelea* (substantivul)? *A cîta* (substantivul)? *De cîte ori? Cîți, cîte?*

● N o t ă. Numeralul seamănă foarte bine cu adjectivul. De aceea. în gramaticile unor limbi străine, el este numit

adjectiv al cantității sau *cantitativ*. În limba română, numeralul nu poate fi inclus printre adjective, pentru că o parte din el se comportă ca substantivele (și unele numerale sînt, de fapt, substantive), compară, de ex. un grup de cuvinte ca *o grămadă de cărți* și *douăzeci de cărți*.

3.4 Clasa PRONUMELOR este formată din cuvinte care au rolul de a ține locul substantivului: *eu, tu, el* etc., *meu, tău, său* etc., *acesta, aceasta* etc., *cine, oricine, ce, cineva, ceva* etc.

Unele pronume nu fac într-adevăr decît să țină locul substantivului, altele indică și ceva în plus. *Acesta*, de exemplu, ține locul unui nume de obiect sau de persoană și în același timp arată că obiectul sau persoana se află a p r o a p e de vorbitor, *acela* ține locul unei persoane sau al unui lucru aflate d e p a r t e de vorbitor, *cine, ce* etc. țin locul unui obiect, ființe, persoane n e c u n o s c u t e sau intenționat nedefinite de vorbitor etc.

3.5 Clasa ARTICOLELOR. Articolul este uneori un cuvînt, alteori, nu. Cînd spunem, de exemplu: *Astăzi este o zi frumoasă*, punem înaintea lui *zi* cuvîntul *o*, dar nu pentru ca să numărăm zilele, ci pentru a arăta că una dintre ele, cea de astăzi, este frumoasă. Cuvîntul *o* este articol. Tot astfel, în *A fost odată un moș și-o babă*, *un* și *o* sînt articole, căci cu ele nu începem să numărăm și nici să arătăm că este vorba despre moșul sau baba cu nr. 1, ci despre *un moș oarecare* și *o babă oarecare*.

Să comparăm acum cuvîntul *creion* dintr-o propoziție ca *N-am creion (am numai pix)* cu același substantiv din *Creionul acesta este bine ascuțit*. *Creion* nu are articol, *creionul* însă are. Articolul lui este *-l*, dar *-l* nu este un cuvînt.

3.6 Clasa VERBELOR cuprinde cuvinte care arată că diversele obiecte (lucruri, ființe, persoane etc.) *fac* ceva: *sînt, se mișcă, gîndesc, mănîncă, dorm, muncesc, lenevesc, se ceartă* etc.

Pentru a vedea dacă un cuvînt este verb, punem întrebarea: *Ce face?* la substantiv sau la pronume, iar cînd nu avem această posibilitate, punem întrebarea: *Ce se întîmplă (aici,*

acolo etc.)?, la care putem primi răspunsuri ca: *arde, plouă, fulgeră, se întunecă,* dar și ca *se face (curățenie), se muncește* etc.

3.7 Clasa ADVERBELOR. Adverbul este un însoțitor al verbului, la înțelesul căruia adaugă ceva: *(citește) mult, (zboară) sus, (merge) agale.* În general, el indică împrejurările în care se petrece lucrarea verbului.

Unele adverbe s-au specializat ca auxiliare ale adjectivelor și altor adverbe: *mai* frumos, *foarte* frumoasă, *mai* bine, *tare* bine etc.

3.8 Clasa PREPOZIȚIILOR. Prepozițiile sînt cuvinte care leagă substantivele și pronumele de verbe, substantivele între ele, dar nu și verbele între ele; de exemplu: *merge* (verb) spre *casă* (substantiv), *alunecă* pe *șine* (substantiv), *vorbește* (verb) cu *el* (pronume), *cel* despre *care se vorbește, ceas* de *mînă, călimară* cu *cerneală, struguri* din *vie* etc.

Prepoziția stă totdeauna înaintea substantivului sau cuvintelor pe care le leagă.

3.9 Clasa CONJUNCȚIILOR. Conjuncțiile sînt cuvinte care leagă între ele propoziții, verbe, adjective, adverbe, substantive: *Nu bea,* nici *nu mănîncă. Văzînd* și *făcînd. Bun* sau *rău. O fată* și *un băiat.* etc.

3.10 Clasa INTERJECȚIILOR. Interjecțiile sînt strigăte, țipete, suspinuri, mormăieli, zgomote reproduse cu ajutorul sunetelor articulate: *ah!, of!, vai!, hăis!, cea! ptrruuu!, hm! hîrșt!, pleosc!, trosc!* etc. Ele sînt cuvinte numai în măsura în care sînt formate din sunete vorbite.

3.11 PĂRȚI DE VORBIRE FLEXIBILE ȘI PĂRȚI DE VORBIRE NEFLEXIBILE

Primele 7 părți de vorbire din tabloul nostru au calitatea de a se modifica în cursul vorbirii după anumite reguli. Această calitate se numește f l e x i u n e, iar cuvintele care o au sînt f l e x i b i l e. Celelalte 3 părți de vorbire (prepoziția,

conjuncția și interjecția) nu au această calitate. Ele sînt *neflexibile*.

3.12 NUMELE ȘI VERBUL

Primele 5 părți de vorbire din același tablou au multe reguli de flexiune comune, deosebite de cele ale verbului. Din această cauză, ele mai sînt numite de unele gramatici și *nume*.

Se ajunge astfel la două categorii mari care se deosebesc prin flexiunea lor: *numele* și *verbul*.

După alte gramatici, pronumele ar trebui distins de restul părților de vorbire flexibile, care s-ar împărți în *nume*, *pronume* și *verb*.

• *Notă*. Împărțirea cuvintelor în modul arătat are avantajul de a sublinia asemănările și deosebirile de flexiune dintre nume și verb sau dintre nume, pronume și verb. Ea dă naștere, însă, și la unele confuzii. Adverbul, de exemplu, deși are reguli de flexiune asemănătoare cu ale adjectivului, nu poate fi cuprins nici în categoria numelui, nici în aceea a pronumelui și cu atît mai puțin în a verbului.

Capitolul 4

SUBSTANTIVUL

Substantivul este numele a ceva sau al cuiva: *alamă Bucureşti, ceas, cal, curaj, Ion, muncă, Maria, repetiţie, rîu, student, varză, zel* etc.

De obicei, el este un singur cuvînt. Există însă şi substantive **compuse** din două, trei sau mai multe cuvinte, ca: *apă tare, Bucureştii Noi, floarea soarelui, gura leului, Valea Largă, sare de lămîie, Bolintinul din Vale, nu-mă-uita* etc.

4.1 ECHIVALENTELE SUBSTANTIVULUI

În propoziţii şi în fraze, şi alte cuvinte, grupuri de cuvinte **sau** chiar propoziţii întregi îndeplinesc adesea rolul de substantiv. Ele sînt **echivalentele** substantivului.

În această situaţie pot să fie:

1. Pronumele: *Ea* studiază medicina. *(Ea* = o persoană feminină: *Ana, Maria* etc.)
   Te-a căutat *cineva*. *(Cineva* = o persoană).
   Ce ţi-am povestit, rămîne între *noi*. *(Ce* = povestea; *noi* = persoanele în cauză).
2. Adjectivul: *Leneşul* mai mult aleargă. *(Leneşul* = omul cel leneş).
3. Numeralul: A luat doi *zece* la latină. *(Zece* = nota zece).
   Scriem *trei* pe *cinci*. *(Trei* = cifra trei; *cinci* = cifra cinci).
4. Verbul: *A greşi* este omeneşte. (Faptul de a greşi).
   Fotografiatul interzis! (Faptul de a fotografia).
   Ieşirea prin uşa a doua! *(Ieşirea* = locul de ieşire).

5. Adverbul: *Agale* este inversul lui *repede*. (*Agale* = adverbul agale; *repede* = adverbul „repede“). *Mai* este un cuvînt de comparație. (*Mai* = adverbul „mai“).

6. Articolul: *Al* din „al doilea“ este articol. (*Al* = articolul „al“).

7. Prepoziția: *Pe* este frecvent în românește. (*Pe* = prepoziția „pe“).
Deasupra se folosește și ca adverb. (*Deasupra* = prepoziția „deasupra“).

8. Conjuncția: Cu *dacă* și *dar*, nu faci mare ispravă (*Dacă* = faptul de a spune „dacă“; *dar* = faptul de a opune „dar“).

9. Interjecția: Cînta un lăutar mai mult în *ofuri* decît în versuri.

10. O propoziție întreagă: *Ce ție nu-ți place*, altuia nu face.
Plăcerea era *să se găsească o soluție convenabilă pentru toată lumea*.
Nu mai știa *încotro merge*.
Își dădea seama *cu cine are de-a face*.

11. Un citat: *„Niște răi și niște fameni“* este din Scrisoarea III.
„Opera deschisă“ este o formulă a poeticii moderne.

● N o t ă. Cu excepția pronumelui care îndeplinește în mod obișnuit funcțiile substantivului, fiind un înlocuitor al acestuia, celelalte părți de vorbire au rol de substantiv în mod mai mult ori mai puțin accidental. Se vede de altminteri că echivalentele substantivului de la **3**, **5**, **6**, **7**, **8** și **11** sînt un fel de c i t a t e, care nu se pot dezvolta decît cu ajutorul unui substantiv propriu-zis (cifra „trei“; *adverbul* sau *cuvîntul* „agale“ etc.).

4.2 FELURILE DE SUBSTANTIVE

După conținutul lor general, substantivele se pot grupa în patru categorii: 1) **comune;** 2) **proprii;** 3) **abstracte;** 4) **colective.**

4.2.1 *Substantive comune și substantive proprii*

Să luăm în discuție două substantive: *oraș* și *Timișoara*. Primul numește orice așezare omenească de o anumită mărime și cu o administrație corespunzătoare. Al doilea, *Timișoara*, numește o așezare precisă din sud-vestul României, cu un specific propriu. *Oraș* este numele pentru noțiunea corespunzătoare, indiferent de cum arată cutare oraș; prin urmare, o denumire g e n e r i c ă, pe cînd *Timișoara* este denumirea unui oraș p a r t i c u l a r.

Substantivul **comun** este, așadar, numele pe care-l dăm oricărui obiect dintr-o mulțime sau dintr-o clasă de obiecte de același fel.

Substantivul (sau numele) **propriu** este numele unui obiect (lucru, ființă) particular.

N u m e p r o p r i i f o l o s i t e c a s u b s t a n t i v e c o m u n e ș i i n v e r s

Să luăm în discuție substantivele din următoarele propoziții:

(1) *Odiseea* este una din marile opere literare ale antichității.

(2) Călătoria a fost o adevărată *odisee*.

(3) Nu mai fumează *Carpați*, nici *Bucegi*, nici *Snagov*, nici un fel de țigări.

În (2) și (3) numele proprii *Odiseea, Carpați, Bucegi, Snagov* nu mai sînt — ca substantivul *Odiseea* din (1) — nume proprii în adevărata accepțiune a cuvîntului, căci li se atribuie rolul de substantive comune.

Dimpotrivă, în propozițiile de mai jos, unele nume au fost transformate din comune în proprii:

(4) Satul din vale se numește *Izvoarele*.

(5) Pe băiat îl cheamă *Mielu*.

Ca *Izvoarele* și *Mielu* sînt multe substantive comune devenite nume de locuri sau de persoane; de ex.: *Berbecaru, Curelaru, Dulgheru, Fîntînele, Economu, Geambașu, Mătăsari, Moraru, Olaru, Popa, Piscul, Rotaru, Șerbu, Temelie, Vărzaru* etc.

Prin urmare, între substantivele comune şi cele proprii se fac numeroase treceri, cu deosebire de la cele comune la cele proprii. Odată cu aceste treceri, substantivele comune îşi schimbă comportarea gramaticală, căci spunem, de ex.: *haina lui Curelaru*, dar *haina curelarului*.

4.2.2 *Substantive abstracte*

Substantivele abstracte sînt:

a) nume de însuşiri, calităţi, defecte: *agerime, bunătate, făţărnicie, frumuseţe, lene, mărinimie, nerozie, prostie, răutate, urîţenie, vanitate, viclenie* etc.;

b) nume de stări, de situaţii: *amorţeală, bucurie, fericire, plictiseală, sănătate, ură, boierie, robie, ticăloşie, plăcere, rătăcire, trai, veghe* etc.;

c) nume de acţiuni: *apărare, comportare, fugă, înrăutăţire, răcire, rătăcire, mers, plîns, adăpat, cusut* etc.

Substantivele abstracte se deosebesc de celelalte categorii de substantive prin faptul că denumesc obiecte care, de obicei, nu se numără. Cînd de la un substantiv abstract avem totuşi plural, acesta capătă de multe ori înţeles concret. Să se compare, *bunătate* cu *bunătăţi*, *prostie* cu *prostii*, *viclenie* cu *viclenii* etc.

Formarea substantivelor abstracte

Substantivele abstracte se formează de la:

a) **adjective:** *ager — agerime, bun — bunătate, trist — tristeţe, vesel — veselie, urît — urîţenie* etc.;

b) **verbe:** *amorţi — amorţeală, birui — biruinţă, cuteza — cutezanţă, celebra — celebrare, dărui — dăruire, strînge — strînsură, trăi — trăire, veghea — veghe* etc.

● Notă. Foarte multe substantive abstracte nu sînt decît anumite forme ale verbului: *apărare (apăra), comportare (comporta), dăruire (dărui), fericire (ferici), mers (merge), plîns (plînge)* etc.

4.2.3 *Substantive colective*

Denumirile de totalităţi sau de grupuri de obiecte (lucruri, fiinţe, persoane) sînt substantive colective ca: *ceată, ciurdă, grup, grupă, stol, turmă* etc.; *argăţime, argintărie, călărime, majoritate, minoritate, mulţime, muncitorime, omenire, brădet, cuconet, făget, tineret, aluniş, mărăciniş, porumbişte* etc.

F o r m a r e a s u b s t a n t i v e l o r c o l e c t i v e

Substantivele colective se formează de la:

a) **adjective:** *mult — mulțime, prost — prostime;*
b) alte **substantive:** *argint — argintărie, popă — popime, alun — aluniș, brad — brădet, porumb — porumbiște* etc.

● N o t ă. După cum se vede, stabilirea felurilor de substantive după conținutul lor general propusă aici nu a urmărit realizarea unei simetrii. *Abstractele* nu au fost puse în opoziție cu *concretele*, nici *colectivele* cu *individualele* — pentru bunul motiv că o asemenea simetrie nu prezintă interes gramatical. Nu am recurs nici la termenul *apelative* pentru substantivele comune, deși el este frecvent utilizat în studiile de onomastică, unde este pus în opoziție cu numele proprii.

Capitolul 5

GENUL LA SUBSTANTIVE

Genul este o caracteristică sau o categorie g r a m a t i c a l ă a substantivelor, adjectivelor, pronumelor, articolelor şi numeralelor.

La substantiv, el se recunoaşte aşezînd înaintea acestuia una din perechile de cuvinte:

(1) *acest — aceşti* sau *un — doi*

(2) *această — aceste* sau *o — două*

(3) *acest — aceste* sau *un — două*

Substantivele care primesc perechea (1) se numesc **masculine.**

Substantivele care primesc perechea (2) se numesc **feminine.**

Substantivele care primesc perechea (3) se numesc **neutre.**

Între categoria gramaticală a genului şi sexul fiinţelor nu este o legătură obligatorie (de la substantiv la substantiv). O asemenea legătură există în româneşte, dar între totalitatea substantivelor nume de fiinţe şi primele două genuri, căci orice nume de fiinţă *trebuie* să fie de genul masculin sau feminin, indiferent dacă acesta corespunde sau nu cu sexul; *gazdă, santinelă* şi *calfă* sînt feminine, deşi denumesc sau pot denumi bărbaţi; *canalie* este feminin, chiar dacă se referă la un bărbat; *nătăfleaţă* poate fi feminin (*o*) sau masculin (*un*) după sexul persoanei căreia îi este atribuit etc.

Inversul nu este însă adevărat. Un nume de lucru poate să fie masculin, feminin sau neutru, dar printre neutre figurează foarte puţine nume de fiinţe.

Prin urmare:

MASCULINUL + FEMININUL conțin NUME DE FIINȚE și NUME DE OBIECTE (neînsuflețite).

NEUTRUL conține — afară de cîteva substantive — numai NUME DE OBIECTE (neînsuflețite).

5.1 RECUNOAȘTEREA GENULUI DUPĂ TERMINAȚIILE SUBSTANTIVULUI

Genul se poate recunoaște și după unele terminații. Astfel sînt feminine:

a) substantivele terminate în **-á, -eá, -iá** și **-í**, de ex.:

basma	para	perdea
ciulama	albăstrea	nuia
dambla	cățea	raia
haimana	cișmea	zi

● Notă: În **-í** există un singur cuvînt, *zi*; celelalte substantive, puține la număr, terminate în **-í** sînt masculine; de ex.: *colibri*, sau neutre: *potpuri, taxi;*

b) substantivele terminate în *-ă* (cu excepția lui *papă, popă, tată, vlădică, vodă* și a unor nume proprii terminate în **-ică**; de exemplu, *Aurică);*

c) substantivele terminate în **-are, -ere, -ire** și **-îre** provenite din verbe: *apărare, cădere, trecere, iubire, coborîre* etc.;

d) substantive terminate în **-ătate, -etate, -itate:** *bunătate, varietate, celebritate* etc.;

e) substantivele terminate în **-iune** (cu excepția lui *tăciune, răpciune* și *perciune): națiune, pensiune, spurcăciune, urîciune* etc.);

f) substantivele terminate în **-ie** (cu excepția lui *bădie, tataie* și a numelor lunilor anului care au această terminație):

agie	doctorie	pălărie	stihie
baie	economie	răgălie	trestie
berărie	frînghie	salcie	unghie
bestie	magazie	stinghie	vrabie etc

g) substantivele terminate în **-o, -ó, -ou** și **-ú** sînt n e u t r e:

radio	apropó	birou	ecou	ou	atú
recto	dominó	cadou	ferodou	panou	tabú
verso	șevró	carou	mantou	tricou	
zero		depou	metrou		etc.

Excepție: *flamingo, marabú* — nume de păsări exotice, care sînt masculine.

Sînt m a s c u l i n e:

h) substantivele terminate în **-gíu:**

boiangiu	lefegiu	tinichigiu	
camionagiu	parlagiu	tutungiu	
geamgiu	reclamagiu		etc.

5.1.1 Tabloul genurilor după terminații:

Nr.	Terminația	Feminin		Masculin		Neutru
		neînsuflețit	însuflețit	neînsuflețit	însuflețit	neînsuflețit
1.	-á	+	+	—	—	—
2.	-eá	+	+	—	—	—
3.	-iá	+	—	—	—	—
4.	-ă	+	+	—	(+)	—
5.	-e	+	+	+	+	+
6.	-ătate, -etate, -itate, -are	+	(+)	—	—	—
7.	-ere, -ire, -îre	+	+	—	—	—
8.	-iune	+	—	—	—	—
9.	-ie	+	+	(+)	(+)	—
10.	-i	—	—	+	+	+
11.	-í	(+)	—	—	+	+
12.	-o	—	—	—	(+)	+
13.	-ó	—	—	—	—	+
14.	-u	—	—	+	+	+
15.	-ú	—	—	—	(+)	+
16.	-ou	—	—	—	—	+
17.	-gíu	—	+	—	—	—
18.	consoană	—	—	+	+	+

Legendă: (+) arată situațiile excepționale.

● **N o t ă.** Din acest tablou rezultă că substantivele terminate în **-e** pot fi de orice gen, ceea ce este exact; numai că masculinele și neutrele în **-e** nu fac *împreună* mai mult de 40—50 de substantive, în timp ce femininele cu aceeași terminație sînt peste cîteva mii.

5.2 GENUL DUPĂ ÎNȚELESUL GENERAL AL SUBSTANTIVELOR

a. Numele zilelor săptămînii sînt **feminine,** indiferent de terminație.

b. Numele lunilor anului sînt **masculine,** indiferent de terminație, deci și cele în **-ie,** ca *ianuarie, februarie* etc.

c. Numele literelor sînt **masculine:** un *a,* doi *a;* un *be,* doi *be;* un *te,* doi *te* etc.

d. Numele cifrelor sînt **masculine:** un *trei,* doi *trei* etc.

e. Cele mai multe nume de arbori, plante, flori sau legume terminate în **-i, -u** sau **consoană** sînt **masculine:**

ardei	cedru	alun	cais	leuștean	
lămîi	coriandru	brad	cireș	mac	
scai	jugastru	bujor	ciulin	morcov	
tei	leandru	cactus	fag	porumb	etc.

Rămîn, totuși, în afară: *grîu, in, mei, orez, ovăz, pelin* și încă vreo cîteva. Unele, ca *grîu, ovăz,* sînt **neutre;** altele, ca *orez, pelin, in,* deși greu de controlat, se încadrează tot între neutre.

f. Cele mai multe nume de ocupații bărbătești sînt **masculine.** Excepții fac: *agă, calfă, călăuză, capuchehaie, gazdă, santinelă* etc., care sînt **feminine.**

5.3 SUBSTANTIVE DIFERITE SAU DIFERENȚIATE PENTRU CELE DOUĂ SEXE

În multe situații este necesar ca substantivele să arate prin genul lor gramatical sexul ființelor. Acest lucru se face sau cu două cuvinte diferite sau formînd un feminin de la masculinul corespunzător.

5.3.1 Masculinul și femininul exprimate de două substantive diferite

masculin	feminin	masculin	feminin
trîntor	albină	țap	capră
armăsar	iapă	vier	scroafă
berbec	oaie	băiat	fată
bou	vacă	bărbat	femeie
cal	iapă	bărbat	nevastă
cerb	căprioară	frate	soră
cîine	cățea	ginere	noră
cotoi	pisică	moș	babă
motan	pisică	om	femeie
porc	scroafă	tată	mamă
taur	vacă	unchi	mătușă

5.3.2 Feminine formate de la masculine

Femininele se formează de la masculine cu ajutorul unor **sufixe.** Sufixele cel mai des utilizate în acest scop sînt: **-ă, -că, -oaică, -iță, -easă, -toare.**
Sînt formate cu sufixul **ă:**

masculin	feminin	masculin	feminin
absolvent	absolvent**ă**	naș	naș**ă**
bunic	bunic**ă**	nepot	nepoat**ă**
bursier	bursier**ă**	socru	soacr**ă**
contabil	contabil**ă**	activist	activist**ă**
cuscru	cuscr**ă**	chimist	chimist**ă**
elev	elev**ă**	violonist	violonist**ă**

Sufixul **-ă** se adaugă pentru a forma femininul și la unele nume de locuitori, terminate la masculin în **-ez:**

albanez albanez**ă** olandez olandez**ă**
berlinez berlinez**ă** polonez polonez**ă** etc.

Fac excepție: *chinezoaică, franțuzoaică, englezoaică.*

S u f i x u l **-că** se folosește pentru a forma feminine de la masculinele terminate în **-an** care denumesc pe locuitorii unei țări, ai unui oraș, ai unei provincii, ai unui sat etc.

De ex.:

american	american**că**	iranian	iranian**că**
armean	armean**că**	italian	italian**că**
bănățean	bănățean**că**	orășean	orășean**că**
clujean	clujean**că**	sătean	sătean**că**
egiptean	egiptean**că**	țăran	țăran**că**
fenician	fenician**că**	vîlcean	vîlcean**că**

S u f i x u l **-oaică** formează femininul de la unele nume de animale masculine:

cerb	cerb**oaică**	șarpe	șerp**oaică**	
iepure	iepur**oaică**	tigru	tigr**oaică**	
leu	le**oaică**	urs	urs**oaică**	
lup	lup**oaică**	zmeu	zme**oaică**	etc.

și de la nume de locuitori terminate în **consoană,** care nu au alt sufix, de ex.:

arab	arăb**oaică**	sas	săs**oaică**	
bulgar	bulgăr**oaică**	tătar	tătăr**oaică**	
ceh	ceh**oaică**	sîrb	sîrb**oaică**	
grec	grec**oaică**	turc	turc**oaică**	
rus	rus**oaică**	ungur	ungur**oaică**	etc.

Tot cu acest sufix se formează și femininele de la masculinele terminate în **-giu:** *mahalagiu-mahalagioaică, tutungiu-tutungioaică.*

Cu sufixul **-iță** se formează feminine în special de la nume de păsări și de la nume de profesiuni sau ocupații masculine;

baci	băc**iță**	păun	păun**iță**	
canar	cănăr**iță**	poștar	poștăr**iță**	
casier	casier**iță**	strungar	strungăr**iță**	
doctor	doctor**iță**	sudor	sudor**iță**	
hangiu	hang**iță**	școlar	școlăr**iță**	etc.

Cu sufixul **-easă** se formează feminine care au, după situație, fie înțelesul de „soție a celui indicat de substantivul masculin", fie înțelesul de „cea care face o lucrare":

ban	băn**easă**	croitor	croitor**easă**
blănar	blănăr**easă**	diacon	diacon**easă**
bucătar	bucătăr**easă**	lăptar	lăptăr**easă**
cîrciumar	cîrciumăr**easă**	preot	preot**easă**
colonel	colonel**easă**	vornic	vornic**easă**

Cu sufixul **-toare,** feminin de la **-tor,** se formează substantive cu înțelesul general de „cea care face o lucrare":

ascultător	ascultă**toare**	lucrător	lucră**toare**
călător	călă**toare**	muncitor	munci**toare**
îngrijitor	îngriji**toare**	țesător	țesă**toare**
învățător	învăță**toare**	vînzător	vînză**toare** etc.

O caracteristică a acestor ultime substantive este faptul că toate pot fi și adjective.

5.3.3 Masculine formate de la feminine

Unele masculine se formează de la feminine cu ajutorul sufixelor **-an** și **-oi** (acesta din urmă fiind perechea lui **-oaie**): *ciocîrlie-ciocîrl***an,** *curcă-curc***an,** *gîscă-gîsc***an,** *barză-bărz***oi,** *broască-brosc***oi,** *cioară-cior***oi,** *vulpe-vulp***oi** etc.

5.3.4 Sufixele înșirate mai sus nu se atașează însă la orice fel de substantive. Multe substantive nu pot forma un feminin sau un masculin deosebit. De exemplu: *albatros, bizon, bursuc, caras, crocodil, dinozaur, erete, furnică, inorog, lăstun, pițigoi, prepeliță, privighetoare, rîs, sticlete, șoim, știucă, uliu, veveriță, viezure* etc. Unele gramatici numesc **epicene** substantivele care, deși denumesc ființe, nu fac distincție între sexe prin genul gramatical.

5.4 SUBSTANTIVE CU DOUĂ GENURI

Există și substantive cu două genuri. Iată cîteva dintre cele cu același înțeles la două genuri gramaticale: *beretă-berete* (feminin) față de *beret-berete* (neutru), *acumulator-acumulatoare* (neutru), *acumulator-acumulatori* (masculin); *bob-bobi* (masculin), *boabă-boabe* (feminin).

5.4.1 Substantive cu două genuri și cu înțelesuri diferite

Următoarele substantive mai des utilizate au înțelesul diferențiat pe genuri:

masculin	neutru
cap-capi „conducător"	*cap-capete* „extremitate a unui corp" *cap-capuri* „promontoriu"
corn-corni „nume de arbore"	*corn-coarne* „concrescență pe capul animalelor cornute". *corn-cornuri* „pîinișoară sau produs de patiserie în formă de semilună".
colț-colți „dinte canin"	*colț-colțuri* „ungherul unei încăperi, vîrful unui obiect (cutie, ladă, tablou etc.)".
cot-coți „veche măsură de lungime"	*cot-coate* „îndoitura exterioară a brațului omenesc". *cot-coturi* „îndoitura în formă de unghi a unei țevi, a unui burlan"; „meandră a unui curs de apă, sau a unui lac, a unei bălți".
difuzor-difuzori „persoană care difuzează publicații (periodice)".	*difuzor-difuzoare* „parte dintr-un aparat de difuzare a vorbirii prin radio".
element-elemenți „unul din părțile producătoare de electricitate dintr-o baterie sau dintr-un generator electric".	*element-elemente* „corp chimic", „individ ca parte a unei colectivități".
muc-muci „scurgere mucoasă din nas".	*muc-mucuri* „vîrful de sfoară al unei lumînări"; „rămășiță de lumînare sau de țigară".
ochi-ochi „organul vederii".	*ochi-ochiuri* „ou întreg prăjit în tigaie"; „nod al unei împletituri"; „porțiunea dintre noduri a unei plase".

masculin	neutru
pas-paşi „spaţiul călcat cu o singură mişcare a picioarelor".	*pas-pasuri* „trecătoare în munte".
rîs-rîşi „linx".	*rîs-rîsete* „faptul de a rîde".
segment-segmenţi „piesă care fragmentează un spaţiu de mişcare dintr-un mecanism".	*segment-segmente* „fragment, parte sau porţiune dintr-un întreg".
timp-timpi „unitate de măsurat ritmul".	*timp-timpuri* „vreme".
tranzistor-tranzistori „elemente electronice cu rol de lămpi de radio".	*tranzistor-tranzistoare* „aparate de radio-recepţie cu tranzistori".

5.5 GENUL NUMELOR PROPRII DE PERSOANĂ

Numele proprii de persoană, mai ales p r e n u m e l e, sînt bineînţeles mai totdeauna de genul masculin sau feminin, avînd aceleaşi terminaţii ca şi numele comune: *Claudiu-Claudia, Gabriel-Gabriela, Teodor-Teodora* etc.

În următoarele situaţii, genul gramatical nu corespunde însă cu terminaţia:

a) la prenume de bărbaţi ca:

Badea	Nichita	Ilie
Horia	Oprea	Macarie
Ieremia	Stoica	Teodosie
Luca	Toma	etc.

b) la prenumele de bărbaţi derivate cu sufixul feminin **-ică:**

Aurică	Florică	Marinică
Costică	Jenică	Nică
Dobrică	Georgică	Petrică
Fănică	Jenică	Vasilică etc.

c) la prenumele de bărbaţi derivate cu sufixul feminin **-iţă:**

Bădiţă	Gheorghiţă	Mitriţă	Tomiţă
Dumitriţă	Ioniţă	Niţă	Tudoriţă etc.

d) la prenume de femei derivate cu sufixe masculine: *Corinel, Dorinel, Floricel, Irinel, Mimicel, Lenuş* etc.

Unele prenume servesc atît pentru bărbaţi cît şi pentru femei. De ex.: *Dorinel, Dosi, Gabi, Gigi, Rene* etc. Genul lor gramatical (masculin ori feminin) nu se descoperă decît dacă se ştie căror persoane sînt atribuite aceste nume.

● N o t ă. Prenumele din categoriile *b* şi *c* servesc de multe ori ca bază pentru formarea de noi feminine prin transformarea terminaţiei **-ă** în **-a:**

Aurica	Ionica	Gheorghiţa
Dobrica	Nica	Ioniţa
Fănica	Dumitriţa	Tudoriţa etc.

5.6 GENUL PERSONAL

Datorită faptului că masculinele şi femininele care denumesc persoane (nume comune sau nume proprii) au unele deosebiri faţă de substantivele masculine şi feminine care denumesc obiecte s-a considerat că ele ar trebui încadrate într-un gen gramatical subordonat atît masculinului cît şi femininului, de fapt categoriei de substantive care denumesc fiinţe. Acestui subgen care nu există în mod independent i s-a dat numele de **gen personal.**

El s-ar caracteriza prin:

1) genitiv-dativ cu articolul **lui** la numele proprii de persoane masculine: *lui Andrei, lui Constantin, lui Dumitru* etc.;
2) vocativul în **-ule** la unele nume de animale folosite pentru persoane: *boule! măgarule! dobitocule!* etc.;
3) întrebuinţarea prepoziţiei **pe** la acuzativ atît pentru substantive ca cele de sub 1), cît şi pentru substantive ca cele de sub 2) — pentru acestea din urmă, numai cînd sînt asimilate cu numele de persoană. De exemplu: *A întîlnit pe dobitocul de...*
4) întrebuinţarea prepoziţiei **de,** precedată de **al (alde)** înaintea numelor proprii de persoană: **alde** *Vasile,* **alde** *Ionescu* sau, singură, în construcţii ca *dobitocul* **de** *X, prostul* **de** *Ion, deşteptul* **de** *ispravnic, isteţul* **de** *copil* etc.

Trăsăturile de mai sus se explică însă suficient de bine prin declinare, în general. De aceea, genul personal nu constituie — după părerea noastră — o subcategorie gramaticală a masculinului şi femininului substantivelor care denumesc persoane sau fiinţe privite ca persoane.

Capitolul 6

NUMĂRUL LA SUBSTANTIVE

Între formele următoare ale aceluiaşi substantiv: *arătă-arte, fată-fete, burete-bureţi, mulţime-mulţimi, cîine-cîini, dulap-dulapuri, sat-sate* etc. deosebirea se datorează faptului că prima formă indică un singur obiect sau o singură totalitate de obiecte, iar a doua, mai multe obiecte sau mai multe totalităţi.

Formele luate de substantiv pentru a arăta cînd este vorba despre un singur obiect sau o singură totalitate şi cînd este vorba despre mai multe reprezintă categoria gramaticală a **numărului.** Ea este alcătuită în limba română din **singular** şi din **plural.**

În calitate de categorie gramaticală, numărul este condiţionat pe de o parte de gen, pe de altă parte de el însuşi, pluralul fiind dependent de singular, iar uneori invers.

6.1 DESINENŢELE DE NUMĂR

Pluralul se formează de la singular cu ajutorul **desinenţelor.** Singularul, fiind în relaţie cu pluralul, are şi el desinenţe. Astfel, substantivele m a s c u l i n e au la singular desinenţele:

-e: *burete, castravete, frate, ginere* etc.;
-u: *băieţandru, bou, codru, ministru* etc.

Masculinele care se termină în consoană ca:

boboc, covrig, sac, pantof, rotar, suedez, tătar, viţel etc. ca şi cele care se termină în **-i:**
ardei, baboi, ochi, piţigoi nu au o desinenţă exprimată.

Se presupune însă că ea există. De aceea, ea poartă numele de **desinență zero.**

Femininele au la singular desinențele:

-ă: *albină, bunică, ceară, dungă, elevă, veveriță* etc.;
-e: *carte, directoare, minge, baie, femeie* etc.;
-á: *baclava, ciulama, mucava, saca* etc.; dar și
-eá (și în forma **-iá**): *acadea, canapea, stea, vițea, nuia, raia* etc.;
-i: *zi.*

Neutrele au la singular aceleași desinențe ca și masculinele: *spate, roi, registru, cadou, dulap, accident* etc.

● Notă. Între terminații și desinențe sînt foarte mari deosebiri. Cea mai importantă constă în faptul că terminația este partea finală a *oricărui* cuvînt, scoasă de noi în evidență după necesități, pe cînd desinența apare numai la *cuvintele flexibile.* Terminațiile nu au funcții, pe cînd desinențele au *totdeauna.*

Astfel, putem spune că un cuvînt ca substantivul neutru *burghiu* are terminația *-iu,* dar desinența lui este numai *-u;* putem spune că un masculin ca *bursuc* se termină în consoană, dar desinența lui este zero; în sfîrșit, putem spune că *mătură* se termină în *-ură,* dar desinența acestui feminin este numai *-ă.*

Terminațiile cuvintelor se schimbă adesea sub influența desinențelor și invers. De aceea este necesar să folosim atît termenul *desinență,* cît și pe cel de *terminație.*

Pentru **plural,** limba română are trei desinențe principale și trei secundare.

Desinențele principale sînt:

-e: *albine, fete, sate, cuie* etc.
-i: *cărți, băi, covrigi, studii* etc.;
-uri: *certuri, dulapuri, roiuri* etc.

Desinențele secundare care apar numai pentru feminine sînt:

-(a)le: *baclavale, mucavale, sarmale* etc;
-(e)le: *caramele, stele, nuiele* etc.;
-le: *zile.*

● Notă. După cum se vede, singularul are 8 desinențe (împreună cu desinența zero), pe cînd pluralul are numai

6, dintre care 3 secundare. Acestea din urmă sînt de fapt variante ale uneia singure, a lui **-le,** în formele **-(a)le** și **-(e)le.**

Pentru a forma pluralul, trebuie ca cele 8 desinențe de singular să fie înlocuite de cele 3 desinențe principale și de cele 3 secundare. Cum acestea din urmă sînt condiționate în mod clar de singular, rămîne ca celelalte 6 desinențe de singular să fie înlocuite cu desinențele principale ale pluralului, care sînt numai 3.

6.2 FORMAREA PLURALULUI

6.2.1 Pluralul masculinelor

Toate masculinele formează pluralul cu desinența **-i,** indiferent de desinența de singular; deci:

a) cele terminate la singular în **-e, -i** sau **-u** înlocuiesc pe **-e, -i** sau **-u** cu **-i:**

brusture	brusturi	lămîi	lămîi
burete	bureți	rățoi	rățoi
cîine	cîini	scai	scai
custode	custozi	tei	tei
frate	frați	cedru	cedri
mărăcine	mărăcini	leu	lei
purice	purici	ministru	miniștri
tutore	tutori	socru	socri
buhai	buhai	tigru	tigri etc.

b) cele terminate în **-iu** fac pluralul în **-ii:**

boiangiu	boiangii	lefegiu	lefegii
camionagiu	camionagii	muftiu	muftii
geamgiu	geamgii	vizitiu	vizitii etc.

c) cele terminate în consoană fac pluralul prin adăugarea desinenței **-i** după consoană, pe care o modifică dacă este cazul; de ex. (în ordinea consoanei finale):

corb	corbi	crap	crapi
drac	draci	pas	pași
brad	brazi	biceps	bicepși
		sfinx	sfincși
mag	magi	prinț	prinți
cal	cai	mînz	mînji
monah	monahi	nerv	nervi

general	generali	bonz	bonzi
bizon	bizoni	etc.	

d) Masculinele terminate în **-ă:** *papă, popă, tată, vlădică* fac, de asemenea, pluralul în **-i:** *papi, popi, tați, vlădici* (*vodă* nu are pural).

e) Au plural neregulat: *om-oameni;* o formă arhaică a lui *tată - tătîni* și una analogică a lui *frate - frățîni, cap-capete, oaspe-oaspeți, soră-surori, noră-nurori.*

6.2.2 PLURALUL FEMININELOR

Femininele își formează pluralul cu două desinențe principale: **-e** și **-i,** mai rar cu **-uri**, și cu desinențele secundare **-ale, -ele, -le.**

Desinențele secundare se folosesc numai pentru femininele terminate în vocală accentuată, adică:

a) femininele în **-á** fac pluralul în **-ale:**

aba	abale	saca	sacale	
basma	basmale	sofa	sofale	
raia	raiale	tarla	tarlale	etc.

Fac excepție: *nuia-nuiele* și *sa*, cu pl. *săi.*

b) cele în **-eá** fac pluralul în **-ele:**

acadea	acadele	pătlăgea	pătlăgele
cafea	cafele	turturea	turturele
cățea	cățele	vergea	vergele
curea	curele	zorea	zorele etc.

c) singurul feminin terminat în **-í,** *zi*, face pluralul în **-le:** *zile.*

d) Desinența **-uri** apare la pluralul unor feminine ca: *ceartă, ceață, favoare, lipsă, onoare, stambă, vreme,* și la o parte dintre cele care denumesc materii: *făinuri, săruri.*

e) Femininele cu singularul în **-e** care denumesc **obiecte neînsuflețite** și noțiuni **abstracte** formează pluralul cu **-i:**

altitudine	-i	pădure	-i
cange	căngi	pereche	-i
lume	-i	rugăciune	-i
mare	mări	țigară	țigări
misiune	-i	urbe	-i
nădejde	-i	vale	văi etc.

f) Femininele terminate în **-ie** precedate de o consoană **fac** pluralul în **-ii:**

anemie	anemii	granulaţie	granulaţii
bacterie	bacterii	magazie	magazii
bestie	bestii	unghie	unghii
constelaţie	constelaţii	pălărie	pălării
economie	economii	vrabie	vrăbii etc.

g) Femininele terminate în **-ie** precedat de vocală fac pluralul într-un singur **-i:**

baie	băi	gaie	găi
cheie	chei	odaie	odăi
femeie	femei	scînteie	scîntei
foaie	foi	tigaie	tigăi etc.

Fac excepţii de la această regulă numai femininele cu sufixul **-oaie,** indiferent de la ce substantiv sînt derivate. De ex.: *cuţitoaie, scăunoaie, lădoaie, tălpoaie* etc., al căror plural este tot în **-oaie.**

h) Majoritatea femininelor care denumesc **fiinţe** şi au la singular terminaţia **-ă** sau **-e** fac pluralul în **-e:**

babă	babe	bulgăroaică	bulgăroaice
fată	fete	leoaică	leoaice
soacră	soacre	cănăriţă	cănăriţe
chimistă	chimiste	lăptăreasă	lăptărese
moldoveancă	moldovence	doctoriţă	doctoriţe
orăşeancă	orăşence	bobinatoare	bobinatoare
rusoaică	rusoaice	învăţătoare	învăţătoare
suedeză	suedeze	ţesătoare	ţesătoare etc.

Sînt excepţii, avînd pluralul în **-i,** feminine ca:

bunică	bunici	pisică	pisici
mămică	mămici	vacă	vaci
mătuşă	mătuşi	muiere	muieri
nurcă	nurci	vulpe	vulpi etc.

Sînt, de asemenea, excepţii: *noră* şi *soră,* al căror plural este neregulat: *nurori* şi *surori; mamă, mumă* au şi un plural neregulat, rar, *mămîni, mumîni,* alături de cel obişnuit: *mame, mume.*

i) Majoritatea femininelor care denumesc **lucruri** și au la singular terminația **-că** sau **-gă** fac pluralul în **-i:**

armonică	armonici	creangă	crengi
fabrică	fabrici	fragă	fragi
duminică	duminici	pungă	pungi
halcă	hălci	strungă	strungi
luncă	lunci	targă	tărgi
muncă	munci	vargă	vergi etc.

Fac excepție: *bălloacă-bălloace, bărdacă-bărdace, răstoacă-răstoace, oră-ore, vîrtoapă-vîrtoape* etc.

j) O serie de feminine diminutive terminate în **-ică** au pluralul în **-ele** (uneori au și un singular în **-ea**):

bombonică	bombonele	pietricică	pietricele
bucățică	bucățele	rămurică	rămurele
ciuboțică	ciuboțele	scîndurică	scîndurele
mărgică	mărgele	scrisorică	scrisorele
măturică	măturele	turturică	turturele etc.

Substantivul *rîndunică* are pluralul normal *rîndunele*; uneori, însă, și *rîndunici* — dar acesta din urmă trebuie evitat.

6.3.2 Pluralul neutrelor

Neutrele dispun de trei desinențe de plural: **-e, -i** și **-uri,** care se distribuie în linii mari după cum urmează:

a) Neutrele care se termină la singular în **-e** fac pluralul tot în **-e:** *nume-nume, prenume-prenume, pîntece-pîntece* etc.

b) Neutrele care denumesc **instrumente** și au la singular una din terminațiile **-ar, -er, -or, -sor, -tor** — indiferent dacă substantivele în cauză sînt formate în limba română — fac pluralul în **-e:**

dicționar	-e	bătător	bătătoare
fermoar	-e	crucișător	crucișătoare
minutar	-e	ascensor	ascensoare
spătar	-e	malaxor	malaxoare
vocabular	-e	motor	motoare
frigider	-e	tractor	tractoare etc.

c) Neutrele terminate la singular în **-ent, -ment** au pluralul în **-e**; iar cele în **-mînt** fac pluralul în **-minte:**

accent	-e	acompaniament	-e
curent	-e	departament	-e
incident	-e	eveniment	-e
moment	-e	instrument	-e
procent	-e	așezămînt	așezăminte
talent	-e	zăcămînt	zăcăminte etc.

Face excepție: *pămînt* cu pl. *pămînturi.*

d) Marea majoritate a substantivelor neutre terminate la singular în **-aj** fac pluralul în **-e:**

abataj	-e	personaj	-e
bagaj	-e	reportaj	-e
demaraj	-e	sondaj	-e
grilaj	-e	tonaj	-e
marcaj	-e	tricotaj	-e
pavaj	-e	voltaj	-e

Sînt excepții: *menaj-menajuri; fuselaj* care are pluralul în *-e*, dar și în *-uri.*

e) Neutrele cu singularul în **-ăt** și **-et** fac pluralul, de asemenea, în **-e:**

capăt	capete	bocet	-e	
geamăt	gemete	cornet	-e	
lacăt	-e	foșnet	-e	
strigăt	-e	sunet	-e	
țipăt	țipete	trăsnet	-e	
zbierăt	zbierete	urlet	-e	etc.

f) Neutrele terminate la singular în **-u** precedat de un grup de două consoane, a doua fiind **-r,** fac pluralul în **-e,** cu excepția substantivului *lucru* — pl. *lucruri:*

barometru	-e	membru	-e
cadavru	-e	registru	-e
cadru	-e	semestru	-e
centru	-e	teatru	-e
filtru	-e	timbru	-e

g) Neutrele terminate în **-ism** fac pluralul în **-e:**

chimism	-e	liberalism	-e
ermetism	-e	reumatism	-e
fariseism	-e	truism	-e

h) Majoritatea neutrelor terminate la singular în **-iu** fac pluralul în **-ii:**

acvariu	acvarii	deceniu	decenii
concediu	concedii	gimnaziu	gimnazii
consiliu	consilii	indiciu	indicii
crematoriu	crematorii	spațiu	spații
criteriu	criterii	teritoriu	teritorii

Sînt excepții: *burghiu* — pl. *burghie (burghiuri); chipiu* — pl. *chipie (chipiuri); sicriu* — pl. *sicrie; demiu* — pl. *demiuri; interviu* — pl. *interviuri; pariu* — pl. *pariuri; pustiu* — pl. *pustiuri; șasiu* — pl. *șasiuri* ș.a.;

i) Neutrele cu terminațiile **-o, -ó, -ou, -ú** fac pluralul în **-uri:**

radio	radiouri	ecou	ecouri	
zero	zerouri	metrou	metrouri	
apropo	apropouri	reșou	reșouri	
birou	birouri	sacou	sacouri	
cargou	cargouri	tricou	tricouri	
		atu	atuuri	etc.

Face excepție *ou*, cu pl. *ouă*.

● Notă. *Atu* are și un plural vechi, astăzi neîntrebuințat: *atale*.

j) Neutrele terminate la singular în **-u** precedat de un grup de două consoane, a doua fiind **l**, fac pluralul în **-uri:**

ansamblu	ansambluri	maslu	masluri
cenaclu	cenacluri	soclu	socluri
ciclu	cicluri	suflu	sufluri
diblu	dibluri	titlu	titluri etc.

Fac excepție: *exemplu* — pl. *exemple; templu* — pl. *temple*.

k) Neutrele provenite dintr-un supin fac pluralul în **-uri:**

avut	-uri	miorlăit	-uri
croncănit	-uri	plîns	-uri
cules	-uri	pufăit	-uri
dres	-uri	răpăit	-uri
fîlfîit	-uri	ras	-uri
fîșîit	-uri	schelălăit	-uri
grohăit	-uri		etc.

Fac excepție neutrele din această categorie cînd se află în expresii ca: *din auzite, pe alese, pe furate, din pomenite* etc.

● N o t ă. Toate neutrele din categoria k) se recunosc la plural prin accent, care stă totdeauna pe silaba dinaintea lui **-uri**. În felul acesta, *drésuri*, de ex., nu poate fi decît pluralul de la *dres*, pe cînd *dresúri* este pluralul femininului *dresură*.

1) Cele mai multe neutre monosilabice fac pluralul în **-uri**:

arc	-uri	loc	-uri	salt	-uri
bal	-uri	mat	-uri	toc	-uri
cer	-uri	must	-uri	truc	-uri
dar	-uri	nas	-uri	țoi	-uri
foc	-uri	nud	-uri	vad	-uri
fus	-uri	pat	-uri	zar	-uri
gît	-uri	port	-uri	zid	-uri
lac	-uri	rit	-uri		etc.

Numărul de excepții este însă important; de ex.: *ac-ace, act-acte, bici-bice, gaz-gaze, grad-grade, lemn-lemne, os-oase, rod-roade, semn-semne* etc.

Substantivul *cap* are pluralul neregulat: *capete*, dar *cap* „promontoriu" are pluralul *capuri*.

● N o t ă. Modalitățile de formare a pluralului neutrelor nu sînt epuizate prin descrierea de mai sus. Astfel, pluralul unui substantiv neutru terminat în consoană sau în **-i** și neîncadrat în categoriile enumerate nu poate fi determinat prin reguli formale: *atlas*, de ex., seamănă foarte bine cu *popas*, dar primul are pluralul *atlase*, pe cînd al doilea, *popasuri; temei* și *condei* seamănă și ele foarte mult, dar au pluralul: *temeiuri* și, respectiv, *condeie*.

Cu toate acestea, regulile stabilite mai sus restrîng în mod simțitor numărul neutrelor al căror plural trebuie învățat de la caz la caz.

6.2.4 Pluralul substantivelor compuse

Din punctul de vedere al raportului dintre singular și plural, substantivele compuse alcătuiesc 5 categorii:

a) compuse ca *autocamion, botgros, codobatură* care au pluralul ca și cum ar fi substantive simple: *autocamioane, botgroși, codobaturi;*

b) compuse ca *Făt Frumos, burete bălos, ardei gras* etc. care fac pluralul la ambii termeni: *feți frumoși, bureți băloși, ardei grași* etc.;

c) compuse ca *bou de baltă, crin de pădure, şarpe de casă, viperă cu corn, vagon cisternă* etc. care fac pluralul numai cu ajutorul primului substantiv din compus: *boi de baltă, crini de pădure, şerpi de casă, vipere cu corn, vagoane cisternă* etc;

d) compuse ca *brînca ursului, ceapa ciorii, ciuboţica cucului, floarea soarelui, osul iepurelui* care nu au plural;

e) compuse ca *papă-lapte, pierde-vară, zgîrîie-brînză, ducă-se-pe-pustii, du-te-vino* etc., care, de asemenea, nu au plural. Ele sînt fragmente de propoziţii sau de fraze utilizate ca substantive compuse.

Pentru a arăta totuşi că un compus din categoria *d)* sau *e)* este întrebuinţat cu înţeles de plural se folosesc determinative; de ex.: *aceste ciuboţica cucului, unii papă-lapte, unii gură-cască* etc.

6.2.5 Substantive cu două forme de plural

Unele substantive au două forme de plural, iar altele par să aibă chiar mai multe. Pentru a hotărî cîte forme de plural ţin de un substantiv, pornim mai întîi de la faptul că genul gramatical este mai puternic decît numărul în relaţia gen-număr. Aceasta înseamnă că atunci cînd întîlnim o formă oarecare de singular, de exemplu *cap*, şi diverse forme de plural cum sînt: *capi, capete, capuri*, trebuie să ne întrebăm dacă acestea din urmă aparţin aceluiaşi gen gramatical. Dacă răspunsul este negativ, concluzia nu poate să fie decît că sînt mai multe cuvinte care, întîmplător, au aceeaşi formă la singular, adică, în cazul de mai înainte:

un cuvînt masculin:	*cap-capi*
un cuvînt neutru:	*cap-capete*

Al treilea *cap*, cel cu pluralul *capuri*, se integrează ca şi *cap-capete* în genul neutru, dar neavînd nici o legătură de înţeles cu celelalte două, căci el înseamnă „promontoriu", este un cuvînt deosebit şi de *cap-capi* şi de *cap-capete*.

După cum se vede, am aplicat unul după altul criteriile predominării genului asupra numărului şi înţelesului.

Să luăm în discuţie încă un exemplu, pe *cot*. Acesta are formele: *cot-coţi / cot-coate / cot-coturi*.

Prima pereche de forme constituie substantivul masculin *cot-coţi* (de pînză); a doua şi a treia pereche constituie substantivul neutru *cot*, cu pluralul *coate* (pentru partea exterioară a

încheieturii brațului) și cu al doilea plural, *coturi* (pentru îndoitura unui burlan, a unei țevi sau a unui tub.) Legătura de înțeles dintre *coate* și *coturi* fiind foarte limpede, cele două plurale aparțin aceluiași neutru. Avem deci două cuvinte *cot*: unul masculin și altul neutru, ultimul cu două plurale.

Procedînd în modul arătat mai sus, constatăm că *în limba română nu vom găsi niciodată mai mult de două plurale pentru același substantiv.*

6.2.6 Feminine cu două plurale avînd același înțeles

Dintre cele două forme de plural de mai jos, una este curentă, a doua este considerată arhaică, regională sau poetică:

singular	prima formă de plural	a doua formă de plural
aripă	aripi	aripe
boală	boli	boale
coadă	cozi	coade
coală	coli	coale
datină	datini	datine
lampă	lămpi	lampe
rană	răni	rane
roată	roți	roate
stradă	străzi	strade
școală	școli	școale
talpă	tălpi	talpe
vioară	viori	vioare
vreme	vremuri	vremi

În schimb, la feminine cum sînt *copertă, cravată, limonadă, înghețată, salată, țărancă, țigancă, uliță*, se consideră literare formele de plural: *cravate, limonade, înghețate, salate, țărance, țigance* și *ulițe*, iar cele în **-i**, neliterare.

Aceeași este și situația unor feminine ca *rîndunică*, al căror plurale este în **-ele**; dar, uneori, se tolerează și *rîndunici*.

6.2.7 Neutre cu două plurale care au același înțeles

La neutre, pluralele duble sînt mai numeroase, în special la cele care pot primi fie desinența **-e**, fie desinența **-uri**. Iată numai cîteva exemple din cele mai des întîlnite:

singular	plural recomandabil	pluralul al doilea
bici	bice	biciuri
blestem	blesteme	blestemuri
ghem	gheme	ghemuri
mormînt	morminte	mormînturi
rod	roade	roduri
vis	vise	visuri
obicei	obiceiuri	obiceie
chibrit	chibrituri	chibrite
simbol	simboluri	simboale

● N o t ă. În terminologia tehnică se manifestă de mai multă vreme tendința de a trece unele neutre la masculin, de ex.: *generatori, indicatori, numitori, robineți, segmenți, timpi* etc.

6.2.8 Feminine cu două forme de plural cu înțelesuri deosebite

bandă-bande	„ceată, grup de persoane asociate cu diverse scopuri, de obicei rele"
bandă-benzi	„fîșii, panglici"
blană-blăni	„scînduri"
blană-blănuri	„piei de animale cu părul păstrat"
dată-date	„zi, lună, an (anumite)"
dată-dăți	„ori" în: *mai multe dăți.*

6.2.9 Neutre cu două forme de plural și înțelesuri deosebite:

ciubuc-ciubuce	„ornamente arhitectonice"
ciubuc-ciubucuri	„bacșișuri, capătul narghilelei"
corn-coarne	„excrescențe cornoase pe capul unor animale"
corn-cornuri	„produse de patiserie, pîinișoare în formă de semilună"

cot-coate	„părțile din afară ale încheieturii dintre braț și antebraț"
cot-coturi	„îndoiturile unor țevi, tuburi, burlane întoarse în diverse unghiuri"; „meandre ale unui rîu, lac etc."
divan-divane	„mobile de dormit, de odihnit"
divan divanuri	„consfătuiri, consilii, sfaturi voevodale"
ghiveci-ghivece	„oală de pămînt pentru flori"
ghiveci-ghiveciuri	„fel de mîncare"
minut-minute	„șaizecimea unei ore"
minut-minuturi	„mîncare pregătită la minut în restaurante"
moț-moțuri	„smocuri de păr, vîrfuri, flori ale anumitor plante"
moț-moațe	„bigudiuri (pentru păr)" etc.

6.2.10 Substantive numai cu formă de plural. Cîteva substantive: *bale, cîlți, icre* nu au singular. Alte cîteva și-au făcut un singular, dar forma literară este cea de plural: *ochelari* (singular nou: *ochelar*), *pantaloni* (singular nou: *pantalon*), *foarfeci* (singular nou: *foarfecă*).

6.2.11 Substantive numai cu formă de singular. Mult mai multe substantive nu au în mod obișnuit plural. Iată cîteva dintre ele: *argint, aur, brînză, bumbac, cînepă, cositor, făină, fier, fîn, fontă, griș, iarbă, in, mălai, miere, piper, sare, scorțișoară, sunătoare, tutun, vodă* etc.

Cînd de la unele dintre ele se formează totuși un plural, acesta are un înțeles particular, fie de „obiecte sau bucăți de...", fie „soiuri, feluri de..."; de ex.:

ape	„rîuri, bălți, lacuri"; „rînduri, cantități de apă folosite la spălat: *clătit în două ape*"
alămuri	„instrumente muzicale de alamă"
arginți	„monede de argint, bani"
dulcețuri	„feluri de dulceață"
fiare	„bucăți, obiecte de fier"
făinuri	„feluri de făină"
ierburi	„fel de fel de plante ierboase (de leac)"
mălaiuri	„soiuri de mălai"
oveze / ovăzuri	„lanuri sau soiuri de ovăz"
porumburi	„lanuri sau soiuri de porumb"

săruri	„diverse feluri de sare chimică"
stămburi	„diverse feluri de stambă"
tutunuri	„soiuri de tutun"
verdețuri	„diverse feluri de zarzavat"

În aceeași categorie intră și trei plurale formate în mod analogic din necesitatea de a exprima o idee asemănătoare cu aceea din exemplele de mai sus: *brînzeturi* (brînză), *lîneturi* (lînă), *pînzeturi* (pînză) — probabil, după *cofeturi*, *șireturi*, *șerbeturi*.

Ca regulă generală, se poate spune că orice plural de la un nume de materie nu arată ca la celelalte substantive „mai multe exemplare" sau „mai multe colectivități", ci „feluri, soiuri, bucăți, cantități" din materia indicată prin singular.

Capitolul 7

CAZUL LA SUBSTANTIVE

Dacă luăm în discuție propozițiile:

(1) Culoarea acestei *uși* este albă.
(2) Închideți această *ușă*.
(3) Am închis-*o*.

observăm că substantivul *ușă* și pronumele *o* se află în anumite legături cu celelalte cuvinte din propoziție și au formele adaptate în consecință.

Raporturile stabilite de substantive între ele și cu celelalte părți de vorbire, ca și raporturile dintre adjective, numerale, articol, pronume și restul cuvintelor din propoziție poartă numele de **cazuri** și constituie împreună o categorie gramaticală.

Aceste raporturi, deși sînt numeroase și diverse, se grupează după trăsăturile lor generale cele mai semnificative. Drept urmare, limba română are numai cinci cazuri care exprimă orice legătură posibilă între substantive, între substantive, adjective, numerale, articole, pronume și celelalte cuvinte din propoziție.

Aceste cazuri sînt: **nominativul, acuzativul, genitivul, dativul, vocativul.** Ele se formează cu ajutorul desinențelor de caz.

Dintre ele, cele mai slabe legături cu propoziția în care figurează le are vocativul, el nefiind utilizat decît pentru chemări și invocări.

7.1 CAZUL NOMINATIV

Cazul nominativ la substantive este însăși situația în care se află substantivul ca n u m e.

În această calitate, el intră în următoarele relații cu restul propoziției:

1. Este **subiectul** propoziției:

   Au înflorit *cireșii!*

   Vremea s-a încălzit.

   Este și **subiect al unui verb** la o formă care constituie numai în mod excepțional un predicat ca în: Sosind și *oaspeții*, ne-am așezat la masă.

2. Este **parte dintr-un predicat** alcătuit din verbul *a fi* sau un echivalent al lui în așa-numitul predicat *nominal.*

3. Este juxtapus, adică în *apoziție*, pe lîngă alt substantiv:

   Vasile, *gornistul*, mergea în frunte.
   Hangiței *Ancuța* îi plăceau poveștile.
   Subsemnatul, *Ion Ion*, vă rog să binevoiți...

● Notă. Substantivul în apoziție poate să stea și în alt caz, de ex.: Fiului tău, *lui Dumitru*, îi merge bine.

7.2 CAZUL ACUZATIV

Acuzativul este cazul substantivului cu funcție de obiect direct sau cu alte funcții exprimate cu ajutorul unei prepoziții, dacă aceasta nu cere genitivul sau dativul.

Prin **obiect direct** se înțelege situația inversă subiectului. Astfel, pe cînd subiectul arată cine sau ce acționează în propoziție sau suportă acțiunea unui verb la pasiv, obiectul direct arată cine sau ce completează ori primește acțiunea unui verb; de ex.:

Pisica bea lapte.
↓ ↓
subiect **obiect direct**

Laptele este băut de pisică.
↓
subiect

El dăruiește bomboane.
↓ ↓
subiect **obiect direct**

Bomboanele sînt dăruite de el.
↓
subiect

● **N o t ă.** În transformările de felul celor de mai sus, după ce obiectul direct devine subiect, fostul subiect capătă, cînd este menţinut, funcţia de complement de agent.

7.2.1 Obiectul direct cu prepoziţia **pe**

Deşi ca obiect direct substantivele nu sînt precedate de prepoziţie, totuşi, în limba română, unele au nevoie în această situaţie de prepoziţia *pe;* de ex.:

Am întîlnit **pe** *Ionel.*
Pe *colegul* tău îl cunosc de mult.

Construcţia numită şi **acuzativul cu pe** se foloseşte cînd obiectul direct este:

1) un nume propriu de persoană:

(A întîlnit) **pe** *Ion* sau **pe** *Alexandru,* **pe** *Bogdan,* **pe** *Costache* etc.;

2) un nume propriu de persoană, scriitor, om de ştiinţă, om politic etc. întrebuinţat în locul operei lui (scrise):

(Citeşte) **pe** *Sadoveanu, (studiază)* **pe** *V. Conta,* **pe** *Darwin,* **pe** *Newton* etc.;

3) un nume propriu de persoană precedat de denumirea profesiunii, activităţii obişnuite sau de titlul acelei persoane; de ex.:

(A chemat) **pe** *doctorul Dumitru,* **pe** *medicul Constantin,* **pe** *profesorul Ionescu,* **pe** *locotenentul Cornel,* **pe** *electricianul Florea,* **pe** *mecanicul Sandu,* **pe** *tovarăşul Stamate* etc.;

4) un nume propriu de animal:

(A lovit maşina) **pe** *Joiana,* **pe** *Bubico,* **pe** *Grivei* etc.;

5) un nume de rudenie:

(A întrebat) **pe** *mama,* **pe** *tata,* **pe** *frate-tău,* **pe** *soră-sa,* **pe** *noru-sa,* **pe** *o soră a lui,* **pe** *o cumnată a ta,* **pe** *un văr de-al nostru* etc.;

6) un pronume care ține locul unui nume din categoria celor de mai sus:

Te (caută) **pe** *tine, (îl caută)* **pe** *el, (ne caută)* **pe** *noi, (vă caută)* **pe** *dumneavoastră, (o caută)* **pe** *aceasta,* **pe** *aceea; (elevul)* **pe** *care vi-l prezint, (a văzut)* **pe** *cineva, (n-a văzut)* **pe** *nimeni, (a strigat)* **pe** *careva* etc. ca și înainte de *cel, cea* etc. urmate de adjectiv: *(apără)* **pe** *cel mic, (răsplătește)* **pe** *cea cuminte* etc.

● N o t ă. Pronumele relativ se construiește cu **pe** chiar și atunci cînd ține locul numelui unui obiect:

Ceasul **pe** *care l-ați reparat merge perfect.*
Aceasta este ideea **pe** *care voia să o comunice.*

7) un nume comun de persoană însoțit de un adjectiv pronominal:

Cunosc **pe** *acest om.*
Mai conta **pe** *cîțiva prieteni din copilărie.*

8) un nume comun de persoană așezat înaintea verbului de care depinde:

Pe *copil îl iubea,* **pe** *bătrîn îl respecta.*
Pe *soldați îi încartiruise bine.*
Pe *candidată n-o văzuse pînă acum.*

Pe este f a c u l t a t i v cînd obiectul direct reprezintă:

1) un nume comun de persoană, articulat cu articolul nehotărît (sau însoțit de *vreun, vreo*):

(A chemat) (pe) o doctoriță, (pe) un electrician, (pe) un lăcătuș, (pe) un mecanic, (pe) o manichiuristă, (pe) o textilistă, (pe) un vînzător etc.

● N o t ă. În multe din cazurile de felul celor de mai sus este mai bine să se întrebuințeze prepoziția. Să se compare, de ex.:

a) A chemat un bolnav la el.
b) A chemat **pe** un bolnav la el.

Din *a)* se poate înțelege sau că „un bolnav a chemat pe cineva la el" sau că „cineva a chemat la el pe bolnav", pe cînd din *b)* reiese limpede că bolnavul este cel chemat, obiectul direct al propoziției.

2) un nume comun de persoană, nearticulat la plural:

(Va invita) (pe) beneficiari, colegi, colege, doctori, doctorițe, farmaciști, farmaciste, electricieni, ofițeri, profesori și profesoare, țărani și țărance, viticultori etc.

● Notă. Între construcția cu **pe** și cea fără **pe** există însă o mică deosebire. Cînd avem o propoziție ca: *Va chema pe beneficiari (la discuție)*, obiectul direct construit cu **pe** exprimă ideea de categorie: „pe toți cei care au calitatea de beneficiari", în timp ce într-o propoziție fără **pe**, ca: *Va chema beneficiari* (la discuție), obiectul direct înseamnă: „(niște) persoane din categoria beneficiarilor".

Deosebirea dintre construcția cu prepoziția **pe** și cea fără apare și mai clar cînd numele comun de persoană este însoțit de un adjectiv, de ex.: *Va chema beneficiari pricepuți (la discuție)*, pentru că această posibilitate nu are pereche decît într-o construcție cu **pe**, în care obiectul direct trebuie determinat; de ex.: *Va chema* **pe** *beneficiarii pricepuți (la o discuție).*

3) un nume comun de ființă care nu este persoană:

Vulpea a păcălit corbul (sau *un corb, acel corb)*, dar și *Vulpea a păcălit* **pe** *corb* (sau **pe** *un corb*, **pe** *acel corb)*, dar și *Nu deștepta ursul cînd doarme.*

● Notă. După cum se vede, aici se aplică și regula de la 1), în sensul că obiectul direct trebuie determinat (cu articol nehotărît, cu articol hotărît sau cu alt determinativ).

4) un nume de cifră sau de literă:

Scriu 2 și țin 3, față de: *Scriu* **pe** *2 și țin* **pe** *3.*
Scrie ș, nu s! Scrie **pe** *ș, nu* **pe** *s.*

7.2.2 Obiectul direct cu prepoziția **la**

Adesea, în vorbirea populară, ideea de cantitate mare se exprimă printr-un substantiv precedat de prepoziția **la** — construcție care este obiect direct:

A băut ***la apă***, de s-a săturat = („A băut foarte multă apă").

Strică ***la*** *caiete*, cu grămada = („Strică foarte multe caiete").

7.2.3 Alte funcții ale substantivului în acuzativ fără prepoziție

Un substantiv în cazul acuzativ fără prepoziție mai poate să fie:

1. Obiectul direct (intern) al unor verbe; de ex.: a *visa* un *vis*; a *dormi* un *somn*; (calul) a *alergat* (toate) *alergările* (cursele) de trap etc.
2. Apoziția altui substantiv în acuzativ:

   A primit cu dragoste pe Gheorghe, *prietenul* vostru.
3. O completare cu înțeles de timp, de spațiu sau de mod a unui verb; de ex.:

   A locuit două *veri* la țară.
   Apa are *trei metri* în adîncime.
   Umblă zilnic pe jos *cîțiva kilometri*.

7.2.4 Substantivul în acuzativ cu prepoziție

Substantivul în acuzativ cu prepoziție poate să fie

1) echivalentul unui adjectiv:

ambalaj *de hîrtie*	soare *cu dinți*
beretă *de marinar*	carne *în suc* propriu
brînză *de Moldova*	cer *fără soare*
armă *cu repetiție*	tutun *fără nicotină*
barcă *cu motor*	sac *fără fund* etc.

2) echivalentul genitivului:

alegeri *de deputați*
primărie *de sector*
pierderi *de obiecte*
semnarea *de tratate*
tratative *de pace* etc.

În situațiile 1 și 2, el este **atribut** al celuilalt substantiv.

3) echivalentul unui adverb indicînd:

timpul	Au sosit *de o lună*. S-au sculat *în zori*.
locul	Au fost *la gîrlă*. Vor merge *în tabără*.
modul și cantitatea	Umblă cu capul *pe sus*. Beau ceaiul *cu puțin zahăr*.
asocierea	S-a dus *cu copilul* la doctor. Dumitru a ieșit *cu soacră-sa*.

În această situație, el este un **circumstanțial.**

Substantivul în acuzativ cu prepoziție mai poate exprima

4) obiectul indirect,
5) complementul de agent (care arată cine acționează asupra subiectului):

A fost atacat *de lupi*.
Era o carte citită *de toată lumea.*

7.3 CAZUL GENITIV

Cazul prin care substantivul arată posesiunea, apartenența și în general raportul de atribuire dintre două substantive este **genitivul.**

Tatăl *Elvirei* era bolnav.
Fratele *lui Ilie* are mult de lucru.
Se auzea trilul *privighetorilor.*
S-au ascuns cu toții în fundul *grădinii.*

7.3.1 Formarea genitivului

a. Genitivul fără articol. Masculinele și neutrele nu au formă proprie de genitiv cînd sînt nearticulate. Astfel:

Nominativ:	Un *om* așteaptă trenul.	Acel *lac* strălucea în soare.
Acuzativ:	Vedem un *om* așteptînd.	A măsurat acel *lac.*
Genitiv:	Așteptarea acestui *om.*	Adîncimea acelui *lac* o cunoștea.

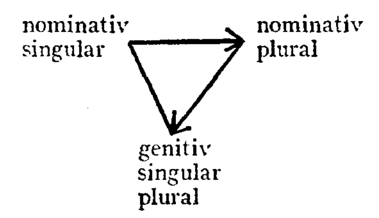
Genitivul este așadar indicat de *acestui, acelui.*
Femininele au însă formă de genitiv:

Nominativ:	O *vulpe* umbla după vînat.	Această stradă se numește Galați.
Acuzativ:	Un vînător umbla după *vulpe.*	O luați pe această *stradă.*
Genitiv:	Mișcările acelei *vulpi* erau foarte vioaie.	Numele acestei *străzi* este Galați.

Controlul formelor de genitiv al femininelor

● Notă. Forma nearticulată de genitiv a substantivelor feminine este identică, în genere, cu forma lor de plural (exceptînd pe cel în *-uri).* Acest fapt are mare importanță practică, pentru că pune în lumină forma corectă a genitivului feminin atît la singular cît și la plural.

Pentru control, folosim următorul triunghi:



adică, în mod concret:

(această) casă → (aceste) **case**
fată → **fete**

(acestei) **case**
(acestor) **fete**

(această) ușă → (aceste) **uși**
vulpe → **vulpi**

(acestei) **uși**
(acestor) **vulpi**

(această) vînătoare → (aceste) **vînători**

(acestei) **vînători**
(acestor)

(această) stea → (aceste) **stele**
saca → **sacale**

(acestei) **stele**
(acestor) **sacale**

b. Genitivul cu articol

La masculine si neutre

Articolul de genitiv la masculine și neutre este **-lui** la singular și **-lor** la plural. El se unește cu substantivul, dar la numele proprii masculine, **lui** se așază înaintea numelui și nu se unește cu acesta:

Genitiv			
singular	plural	singular	plural
masculine		neutre	
bărbatului	bărbaților	arcului	arcurilor
calului	cailor	bagajului	bagajelor
ardeiului	ardeilor	condeiului	condeielor
cedrului	cedrilor	pariului	pariurilor

Nume proprii: *lui Andrei, lui Barbu, lui Costică, lui Eftimie, lui Ilie* etc.

● Notă. La numele proprii masculine terminate în *-a* ca *Luca, Toma,* genitivul are atît forma așteptată cu **lui** înainte, cît și formele *Lucăi, Tomii.*

La feminine

Articolul de genitiv al femininelor este **-i** la singular, **-lor** la plural, unit cu forma de genitiv rezultată din triunghiul de control, adică:

Genitiv			
singular	plural	singular	plural
casei	caselor	vînătorii	vînătorilor
fetei	fetelor	valorii	valorilor
ușii	ușilor	stelei	stelelor
vulpii	vulpilor	sacalei	sacalelor

Numele proprii feminine terminate în **-a** fac genitivul în **-ei**: *Elenei, Ioanei, Mariei, Paraschivei, Sevastiței, Tudoriței* etc.

Cele terminate în *-ca, -ga* au genitivul în *-căi, -găi*:

Anica	Anicăi	Iulica	Iulicăi	
Aurica	Auricăi	Viorica	Viorică	
Domnica	Domnicăi	Olga	Olgăi	etc.

c. Genitivul unor feminine fără plural și al celor indeclinabile

Femininele fără plural își formează genitivul prin analogie sau pe baza principiului identificării cît mai ușoare a substantivului aflat în acest caz. Astfel, un nume propriu ca *Ialomița* are genitivul *Ialomiței; Prahova — Prahovei, Slatina — Slatinei* etc. după substantivele cu singularul în **-ă**. *Dunăre,* însă, are genitivul *Dunării* prin asemănare cu femininele terminate în **-e** și cu pluralul în **-i**.

În schimb, feminine ca *ceartă, favoare, lipsă, onoare* — care au plural în *-uri* — își formează genitivul singular în *-ei*, pentru ca forma lor în acest caz să nu difere prea mult de nominativul singular, făcîndu-le greu de recunoscut, deci: *certei, favoarei, lipsei, onoarei.* La fel se procedează și cu *foame,* genitiv: *foamei; lene,* genitiv: *lenei;* cu *fiere, miere* (la genitiv): *fierei, mierei.*

Femininele nume comune ca *tanti* sau nume proprii ca *Fifi, Lili, Mimi, Rene, Tili* etc. nu pot face genitivul decît cu articolul *lui* înainte, deși sînt feminine.

7.3.2 Funcțiile genitivului

Principala funcție a genitivului este aceea de **atribut:**

Ajunsese la capătul *puterilor.*
Limbile *ceasului* arătau ora trei fix.
Ghearele *rîsului* sînt puternice.
E ziua *mamei.*

Atributul în genitiv poate să aibă el însuși următoarele înțelesuri:

1) genitiv s u b i e c t i v, cînd arată cine face lucrarea (acțiunea) exprimată de celălalt substantiv, dacă acesta denumește o lucrare; de ex.:

A profitat de teama *hoților* (unde *hoților* = hoții/care/se temeau);

Îi plăcea comportarea *echipei* (unde *echipei* = echipa/care/are o comportare bună);

2) genitivul a u t o r u l u i, cînd indică pe autorul unei cărți, al unei invenții, descoperiri etc.; de ex.:

Poeziile *lui M. Eminescu.*	Celulele *lui Malpighi.*
Gramofonul *lui Edison.*	Versurile *lui Arghezi.*
Trompa *lui Eustache.*	Lampa *lui Teclu* etc.

3) genitivul o b i e c t i v, cînd exprimă un obiect gramatical ca în:

Luptă pentru naționalizarea *industriei* (adică „pentru ca (ei) să naționalizeze industria");
Se pregătea anunțarea *unor noi hotărîri;* (adică „se pregătea (ca cineva) să anunțe noile hotărîri");

4) genitivul a p o z i t i v, cînd substantivul îndeplinește rolul unei apoziții ca în:

Cetatea *Branului*	față	de	Cetatea *Bran*
Cetatea *Neamțului*	„	„	—
Republica *Franței*	„	„	Republica *Franța*
Statul *Germaniei*	„	„	Statul *Germania*
Regatul *Olandei*	„	„	Regatul *Olanda*
Țara *Moldovei* etc.	„	„	—

5) genitivul care indică locul unde se află sau de unde provine o ființă, un lucru etc. și pe care l-am putea numi l o c a t i v; de ex.:

Valea *Morii*	(= unde a fost sau este o moară)
Calea *robilor*	(= pe unde se crede că au mers robii)
Vadul *oilor*	(= pe unde trec oile o apă sau unde sînt adăpate de obicei)
cățelul *pămîntului*	(= din pămînt)
ușa *cămării*	(= de la intrarea în cămară) etc.

7.4 CAZUL DATIV

Dativul este cazul care arată în avantajul sau în dezavantajul, în favoarea sau în dauna cui se petrece ori, pur și simplu, către cine sau către ce este orientată acțiunea unui verb:

Iezilor le ardea de joacă.
Butoiului i-au sărit două cercuri.
Să dea *Viorichăi* o bursă.

Substantivele și pronumele în dativ au rolul de obiect al verbului. Cum el diferă de obiectul direct, i s-a spus indirect. Deci, dativul este cazul obiectului indirect.

● Notă. Denumirile de *obiect direct* și de *obiect indirect* se explică prin aceea că în unele propoziții apar două obiecte ca în *Să dea / Viorică!* (un obiect) / *o bursă* (al doilea obiect). Primului i s-a spus *obiect indirect* nu numai pentru că celuilalt i s-a spus *direct*, ci și pentru că se construiește de multe ori cu prepoziții.

7.4.1 Formarea dativului

Substantivele își formează dativul în același mod ca genitivul. Prin urmare, și triunghiul de control descris la genitiv se aplică întru totul la dativ. De asemenea, sînt valabile aici și cele spuse la excepțiile femininelor (v. p 63).

7.4.2 Cum se deosebește dativul de genitiv

Pentru a face această deosebire, pornim de la faptul că dativul depinde de un verb, nu de alt substantiv ca genitivul. Există însă și o probă practică foarte utilă.

Să luăm pentru discutarea ei următoarele exemple:

Am dat o carte vecinului.
S-a deschis acest drum bicicliștilor.

Înșiruirea de cuvinte *o carte vecinului* cuprinde dativul *vecinului*, iar înșiruirea *acest drum bicicliștilor*, dativul *bicicliștilor*. *Vecinului* și *bicicliștilor* nu pot fi în genitiv, pentru că orice genitiv care se referă la un substantiv determinat prin *un, o, acest, acel, oricare* etc. trebuie să aibă înainte unul din termenii seriei **al, a, ai, ale.**

Deci:

Dativ	Genitiv
o carte vecinului	o carte **a** vecinului
un dicționar vecinului	un dicționar **al** vecinului
o carte vecinei	o carte **a** vecinei
orice dicționare vecinei	orice dicționare **ale** vecinei
acest drum bicicliștilor	acest drum **al** bicicliștilor
drumul acesta bicicliștilor	drumul acesta **al** bicicliștilor
niște pantofi copiilor	niște pantofi **ai** copiilor

etc.

7.4.3 Așa-numitul dativ cu prepoziția **la**

Ideea de dativ este exprimată în anumite situații și printr-un substantiv precedat de prepoziția **la**, de ex.:

De la lume adunate și iarăși *la lume* date.
Dă bineţe *la trecători.*
Îşi deschidea casa numai *la prieteni.*

Asemenea construcții se întrebuințează mai ales cînd substantivul nu poate să primească articolul fie pentru că trebuie să rămînă nedeterminat, fie pentru că se află într-un grup de cuvinte care nu permite utilizarea articolului la dativ, de ex.:

Dedică versuri *la toată lumea.*

7.4.4 Dativul după anumite adjective și adverbe

Adjective ca *folositor, nefolositor, necesar, util, inutil, păgubitor, similar, trebuincios;* adverbe ca *aidoma, asemenea, alăturea, conform, potrivit* etc. sînt adesea urmate de dativ: folositor *omului,* util *activității,* necesar *serviciului,* aidoma *gîndului* (său), asemenea *fraţilor* (lui) etc.

Dativul cerut de adjective ca cele enumerate poate să fie transformat într-un acuzativ cu *pentru,* ori de cîte ori este nevoie de o exprimare mai concretizată: folositor *pentru om,* util *pentru activitate,* iar cel cerut de adverbe printr-un acuzativ precedat de *cu:* aidoma *cu gîndul* (său), asemenea *cu frații* (lui).

7.4.5 Dativul înrudirii

Unele nume de rudenie au posibilitatea să exprime ideea de înrudire prin dativ; de ex.: (era) nepot *lui nea Tache;* (venea) văr *soră-sii,* mătușă *verișoară-mii* etc.

7.4.6 Dativul locativ

În construcţia *a se așterne drumului,* dativul *drumului* — echivalent cu *la drum* — este un circumstanțial de loc numit **dativ locativ.** El apare de obicei cu verbul din expresia de mai sus; de ex.: a se aşterne *cîmpului.*

7.5 CAZUL VOCATIV

Vocativul este cazul prin care persoanele, uneori ființele și rareori un lucru, sînt chemate, invocate sau prin care li se atrage atenția:

— Du-te, *băiete,* la joacă!

— Hai, *Ioane,* la cosit!
— *Fetiță, fetiță,* ia ieși la portiță!
— Lasă-mă, *domnule,* în pace!

7.5.1 Formarea vocativului

Vocativul este un caz mult deosebit de celelalte, nu numai pentru că nu are legături sintactice propriu-zise cu celelalte cuvinte din propoziție, ci și pentru că este încărcat de afectivitatea interlocutorilor.

El se formează cu desinențele **-e** la masculin singular — așezată, uneori, după forma articulată — și cu **-o** la unele feminine singular.

Pe lîngă aceste desinențe se mai folosesc și cele de nominativ, fie numai ele, fie paralel cu celelalte.

● N o t ă. În descrierea care urmează, dacă la o categorie sau alta de vocative nu se fac mențiuni particulare, aceasta înseamnă că forma propusă este singura așteptată sau singura literară.

a. Vocativul la masculine singular

Cu desinența **-e** se formează vocativul singular de la

1) masculine terminate în consoană:

nominativ	*vocativ*	*nominativ*	*vocativ*
argat	-e	Avram	-e
bărbat	-e	Anton	Antoane
căpitan	-e	Bogdan	-e
doctor	-e	Constantin	-e
fîrtat	-e	Ion	Ioane
jupîn	-e	Marin	-e
nepot	nepoate	Paraschiv	-e
țăran	-e	Roman	-e
văr	vere	Tudor	-e

dar masculinele terminate la nominativ în **-e** au vocativul tot în **-e:** *frate! Gheorghe!*

2) masculine terminate în **-u** precedat de un grup de consoane:

băiețandru	-e	Alexandru	-e
cumătru	cumetre	Dumitru	-e
cuscru	-e	Petru	-e

Fac excepție *socru* — pentru care, vezi **-ule.**

Cu desinența **-e** după articol **(-ule)** se formează vocativul singular de la

1) masculine terminate în **-ău, -eu, -iu, -ou:**

flăcău	-ule	zmeu	-ule
mîncău	-ule	fiu	-ule
derbedeu	-ule	mahalagiu	-ule
lacheu	-ule	reclamagiu	-ule
leu	-ule	Puiu	-ule etc;

2) masculine, nume proprii de persoană, terminate în **-u:**

Barbu	-ule	Nelu	-ule
Dinu	-ule	Sandu	-ule
Doru	-ule	Ionescu	-ule etc.;

3) masculinele, nume de agent terminate în **-aș, -eț, -ist, -or, -sor, -tor:**

codaș	-ule	dresor	-ule
păgubaș	-ule	sondor	-ule
pungaș	-ule	învățător	-ule
călăreț	-ule	muncitor	-ule
drumeț	-ule	idealist	-ule etc.

La fel fac și masculinele diminutive în **-aș:** *bădețașule, copilașule,* care au însă și o formă egală cu nominativul; de asemenea

4) masculinele provenite din adjective:

amărît	-ule	mucos	-ule
becisnic	-ule	prost	-ule
cîrn	-ule	cocoșat	-ule
frumos	-ule	rău	-ule
idiot	-ule	supărăcios	-ule etc.

5) multe dintre masculinele care denumesc pe locuitorii unei țări, ai unui oraș, provincii, sat etc.:

arbănaș	-ule	neamț	-ule
bavarez	-ule	olandez	-ule
canadian	-ule	polonez	-ule
danez	-ule	sîrb	-ule
francez	-ule	turc	-ule etc.

cu excepții ca *român-române, oltean-oltene, moldovean-moldovene* etc.

6) cîteva nume de rudenie: *bunic-bunicule, naș-nașule, unchi-unchiule, socru-socrule* — al căror vocativ în **-ule** se explică și prin necesitatea de a se evita confuziile, căci un vocativ

în **-e** le-ar fi făcut să semene prea mult cu femininele corespunzătoare la plural: *bunici, nașe, soacre*. Diminutivele lor urmează aceeași regulă: *bunicuțule, nășicule, unchešule, socruțule* — la care se adaugă *tăicuțule*, ca dublet al vocativului *tăicuță;*

7) substantivul *om: omule!*

b. Feminine singular

Marea majoritate a femininelor au vocativul singular ca nominativul: *mamă! femeie! mătușă, fată! nașă! verișoară!* etc.

Același lucru se întîmplă și la numele proprii, afară de numele proprii în **-a** care au tendința de a-și forma un vocativ în **-ă:** *Ana-Ană! Domnica-Domnică! Dumitra-Dumitră! Ileana-Ileană! Ioana-Ioană!* etc.
Numele proprii în **-ia** au aceeași tendință, dar cum în românește **-ă** care urmează după **-i** devine **-e,** avem: *Aurelia-Aurelie! Cornelia-Cornelie! Maria-Marie!* etc.

● N o t ă. Procedeul este împiedicat însă în mare măsură de existența numelor proprii masculine terminate în *-ică* și *-iță,* căci un vocativ format în modul arătat de la *Aurica* sau de la *Vasilica* s-ar confunda cu masculinele *Aurică, Vasilică* etc.

Cîteva feminine primesc la vocativ desinența **o:** *soră-soro!* și la unele nume proprii ca *Ilenuță-Ilenuțo! Leană-Lenuțo! Maria-Mario!* etc. dar acestea din urmă mai ales în vorbirea regională.

Cu aceeași desinență se formează vocativul peiorativ de la *popă: popo!*

c. Vocativul plural

Ca vocativ plural apare fie forma de nominativ plural fără articol, fie o formă cu articolul de dativ **-lor.** Acesta din urmă este obligatoriu numai la substantivele provenite din adjective: *amărîților! cîrnilor! nenorociților! fericiților!* etc.; *amărîtelor! cîrnelor! nenorocitelor! fericitelor!* La celelalte substantive, vocativul plural are aceeași formă cu nominativul plural. Cîteva au și un vocativ în **-lor;** de ex.: *fraților! surorilor! fetelor! mamelor!* dar cu un caracter familiar evident.

d. Forme duble de vocativ

Unele substantive au două forme de vocativ, fiecare cu alt înțeles, de ex.:

domn	doamne!	(numai pentru Dumnezeu, în trecut și pentru domnitorul țării);
	domnule!	(pentru persoane).
soră	soră!	(pentru o soră de caritate);
	soro!	(pentru numele de rudenie).

În principiu, cînd de la același substantiv avem două forme de vocativ, cea mai apropiată de nominativul nearticulat este și cea mai apropiată de semnificația generală a vocativului, iar forma cea mai depărtată are și sens special, deci mai îndepărtat (mîngîietor sau peiorativ).

Să se compare din acest punct de vedere vocativele:

nominativ	*vocativ 1*	*vocativ 2*
băiat	băiete!	băiatule!
copil	copile!	copilule!
cioban	ciobane!	ciobanule!
măcelar	măcelare!	măcelarule!
oștean	oștene!	oșteanule!
țăran	țărane!	țăranule!
fată	fată!	
	fato!	

e. Vocativul determinat

Cînd substantivul este însoțit de unul dintre adjectivele calificative *drag, iubit, onorabil, scump, stimat* etc., există trei posibilități de exprimare a vocativului:

1) adjectivul și substantivul nu au articol:

Dragă	amice, doctore, băiete,
Iubite (-ă)	frate, nene, nepoate
Onorabile (-ă)	vere, bărbate, tovarășe etc.
Scumpe (-ă)	mamă, fiică, soră, nepoată,
Stimate (-ă)	nevastă, soție.
etc.;	

2) adjectivul apare la vocativ fără articol, iar substantivul masculin la vocativ cu articol:

Dragă; Iubite (-ă) Onorabile (-ă) Scumpe (-ă) Stimate (-ă) etc.	domnule, fiule, finule, nașule, unchiule, socrule.

3) adjectivul apare la vocativ nearticulat, iar substantivul, articulat sau nu:

Iubite Scumpe Onorabile Stimate etc.	ascultător(ule), cititor(ule), domn(ule), învățător(ule).

● N o t ă. Cu *dragă*, substantivele din această serie trebuie să primească articolul.

4) Cînd substantivul este însoțit de un adjectiv posesiv, vocativul este la fel ca nominativul:

Dragul meu	(nostru)	amic, băiat, nepot, văr,
Iubitul meu	„	bărbat, tovarăș, domn,
Onorabilul meu	„	fiu, naș, unchi, socru,
Scumpul meu	„	ascultător, cititor,
Stimatul meu	„	învățător etc.

7.5.2 Folosirea vocativului

După cum se vede, vocativul are prin natura lui o poziție aparte între celelalte cazuri. De aceea, (cu excepția termenilor generali ca: *tovarăşe, tovarăşă, domnule, doamnă* etc.), el nu se întrebuințează decît ca mijloc familiar de adresare sau ca mijloc de invocare.

Pentru adresarea obişnuită, se foloseşte una din formulele:

	învăţător		învăţătoare
	profesor		profesoară
tovarăşe	director	tovarăşa	directoare
domnule	doctor	doamnă	doctoriţă
cetăţene	locotenent	cetăţeană	locotenent
	secretar		secretar
	etc.		etc.

7.6. DECLINAREA

Totalitatea formelor pe care le poate avea un substantiv se numeşte d e c l i n a r e.

7.6.1 Declinarea fără articol

Masculinele şi neutrele au o singură formă pentru primele patru cazuri la singular şi tot o singură formă pentru aceleaşi cazuri la plural. Al cincilea caz, vocativul, se formează cînd este posibil, cum s-a arătat mai sus.

Femininele au două forme de singular: una pentru nominativ şi acuzativ, a doua pentru genitiv şi dativ, dar numai una pentru cele patru cazuri la plural.

Vom avea aşadar la *masculine şi neutre:*

	singular			plural	
N.	actor cobai	Avram Badea	bal cap	actori cobai	baluri capete
A.	codru	Dan	bici	codri	bice
G.	cuscru domn	Gheorghe Ion	ciclu chipiu	cuscri domni	cicluri chipie
D.	om	Florică Dinu	premiu	oameni	premii
V.	cuscre	Avrame	—		—
		Badeo Dane Gheorghe Ioane Florică Dinule	— etc.	 oameni	

la feminine:

	singular		plural
N.A.	casă	Ana	case
	fată	Maria	fete
	soră	Gheorghița	surori
	vulpe		vulpi
	femeie		femei
	stea		stele
	ambiție		ambiții
	case, fete, surori		case, fete, surori,
G.D.	vulpi, femei, stele		vulpi, femei, stele
	ambiții		ambiții
V.	soro, Ană, Marie, Gheorghițo		—

7.6.2 *Declinarea cu articol*

Masculine și neutre

	singular		plural	
N.A.	actorul	arcul	actorii	arcurile
	cobaiul	biciul	cobaii	bicele
	codrul	balul	codrii	balurile
	premiul	cuscrul	cuscrii	premiile
V.		cuscrule	cuscrilor	
G.D.	actorului	arcului	actorilor	arcurilor
	cobaiului	biciului	cobailor	bicelor
	codrului	balului	codrilor	balurilor
	cuscrului	premiului	cuscrilor	premiilor

Feminine cu articol

	singular		plural	
N.A.	casa	sora	casele	surorile
	fata	femeia	fetele	femeile
	ușa	steaua	ușile	stelele
V.	la fel ca nominativul			
G.D.	casei	surorii	caselor	surorilor
	fetei	femeii	fetelor	femeilor
	ușii	stelei	ușilor	stelelor
V.	la fel ca nominativul (sau: fetelor, femeilor, stelelor).			

7.6.3 *Declinarea masculinelor cu formă feminină*

Substantivele masculine *papă, popă, tată, vlădică* au la forma nearticulată aceeaşi declinare ca masculinele, deci:

	singular	plural
N.A.G.D.	papă, popă, tată, vlădică	papi, popi, taţi, vlădici
V.	la fel ca nominativul, dar şi *popo!*	

La forma articulată, ele urmează declinarea femininelor la singular şi pe a masculinelor la plural:

	singular	plural
N.A.V.	papa, popa, tata, vlădica	papii, popii, taţii, vlădicii
G.D.	papei, popii, tatei, vlădicii	papilor, popilor, taţilor, vlădicilor

Masculinul *tată* are şi forma articulată *tatăl*, care se declină ca orice masculin, folosindu-se însă mai ales cînd este urmată de un determinativ sau de un calificativ, adică:

N.A.	tatăl tău,	tatăl vitreg.
G.D.	tatălui tău,	tatălui vitreg.

Capitolul 8

PROPOZIŢII CARE AU ROL DE SUBSTANTIV ÎN FRAZĂ

Rolul substantivului în propoziţie l-am stabilit cu prilejul discutării cazurilor. În frază, el poate să fie echivalat de o întreagă propoziţie, de ex.:

(1) *Cine sapă groapa altuia,* cade însuşi în ea.

(2) Lumea materială nu este numai *ce vedem noi cu ochii.*

Propoziţia *cine sapă groapa altuia* este un echivalent pentru un substantiv pe care nu-l avem exact cu acest înţeles în limba română, dar ni-l putem imagina. El ar trebui să însemne „săpător de groapă", dar să conţină şi ideea de timp.

A doua propoziţie *ce vedem noi cu ochii* joacă acelaşi rol şi am putea s-o echivalăm cu v i z i b i l u l, dar acest substantiv înseamnă „ceea ce poate fi văzut", pe cînd propoziţia noastră arată şi altceva.

De aici rezultă că propoziţiile echivalente cu un substantiv au rostul de a dezvolta şi a preciza o idee, nuanţînd astfel gîndirea.

8.1 PROPOZIŢIA-SUBIECT SAU SUBIECTIVĂ

Să luăm în discuţie următoarele patru fraze:

(1) *Cine sapă groapa altuia,* cade însuşi în ea.

(2) E foarte important *ce-mi spui.*

(3) E bine, e chiar necesar *să studiezi la orice vîrstă.*

(4) Se zvonea *că v-aţi schimbat profesiunea.*

Propoziţiile subliniate sînt subiecte. Pentru ca o propoziţie să fie subiect, este necesar să nu existe subiect în regenta ei, nici exprimat, nici subînţeles. Condiţia aceasta se aplică

și atunci cînd un subiect este posibil din punct de vedere logic, dar nu apare în fapt, de ex.:

(5) Ți s-a părut *că s-a supărat.*

În propoziția regentă *ți s-a părut* există o persoană interesată *tu*, dar *ți* care o sugerează nu este subiect, fiindcă nu persoana a II-a face ceva; dacă ar face, ar trebui să avem o construcție ca *ai părerea că* sau *ești de părere că*. Faptul că în *ți s-a părut* nu este nici un subiect se poate controla și punînd în locul lui *ți* pe *mi: mi s-a părut că*, pe *i: i s-a părut că* sau pe *vi: vi s-a părut că* etc. Se vede clar că predicatul *s-a părut* nu se schimbă.

La fel se petrec lucrurile și într-o regentă ca cea din fraza:

(6) I s-a cerut de doctor *să umble mai mult pe jos.*

Propoziția subliniată este tot o subiectivă, deși în regenta ei cuvintele *de doctor* spun de la cine vine cererea. Dar, lăsînd la o parte faptul că *de doctor* este un complement de agent exprimat prin acuzativ cu prepoziție, dacă înlocuim pe *de doctor* cu pluralul, predicatul nu se schimbă: *I s-a cerut de doctori să...*

8.1.1 Tipurile de subiective

În limba română sînt trei tipuri de subiective:

1. Cele care încep cu **ce, orice, ceea ce, cine, oricine, cel (acela) care, cea (aceea) care**; de ex.:

   Ce vrea el, nu se poate face.
   Cine nu muncește, nu mănîncă.
   Ceea ce știi, se știe.
   Nu totdeauna are dreptate *cel care țipă mai tare.*

Acesta este tipul cel mai clar. El poate fi controlat prin înlocuirea subiectivei cu unul din pronumele *ceva, cineva.* De fapt, el nu este decît dezvoltarea unui subiect ca *ceva* sau *cineva* după schema:

Subiectul	{ CEVA CINEVA }	transformat în subordonată = SUBIECTIVĂ.

2. Se consideră subiective și subordonatele legate de expresii ca: **este** sau **e + adevărat, bine, clar, corect, frumos, formidabil, grozav, groaznic, important, limpede, monstruos, minunat, oribil, posibil, imposibil, cu putință, cu neputință, rău, remarcabil, splendid, rizibil, util, inutil, urît, verosimil** etc.

Deci:

	subiectivă		subiectivă
E(ste) frumos	*că ştii acest lucru.*	E(ste) verosimil	*să fi aflat.*
	să ningă liniştit.		*ca el să fi venit.*
	unde ai fost?		*ce-mi spui?*
	dacă îmi spui.		*dacă pricepi şi tu.*
	deşi nu crezi.		*cînd crezi.*
	chiar dacă te-ndoieşti.		etc.
	ca măcar acum să mărturiseşti.		
	etc.		

Acesta este al doilea tip. El poate fi cuprins în schema:

> E(ste) BINE, FRUMOS etc. + CEVA transformat în subordonată = SUBIECTIVĂ.

3. De asemenea, se consideră subiective şi subordonatele legate de expresii ca: **se afirmă, se află, se aude, se cere, se crede, se cuvine, se înţelege, se pretinde, se spune, se susţine, se vede, se zice** etc., de ex.:

	subiectivă
Se vede (se vedea, s-a văzut, se va vedea etc.)	*că doarme.*
	dacă ştie.
	unde sînt cărţile.
	cînd înfloresc salcîmii.
	încotro bate vîntul.
	cine s-a supărat.
	cît ai lucrat.

Acesta este tipul al treilea. El poate fi cuprins în schema:

> Se AFIRMĂ, AUDE etc. + CEVA transformat în subordonată = SUBIECTIVĂ.

8.2 PROPOZIŢIA-PREDICAT SAU PREDICATIVĂ

Să luăm în discuţie următoarele două exemple:

(1) Tatăl lui era *pictor.*

(2) Tatăl lui era *ceea ce dorise el însuşi.*

Propoziția (1) conține substantivul *piclor* ca parte a predicatului nominal. Acest substantiv a fost dezvoltat în fraza (2) în propoziția *ceea ce dorise el însuși*, care este o p r e d i c a t i v ă.

Predicativele sînt de două feluri. Unele, ca cea de față, reprezintă dezvoltarea posibilă a unui substantiv; altele sînt dezvoltări posibile ale adjectivelor din predicatul nominal. (Pentru acestea, discuția se face la adjectiv, vezi p. 99.)

Propoziția predicativă cu rol de substantiv se cuprinde în schema:

(Subiectul + ESTE) + CEVA sau CINEVA transformat în subordonată = PREDICATIVĂ.

8.3 PROPOZIȚIA-OBIECT, OBIECTIVĂ SAU COMPLETIVĂ

Să luăm în discuție frazele:

(1) Costel a învățat *să înoate.*

(2) Au aflat *că v-ați întors.*

(3) Răspundeți *cui vă solicită.*

(4) Vă gîndiți *să călătoriți cu avionul?*

Cele patru fraze de mai sus conțin cîte o propoziție obiectivă. Fiecare corespunde unui obiect gramatical; primele două unui **obiect direct;** celelalte două, unui **obiect indirect.**

Propoziția care dezvoltă un obiect direct sau indirect exprimat printr-un substantiv sau printr-un echivalent al substantivului se numește o b i e c t i v ă sau c o m p l e t i v ă — directă sau indirectă.

Propozițiile obiective se construiesc la fel ca și subiectivele cu diverse conjuncții și cu pronume relative sau nehotărîte. Astfel: Costel a învățat *ce i-a plăcut mai mult* sau... (a învățat) *cît i s-a cerut* sau ...(a învățat) *orice i s-a propus* etc.

Singura condiție pentru ca o propoziție să fie obiectivă este ca ea să reprezinte *într-adevăr* un obiect al verbului, și nu altceva. De ex.: în Costel a învățat *fiindcă i s-a cerut,* propoziția care începe cu *fiindcă* nu este un obiect al verbului *învăța.* Ea nu poate fi deci obiectivă sau completivă.

8.3.1 Cum se deosebește obiectiva directă de cea indirectă

Pentru a face deosebirea, este necesar să se vadă dacă propoziția obiectivă corespunde unui obiect direct sau unuia indirect. Astfel, în:

Răspundeți *cui vă solicită*

completiva este indirectă, pentru că obiectul corespunzător poate să fie *unui solicitant*, deci un dativ în: Răspundeți *la ce vă întreabă dumnealui*, obiectiva *la ce vă întreabă dumnealui* este tot *indirectă*, căci ar fi corespuns unui obiect indirect cu prepoziție: *la ceva (la întrebare)*.

Această diferențiere este cu atît mai utilă, cu cît într-o frază pot să apară ambele propoziții, de ex.:

Răspundeți *cui vă întreabă, că problema este rezolvată.*
.... indirectă .... directă ...

Schema propoziției obiective directe este:

(Subiect + predicat) + {CEVA / CINEVA} transformat în subordonată = OBIECTIVĂ DIRECTĂ.

iar a celei indirecte:

(Subiect + predicat) + {CUIVA / prep. CEVA / prep. CINEVA} transformat în subordonată = OBIECTIVĂ INDIRECTĂ.

8.4 PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ DE AGENT

Într-o propoziție ca:

(1) Primul avion românesc a fost construit *de Aurel Vlaicu* avem complementul de agent *de Aurel Vlaicu*. El poate să fie dezvoltat într-o propoziție completivă de agent în fraze ca:

(2) Primul avion românesc a fost construit *de cine știm cu toții.*

În concluzie, propozițiile care pot să aibă funcții echivalente cu substantivul sînt:

1. subiectivele,
2. unele predicative,
3. obiectivele directe,
4. obiectivele indirecte,
5. completivele de agent.

Capitolul 9

ADJECTIVUL

9.1 FELURILE DE ADJECTIVE

Caracteristica de bază a adjectivului este faptul că el se referă la substantiv, precizîndu-l prin adăugarea unei indicații suplimentare de înțeles. Această indicație privește fie înțelesul propriu-zis al substantivului ca nume, fie situarea față de cel care vorbește a obiectelor denumite, fie cunoașterea sau cantitatea lor.

Să vedem cîteva exemple:

(1) Pe marginea drumului cresc plopi *înalți*.
(2) Copacii *aceștia* țin umbră.
(3) *Orice* plugar deosebește grîul de neghină.
(4) A făcut față la *toate* încercările.

În exemplul (1), *înalți* este un adjectiv care arată o c a l i t a t e; în exemplul (2), adjectivul *aceștia* precizează numai faptul că vorbitorul consideră *copacii* ca aflîndu-se a. p r o a p e; în exemplul (3) adjectivul *orice* arată că *plugar* nu este unul anume, iar adjectivul *toate* din exemplul (4) arată că *încercările* sînt luate în totalitatea lor.

Adjectivele care exprimă calitățile sau defectele, altfel spus, însușirile sau proprietățile obiectelor, ființelor, persoanelor etc. sînt adjective c a l i f i c a t i v e.

Adjectivele care aduc altfel de precizări sînt adjective d e t e r m i n a t i v e.

Adjectivul calificativ *descrie* parțial obiectele, ființele etc.; cel determinativ le *circumscrie*.

Adjective simple și adjective compuse

Pe lîngă adjectivele ca *acru, alb, bun, cald, dulce, enorm, firesc, greu, harnic, ieftin, mîndru, negru* etc., există, atît printre calificative cît și printre determinative, adjective compuse

ca *albastru-deschis*; *cuminte*, *cumsecade*, *galben-verzui*, *franco-englez*, *negru-corb*, *româno-bulgar*, *roz-alb*, *oricine*, *nici un* etc.

9.1.1 Adjectivele determinative

Adjectivele determinative sînt:

1) posesive: *meu*; *tău*, *său*, *nostru*, *vostru*, *lor*, *mea*, *ta*, *sa*, *noastră*, *voastră* *lor* etc.;
2) demonstrative: *aceasta*, *ăsta*, *acest*, *acela*, *acel*, *aceea*, *acea*, *atare*, *acelaşi*, *aceeaşi* etc.
3) relative: *care*, *ce*;
4) interogative: *care*, *ce*, *cine*;
5) nehotărîte: *fiecare*, *oricare*; *orice*, *unii*, *nişte* etc.

Pentru comportarea lor, vezi cap. *Pronume*.

9.1.2 Adjective cu o terminaţie şi adjective cu două terminaţii

Unele adjective calificative au, la singular, o terminaţie, altele, două terminaţii pentru toate genurile.

● N o t ă, Potrivit cu această constatare, în gramaticile limbii române s-au grupat adjectivele calificative după terminaţiile nominativului singular; dar în acest fel sînt puse în aceeaşi clasă adjective cu structuri şi comportări diferite. De exemplu, *moale* este un adjectiv cu o singură terminaţie, dar la genitiv singular, feminin, el este *moi*: (acestei) *blăni moi* ca şi la plural, pe cînd *precoce*, adjectiv tot cu o singură terminaţie la singular, are genitiv-dativul la fel ca nominativul: (acestei) *mame precoce*. De aceea, am recurs la o soluţie mai apropiată de realitate stabilind tipurile de mai jos.

9.1.3 Adjective invariabile

Sînt invariabile adjectivele terminate în vocală accentuată ca *bordo*, *gri*, *grena*, *maro*, toate nume de culori: cîteva terminate în consoană ca *bej*, *bleumarin*, *crem*, *mov*, *roz*, *vernil* ş.a. tot nume de culori; unul terminat în **-ce**; *ferice*.

9.1.4 Adjective variabile de tipul lui **mare**

Adjectivele variabile de tipul lui *mare* se caracterizează prin trei trăsături:

a) la nominativ singular au o singură formă pentru toate genurile;

b) la nominativ plural au de asemenea o singură formă deosebită de cea de singular pentru toate genurile;
c) la feminin singular, genitiv-dativ, au însă o formă identică cu cea de la plural, comportîndu-se exact ca substantivele feminine.

Iată cîteva exemple:

	masculin	*feminin*	*neutru*
N. sing.:	băiat *mare*	casă *mare*	picior *mare*
N. pl.:	băieți *mari*	case *mari*	picioare *mari*
G. sing.:	— unei)	case *mari*	
		casei *mari*	

Ca *mare* se comportă și:

dulce	pepene *dulce*	pîine *dulce*	măr *dulce*
	pepeni *dulci*	pîini *dulci*	mere *dulci*
rece	iulie *rece*	apă *rece*	iaurt *rece*
	cartofi *reci*	ape *reci*	iaurturi *reci*
limpede	ochi *limpede*	rază *limpede*	geam *limpede*
	ochi *limpezi*	raze *limpezi*	geamuri *limpezi*
moale	cozonac *moale*	piele *moale*	ou *moale*
	cozonaci *moi*	piei *moi*	ouă *moi*
tare	cărbune *tare*	țigară *tare*	foc *tare*
	cărbuni *tari*	țigări *tari*	focuri *tari*
verde	mugure *verde*	fustă *verde*	fruct *verde*
	muguri *verzi*	fuste *verzi*	fructe *verzi*

9.1.5 Adjective variabile de tipul **dibace**

Adjectivele variabile de tipul lui **dibace** se caracterizează prin următoarele două trăsături:
a) la singular au o singură formă pentru toate genurile;
b) la plural au formă proprie în **-i** numai pentru masculin.

Deci:

	masculin	*feminin*	*neutru*
singular:	bărbat *dibaci*	mînă *dibace*	semn *dibace*
plural:	bărbați *dibaci*	mîini *dibace*	semne *dibace*

Ca *dibace* se comportă și:

atroce	om *atroce*	priviri *atroce*	neam *atroce*
	oameni *atroci*	priviri *atroce*	neamuri *atroce*
eficace	cleşte *eficace*	soluție *eficace*	soi *eficace*
	cleşti *eficaci*	soluții *eficace*	soiuri *eficace*

feroce	tigru *feroce*	ființă *feroce*	animal *feroce*
	tigri *feroci*	ființe *feroce*	animale *feroce*
locvace	ins *locvace*	persoană *locvace*	dobitoc *locvace*
	inși *locvaci*	persoane *locvace*	dobitoace *locvace*
precoce	copil *precoce*	atitudine *precoce*	gest *precoce*
	copii *precoci*	atitudini *precoce*	gesturi *precoce*
propice	factor *propice*	oră *propice*	studiu *propice*
	factori *propici*	ore *propice*	studii *propice*
perspicace	elev *perspicace*	fată *perspicace*	personaj *perspicace*
	elevi *perspicaci*	fete *perspicace*	personaje *perspicace*
robace	om *robace*	femeie *robace*	geniu *robace*
	oameni *robaci*	femei *robace*	genii *robace*
sagace	savant *sagace*	minte *sagace*	personaj *sagace*
	savanți *sagaci*	minți *sagace*	personaje *sagace*
tenace	individ *tenace*	colegă *tenace*	gînd *tenace*
	indivizi *tenaci*	colege *tenace*	gînduri *tenace*

Și adjectivele de tipul *dibace* au flexiune incompletă.

9.1.6 Adjective cu flexiune completă

Aceste adjective sînt diferențiate după gen și număr. Masculinele și neutrele au ca și substantivele corespunzăzoare o formă de singular și una de plural pentru toate cazurile gramaticale, iar femininele două forme de singular și una de plural, de asemenea pentru toate cazurile.

Între masculine și neutre, de o parte, și feminine, de alta, există relații de flexiune, forma de feminin derivînd din cea de masculin. Astfel sînt: *alb, albă; rău, rea* etc.

9.2 FORMAREA FEMININULUI LA ADJECTIVE

Forma adjectivelor feminine cu flexiune completă derivă din cea a masculinelor, astfel:

Masculinele (și neutrele) au terminațiile:	*Femininele* se formează cu ajutorul lui:
consoană (fără *-sor, -tor*)	**-ă**
alb	albă
falnic	falnică
veșted	veștedă
livresc	livrescă
sătesc	sătească
ros	roasă

-u (precedat de un grup de consoane)	**ă**
albastru	albastră
celebru	celebră
dublu	dublă
-u (precedat de o vocală, dar nu de un *i*)	**-(i)e**
molîu	molîie
lălîu	lălîie
erbaceu	erbacee
sebaceu	sebacee
-iu	**-ie**
auriu	aurie
cafeniu	cafenie
cărămiziu	cărămizie
durduliu	durdulie
liliachiu	liliachie
sălciu	sălcie
-i (precedat de o consoană)	**-e**
vechi	veche
-i (precedat de o vocală)	**-ie**
gălbui	gălbuie
rotofei	rotofeie
vioi	vioaie
-sor, -tor, -zor	**-soare, -toare, -zoare**
ascultă*tor*	ascultă*toare*
producă*tor*	producă*toare*
dever*sor*	dever*soare*
amorti*zor*	amorti*zoare*

Următoarele fac *excepţie*:

rău cu femininul rea
greu „ „ grea
nou „ „ nouă
roşu „ „ roşie

Toate adjectivele diminutive în **-el** au două **forme de** feminin, una frecventă în **-ică**, a doua (mai rar **utilizată**), în **-ea**:

bunicel cu femininele bunicică, bunicea
căldicel „ „ căldicică, căldicea
frumuşel „ „ frumuşică, frumuşea
măricel „ „ măricică, măricea
mititel „ „ mititică, mititea

● **Notă**. De fapt, după cum se vede din exemplele de mai sus, adjectivele feminine se formează cu **-ă** și cu **-e**. Varianta **-ie** este cerută de un **-i** precedent, cu excepția lui *lălîu*, *-molîu* și a celor cu femininul format în mod neregulat.

9.3 FORMAREA PLURALULUI

9.3.1 Masculinele și neutrele

1. Masculinele și neutrele terminate în **consoană**, în **-i** și în **-u** fac pluralul în **-i:**

albi	darnici	vineți	grotești	vioi
apți	fuduli	arși	verzui	albaștri
copți	noi	aprinși	veștezi	negri
				etc.

2. Cele terminate în **-iu** fac pluralul în **-ii:**

argintii	aurii	măslinii	viorii
durdulii	cenușii	sălcii	liliachii

Roșu se comportă ca un adjectiv în *-iu*, avînd pluralul *roșii*.

9.3.2 Femininele

1. Femininele terminate în **-ă** (afară de cele în **-e(a)scă**) fac pluralul în **-e:**

albă-albe	arsă-arse	deasă-dese	înaltă-înalte
aprinsă-aprinse	coaptă-coapte	frumoasă-frumoase	
aptă-apte	falnic-falnice	fudulă-fudule	
rară-rare	rotundă-rotunde	scundă-scunde	
stupid-stupide	vînătă-vinete	albastră-albastre	

Fac *excepție: seacă* — (alune) *seci; largă* — (rochii) *largi; lungă* — (scînduri) *lungi; nouă* — (cărți) *noi.*

2. Femininele terminate în **-ească, -escă** fac pluralul în **-ești:**

soluții *băbești*	cîntece *vitejești*
comedii *burlești*	mărfuri *românești*
fapte *grotești*	mîncări *țărănești*
case *orășenești*	vorbe *păsărești*

3. Adjectivele terminate în **-ică** fac pluralul în **-ele**, ca şi substantivele cu aceeaşi terminaţie:

bunicică bunicea	bunicele	ocheşică ocheşea	ocheşele
căldicică căldicea	căldicele	puţin(t)ică puţinea	puţin(t)ele
frumuşică frumuşea	frumuşele	scurticică scurticea	scurticele
măricică măricea	măricele	tinerică tinerea	tinerele
mititică mititea	mititele	uşurică uşurea	uşurele
		etc.	

4. Adjectivele *rea* şi *grea* fac pluralul: *rele* şi *grele*.

5. Adjectivele terminate în **-ee, -soare** şi **-toare** au pluralul la fel ca singularul:

glandă *sebacee*	glande *sebacee*
fată *ascultătoare;*	fete *ascultătoare*
gură *deversoare*	guri *deversoare*
uzină *producătoare*	uzine *producătoare*
pernă *amortizoare*	perne *amortizoare*

Veche are pluralul *vechi*.

6. Adjectivele terminate în **-uie** fac pluralul în **-ui:**

pasăre *gălbuie*	păsări *gălbui*
apă *verzuie*	ape *verzui*

7. Adjectivele terminate în **-ie** fac pluralul în **-ii:**

stea *argintie*	stele *argintii*
rază *aurie*	raze *aurii*
privire *grijulie*	priviri *grijulii*
băutură *sălcie*	băuturi *sălcii*
faţă *roşie*	feţe *roşii*

9.4 LOCUL ADJECTIVULUI FAŢĂ DE SUBSTANTIV

1. Adjectivul calificativ stă în mod obişnuit după substantivul său: arbore *fructifer*, boală *ascunsă*, hrană *rece*, efect *bine făcător* etc.

Numai adjectivul *biet* stă totdeauna înaintea substantivului său.

2. Unele adjective calificative pot să fie însă așezate și înaintea substantivului lor, dacă li se subliniază importanța sau li se dă o semnificație aparte (expresivă, poetică): *alba* bătrînețe, *slabă* consolare! *isteață* fată! *teribilă* căldură! etc.

În această poziție s-au fixat *bun, bună* în formule de salut: *bun* rămas! *bună* ziua! *bună* seara! etc. și *drag, dragă* în formule de adresare ca *dragă* mamă, *dragi* prieteni etc.

● Notă. Din poziția proclitică a adjectivului decurg uneori schimbări de înțeles, dacă același adjectiv poate să apară și după substantiv, de ex.: în *sărmanul* copil, adjectivul înseamnă „bietul" (copil), pe cînd în (copilul) *sărman*, el înseamnă „sărac, lipsit de mijloace de trai". *Nou* înaintea substantivului poate să însemne adesea „altul, alta, încă unul, încă una", de ex. o *nouă* (povestire), pe cînd după înseamnă „care nu este vechi, recent": (o povestire) *nouă*.

9.4.1 Locul a două sau mai multe adjective calificative

Două sau mai multe adjective calificative se așază de regulă tot după substantiv, ultimul adjectiv fiind legat adesea de celelalte printr-o conjuncție:

un nuc *verde, bătrîn*

o persoană *voinică* și *impunătoare*

un lemn *lung, încovoiat*

un prieten *bun, vesel, vioi* și *îndatoritor*

Seria de două sau mai multe calificative se poate plasa și înainte de substantivul la care se referă, dar numai dacă există intenția de a le sublinia înțelesul.

Dintr-o serie de două sau mai multe calificative, unul, mai rar două, se pot așeza înainte, iar restul după substantiv, de ex.:

un *mare* edificiu, *înalt, alb, frumos* și *strălucitor*

un *tînăr* și *viteaz* ostaș *român*

● Notă. Alegerea adjectivului sau a adjectivelor care se plasează înaintea substantivului nu este reglementată gramatical. Mai des se întîlnesc în această poziție adjective ca:

bătrîn	important	profund
bun	original	puțin
drag	mare	remarcabil
frumos	mic	tînăr
greu	mult	ușor
	nou	

● Notă. Nu se așază înainte decît rareori, mai ales în poezie, adjectivele provenite din participii *(haine rupte,* nu invers), multe nume de culori și numele care arată proveniența locală (un amic *băcăuan)* etc., între altele și fiindcă acestea din urmă devin substantive în poziția amintită.

9.4.2 Locul adjectivelor determinative

Adjectivele determinative se împart din punctul de vedere al locului pe care îl pot avea față de substantiv în trei categorii:

a) Determinative cu *loc fix înaintea* substantivului, ca:

acest, **acel**	cal, strugure, balcon, toc etc.
această, **acea**	prietenă, gheată, instituție, plăcere etc.
același	cal, strugure, balcon, toc etc.
aceeași	prietenă, gheată, instituție, plăcere etc.
alt	cal, strugure, balcon, toc etc.
altă	prietenă, gheată, instituție, plăcere etc.
cîtva	timp
cîțiva	cai, struguri, școlari, tineri etc.
cîteva	prietene, ghete, volume, ceasuri etc.
fiecare, **oricare**, **orice**	cal, strugure, prietenă, toc etc.
niște	cai, prietene, ghete, volume etc.
unii	cai, prieteni, morcovi, pepeni etc.
unele	prietene, ghete, volume, ceasuri etc.

b) Determinative cu *loc fix după* substantiv: **acesta, acela, aceasta, aceea,** de ex.:

calul, strugurele, balconul, tocul { acesta / acela

prietena, gheata, instituția etc. { aceasta / aceea

c) Determinative care pot să apară *atît înainte cît și după* substantiv:

întreg, muntele *întreg, întregul* munte, *întreg* satul, *întregul* sat, *întreaga* seară etc.;

tot *tot* muntele, muntele *tot, tot* satul, satul *tot, toată* seara, seara *toată* etc.

● N o t ă. Adjectivele posesive se plasează de preferință după substantiv, dar în limbajul poetic sau numai expresiv este permisă și așezarea lor înainte, de ex.: *ale noastre* dragi drapele.

9.5 COMPARAȚIA

Pentru a arăta în ce măsură un obiect are calitatea exprimată de adjectivul calificativ, acesta se află sau trece la un grad de comparație.

Să luăm următoarele exemple:

(1) Dumnealui dorește o limonadă *rece.*
(2) Dumnealui dorește o limonadă *mai rece* (decît aceasta).
(3) Dumnealui dorește limonada *cea mai rece* (pe care o aveți)
(4) Dumnealui dorește o limonadă *foarte rece.*

Calitatea de *rece* a obiectului este înfățișată în trei grade: la p o z i t i v (1), la c o m p a r a t i v (2) și la s u p e r l a t i v (3 și 4).

Comparația constituie un sistem și este totodată o categorie gramaticală.

9.5.1 Gradul pozitiv

Cea mai mare parte a adjectivelor în forma lor simplă sînt la gradul pozitiv: *acru, amar, bun, cald, distins, elegant, fin, grijuliu, harnic, idiot, limpede* etc.

Cîteva sînt *ca înțeles* la comparativ sau superlativ (pentru acestea, vezi p.92).

9.5.2 Gradul comparativ

Gradul comparativ cuprinde o varietate de nuanțe care permit stabilirea a trei subdiviziuni: un comparativ numit de *superioritate*, unul numit de *egalitate* și al treilea, de *inferioritate*.

Astfel, în:

Băutura aceasta este *mai amară* decît fierea

avem un comparativ de s u p e r i o r i t a t e.

În:

Anghinarea este *la fel de amară* ca (și) fierea
Anghinarea este *tot atît de amară* ca (și) fierea
Anghinarea este *tot așa de amară* ca (și) fierea

avem un comparativ de e g a l i t a t e,

iar în:

Coaja de nucă este *mai puțin* (sau *mult mai puțin*) *amară* decît fierea

avem un comparativ de i n f e r i o r i t a t e.

Comparativul de toate categoriile se formează cu ajutorul adverbelor *mai... (decît)* și al grupurilor de cuvinte care funcționează ca un adverb: *la fel de, tot (așa) atît de... (ca), mai puțin... (decît), mult mai puțin... (decît).*

9.5.3 Gradul superlativ

Între următoarele două superlative:

Cel mai frumos parc din Capitală este Cișmigiul

și:

Cișmigiul este un parc *foarte frumos* din Capitală, deosebirea constă în faptul că parcului Cișmigiu i se atribuie în primul exemplu o calitate la gradul superlativ în funcție de aceeași calitate a celorlalte parcuri din Capitală, pe cînd în al doilea, lucrul acesta se face fără referire la alte parcuri.

Cel mai frumos este un superlativ prin care se pune în relație obiectul astfel caracterizat cu alte obiecte privite din același punct de vedere. El este un *superlativ* de relație sau *relativ*.

Foarte frumos este un superlativ care nu mai rezultă dintr-o operație ca cea de mai sus. El este un *superlativ absolut*.

Superlativul absolut-tip se construiește cu adverbul *foarte* urmat de adjectiv. Există însă o serie de adverbe care îndeplinesc același rol în vorbirea cultă curentă sau în limbajul popular, de ex.: *prea, greu, tare, (bun, frumos, mîndru* etc.), *extraordinar de (bun, frumos, mîndru* etc.), *formidabil de...*,

nemaiauzit de..., nemaipomenit de..., nespus de..., teribil de... etc. și chiar un substantiv întrebuințat ca un adverb: *foc de* (Era *foc de mînios;* era *mînios foc).*

9.5.4 Comparativul de egalitate prescurtat

Să privim cu atenție următoarele propoziții:

(1) Era ușoară ca un fulg.

(2) Căra saci grei ca plumbul.

(3) Era ca un fulg de ușoară.

(4) Căra saci ca plumbul de grei.

Toate conțin o comparație de egalitate din care lipsesc însă adverbele așteptate, adică (1) și (2):

(1) Era	la fel de așa de tot așa (atît) de	ușoară ca (și) un fulg,

(2) Căra saci	la fel de așa de tot așa (atît) de	grei ca (și) plumbul.

În (3) și (4) s-a produs o inversare a elementelor comparației; al doilea element trecînd pe primul loc și primind înainte pe *de*, adică:

(3) Era ca (și) un fulg	la fel așa tot așa (atît)	de ușoară.

(4) Căra saci ca (și) plumbul	la fel așa tot așa (atît)	de grei.

Situația în care adjectivul, deși este la comparativul de egalitate (indicat prin *ca*), nu mai primește pe *la fel, tot așa, tot atît* îl putem numi comparativ de egalitate prescurtat.

9.5.5 Superlativul ascuns

Să urmărim adjectivele din următoarele exemple:

(1) *De harnic,* nu-l întrece nimeni.

(2) *De leneș ce era,* nici bucătura la gură nu și-o ducea.

Ambele exprimă, dar fără adverbele obișnuite, un superlativ absolut. El rezultă din combinarea unui comparativ de egalitate cu un predicat negativ și poate fi analizat astfel:

(1) (Atît) *de harnic* (este ca nimeni altul, deci) *nu-l întrece nimeni.*

(2) (Atît) *de leneș ce era* (de neînchipuit, căci) *nici bucătura...*

Superlativul ascuns face parte totdeauna dintr-o comparație cu un fapt negativ.

9.6 ADJECTIVE CARE NU SE COMPARĂ

Multe adjective nu au grade de comparație, de ex.: (plan) *cincinal*, (industrie) *extractivă*, (termen) *final*, (papile) *gustative*, (simț) *olfactiv* etc. După cum se vede, este vorba de adjective din domeniul tehnicii și al științei.

Afară de ele, sînt și în limbajul cult general adjective avînd un înțeles care nu permite comparația. Iată pe cele mai frecvente:

absolut	„care nu se poate compara, fără egal"
capital	„de cea mai mare importanță, foarte important, cît se poate de important"
complet	„cît se poate de plin, plin pînă la ultima picătură, pînă la ultima bucată, pînă la ultimul loc"
deplin	„complet"
definitiv } **desăvîrșit**	„adus sau ajuns la capăt, la ultima formă, la ultimul termen, la sfîrșit"
enorm	„cît se poate de mare"
esențial	„care privește esența unui lucru"
fundamental	„de bază, de temelie"
inferior	„aflat dedesubt din punct de vedere ierarhic"
maxim	„cel mai mare, foarte mare, cît se poate de mare"
minim	„cel mai mic, foarte mic, cît se poate de mic"
optim	„cel mai bun, foarte bun, cît se poate de bun"
perfect	„desăvîrșit, definitiv"
prim	„cel dintîi"
principal	„primul dintr-o serie prin importanță"
rarisim	„cel mai rar, foarte rar, deosebit de rar"

secundar	„al doilea dintr-o serie prin importanță"
sublim	„aflat pe treapta cea mai înaltă a frumosului, a moralei etc."
substanțial	„care face parte din însăși substanța lucrurilor"
superior	„aflat din punct de vedere ierarhic deasupra; mai sus"
suprem	„cel mai de sus, foarte sus, cît se poate de sus"
ultim	„cel din urmă, foarte în urmă, cît se poate de în urmă, după care nu mai urmează altul"

9.7 COMPARAȚIA LA UNELE SUBSTANTIVE

Unele substantive pot avea grade de comparație, de ex.:

(1) Tînărul acesta este *mai artist* decît credeți.
(2) Un prozator bun este *mai poet* decît un poet slab.
(3) Ți-a fost *mai prieten* decît mulți alții.
(4) Ești *foarte copil*, dacă crezi tot ce ți se spune.

Condiția pe care trebuie s-o îndeplinească un substantiv ca să primească un grad de comparație este de a avea în conținutul lui ideea unei însușiri, de ex.: *artist, bărbat, cetățean, copil, derbedeu, escroc, femeie, lichea, moș, prieten* etc.

Într-o situație asemănătoare sînt și unele nume de animale folosite injurios la adresa oamenilor, ca *bou, cîine, porc, vacă* etc. (X este *mai porc* decît Y).

9.8 FALSA COMPARAȚIE

Să luăm în discuție următoarele exemple:

(1) *Mai toți* oamenii visează;
(2) Ce aflase era *mai nimic.*
(3) Venise *mai mort* de oboseală.

Adjectivele *tot, nimic* și *mort* fac parte din categoria celor care nu pot avea grade de comparație. Cu toate acestea, propoziții ca cele de mai sus întîlnim în mod curent. Adjectivele amintite nu sînt însă la comparativul de superioritate în nici una dintre cele trei propoziții, cum pare la prima vedere, căci *mai toți* (oamenii) din (1) înseamnă de fapt *aproape toți* (oamenii), *mai nimic* din (2) înseamnă *aproape nimic* iar *mai mort* din (3), *aproape mort.* Ceea ce induce în eroare este obișnuința

noastră de a lua pe *mai* în astfel de situații ca adverb de comparație. Dar adverbul *mai* are și alte înțelesuri. Unul dintre ele este și cel de *aproape* pe care îl întîlnim și în construcții ca *mai, mai să nu te observ de atîta lume.*

9.9 FORMAREA ADJECTIVELOR

Există un număr de adjective de bază, numite și p r i m a r e și un număr foarte mare de adjective formate prin derivare de la substantive, de la verbe și de la alte adjective cu ajutorul sufixelor: **-al, -ar, -aș, -at, -bil, -esc, -eț (-ăreț), -ist, -iu, -os, -tor, -ui.** Aici luăm în discuție numai pe cele formate de la substantive și verbe.

Adjective formate din substantive

substantivul	*adjectivul*	*substantivul*	*adjectivul*
vamă	vamal	C.F.R.	ceferist
fugă	fugar (priviri *fugare*)	zeflemea	zeflemist
bucluc	buclucaș	aramă	arămiu
nărav	nărăvaș	cărămidă	cărămiziu
buză	buzat	mijloc	mijlociu
cer	ceresc	apă	apos
lume	lumesc	frică	fricos

Adjective formate din verbe

verbul	*adjectivul*
locui	locuibil
iubi	iubeț, iubăreț
certa	certăreț
sări	săritor
vătăma	vătămător

etc.

La acestea se adaugă mulțimea de participii folosite ca adjectiv, de ex.: *abătut, ars, copt, fermentat, fermecat, hotărît, inițiat, întărit, lămurit, muncit, onorat, nesocotit, păcălit, retras, sărăcit, terfelit, umblat* etc.

9.10 DECLINAREA LA ADJECTIVELE CALIFICATIVE

Adjectivele calificative se declină numai cînd însoțesc substantivele la care se referă, indiferent dacă se află lîngă acestea sau sînt despărțite de ele printr-un cuvînt sau prin

mai multe cuvinte, de obicei, printr-un determinativ. În funcție de poziția față de substantiv, avem următoarele posibilități:

1. Adjectivul calificativ stă imediat **după** substantiv, tipul: **om bun** sau **omul bun, casă mare** sau **casa mare, băț lung, bățul lung** etc.
2. Adjectivul calificativ stă **după** un determinativ, așezat el însuși după substantiv, tipul: **omul acesta bun, omul cel bun, poetul meu preferat, fața aceea palidă, mîna aceasta mică, exercițiul tău zilnic** etc.
3. Adjectivul calificativ stă imediat **înainte** de substantiv, tipul: **bun om, bunul om, frumoasă fată, frumoasa fată, albastru cer, albastrul cer** etc.
4. Adjectivul calificativ urmat de un determinativ stă împreună cu acesta **înainte** de substantiv, tipul: **cunoscutul nostru scriitor, vechea noastră prietenie, frumosul tău vis** etc.
5. Adjectivul calificativ precedat de un determinativ stă împreună cu acesta **înainte** de substantiv, tipul: **al vostru drag părinte, a ta iubită mamă, al nostru scump pămînt, acest mare scriitor, acea frumoasă fată** etc.
6. Un adjectiv calificativ stă imediat **înainte** și altul imediat **după** substantiv; tipul: **tînăr savant român, nouă ramură industrială, important moment științific, marele savant clujean, noua ramură industrială, importantă convorbire politică.**

La toate tipurile cu adjectivele calificative masculine și neutre plasate **după** substantiv, acestea nu-și modifică forma de caz gramatical în cursul declinării (dar au singular și plural).

La toate tipurile cu adjectivele calificative plasate imediat **înainte** de substantiv, acestea se declină cu ajutorul articolului.

La tipul 5, adjectivul calificativ își schimbă forma numai dacă este precedat de a n u m i t e determinative ca *acesta* (vezi.96).

La tipul 6, ambele adjective își schimbă forma cînd sînt feminine.

La tipurile cu adjectivul articulat așezat *înaintea* substantivului, cazurile gramaticale sînt indicate de articol care nu apare și la substantiv.

9.10.1 Declinarea tipului 1: **om bun, omul bun**

	singular, fără articol		*singular, cu articol*
N.A.	(acest)	om bun	omul bun
G.D.	(acestui)	om bun	omului bun
V.	om bun!		—
N.A.	băţ lung		băţul lung
G.D.	(acestui)	băţ lung	băţului lung
V.	—		—
	plural		plural
N.A.	(aceşti)	oameni buni	oamenii buni
G.D.	(acestor)	oameni buni	oamenilor buni
V.	oameni buni!		—
	singular		plural
N.A.	(această)	casă mare	casele mari
G.D.	(acestei)	case mari	caselor mari
V.	—		—

9.10.2 Declinarea tipului 2: **poetul meu preferat**

	singular	plural
N.A.	poetul meu preferat	poeţii mei preferaţi
G.D.	poetului meu preferat	poeţilor mei preferaţi
V.	—	—
N.A.	exerciţiul tău zilnic	exerciţiile tale zilnice
G.D.	exerciţiului tău zilnic	exerciţiilor tale zilnice
V.	—	—
N.A.	faţa cea palidă	feţele cele palide
G.D.	feţei cele palide	feţelor cele (celor) palide
V.	—	—

9.10.3 Declinarea tipului 3: **frumoasă fată; frumoasa fată**

	singular fără articol	*singular cu articol*
N.A.	(acest) bun prieten	bunul prieten
G.D.	(acestui) bun prieten	bunului prieten
V.	—	bunule prieten!
N.A.	(acest) albastru cer	albastrul cer
G.D.	(acestui) albastru cer	albastrului cer
V.	—	—
N.A.	(această) frumoasă fată	frumoasa fată
G.D.	(acestei) frumoase fete	frumoasei fete
V.	—	—

	plural fără articol	*plural cu articol*
N.A.	(acești) buni prieteni	bunii prieteni
G.D.	(acestor) buni prieteni	bunilor prieteni
V.	—	—
N.A.	(aceste) albastre ceruri	albastrele ceruri
G.D.	(acestor) albastre ceruri	albastrelor ceruri
V.	—	—
N.A.	(aceste) frumoase fete	frumoasele fete
G.D.	(acestor) frumoase fete	frumoaselor fete
V.	—	—

9.10.4 Declinarea tipului 4: **minunatul tău vis**

	singular	plural
N.A.	cunoscutul nostru scriitor	cunoscuții noștri scriitori
G.D.	cunoscutului nostru scriitor	cunoscuților noștri scriitori
V.	—	—
N.A.	minunatul tău vis	minunatele tale visuri
G.D.	minunatului tău vis	minunatelor tale visuri
V.	—	—
N.A.	vechea noastră prietenie	vechile noastre prietenii
G.D.	vechii noastre prietenii	vechilor noastre prietenii
V.	—	—

9.10.5 Declinarea tipului 5: **al vostru drag părinte**

	singular	plural
N.A.	(acest) al vostru drag părinte	(acești) ai voștri dragi părinți
G.D.	(acestui) al vostru drag părinte	(acestor) ai voștri dragi părinți
V.	—	—
N.A.	(acest) mare scriitor	(acești) mari scriitori
G.D.	(acestui) mare scriitor	(acestor) mari scriitori
V.	—	—
N.A.	acea îndrăzneață idee	acele îndrăznețe idei
G.D.	acelei îndrăznețe idei	acelor îndrăznețe idei
V.	—	—

	singular	plural
N.A.	oricare spumos val	oricare spumoase valuri
G.D.	oricărui spumos val	oricăror spumoase valuri
V.	—	—

9.10.6 Declinarea tipului 6: **tînărul savant român**

	singular	plural
N.A.	(acest) tînăr savant român	(acești) tineri savanți români
G.D.	(acestui) tînăr savant român	(acestor) tineri savanți români
V.	tinere savant român!	tineri savanți români!
N.A.	tînărul savant român	tinerii savanți români
G.D.	tînărului savant român	tinerilor savanți români
V.	—	—
N.A.	(acest) remarcabil studiu economic	(aceste) remarcabile studii economice
G.D.	(acestui) remarcabil studiu economic	(acestor) remarcabile studii economice
V.	—	—
N.A.	remarcabilul studiu economic	remarcabilele studii economice
G.D.	remarcabilului studiu economic	remarcabilelor studii economice
V.	—	—
N.A.	(această) nouă ramură industrială	(aceste) noi ramuri industriale
G.D.	(acestei) noi ramuri industriale	(acestor) noi ramuri industriale
V.	—	—
N.A.	noua ramură industrială	noile ramuri industriale
G.D.	noii ramuri industriale	noilor ramuri industriale
V.	—	—

9.11 ECHIVALENTELE ADJECTIVULUI

1. În propoziție

Adjectivul poate fi echivalat într-o propoziție de un grup de cuvinte, de ex.:

(1) Acesta este Ionică *fără frică.*
(2) Au alergat pe un drum *cu bolovani.*
(3) Îi vorbea mereu de dragostea lui *de fiu.*

(4) Se vede o zare *de foc.*

Grupurile de cuvinte care, fără a fi propoziții, au înțeles de adjectiv se numesc l o c u ț i u n i (adică e x p r e s i i) adjectivale.

Locuțiunile adjectivale sînt atributele substantivului la care se referă. Ele au rolul de a nuanța exprimarea, mai ales atunci cînd nu există un adjectiv care să redea cu aceeași precizie ideea din locuțiuni. Astfel, *Ionică fără frică* ar putea să apară și sub forma *Ionică cel curajos* sau *Ionică cel îndrăzneț* sau *Ionică îndrăznețul;* dar locuțiunea *fără frică* pune altfel în lumină curajul lui Ionică. Alteori este preferată locuțiunea, fiindcă un adjectiv nu se mai află în uz: *dragostea lui de fiu,* de ex., ar putea să se exprime și prin *dragostea lui fiiască,* dar adjectivul *fiesc* însemnînd „de fiu" nu se mai întrebuințează astăzi aproape deloc. În sfîrșit, unele locuțiuni adjectivale nici nu au corespondent un adjectiv, de ex.: păr *de culoarea abanosului* (un adjectiv de la *abanos* nu există).

2. Î n f r a z ă

În frază adjectivul poate să fie echivalat printr-o propoziție. Să luăm în discuție frazele:

(1) Ideea voastră este *așa cum mi-am închipuit.*

(2) Găina *care cîrîie seara,* dimineața n-are ou.

În (1), propoziția subliniată este o predicativă; în (2), ea este o atributivă. *Așa cum mi-am închipuit* din (1) joacă același rol ca un adjectiv, de ex., ca *bună, frumoasă, limpede, excelentă, proastă, rea, ciudată* etc. În (2), *care cîrîie* este un atribut al substantivului *găina,* care se poate exprima și el la nevoie printr-un adjectiv: *cîrîitoare.*

9.12 PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ CU ROL DE ADJECTIV

Să luăm următoarele exemple:

(1) Pădurea era *cum o visasem eu.*

(2) Satul nu mai era *(așa) cum îl știa din copilărie.*

(3) Să fie oare colegii lui chiar *așa cum îi înfățișa acest om!*

(4) Ora este *cît doriți dumneavoastră!*

În cele patru fraze avem cîte o propoziție p r e d i c a t i v ă care corespunde unui adjectiv sau ideii de adjectiv, potrivit cu următoarea schemă generală:

El (aceasta) este Ea (aceasta) era etc. etc.	+ CUMVA sau CÎT dezvoltate într-o propoziție.

9.13 PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ CU ROL DE ADJECTIV

Într-o propoziție, adjectivul este de cele mai multe ori atribut al unui substantiv:

Și-a cumpărat un ceas **deșteptător.**

Vă recomand pe omul **acesta.**

Dacă adjectivul atribut sau un echivalent al lui din cadrul propoziției este transformat într-o propoziție, aceasta din urmă este o a t r i b u t i v ă, de ex.:

(1) Și-a cumpărat un ceas care *să-l deștepte* dimineața devreme.

(2) Vă recomand pe omul *despre care v-am vorbit.*

(3) Nu mai întîlnise o ființă *care să-l impresioneze atîta.*

P r o p o z i ț i i a t r i b u t i v e c a l i f i c a t i v e ș i p r o p o z i ț i i a t r i b u t i v e e x p l i c a t i v e

Propozițiile atributive sînt după înțelesul lor de bază de două feluri: c a l i f i c a t i v e și e x p l i c a t i v e.

Astfel, în fraza: *Găina care cîrîie seara, dimineața nu are ou,* propoziția *care cîrîie seara* este c a l i f i c a t i v ă, pentru că ea arată că nu orice găină nu are ou dimineața, ci numai aceea care cîrîie seara.

Precizarea adusă de propoziția atributivă calificativă este strîns legată de înțelesul întregii fraze. În exemplele anterioare (1—3), toate atributivele sînt calificative.

Iată și cîteva atributive e x p l i c a t i v e:

(4) Omul, *care este un animal social,* își procură cele necesare vieții prin muncă.

(5) Cartea, *care reprezintă rezultatul unei activități colective,* a devenit astăzi un bun al tuturora.

(6) De ceas, *care indică timpul,* este greu să te lipsești.

După cum se vede, atributivele explicative aduc și ele o specificare, dar ea nu este strict necesară. Frazele (4—6) nu și-ar schimba înțelesul dacă n-ar avea atributive, fiindcă acestea nu fac decît să atragă atenția asupra unui lucru în general cunoscut. De aceea, ele se pun între virgule.

Capitolul 10

NUMERALUL

10.1 FELURILE DE NUMERALE

Prin numeral exprimăm numărul, ordinea şi distribuţia obiectelor, potrivit cu cantitatea lor. Numeralul este de 6 feluri:

1. **cardinal**; 2. **ordinal**; 3. **fracţionar**; 4. **multiplicativ**; 5. **distributiv** şi 6. **colectiv.**

10.1.1 Numeralul cardinal este numeralul de bază:

un, una, o		o sută	o mie
doi, două		două sute	o mie şi unu
trei		trei sute	o mie şi una
...		...	
zece	douăzeci	un milion	
	douăzeci şi unu	două milioane	
	douăzeci şi una	...	
	...	un miliard	
	treizeci	două miliarde	
	treizeci şi unu	zece miliarde	
	treizeci şi una	treizeci miliarde	
		treizeci de miliarde	
		etc.	

Grupul de numerale dintre *un* şi *nouăsprezece* se comportă ca un adjectiv determinativ dintre cele care stau obligatoriu înaintea substantivului, adică:

doi oameni la fel ca:	*aceiaşi* oameni
două flori la fel ca:	*aceste* flori
trei degete la fel ca:	*fiecare* deget

Numeralele de la *douăzeci* mai departe se comportă ca substantivele, căci se construiesc în acelaşi fel, dar se aşază totdeauna înainte, ca şi cum ar fi adjective determinative.

Prepoziția **de** asigură legătura dintre numeral și substantivul care urmează:

douăzeci de pruni	*o mie de* nasturi
douăzeci și două de lăzi	*două mii de* nuci
treizeci și una de zile	*o mie și treizeci de* caiete

● Notă. Numele de cardinal dat acestui numeral se datorează faptului că el este numeralul de bază, după cum *punctele cardinale* sînt punctele de bază ale orientării în spațiu.

● Notă. În vorbire, unele numerale cardinale se pronunță prescurtat și cu modificări, de ex.: *unșpe, cinșpe, treișdoi, cinzeșiunu, șaișiunu* (șaizeci și unu) etc.

10.1.2 Numeralul ordinal sau numeralul așezării în ordine

Numeralul ordinal arată al cîtelea este un obiect dintr-o serie: *primul, prima, al doilea, a doua... al noulea, a noua... al (o) sutelea, a (o) suta, al (o) miilea, a (o) mia* etc.

Numeralul ordinal se poate plasa atît înainte cît și după substantiv, afară de *întîi, prim, primă* (pentru care vezi mai jos). Avem, așadar:

masculin și neutru		*feminin*	
al doilea cocor	cocorul *al doilea*	*a doua* faţă	faţa *a doua*
al treizeci și unulea cetățean	cetățeanul *al treizeci și uunulea*	*a nouăsprezecea* carte	cartea *a nouăsprezecea*
al nouălea pachet	pachetul *al nouălea*		

Numeralele ordinale *întîi, prim, primă*

Întîi se folosește ca numeral invariabil: *călărețul întîi, clasa întîi, regimentul întîi* și, ca variabil: *clasa întîia, partea întîia*. Cînd se află înaintea substantivului, el se articulează: *întîii oameni, întîiele vorbe, întîiele sentimente*.

Prim, primă au flexiune ca orice adjectiv cu forme diferite pentru masculine și feminine. Ele se întrebuințează aproape exclusiv înaintea substantivului, de ex.: *(acest) prim om, primul om; (această) primă schiță, prima schiță; (acest) prim sens, primul sens* etc.

● *Notă.* Cuvintele ca *june-prim, tenor-prim* fac excepție numai în aparență, fiindcă, în fapt, ele sînt compuse.

10.1.3 Numeralul fracționar

Pentru exprimarea fracțiilor ordinare și zecimale există numeralul fracționar, care este derivat din cel cardinal cu ajutorul sufixului **-ime:** *unime, doime, treime,... zecime,... sutime,... miime,... milionime* etc. El este un substantiv și se comportă în propoziție ca atare.

10.1.4 Numeralul înmulțirii sau multiplicativ

Numeralul multiplicativ este o formă compusă din numeralul cardinal, afară de primul din serie: *prima (oară) dată, întîia (oară) dată,* unde apare numeralul ordinal.

Compunerea se face pînă la *douăzeci* după schema următoare: prepoziția **de** + numeralul cardinal + **ori (oară)** sau — mai rar — **dată**: *de două ori, de trei ori, ... de zece ori,... de unsprezece ori,... de nouăsprezece ori.*

Începînd de la *douăzeci*, schema ia înfățișarea: **de** + numeralul cardinal + **de** + **ori**: **de** *douăzeci* **de ori**, *de douăzeci și una* **de ori**, **de** *zece mii* **de ori**, **de** *milioane* **de ori** etc.

Numeralul multiplicativ este în realitate o locuțiune adverbială și se și comportă astfel în propoziție.

10.1.5 Numeralul distributiv

Numeralul distributiv arată în ce număr sînt grupate obiectele. El este un numeral cardinal precedat de adverbul **cîte:** *cîte unul, cîte una, cîte o, cîte doi, cîte două,... cîte opt,... cîte o sută,... cîte un milion* etc.

10.1.6 Numeralul colectiv

Numeralul acesta indică din cîte elemente este formată o colectivitate, de ex.: *tustrei (băieții), tustrele (fetele).* Seria începe cu *tustrei* și se sfîrșește cu *tusșapte.* Numeralul colectiv este un compus din *toți* (în forma **tus-**) și numeralul cardinal care, ca parte dintr-un compus, primește articolul. Numeralul colectiv se deosebește după genuri numai la *tustrei, tustrele,*

10.2 FORMAREA NUMERALULUI ÎN FLEXIUNE (DECLINAREA)

10.2.1 Genul

Din punctul de vedere al genului, numeralele se împart în numerale cu forme diferențiate după genuri și, numerale fără diferențieri de genuri.

1. Sînt diferenţiate pe genuri:

a) primele două numerale cardinale: ***un** (copac), o (perdea), **un** (lac), doi (copaci), **două** (perdele), două (lacuri);*

b) toate numeralele ordinale: ***primul, prima, al doilea, a doua,... al zecelea, a zecea*** etc.;

c) numeralele distributive care conţin primele două numerale cardinale: *cîte unul, cîte una, cîte o, cîte doi, cîte două;*

d) numeralul colectiv *tustrei, tustrele.*

2. Nu sînt diferenţiate pe genuri:

a) numeralele cardinale de la *trei* la *zece* şi compusele **lor:** *trei (lei, surori, ciocane* etc.);

b) toate numeralele care sînt şi substantive: *sută, mie, milion, miliard, unime, doime, treime* etc. Acestea au genul feminin sau neutru, neacordîndu-se, bineînţeles, cu substantivul care denumeşte obiectul numărat, de ex.: *o sută de (lei, lămpi, cuie* etc.).

● Notă. Numeralul cardinal *zece* este neutru, cum se vede din *un zece, două zeci.*

10.2.2 Pluralul

Numeralele cardinale *zece, sută, mie, milion, bilion, miliard* au forme de plural care corespund cu genul lor: *zeci, sute, mii, milioane, bilioane, miliarde.* La fel cele fracţionare: *unimi, doimi, treimi,... zecimi,... sutimi* etc.

Numeralele ordinale *prim, primă, întîi* au de asemenea pluralul după gen. Celelalte numerale nu au plural.

10.2.3 Cazul

Genitivul se formează:

a) la numeralele cardinale cu ajutorul propoziţiei **a:** *(convingerea) a zeci de oameni, (pierderea) a două parale;*

b) la numeralele ordinale cu ajutorul lui **cel** la cazul genitiv urmat de prepoziţia **de:** *(al, a, ai, ale)* **celui de** *al patrulea,* **celei de** *a patra,* **celui de** *al o miilea,* **celei de** *a o mia* etc.

Dativul la numeralele cardinale nu se formează prin flexiune. Ideea de dativ se exprimă cu ajutorul prepoziţiei **la:** *dă* **la** *trei elevi, a spus* **la** *cinci persoane* etc. La numeralele ordinale, el se formează ca genitivul: *dă celui de al treilea.*

Acuzativul este la fel ca forma de bază care reprezintă nominativul.

Vocativul nu apare.

10.3 NUMERALE SIMPLE DERIVATE ȘI COMPUSE

Din punctul de vedere al structurii, numeralele sînt:

a) simple sau primare: *un, o, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, nouă, zece, sută, mie, milion, bilion, miliard;*
b) derivate: *unime, doime, treime, pătrime* etc.
c) compuse: *unsprezece, doisprezce, douăsprezece, treisprezece, patrusprezece* (pronunțat mai des: *paisprezece, cincisprezece* (pronunțat mai des: *cinsprezece*), *șasesprezece* (pronunțat mai des: *șaisprezece*), *șaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece, douăzeci, douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și două... treizeci... patruzeci... o sută unu; o sută doi (două), o sută treisprezece... o sută douăzeci și unu, o mie doi (două)... o mie cincisprezece... o mie treizeci și doi (două)* etc.

Dintre numerele simple fac parte și cele ordinale, pentru că ele sînt de fapt numerale cardinale cu două articole: *al, a* (proclitic) și *-lea, -a* (enclitic). Celelalte numerale sînt formate cu prepoziția **spre:** *un-spre-zece, doi-spre-zece, două-spre-zece.* Ca numerale distributive, ele se formează cu ajutorul lui **cîte:** *cîte doi, cîte două, cîte trei* etc. ca numerale multiplicative, ele se formează cu prepoziția **de** înainte și cu substantivul *ori* sau *dăți* după forma de numeral cardinal: *de două ori, de trei ori, de zece ori* etc.

Numeralele se compun și prin alăturarea lor: *două-zeci, trei-zeci, o sută, cinci sute, o mie, șape mii* și cu ajutorul conjuncției **și:** *două-zeci și unu, trei-zeci și patru, o sută cinci-zeci și șase, două mii trei sute două-zeci și doi* etc.

Regula compunerii este următoarea: de la 11 la 19 **unitățile** se așază pe primul loc, prepoziția **spre** după ele **și, la** sfîrșit, **zece.** De la 20 înainte, unitățile care arată numărul zecilor se așază înaintea acestora, după care prin intermediul conjuncției **și** se face legătura cu unitățile.

10.4 FUNCȚIILE NUMERALULUI

Numeralul poate să fie:

1) adjectiv și să aibă funcția de atribut:
Vîntul a smuls doi *copăcei din pămînt.*
Nu te încrede în primul *venit.*
2) substantiv, și ca atare să îndeplinească funcția de subiect:

Suta *este a zecea parte dintr-o mie.*
de obiect d i r e c t:
Împărțiți o sutime *la doi.*
de obiect i n d i r e c t:
Să scădem dintr-o mie *pe 59.*
3) pronume și să îndeplinească funcția
de s u b i e c t:
Al doilea *tăcea.*
de nume p r e d i c a t i v: *Vasile a fost* al doilea.
de obiect d i r e c t: *Primea* cîte doi.
de obiect i n d i r e c t: Celui de al o miilea *i s-a oferit un dar*
de complement de agent: *Șirurile erau formate* de cîte trei-patru.
4) adverb și, ca atare, să îndeplinească funcția de complement:
S-a dat de trei ori *peste cap.*
Ne-am încolonat cîte trei.

Dintre toate posibilitățile numeralului de a fi și altă parte de vorbire, cea mai importantă este aceea de pronume. Astfel, deși este adjectiv, el nu are de fapt funcție de nume predicativ, căci într-o propoziție ca *Erau doi* — *doi* apare pentru *doi (oameni, copii, băieți, iepuri, cartofi, morcovi* etc.), deci ca pronume, căci ține locul obiectelor numărate.

La fel stau lucrurile și cu numeralul cardinal. În schimb, numeralul fracționar, fiind format numai din substantive, are regimul substantivului în toate împrejurările.

10.5 CALITATEA DE PARTE DE VORBIRE A NUMERALULUI

Dacă se compară diversele feluri de numeral și funcțiile lor, se observă că această parte de vorbire nu este omogenă, ci este alcătuită din adjective, din substantive, pronume și adverbe.

Nu o putem trece însă la adjective, substantive, pronume și adverbe, fiindcă toate elementele care compun clasa numeralului au înțelesul de cantitate n u m ă r a t ă.

Capitolul 11

ARTICOLUL

Articolul face parte din sistemul de determinare a numelui. El precizează în ce măsură obiectul denumit este cunoscut ori este considerat cunoscut de cei care spun ceva despre acel obiect.

Articolul se comportă în unele împrejurări ca o parte de vorbire propriu-zisă, pe cînd în altele, ca un sufix, unindu-se cu partea finală a cuvîntului. El apare ca parte de vorbire cînd se utilizează înaintea substantivului, a adiectivului sau a numeralului, dar nu şi atunci cînd este unit cu sfîrşitul substantivului, adiectivului sau numeralului. Ţinînd seama însă că funcţiile lui sînt, în mare, aceleaşi, îl putem trata în amîndouă situaţiile ca parte de vorbire.

● N o t ă. Cînd stă înaintea cuvîntului, articolului i se dă numele de articol p r e p u s sau p r o c l i t i c, iar cînd stă după cuvînt, unit cu acesta, articolul este numit p o s t p u s sau e n c l i t i c.

11.1 FELURILE DE ARTICOL

11.1.1 Articolul hotărît şi cel nehotărît

Să comparăm între ele următoarele exemple:

(A)	(B)
S-a făcut *lumină.*	Aprinde, te rog, *lumina!*
Gardul nu avea *poartă.*	S-a deschis *poarta.*
Afară e *vînt.*	A început *vîntul.*
Au căzut nămeţi de *omăt.*	S-a topit *omătul.*
Veniţi la *primăvară.*	Vine *primăvara.*
Te caută *un prieten.*	Te caută *prietenii.*
A sosit *o scrisoare.*	A sosit *scrisoarea.*

În exemplele de sub (A) substantivele *lumină, poartă, vînt, omăt, primăvară* nu au nici un fel de articol, pe cînd în

cele de sub (B) ele au articol (**-a, -l, -l**). Cu ajutorul lui se arată că obiectele denumite sînt cunoscute; *lumina* înseamnă „lumina (electrică) dintr-o încăpere", *poarta* înseamnă „poarta știută a unei curți", *vîntul* înseamnă „fenomenul naturii cunoscut sau considerat cunoscut de toată lumea" etc.

În *Te caută un prieten, prieten* are articolul **un.** El arată că este vorba de o persoană „prieten cu tine", dar pe care nu o cunoaștem bine sau vrem să se creadă că nu o cunoaștem. Tot astfel în *A sosit o scrisoare,* unde *o scrisoare* are articolul **o.** El arată că este vorba de o scrisoare despre care nu știm sau vrem să se pară că nu știm altceva decît că e scrisoare și că a sosit.

Articolul care arată că obiectul denumit este cunoscut sau trece drept cunoscut în așa măsură încît nu mai trebuie să-l definim se numește articol hotărît sau, mai rar, definit. Celălalt se numește *nehotărît* sau, mai rar, *nedefinit.*

11.1. 2 Articolul adjectival

Să luăm exemplele:
frunza verde, prietenul adevărat, cîinele negru, codrul des, hrana zilnică.

Pentru a face ca deosebirea între obiectele care au însușirea exprimată de adjectiv și cele care nu o au să fie mai puternică, între substantivul articulat și adjectiv sau locuțiunea adjectivală se introduce **cel (cea, cei, cele):**

frunza **cea** *verde*
prietenul **cel** *adevărat*
cîinele **cel** *negru*
codrul **cel** *des*
hrana **cea** *de toate zilele*

Cel (cea, cei, cele) se consideră articolul adjectivului sau adjectival.

● Notă. După cum se poate vedea, articolul adjectival este foarte apropiat ca înțeles și ca funcție de un demonstrativ. Între *hrana cea de toate zilele* și *hrana aceea de toate zilele,* între *prietenii noștri cei de totdeauna* și *prietenii noștri aceia de totdeauna* etc. deosebirea constă aproape numai în legătura ceva mai strînsă dintre cuvintele din grupurile care au pe *cel (cea, cei, cele).*

11.1.3 Articolul genitival sau posesiv

Un substantiv poate fi adesea determinat de alt substantiv în cazul genitiv, amîndouă cu articol hotărît: *soarele dimineții, vremea treieratului, personajul piesei.*

Cînd din diferite motive, primul substantiv din construcții ca cele de mai sus nu este determinat sau este determinat altfel decît prin articolul hotărît, sau are articol hotărît cerut de alt cuvînt decît de genitiv, al doilea substantiv trebuie să fie precedat de unul din termenii seriei **al** (**a, ai, ale**) ca să exprime genitivul:

acest			*această*		
acel			*acea*		
alt			*alta*		
un	*soare*	**al** *dimineții*	*vreme*	**a** *treieratului*
orice			*orice*		
etc.			etc.		

aceste		
acele		
alte		
orice	*personaje*	**ale** *piesei*
cîteva		
etc.		

Al (**a, ai, ale**) suplinește lipsa articolului hotărît de la primul substantiv și are același gen și număr ca și acesta, adică:

un pantof	— **al** *Cenușăresei*	*cei doi pantofi*	— **ai** *Cenușăresei*
acel cîine	— **al** *grădinarului*	*niște cîini*	— **ai** *grădinarului*
acea vorbă	— **a** *mamei*	*acele vorbe*	— **ale** *mamei*
o culoare	— **a** *cîmpului*	*aceste culori*	— **ale** *cîmpului*
orice picior	— **al** *mesei*	*patru picioare*	— **ale** *mesei*
un stilou	— **al** *școlarului*	*două stilouri*	— **ale** *școlarului*

În același fel se folosește **al** și atunci cînd primul substantiv este determinat de un adjectiv după care urmează genitivul:

acel pantof pierdut **al** *fetei*	*pantoful* *acela* **al** *fetei*
acei pantofi pierduți **ai** *fetei*	*pantofii* *acela* **ai** *fetei*

culoarea verde **a** *cîmpului*
culorile vii **ale** *cîmpului*

un picior rupt **al** *mesei*	*piciorul rupt* **al** *mesei*
două picioare rupte **ale** *mesei*	*picioarele rupte* **ale** *mesei*

Al (a, ai, ale) apare și cînd substantivul este urmat de adjective sau pronume posesive, de ex.:

calul acesta **al** *meu*
fratele cel mare **al** *tău*
sania cea mică **a** *noastră*
gîndul cel frumos **al** *lui*

Datorită faptului că asigură legătura dintre un substantiv fără articol hotărît sau cu articol hotărît cerut de alt determinativ și genitiv, **al (a, ai, ale)** a fost numit articol g e n i t i v a l, iar pentru că asigură și legătura dintre substantiv și adjectivul sau pronumele posesiv, el a fost numit și p o s e s i v.

Prin urmare, se consideră că în limba română sînt următoarele patru feluri de articol:

1. hotărît sau definit
2. nehotărît sau nedefinit
3. adjectival
4. genitival sau posesiv

11.2 FORMELE ARTICOLULUI HOTĂRÎT (DECLINAREA)

Articolul hotărît are următoarele forme:
a. La masculine și neutre

	singular		
Substantivul	N.A.	G.D.	V.
fără articol:	**-l; -le;**	**-lui**	**-le**
codru	codrul	codrului	codrule
bou	boul	boului	boule
(1 silabă)	(2 silabe)	(3 silabe)	(2 silabe)
vizitiu	vizitiul	vizitiului	
(3 silabe)	(4 silabe)	(5 silabe)	
ardei	ardeiul	ardeiului	
(2 silabe)	(3 silabe)	(4 silabe)	
copil	copilul	copilului	copilule
lucru	lucrul	lucrului	
ecou	ecoul	ecoului	
(2 silabe)	(3 silabe)	(4 silabe)	
soi	soiul	soiului	
(1 silabă)	(2 silabe)	(3 silabe)	

dop	dopul	dopului	
cîine	cîinele	cîinelui	
nume	numele	numelui	
radio	radioul	radioului	

plural

	N.A.	G.D.	V.
	masc. -i neutru -le	-lor	-lor
codri	codrii	codrilor	codrilor
boi	boii	boilor	boilor
(1 silabă)	(2 silabe)	(3 silabe)	(3 silabe)
vizitii	vizitiii	vizitiilor	= N.A.
(3 silabe)	(4 silabe)	(5 silabe)	
ardei	ardeii	ardeilor	
(2 silabe)	(3 silabe)	(4 silabe)	
copii	copiii	copiilor	= N.A.
(2 silabe)	(3 silabe)	(4 silabe)	
lucruri	lucrurile	lucrurilor	
ecouri	ecourile	ecourilor	
soiuri	soiurile	soiurilor	
dopuri	dopurile	dopurilor	
cîini	cîinii	cîinilor	= N.A; cîinilor
nume	numele	numelor	
radiouri	radiourile	radiourilor	

b. La feminine

singular

	N.A.	G.D.	V.
	-a	-i	—
urmă	urma (2 silabe)	urmei (2 silabe)	
doctoriță	doctorița (4 silabe)	doctoriței (4 silabe)	
ceartă	cearta (2 silabe)	certei (2 silabe)	
vulpe	vulpea (2 silabe)	vulpii (2 silabe)	
bătaie	bătaia (3 silabe)	bătăii (3 silabe)	

sofa	sofaua (3 silabe)	sofalei (3 silabe)	
stea	steaua (2 silabe)	stelei (2 silabe)	

plural

	N.A.	G.D.	V.
	-le	**-lor**	**-lor**
urme	urmele (3 silabe)	urmelor (3 silabe)	
doctorițe	doctorițele (5 silabe)	doctorițelor (5 silabe)	doctorițelor!
certuri	certurile (4 silabe)	certurilor (4 silabe)	
vulpi	vulpile (3 silabe)	vulpilor (3 silabe)	vulpilor!
sofale	sofalele (4 silabe)	sofalelor (4 silabe)	
stele	stelele (3 silabe)	stelelor (3 silabe)	stelelor!

● Notă. **-u** care apare înainte de *-l*, de *-lui* și de *-le* (la masculine și neutre) și înainte de *-a* (la feminine) a fost considerată vocală de legătură. În realitate, el nu este totdeauna vocală. În *steaua*, de ex., formează silabă cu articolul *-a*, ceea ce se întîmplă la toate femininele în *-á*, *-eá*, *-í*. **-u-** este sunet de legătură, iar faptul că a fost întrebuințat el, și nu altul, se datorează unor stări din trecutul limbii române.

● Notă. Pronunțarea articolului **-l** este condiționată de sunetul care urmează. Înaintea anumitor vocale și consoane se pronunță; înaintea altora, nu. De scris, se scrie totdeauna.

● Notă. **lui** este obligatoriu înaintea numelor proprii masculine spre a exprima genitivul și dativul, indiferent dacă avem de-a face sau nu cu ideea de determinare prin articol.

11.3 FUNCȚIILE ARTICOLULUI HOTĂRÎT

1. Articolul hotărît indică faptul că obiectul denumit este cunoscut sau este considerat cunoscut. (Vezi exemplele la p. 117 ș. u.)

2. Reia obiectul exprimat de un nume folosit mai înainte, chiar dacă nu a fost definit:

Am intrat în curte. **Curtea** *se întindea mai mult în lungime decît în lățime.*

Poartă căciulă. **Căciula** *îi ține cald.*

Ai bani? Nu avea (bani), căci **banii** *îi ținea nevastă-sa.*

3. Anticipează cunoașterea obiectului despre care va fi vorba, de ex., în titluri: *Răscoala* (titlul romanului lui L. Rebreanu), *Vatra, Contemporanul, Scînteia* etc.
4. Leagă substantivul sau echivalentul unui substantiv de adjectivul calificativ cînd se consideră că substantivul sau echivalentul lui exprimă un obiect cunoscut: **calul** *bălan,* **laleaua** *galbenă,* **creionul** *roșu*
5. Leagă substantivul sau echivalentul lui de locuțiunea adjectivală cînd substantivul sau echivalentul lui exprimă un obiect considerat cunoscut:
calul *de rasă,* **garoafa** *de cîmp,* **creionul** *de corectat*
6. Leagă substantivul sau echivalentul lui de acele determinative care se așază după substantiv:
calul *acesta,* **floarea** *aceea,* **satul** *meu*
7. Leagă adjectivul calificativ așezat înaintea substantivului sau a unui echivalent al substantivului de acesta din urmă:
minunatul *aprilie,* **alba** *dimineață,* **primul** *tren*
8. Leagă substantivul sau un echivalent al acestuia considerat cunoscut, de genitivul următor:
calul *haiducului,* **sarea** *pămîntului,* **congresul** *prieteniei*
9. Indică dativul și genitivul substantivelor, adjectivelor care nu sînt însoțite de un determinativ sau de articolul nehotărît:
s-au adresat **profesorului (profesoarei), ministerului (primăriei), prietenilor (prietenelor)** etc.
cartea **elevului (elevei),** *acoperișul* **turnului (șurii)** etc.
10. Indică dativul și genitivul numelor proprii de persoană masculine: *(al, ai, a, ale)* **lui** *Alexandru,* **lui** *Gheorghe,* **lui** *Ilie,* **lui** *Ion.*

11.4 ARTICOLUL HOTĂRÎT LA NUMELE PROPRII

Numele proprii, atît cele de persoană, cît și cele de locuri, denumesc prin ele însele obiecte considerate cunoscute. De aceea ar fi de așteptat ca ele să nu intre în sistemul de deter-

minare prin articolul hotărît. Două cauze principale le obligă să facă parte totuşi din acest sistem:

a) unele provin în mod clar din substantive comune, de ex. *Călăraşu* — ca nume de persoană; *Călăraşi* — ca nume de localitate;

b) altele au înfăţişarea de substantive articulate, deşi nu au articol; de ex., *Maria, Prahova* în care *-a* nu este articol, dar prin asemănare cu nume comune ca *femeia, sorcova* — care au articol — s-au creat formele *Marie, Prahovă*, ca şi cînd *-a* ar fi articol şi în aceste cuvinte.

După felul în care primesc sau nu articolul hotărît, numele proprii se despart într-un grup format din nume de persoană masculine şi neutre şi într-un grup format din feminine şi din toate toponimele, deci şi cele masculine şi neutre. Numele proprii din primul grup nu primesc articolul hotărît decît la genitiv şi dativ şi atunci ca articol proclitic; cele din al doilea grup primesc articolul enclitic ca substantivele comune atît la genitiv, dativ, cît şi la nominativ, acuzativ.

Vocativul nu are reguli la fel de precise, căci, de ex., *Sandule* este ca *Oltule* dar nu ca *Antoane!* Toponimele nu au, în principiu, decît vocativ în *-ule*, deci cu articol hotărît, pe cînd numele de persoană fac şi vocativul în *-e*.

● N o t ă. Numele proprii de persoană neobişnuite în sistemul românesc (de nominaţie) primesc numai articolul proclitic masculin *lui* pentru a exprima genitiv-dativul, indiferent dacă acele nume indică fiinţe masculine sau feminine, de ex.: *lui Angi, lui Cici, lui Dodo, lui Bebe, lui Suzi* etc.

Numele proprii de persoană cu înţeles masculin, dar cu înfăţişare feminină ca *Ieremia, Luca, Sava, Toma* etc. primesc articolul de genitiv-dativ cînd după f o r m a lor: *Ieremiei, Lucăi, Savăi, Tomei* etc., cînd după c o n ţ i n u t u l lor de masculin: *lui Ieremia, lui Luca, lui Sava, lui Toma*, fiind asociate cu *tată* şi *popă* din categoria substantivelor comune.

Unele nume proprii de persoană, ca *Achiţei, Adăscăliţei, Aelenei* etc. sînt invariabile, tocmai pentru că s-au format dintr-o perifrază care conţine un genitiv.

11.5. ARTICOLUL HOTĂRÎT LA ADJECTIVE

Adjectivele calificative primesc articolul hotărît enclitic

a) cînd se află imediat înaintea substantivului la care se referă, iar acesta denumește un obiect considerat cunoscut: *bogata toamnă, iubitul coleg, roșul drapel.* Articolul trece, după cum se vede, de la substantiv la adjectivul aflat înainte;

b) cînd între adjectivul calificativ și substantivul la care se referă el apare un adjectiv sau un pronume posesiv: *frumoasa noastră patrie, simpaticul meu coleg, eroicul lui act.*

● N o t ă. Rareori, mai ales în limbajul oratoric și în cel poetic, în locul posesivului se introduce demonstrativul cînd substantivul este provenit dintr-un adjectiv calificativ substantivat: *îndrăznețul acesta frumos, galbenul acela țipător* etc. și îndeosebi cu nume derivate de la localități, țări, provincii etc.: *săteanul acesta vesel;*

c) cînd adjectivul se află după substantiv, dar este o poreclă sau un supranume, de ex.: *Mihai* **Viteazul,** *Petru* **Șchiopul,** *Milescu* **Cîrnul,** *Laie* **Chiorul** etc., spre deosebire de substantivul din aceeași poziție (v. p. 119). În atari combinații, adjectivul este echivalent cu „cel + adjectivul (nearticulat)": *Mihai* **cel Viteaz,** *Petru* **cel Șchiop,** *Milescu* **cel Cîrn,** *Laie* **cel Chior** etc. și numai uzul decide care din cele două forme se generalizează.

● N o t ă. Articolul hotărît poate să transforme un adjectiv în substantiv, dar acesta nu este o funcție s p e c i f i c ă lui, căci după cum avem **Frumosul** *n-are totdeauna căutare,* avem și **Un frumos** *nu-i o minune,* **Acel frumos** *îmi place mie,* **Orice frumos** *trebuie respectat* etc.

● N o t ă. O poziție aparte față de articol ocupă adjectivele **tot** și **întreg.** Înaintea substantivului, **tot** și **întreg** cer ca a c e s t a să fie articulat: *tot omu***l**, *toată suflare***a**, *tot poporu***l**, *întreagă biruinț***a**, *întreg ciorchine***le**, *întreg poporu***l**. La fel și cînd **tot** și **întreg** se află d u p ă substantiv: *strugure***le** *tot, var***a** *toată, poporu***l** *tot,* respectiv: *biruinț***a** *întreagă, munte***le** *întreg, poporu***l** *întreg.* **Întreg** are însă și posibilitatea de a fi adjectiv obișnuit, primind el însuși articolul dacă este așezat înainte de substantiv: *întreag***a** *vară, întregu***l** *ciorchine, întregu***l** *popor.*

11.6 AL DOILEA ARTICOL AL NUMERALULUI ORDINAL

Ca al doilea articol al numeralului ordinal în forma: **-lea** pentru masculine şi neutre, **-a** pentru feminine, se schimbă după gen şi număr, nu şi după caz.

11.7 FORMELE ŞI FUNCŢIILE ARTICOLULUI NEHOTĂRÎT

Articolul nehotărît are numai singular. Acesta este, pentru masculine şi neutre **un**, iar pentru feminine *o* şi se declină astfel: N.A. **un, o;** G.D.: **unui, unei;** V. —

Articolul nehotărît prezintă obiectul exprimat de substantiv ca nefiind bine cunoscut sau ca nedefinit în mod voit de vorbitor (v. exemplele la p.118 — 120).

Cînd însoţeşte un nume propriu, el dă înţelesul de „unul ca", „un asemenea om ca", introducînd ideea de alegere; de ex.: *Un Brîncoveanu nu se putea turci.*

- Notă. Deosebirea dintre articolul hotărît şi numeralul corespunzător constă în aceea că articolul hotărît nu începe o numărătoare şi, prin urmare, el nu înseamnă „unul singur" ori „numai unul".

  Articolul nehotărît precedă adesea pe *altul, alta* şi numeralul ordinal: *un alt frate vitreg, un al patrulea cîntăreţ, o altă idee, o a doua acţiune* etc. Deşi formulele citate nu sînt în principiu recomandabile, totuşi ele arată că articolul nehotărît capătă în astfel de situaţii înţelesul unui determinativ sinonim cu „oricine, oricare, fiecare".

11.8 FORMELE ŞI FUNCŢIILE ARTICOLULUI ADJECTIVAL

Articolul adjectival are formele:

	singular		plural	
	masculin şi neutru	*feminin*	*masculin şi neutru*	*feminin*
N.A.	cel	cea	cei	cele
G.D.	celui	celei	celor	celor
V.	—	—	—	—

● N o t ă. *Celui* și *celor* sînt astăzi rare. În locul lor se întrebuințează la masculine și neutre forma de nominativ-acuzativ; de ex.: *prietenului meu* **cel** *bun*, *prietenilor noștri* **cei** *buni*.

Articolul adjectival distinge obiectele care au însușirea exprimată de adjectiv de cele care nu au această însușire sau o au în măsură obișnuită, compară *gospodina cea pricepută* față de *gospodina pricepută*. *Gospodina cea pricepută* este o gospodină caracterizată în mod special prin priceperea ei, pe care o scoatem în evidență cu ajutorul articolului adjectival. Datorită faptului că *cel (cea, cei, cele)* izolează obiectul care are o anumită calitate, insistînd asupra ei, el formează și superlativul relativ, care nu este altceva decît indicația că un obiect din cele la care ne gîndim are însușirea arătată de adjectiv deasupra celorlalte obiecte avute în vedere. *Cel mai bun sportiv al anului* înseamnă sportivul care a atins cele mai bune performanțe în decurs de un an față de toți ceilalți, ei înșiși, măcar în parte, foarte buni.

Pe aceeași calitate se întemeiază și utilizarea lui **cel** în formele ca *fata moșului* **cea** *harnică*, unde *cea harnică* reamintește însușirea cea mai de seamă a fetei moșului.

11.9 FORMELE ȘI FUNCȚIILE ARTICOLULUI GENITIVAL-POSESIV

Articolul genitival-posesiv formează o serie care nu se schimbă după caz, ci numai după gen și număr. Ea este:

al pentru masculin și neutru singular
ai pentru masculin plural
a pentru feminin singular
ale pentru feminin și neutru plural.

● N o t ă. Genitiv-dativul familiar și popular **alor** *mei (tăi, săi, lui, ei, noștri* etc.) nu conține a r t i c o l u l posesiv, în ciuda aparențelor, ci un p r o n u m e care ține locul unui substantiv subînțeles: „părinților", sau unei locuțiuni „celor foarte apropiați". Pronumele **al** apare și în construcții populare și familiare, la nominativ-acuzativ, de ex. în **al** *meu*, care poate însemna „acest lucru al meu", „copilul meu", și se schimbă după gen: **a** *mea* = (orice obiect de genul feminin), „fata, nevasta etc." *mea*, **ai** *noștri*, **ai** *voștri* = „partizanii, coechipierii,

cei care au aceleași păreri, care sînt din același grup, tabără, ceată, neam, popor cu noi, cu voi".

Articolul genitival-posesiv face legătura dintre un substantiv determinat prin altceva decît articolul hotărît și genitiv, pe de o parte, și posesivele care urmează după un substantiv determinat altfel decît prin articolul hotărît, pe de altă parte (vezi exemplele de la p. 119 — 120).

Articolul genitival-posesiv se folosește obligatoriu înain-înaintea numeralului ordinal, cu excepția lui *primul, prima.*

Articolul genitival-posesiv se combină cu *cel, cea, cei,* pentru a exprima genitivul și dativul în formule ca *deschiderea* **celei de-a treia** *conferințe de...,* deoarece *al, a, ai, ale* nu au formă de genitiv-dativ.

● N o t ă. După formulări ca cea de mai sus s-a constituit și un nominativ-acuzativ *cel de al cincilea concurs de...,* care nu este necesar; exprimarea mai simplă și mai elegantă pentru asemenea nominativ-acuzative rămînînd: *al cincilea concurs de...*

11.10 OPOZIȚIA DINTRE ARTICULAT ȘI NEARTICULAT

Fiind unul din cele mai importante elemente ale determinării numelui, articolul se întrebuințează după anumite reguli. Ele privesc în principiu stabilirea gradului în care un obiect este cunoscut sau necunoscut. Articolul se deosebește de celelalte determinative pentru că este s p e c i a l i z a t, adică nu conține alte indicații decît pe cele care rezultă din relația cunoscut-necunoscut cu diversele ei trepte.

Articolul nu are însă totdeauna libertatea de a marca relația pentru care s-a specializat. Adesea, el trebuie să asigure o legătură gramaticală. Astfel, la numeralul ordinal prezența lui se explică prin aceea că ordinea în care se înșiră obiectele cere ca locul fiecăruia să fie precizat. De aceea genitivul nu se poate construi decît cu articolul **(celui, celei)** urmat de propoziția **de:** *celui de al doilea, celei de a doua.*

Prin urmare, articolul se folosește uneori fără să se mai ia în seamă gradul de cunoaștere amintit.

În alte situații, articolul nu se folosește, chiar dacă obiectul denumit este foarte bine cunoscut; de ex. în formula *mamă-mea, tată-tău* etc., față de *mama mea, tatăl tău* etc.,

deşi gradul de cunoaştere a fiinţelor denumite prin aceste cuvinte este acelaşi.

Toate aceste deosebiri de întrebuinţare a articolului formează ceea ce numim **o p o z i ţ i a** dintre articulat şi nearticulat.

Principalele reguli ale acestei opoziţii sînt:

11.10.1 Substantivul primeşte numai articolul hotărît

1) cînd este urmat de *acesta, aceasta, acela, aceea* şi formele lor sau de numeralul ordinal;
2) cînd este urmat sau precedat de *tot, toată* şi de compusele acestora: *tustrei, tuspatru* etc.;
3) cînd subliniază o calitate, un titlu al unei persoane, aşezat imediat înaintea numelui ei propriu: **prietenul** *Nicolae*, **colegul** *Popescu*, **doctorul** *Marin*, **strungarul** *Lupu*, **cercetătoarea** *Vasilescu*, **profesoara** *Nicoleta* etc.;
4) cînd este o poreclă sau un supranume aşezat după numele propriu-zis: *Mircea* **Ciobanul**, *Vlad* **Călugărul**, *Constantin* **Stolnicul**, *Iancu* **Sasul**, *Iaţco* **Prisăcarul**, *Titi* **Geambaşul**, *N.* **Toboşarul** etc., *Maria* **Băneasa**, *Lina* **Vorniceasa**, *Gherghina* **Comisoaia** etc.;
5) cînd, fără a fi precedat de alt determinativ, este urmat imediat de genitiv: **copita** *calului*, **strugurii** *viei*, **tovarăşii** *lui Gheorghe* etc.;
6) cînd se află în genitiv imediat după substantiv cu articol hotărît sau cînd este în dativ fără altă determinare;
7) cînd exprimă unul din următoarele grade de rudenie: **mama, tata, bunicul, bunica;**
8) cînd exprimă un lucru care aparţine persoanei indicate de dativul verbelor construite cu acest caz: *Şi-a scrîntit* **piciorul,** *Ţi-ai rupt* **rochiţa!,** *Îşi bate* **capul,** *Unde mi-ai pierdut* **umbrela?,** *Unde ne sînt* **visătorii?**
9) cînd este construit cu locuţiunea prepoziţională **de-a:** *de-a* **ulii şi porumbeii,** *de-a* **baba oarba** etc.

11.10.2 Substantivul nu primeşte articolul hotărît

1) cînd este precedat de: *acest, această, acel, acea* şi formele lor; de numeral cardinal sau de cel ordinal; de: *care, oricare, fiecare, orice;* de: *vreun, vreo, nişte;* de: *cît, cîtă, cîţi, cîte, cîtva, cîtăva, cîtorva, oricît, oricîtă, oricîţi, oricîte;* de: *nici un, nici o, nişte;*

2) cînd este precedat imediat de o prepoziție și nu are după el un determinativ: *în* **casă**, *pe* **stradă**, *pentru* **țigări**, *de la* **țară**, *carne de* **miel** etc., cu excepțiile discutate la cap. *Prepoziția* (v.p. 285).

● N o t ă. Faptul că substantivul nu primește în aceste condiții articolul hotărît nu înseamnă neapărat că obiectul denumit este necunoscut sau prezentat ca atare. În *Se duce la gară*, de ex., *gără* este ceva precis, știut de vorbitori.

3) cînd exprimă o stare calitativă a subiectului: *A plecat* **flăcău (copil, elev, lucrător** etc.) *și s-a întors* **bărbat (om în toată firea, profesor, maistru, ofițer** etc.);

4) cînd exprimă însușirea unui subiect prin numele predicativ: *Dumitru este* **student**, *Fratele lui se face* **tractorist** etc.;

5) cînd exprimă grade de rudenie în formule fixe cu adjectivul posesiv enclitic unit cu substantivul: **tată-meu -tău, -său; mamă-mea, -ta, -sa; fi-meu, fi-mea; frate-meu, -tău, -său; soră-mea, -ta, -sa; noră-mea, -ta, -sa; soacră-mea, -ta, -sa; cuscră-mea, -ta, -sa; cumnată-mea, -ta, -sa; mătușă-mea, -ta, -sa; vară-mea, -ta, -sa; verișoară-mea, -ta, -sa; unchi-meu, -tău, -său** etc.;

● N o t ă. Substantivele înșirate la *5* sînt, de fapt, c o m p u s e, și adjectivul posesiv este încorporat, cum rezultă din genitiv-dativul celor feminine: *mamă-mii, mamă-tii, mamă-sii (mamă-mei, mamă-tei, mamă-sei)* etc. Să se compare cu aceleași substantive fără adjective posesive incorporate: *mamei mele, mamei tale, mamei sale, surorii mele, surorii tale* etc.

6) cînd indică un lucru privit din punct de vedere general aparținînd unei persoane indicate de dativul posesiv din construcții ca: *Și-a lăsat* (să-i crească) **plete (barbă, mustăți, favoriți** etc.); *Și-a cumpărat* **ceas (mașină)** etc.;

7) cînd exprimă subiectul în construcții ca: *E* **soare (căldură, ceață, fum, frig, ger, liniște, lumină, pîclă, răcoare, umezeală** etc.);

8) cînd exprimă subiectul în construcții ca: *Mi-e (ți-e, ne e, vă e, le e), mi se face (ți se face, i se face* etc.) **frică, foame, greață, lene, poftă, rușine, scîrbă, sete, somn** etc.);

9) cînd exprimă ideea de partitiv: *Bea* **lapte,** *Vrea* **mămăligă,** *Mănîncă* **îngheţată, (clătite, sarmale, ridichi** etc.). *Se întreprind* **cercetări.** *Au făcut* **descoperiri** *(importante)* etc.

Substantivele care nu exprimă materia sînt întrebuinţate **în** această accepţiune mai ales la plural. Astfel, *mănîncă* **mere,** dar nu *mănîncă* **măr,** ci *mănîncă* **un măr.**

● Notă. Regula este încălcată uneori; de ex., cînd se spune familiar: *Mănîncă, mă, măr!* Dar atunci, *măr* are înţelesul de „ceea ce se cheamă măr", şi nu pe acela de partitiv.

10) în proverbe şi zicători în care uzul a fixat substantivul nearticulat acolo unde, astăzi, se cere articulat; de ex., **Corb** *la corb nu scoate ochii.*

Capitolul 12

PRONUMELE

Pronumele este partea de vorbire care ține locul unui substantiv și, prin acesta, și al obiectului denumit; de ex.:

Eu *sînt Barbu Lăutarul*	**Eu** = „cel care vorbesc" (vorbitorul).
Acesta *este Barbu Lăutarul*	**Acesta** = „(omul) de aici, de lîngă noi sau cel despre care vorbim".
Cine *este Barbu Lăutarul?*	**Cine** = „omul cu numele de Barbu Lăutarul, dar necunoscut ca individ de cel care întreabă".
Oricare *ar fi Barbu Lăutarul*	**Oricare** = „o persoană (ori un lucru), indiferent care anume dintre mai multe".
Unul *este Barbu Lăutarul*	**Unul** = „o singură persoană dintre mai multe" (ori un singur lucru).

12.1 FELURILE DE PRONUME

Potrivit cu înțelesul și cu funcțiile îndeplinite, se disting 7 feluri de pronume. Dintre acestea, 6 nu numai că țin locul unui nume, ci exprimă încă ceva; de ex.: *oricare* arată în plus că obiectul avut în vedere nu este determinat; *acela* arată în plus că obiectul căruia îi ține locul se află mai departe de noi decît un obiect indicat de pronumele *acesta*.

Al șaptelea pronume ține numai locul unui obiect, fără a adăuga ceva. Cum el este în primul rînd înlocuitorul p e r s o a n e i, a fost numit p r o n u m e p e r s o n a l.

Cele 7 feluri de pronume se pot grupa deci mai întîi în:

1) **pronume personal:** apoi în alte feluri de pronume, care sînt:
2) **pronumele posesiv:** ține locul numelui obiectului posedat și, în același timp, pe al celui care posedă obiectul;
3) **pronumele demonstrativ:** ține locul numelui obiectului arătînd în același timp dacă obiectul este aproape sau departe de vorbitor;
4) **pronumele relativ:** ține locul numelui obiectului și face totodată legătura cu ceea ce se va spune despre obiect în propoziție;
5) **pronumele interogativ:** ține locul numelui obiectului, arătînd totodată că întrebarea se referă la acel obiect;
6) **pronumele nehotărît:** ține locul numelui unui obiect, arătînd totodată că acel obiect nu este unul anume;
7) **pronumele negativ:** exclude obiectul înlocuit.

Capitolul 13

PRONUMELE PERSONAL

13.1 FORME (DECLINAREA)

Formele pronumelui personal sînt organizate pe persoane, indicînd:

a) pe cel (cea) care vorbește sau *persoana I:* **eu;**

b) pe cel (cea) cu care se vorbește sau *persoana a II-a:* **tu;**

c) pe cel (cea) despre care se vorbește, fără să fie persoana I-a sau a II-a, ci *persoana a III-a;* **el, ea, dînsul, dînsa.**

Persoana I singular, **eu,** are pluralul **noi.** Acest plural nu înseamnă însă „eu + eu + eu etc.", ci „eu + tu (+ tu + tu etc.)" sau „eu + el (+ el + tu + tu etc.)", sau „eu + ea (+ tu + el etc.)". El asociază, așadar, cel puțin una din celelalte persoane, inclusiv prin pluralul acestora; de ex.: „eu + voi" sau „eu + ei" sau „eu + ele" = *noi.*

> *Faptul că pluralul* **noi** *cuprinde măcar o dată pe* **eu** *dovedește că persoana I domină persoanele a II-a și a III-a.*

Persoana a II-a singular, **tu,** are pluralul **voi,** care înseamnă: **a.** „tu + tu (+ tu) etc."; **b.** „tu + (tu) + el (+ el) etc.", „tu + (el) + ea (+ ea)" etc.

> *Faptul că în pluralul* **voi** *este cuprins măcar o dată* **tu** *dovedește că persoana a II-a domină persoana a III-a.*

Persoana a III-a, masculin și feminin, **el, ea,** are pluralul după gen: masc.: **ei,** fem.: **ele.**

Ei reprezintă pe „el + el (+ el + el etc.)"; pe „el + ea (+ el + ea etc.)"; pe „el + ele".

Ele reprezintă pe „ea + ea + ea + ea etc."[3].

> *Faptul că în pluralul* **ei** *pot fi cuprinse și* **ea, ele,** *alături de* **el,** *constituie dovada că în acest plural domină* ***masculinul.***

● Notă. Din cauză că pluralul are înțelesurile arătate, persoanei I pl. i s-a spus în unele gramatici persoana a IV-a; persoanei a II-a pl. i s-a spus a V-a, iar persoanei a III-a pl. i s-a spus a VI-a.

Formele pronumelui personal se împart și în forme lungi de obicei neaccentuate și care de foarte multe ori se sprijină pe cuvîntul dinainte sau după ele, fiind unite (conjuncte) cu el.

Cazul	Persoana I				Persoana a II-a				Persoana a III-a							
	masculin — feminin				masculin-feminin				masculin				feminin			
	singular		plural		singular		plural		singular		plural		singular		plural	
	lung	scurt	lung	scurt	lung	scurt	lung	scurt	lung	scurt	lung	scurt	lung	scurt	lung	scurt
N.	eu	—	noi	—	tu	—	voi	—	el	—	ei	—	ea	—	ele	—
G.	—	—	—	—	—	—	—	—	(al) lui	—	(al) lor	—	(al) ei	—	(al) lor	—
D.	mie	mi îmi	nouă	ne ni	ție	ți îți	vouă (pe)	vă vi v-	lui	i îi	lor	le li	ei	i îi	lor	le li
A.	(pe) mine	mă m-	(pe) noi	ne	(pe) tine	te	voi	vă v-	(pe) el	l îl	(pe) ei	i îi	(pe) ea	o	(pe) ele	le

● Notă. *Dînsul* și *dînsa* se întrebuințează rar la genitiv-dativ în exprimarea literară. Formele de genitiv-dativ sînt: *dînsului, dînsei, dînșilor, dînselor* (v. și p. 139).

● Notă. Pentru persoana a III-a se întrebuințează și *însul, însa* — cu pluralul *înșii, însele* —, dar numai în combinare cu anumite propoziții: *într-însul (-însa), dintr-însul (-însa), printr-însul (-însa)*.

13.1.1 Pronumele personal-reflexiv

Acest pronume este o subcategorie a celui personal. El are forme numai pentru persoana a III-a la dativ și acuzativ, adică:

	singular		plural	
	lung	*scurt*	*lung*	*scurt*
N.	—	—	—	—
G.	—	—	—	—
D.	sieși	și, își	—	și
A.	pe sine	se	(rar) (pe sine)	(pe sine) se

● Notă. Acuzativul *sine* se folosește și ca substantiv în formule ca *în sinea (mea, ta, lui, lor* etc.).

13.1.2 Funcții

Pronumele personal și cel personal-reflexiv îndeplinesc toate funcțiile sintactice ale substantivului după cazurile gramaticale pentru care au forme. Ele pot fi:

1. Subiect: *Vii și* **tu?**
2. Nume predicativ (rar, în construcții ca:) *Tu nu ești* **el.** *El a devenit* **ei** etc.
3. Atribut: *fata* **ei,** *mersul* **lui** etc.
4. Obiect direct: *Ascultați-***ne.** **Vă** *cheamă.*
5. Obiect indirect: *Dați-***i** *pace! Cere-***mi** *ce vrei* etc.
6. Complement de agent: *Introducerea va fi făcută* **de tine.**
7. Circumstanțiale, afară de cel de timp și de cel consecutiv.

13.1.3 Întrebuințarea formelor lungi

Pronumele personale în formă lungă se folosesc ca subiect numai cînd vorbitorul insistă asupra persoanei care face acțiunea vrînd să o pună în evidență. Între *Ascultați muzică clasică?* și *Voi ascultați muzică clasică?* deosebirea rezidă în aceea că a doua propoziție implică mai totdeauna o opoziție subînțeleasă între subiectul exprimat de pronume și alt subiect neexprimat dintr-o propoziție asemănătoare. Opoziția se îndreaptă adesea spre calitatea subiectului exprimat de pronume. *Voi ascultați muzică clasică?* putînd însemna și „Sînteți capabili de așa ceva?", „Puteți asculta muzică clasică?"

De cele mai multe ori, pentru a se pune și mai puternic în lumină o idee ca cea de mai sus, pronumele-subiect se așază după predicat sau, cînd este posibil, la sfîrșitul propoziției: *Ascultați* **voi** *muzică clasică? Ascultați muzică clasică* **voi?** Intonația propoziției este în așa fel condusă, încît *voi* să fie scos în evidență.

El, ea apar însă mai des ca subiect decît celelalte două persoane, pentru că sînt diferențiate pe genuri.

● Notă. Două aspecte ale întrebuințării pronumelui-subiect merită să fie privite mai atent: utilizarea „școlărească" în propoziții ca **Noi** *am învățat astăzi...* și cea în care pronumele-subiect apare fără vreun motiv de insistență: **Eu** *sînt student în anul al III-lea* (pentru: *Sînt student în anul al III-lea*). În varianta cu pronumele-subiect (*eu*) exprimat se cere fie ca persoana I să desemneze pe cineva care dorește să sublinieze că „el este student" (iar alții nu sînt), fie ca după *eu* să urmeze în opoziție numele propriu: **Eu,** *Rică Venturiano, sînt student...*, ceea ce reprezintă de fapt tot o izolare a subiectului, deci o subliniere, o scoatere în evidență a lui.

La dativ, formele lungi se folosesc cu prepozițiile care cer acest caz, dar mai ales fără prepoziții. Ele sînt dublate în anumite condiții sintactice de formele scurte.

La acuzativ, formele lungi apar numai precedate de prepozițiile care cer acest caz gramatical și sînt dublate adesea de formele scurte.

Pentru întreaga problemă a dublării pronumelui, vezi p. 134.

13.1.4 Locul formelor pronominale scurte

Regulile de așezare a formelor scurte ale pronumelui personal sînt în linii mari următoarele:

1. Forma scurtă a pronumelui personal se plasează totdeauna înainte de verbul aflat la indicativ prezent, imperfect, mai-mult-ca-perfect, la conjunctiv prezent și trecut, la infinitiv prezent.

2. Forma scurtă a pronumelui personal se plasează totdeauna după verbul aflat la imperativ sau la gerunziu.

3. Forma scurtă **o** a pronumelui personal se poate plasa înaiate sau după viitorul anterior. Celelalte forme scurte se așază totdeauna înaintea viitorului anterior.

4. Forma scurtă **o** a pronumelui personal se plasează totdeauna la sfîrșitul verbului aflat la perfectul compus, la condiționalul prezent sau trecut. Celelalte forme scurte se plasează înaintea auxiliarului de la timpurile mai sus indicate.

5. Cînd se întrebuințează două forme scurte, ordinea așezării lor, una față de cealaltă, este: dativ-acuzativ, cu excepția lui **o** care, în anumite situații, poate să fie plasat înainte sau după verb.

Aceste reguli iau în particular următoarele aspecte:

Dativ

îmi, îți, îi, își, ne, vă, le

se folosesc:

a) înaintea timpurilor simple ale verbelor care încep cu o consoană sau cu un *î* (afară de imperativul pozitiv și de gerunziu):
îmi *apare*, **îți** *dă*, **ne** *aprobă*,) **vă** *spune* etc.;

b) înaintea timpurilor simple ale verbelor care încep cu o vocală (afară de imperativul pozitiv și de gerunziu) paralel cu formele *mi*, *ți*, *i* etc., pentru care vezi mai jos.;

c) înaintea viitorului și viitorului anterior: **îmi** *va plăcea*, **le** *va fi plăcut* etc.

mi, ți, i, și, ne, vă, (v-), le

se folosesc:

a) înaintea timpurilor compuse (afară de viitor și de viitorul anterior): **mi-***am închipuit*, **ți-***am dat*, **v-***am spus*, **v-***ar fi oferit*, **le-***aș fi cerut* etc.;

b) după *să* al conjunctivului: *să*-**ţi**, *să*-**şi**, *să*-**i**, *să* **ne**, *să* **vă** etc.;

c) după imperativul pozitiv şi după gerunziu, formînd silabă cu ultima parte a verbului aflat la aceste timpuri: *dă*-**i**, *dă*-**ne**, *spune*-**le** etc., *oferindu*-**şi**, *pronunîndu*-**ţi** etc.;

d) înaintea verbului *fi* din formula fixe ca: **mi**-*e (ste) sete, foame*, **ne** *e frică*, **vă** *e teamă* etc.;

e) (în limbajul familiar şi cel popular) înaintea timpurilor simple (afară de imperativul pozitiv) şi a celor compuse (afară de viitorul şi viitorul anterior) de la vorbele care încep cu o vocală (dar nu cu *î)*: **ţi**-*aduci aminte*, **i**-*aduc aminte* etc., **v**-*aduc aminte*, **mi**-*adun*, **şi**-*adună*; **ţi**-*umple* etc.

● N o t ă. Dacă verbul începe cu **î** şi se întrebuinţează formele *mi, ţi, şi, i*, **î** nu se mai aude, adică: **mi**-*ntinde*, **ţi**-*mplinesc*, **şi**-*ngroapă* etc.;

f) (în limbajul poetic) după substantive sau după adjectivele aflate înaintea unui substantiv: *inima*-**i**, *cărţile*-**mi**, *vechea*-**ţi** *prietenie*, *frumoasele*-**mi** *amintiri* etc.;

g) după *nu* la timpurile simple, inclusiv imperativul negativ: *nu*-**mi** *acordă*, *nu*-**ţi** *pasă*, **nu**-*i încredinţase* etc., *nu*-**mi** *da! nu*-**ţi** *pierde*, *nu*-**i** *spune*, *nu* **vă** *lăsaţi* etc.

mi, ţi, i, ni, vi, li

se folosesc:

a) înainte de pronumele reflexiv *se*, la verbele construite cu acest pronume: **mi** *se comunică*, **ţi** *se va comunica*, **ni** *se cere*, **vi** *se cere*, **li** *se va fi cerut* etc.;

b) imediat după imperativul pozitiv sau gerunziu, dacă acestea au şi un pronume în acuzativ: *spune*-**mi**-*o*, *adună*-**ţi**-*l*, *dă*-**i**-*l*, *schimbaţi*-**vi**-**o**, *încearcă*-**ni**-*le*, *spunîndu*-**vi**-*se*, *cerîndu*-**li**-*se*, *acordându*-**i**-*l* etc.;

c) imediat după timpul verbului în construcţii inversate care conţin pronumele *se*: *pare*-**mi**-*se*, *arătaţi*-**s**-*ar*, *cerutu*-**vi**-*s-a*, *plînsu*-**li**-*s-a*.

mă, se

se folosesc:

a) înaintea timpurilor simple (cu excepția gerunziului și imperativului pozitiv): **mă** *ascultă*, **mă** *cheamă*, **mă** *învăța*, **se** *ascultă*, **se** *chemase*, **se** *învață* etc.;

b) înaintea viitorului și a viitorului anterior: **mă** *va invita*, **mă** *va fi invitat*, **se** *va invita*, **se** *va fi invitat* etc.;

c) după *să* al conjunctivului: *să* **mă** *asculte*, *să* **mă** *fi invitat*, *să* **se** *asculte*, *să* **se** *invite* etc.;

d) după gerunziu: *invitîndu*-**mă**, *chemîndu*-**se** etc.;

e) după imperativul pozitiv: *ascultă*-**mă***!*;

f) după *nu* la timpurile simple, inclusiv *mă* la imperativul negativ: *nu* **mă** *apropiu*, *nu* **se** *clatină*, *nu* **mă** *atinge*, *nu* **mă**-*mpinge*.

te

se folosește la fel ca și **mă** și **să.** În plus, el apare înaintea auxiliarului *avea:* **te**-*am întîlnit*, **te**-*ai lăudat*, **te**-*aș cunoaște* etc.

m, s

se folosesc:

a) înaintea auxiliarului *avea:* **m**-*a solicitat*, **m**-*ai înțelege*, **s**-*a stricat*, **s**-*ar fi dus* etc.;

b) (în limbajul popular și familiar) înaintea timpurilor simple la verbele care încep cu o vocală (dar nu cu *î*): **m**-*aduce*, **m**-*asculta*, **s**-*aduse*, **s**-*află* etc.

îl

se folosește:

a) înaintea timpurilor simple (afară de imperativul pozitiv și de gerunziu): **îl** *aștept*, **îl** *cunoaște*, **îl** *întîmpinase* etc.;

b) înaintea viitorului și viitorului anterior: **îl** *va aștepta*, **îl** *vei fi așteptat*, **îl** *va chema*, **îl** *va fi chemat* etc.

l

se folosește:

a) înaintea auxiliarului *avea:* **l**-*am căutat,* **l**-*aș chema,* **l**-*am fi căutat* etc.;

b) după *să* al conjunctivului: *să*-**l** *caut, să*-**l** *fi căutat* etc.;

c) după pronumele în dativ la verbele construite cu acest caz:
mi-**l** *dă, ți*-**l** *recomandă, vi*-**l** *propunem, ni*-**l** *oferă* etc.;

d) (în limbajul popular și familiar) înaintea verbelor care încep cu o vocală: **l**-*aștept,* **l**-*atinse,* **l**-*umflă* etc.

o

se folosește:

a) înaintea timpurilor simple, cu excepția imperativului pozitiv și a gerunziului: **o** *accept,* **o** *exclusese,* **o** *înțelegea* etc.;

b) după *nu* la timpurile simple, inclusiv la imperativul negativ: *n*-**o** *ascultase, nu* **o** *cunoaștea, nu* **o** *chemași, n*-**o** *asculta!, n*-**o** *chema!, n*-**o** *împinge!* etc.;

c) înaintea viitorului și viitorului anterior: **o** *va accepta,* **o** *va fi acceptat,* **o** *va exclude* etc.;

d) după participiu în timpurile compuse: *am cercetat*-**o**, *aș fi căutat*-**o** etc.;

e) după infinitivul verbului din prezentul condiționalului: *aș asculta*-**o**, *ai cere*-**o**, *ar înțelege*-**o** etc.;

f) după imperativul pozitiv și după gerunziu: *ascult*-**o**!, *caut*-**o**!, *înțelege*-**o**! etc.; *ascunzînd*-**o**, *căutînd*-**o**, *înțelegîn-d*-**o**; etc.;

g) după *să* al conjunctivului: *s*-**o** *aștept, s*-**o** *fi așteptat, s*-**o** *primesc, s*-**o** *fi primit, să* **o** *aștept* etc.

ne

se folosește:

a) înaintea timpurilor simple (afară de imperativul pozitiv și de gerunziu): **ne** *adunăm,* **ne** *ucide,* **ne** *ascunsesem,* **ne** *cunoaștem,* **ne** *mărturisea* etc.;

b) înaintea viitorului și viitorului anterior: **ne** *va aduna,* **ne** *va fi adunat,* **ne** *va cunoaște,* **ne** *va fi cunoscut* etc.;

c) înaintea auxiliarului *avea:* **ne**-*am cunoscut,* **ne**-*ați cunoscut,* **ne**-*am fi adunat* etc.;

d) după *să* al conjunctivului: *să* **ne** *întîlnească, să* **ne** *fi întîlnit* etc.;

e) după imperativul pozitiv și după gerunziu: *dovedește*-**ne**, *mărturisește*-**ne**, *ucide*-**ne**, *dovedindu*-**ne**, *mărturisindu*-**ne**, *ucigîndu*-**ne**.

vă, v-

se folosesc:

ca și *ne*, afară de **v-** care apare înaintea auxiliarului *avea*: **v**-*a anunțat*, **v**-*a iubit*, **v**-*a potolit*, **v**-*aș invita*, **v**-*aș fi invitat* etc. și înaintea timpurilor simple ale verbelor care încep cu vocala *a*: **v**-*ascult*, **v**-*aștept*, **v**-*avîntați*.

● Notă. În această situație, **v** caracterizează vorbirea curentă, limbajul popular și cel familiar. În limbajul strict solemn, el nu este recomandabil. În acest limbaj este preferat **vă**: **vă** *ascult*, **vă** *aștept* etc.

i

se folosește:

a) înaintea auxiliarului *avea*: **i**-*am amenințat*, **i**-*a lecuit*, **i**-*ați pomenit*, **i**-*aș amenința*, **i**-*ai fi amenințat*, **i**-*ar lecui*, *i-ar fi lecuit* etc.;

b) după *să* al conjunctivului: *să*-**i** *cereți (pe ei) să*-**i** *fi cerut (pe ei)*:

c) după imperativul pozitiv și după gerunziu: *ascultă*-**i** (pe ei), *îndrumă*-**i**, (pe ei), *desfaceți*-**i** (pe ei), *ascultîndu*-**i** (pe ei), *îndrumîndu*-**i** (pe ei), *desfăcîndu*-**i** (pe ei) etc.

îi

se folosește:

a) înaintea timpurilor simple ale verbului, afară de imperativul pozitiv și de gerunziu: **îi** *aștept*, **îi** *elimină*, **îi** *uimesc*, **îi** *poftește* etc.;

b) înaintea viitorului și a viitorului anterior: **îi** *va aștepta*, **îi** *va uimi*, **îi** *va pofti*, **îi** *va fi așteptat*, **îi** *va fi poftit*.

le

se folosește:

a) înaintea timpurilor simple ale verbelor, afară de imperativul pozitiv și de gerunziu: **le** *ascult* (pe ele), **le** *invit*, **le** *ascultam* (pe ele), **le** *ascultasem* (pe ele) etc.;

b) înaintea viitorului și a viitorului anterior: **le** *voi asculta* (pe ele), **le** *voi invita*, **le** *voi fi ascultat*, **le** *voi fi invitat* etc.;

c) înaintea auxiliarului *avea:* **le**-*am ascultat*, **le**-*aş asculta*, **le**-*aș fi ascultat* etc.;

d) după imperativul pozitiv și după gerunziu: *ascultă*-**le**, *invită*-**le**, *ascultîndu*-**le**, *invitîndu*-**le** etc.;

e) după un pronume în dativ la verbele construite cu acest caz: *mi* **le** *aduce*, *ți* **le** *aduce*, *și* **le** *adună*, *vi* **le** *dă* etc.

● N o t ă. Formele scurte — cu excepția lui *-o* — se leagă de gerunziu cu ajutorul unui *-u* adăugat la verb.

13.1.5 Cum se deosebește pronumele personal de pronumele personal reflexiv

La persoana I și a II-a formele pronumelui personal sînt identice cu cele ale pronumelui personal reflexiv. Funcțiile lor diferă însă. Spre a le distinge, recurgem la următoarea formulă:

Ori de cîte ori verbul se află la aceeași persoană cu pronumele personal în forma scurtă, acesta este reflexiv; de ex.: (eu) **mă** *întorc*, (tu) **te** *întorci*, (el, ea) **se** *întoarce*, (noi) **ne** *întoarcem* etc.

Ori de cîte ori verbul se află la altă persoană decît pronumele personal în formă scurtă, acesta este numai pronume personal; de ex.: (eu) **te** *întorc*, (tu) **mă** *întorci*, (el, ea) **mă** *întoarce*, (ei) **vă** *întorc* etc.

13.1.6 Dublarea (reluarea și anticiparea pronumelor)

Forma lungă a pronumelui personal este dublată în mod obligatoriu de una scurtă, cînd forma lungă exprimă obiectul direct sau pe cel indirect așezat înaintea verbului:

pe **noi ne**-*a întrebat*

pe **ei** *nu* **i**-*a mai întîlnit*

ție îți *convine*

lor le *trimit salutări*

● N o t ă. Întrebuințarea formei lungi depinde de i n t e n ț i a vorbitorului de a insista asupra obiectului grama-

t i c a l. Cînd acest lucru nu se întîmplă, obiectul gramatical este exprimat chiar înaintea verbului numai de formele scurte: **ne**-*a întrebat, nu* **i**-*a mai întîlnit,* **îţi** *convine* etc. În această situaţie însă nu se poate întrebuinţa niciodată forma lungă singură.

Pentru reluarea şi anticiparea obiectului gramatical — substantiv prin pronume, vezi p. 289.

13.1.7 Pronumele personal de întărire

Pronumele personal de întărire *(însumi, însămi, însuţi, însăţi* etc.) reprezintă ca şi pronumele reflexiv o subcategorie a pronumelui personal. Formele lui sînt rezultatul compunerii unui substantiv ieşit din uz: *însu, însă* cu dativul neaccentuat al pronumelui personal, adică: *însu+mi, însă-mi, însu+ţi, însă+ţi, însu+şi, însă+şi* etc. Ele se schimbă după genul şi numărul pronumelui personal. Astfel, pe *eu,* cînd vorbeşte un bărbat, îl întăreşte *însumi* (masculin); pe *eu,* cînd vorbeşte o femeie, îl întăreşte *însămi* (feminin); pe *tu* cînd ne adresăm unei femei, îl întăreşte *însăţi* etc.

Formele acestor pronume sînt:

Persoana I

	Singular		Plural	
	masc. + neutru	*feminin*	*masc.+neutru*	*feminin*
N.	eu însumi	eu însămi	noi înşine	noi însene
G.	—	—	—	—
D.	mie însumi	mie însemi	nouă înşine	nouă însene
A.	pe mine însumi	pe mine însămi	pe noi înşine	pe noi însene

Persoana a II-a

N.	tu însuţi	tu însăţi	voi înşivă	voi însevă
G.	—	—	—	—
D.	ţie însuţi	ţie însăţi	vouă înşivă	vouă însevă
A.	pe tine însuţi	pe tine însăţi	pe voi înşivă	pe voi însevă

Persoana a III-a

N.	el însuși	ea însăși	ei înșiși	ele înseși (însele)
G.	(al, a, ai, ale) lui însuși	(al, a, ai, ale) ei înseși	(al, a, ai, ale) lor înșiși	(al, a, ai, ale) lor înseși (însele)
D.	lui însuși	ei înseși	lor înșiși	lor înseși (însele)
A.	pe el însuși	pe ea însăși	pe ei înșiși	pe ele înseși (însele)

- Notă. Femininul plural are două forme: *înseși* și *însele*. *Însele* s-a născut după modelul existent din *înse* + dativul *le*.
- Notă. La dativ, femininul singular este *înse (mi, ți, și)*. Pronumele de întărire seamănă din acest punct de vedere cu un adjectiv. După cum genitiv-dativul de la *(o frunză) galbenă* este *(unei frunze) galbene*, tot așa genitiv-dativul de la *eu însămi*, unde *eu* ocupă poziția unui substantiv, iar *însămi* pe cea a unui adjectiv, trebuie să fie la dativ *mie însemi*. Formele cu *ă* în loc de *e* care se aud uneori trebuie evitate.

însuși, însăși — ca *adjectiv*

În construcții ca *omul* **însuși**, *femeia* **însăși**, *tigrii* **înșiși**, **înșiși** *tigrii*, **înșiși** *oamenii* etc., pronumele de întărire este adjectiv, apărînd înainte sau după substantiv.

13.1.8 Pronumele de politețe sau de reverență

O subcategorie a pronumelui personal este și pronumele de politețe. El are trei grade de exprimare a politeței, dacă nu luăm în considerație utilizarea obișnuită ca mijloc de adresare a lui *tu* pentru persoana a II-a singular și a lui *voi* pentru aceeași persoană la plural. Acestei utilizări i s-ar putea spune gradul zero.

Formele pronumelor de politețe sînt, pe grade crescînde de respect față de persoanele cărora le sînt destinate:

Gradul / *Genul*		Persoana a II-a		Persoana a III-a	
		singular	*plural*	*singular*	*plural*
I	masculin și feminin	dumneata	dumnea-voastră	dumnealui dumneasa dumneaei	dumnealor
II	masculin și feminin	dumnea-voastră	dumnea-voastră	—	—
III	masculin și feminin	Domnia ta	Domnia voastră	Domnia lui Domnia sa Domnia ei	Domniile lor

În același fel sînt construite și *Măria Ta, Măria Voastră, Majestatea Ta, Majestatea Voastră,Majestatea Sa, Excelența Ta, Excelența Voastră, Excelența Sa,Înălțimea Ta, Înălțimea Voastră, Înălțimea Sa* (scrise de obicei cu linioară și cu literă mică la pronume: *Măria-ta; Măria-voastră,* etc. pentru a li se pune în lumină caracteristica de pronume). Ele se plasează la gradul al III-lea, dar nu se folosesc decît pentru persoanele care impun un anumit protocol social.

Pronumele de politețe sînt cuvinte compuse dintr-un substantiv *(domnia, măria, majestatea* etc.) și un pronume posesiv în funcție de adjectiv posesiv (v. mai jos, p. 140). Unele, ca *dumneata, dumnealui* etc., s-au modificat în așa măsură, încît substantivul *domnia* nu se mai recunoaște ușor. La altele, mai rar întrebuințate, cum sînt cele de gradul al III-lea, se vede clar din ce părți sînt formate. Acest fapt se reflectă și în declinare. În timp ce unele dintre pronumele de politețe de gradul I au genitiv-dativ deosebit de nominativ-acuzativ, pronumele de gradul al II-lea *(dumneavoastră)* are aceeași formă pentru genitiv-dativ, iar cele de gradul a.

III-lea formează aceste cazuri ca și cînd ar fi substantive urmate de adjective posesive. Avem, așadar:

N.A.	dumneata	dumnealui dumneaei dumneasa	
G.D.	dumitale	dumnealui dumneaei dum(n)isale	
N.A.	dumneavoastră	dumnealor	
G.D.	dumneavoastră	dumnealor	
N.A.	Domnia ta	Domnia voastră	Domnia lui Domnia ei Domnia sa
G.D.	Domniei tale	Domniei voastre	Domniei lui Domniei ei Domniei sale Domniilor lor*

13.1.9 Întrebuințarea pronumelor de politețe

Pronumele de politețe de gradul I se folosesc între persoane de aproximativ aceeași vîrstă și poziție socială, ca mod de adresare a copiilor către părinți, a fratelui sau sorei mai mici către fratele sau sora mai mare etc., între persoane de vîrstă diferită ca dovadă de considerație din partea celui mai în vîrstă față de cel mai tînăr.

Pronumele de politețe de gradul al II-lea este pronumele de adresare între persoane care întrețin legături oficiale și doresc să rămînă la nivelul cerut de politețe (elevul către profesor, studentul către profesor, pacientul către medic, medicul către pacient, un slujbaș către client, călător etc., acesta către slujbaș etc.).

Pronumele de politețe de gradul al III-lea este protocolar și diferit pentru fiecare situație în parte.

● N o t ă. Ca orice sistem puternic încărcat de obligația respectării unor cerințe sociale, și sistemul pronumelor de politețe are reguli de utilizare socială stricte.
În limbajul familiar și popular s-au născut diminutive sau abrevieri de mîngîiere: *matale, mătăluță, tale, tălică* etc. Potrivit cu împrejurările, cu intonația etc., ele pot fi ironice.

* Scrise, de obicei, cu literă mare și cu linioară de unire înaintea pronumelui propriu-zis.

13.1.10 **dînsul** *şi* **dînsa**

Dînsul şi *dînsa* nu sînt pronume de politeţe propriu-zise, ci pronume personale cu înţelesul de *el, ea;* dar în vorbirea curentă capătă cîteodată valoare de politeţe, din cauză că *dumnealui, dumneaei* şi *dumneasa* au un genitiv-dativ mai puţin obişnuit (primele două sînt la fel la acest caz ca şi la nominativ-acuzativ, al treilea este *dumisale* pentru amîndouă genurile). *Dînsul* şi *dînsa* se întrebuinţează ca pronume de politeţe mai ales cînd persoana la care se face referirea se află de faţă, mai rar în alte împrejurări.

Uzul literar nu a încorporat însă cele două forme ale pronumelui personal ca pronume de politeţe. De aceea, folosirea lor în această calitate caracterizează o vorbire neacceptată încă de limba literară şi, în consecinţă, trebuie evitate.

13.1.11 Funcţii

Pronumele personale îndeplinesc în frază funcţia de subiect, atribut, nume predicativ, obiect direct, obiect indirect, ca şi pe aceea a unor circumstanţiale.

Am ales spre ilustrare numai cîteva situaţii, care sînt mai puţin frecvente:

nume predicativ: Ei sînt tot *ei*.
Voi să rămîneţi *voi* înşivă.
Noi nu sîntem *voi*.

atribut: Privirea *lui* (sau *ei*) era plină de speranţe.
Am trecut noi *înşine* prin această probă.
La trecutu-*ţi* mare, mare viitor!

● Notă. Pronumele personale sînt atribute numai în formele *lui, ei, lor*, în formele scurte *mi, ţi, şi* etc. şi în calitate de pronume de întărire.

circumstanţial: Te poftesc *la mine*.
Felicitarea asta vine *de la ei*

Capitolul 14

CELELALTE FELURI DE PRONUME

14.1 PRONUMELE POSESIV

14.1.1 Forme

Pronumele posesiv are patru serii de forme, potrivit cu relația dintre obiectul posedat și posesor și cu numărul acestora. Formele se deosebesc în modul următor:

1) *pentru un singur obiect și un singur posesor:*

	persoana I	*persoana a II-a*	*persoana a III-a*	
masc. / neutru	al meu	al tău	al său,	al lui (ei)
fem.	a mea	a ta	a sa,	a lui (ei)

2) *pentru un singur obiect și mai mulți posesori:*

masc. / neutru	al nostru	al vostru	—	al lor
fem.	a noastră	a voastră	—	a lor

3) *pentru mai multe obiecte și un singur posesor:*

masc.	ai mei	ai tăi	ai săi	ai lui (ei)
fem. și / neutru	ale mele	ale tale	ale sale	ale lui (ei)

4) *pentru mai multe obiecte și mai mulți posesori:*

masc.	ai noștri	ai voștri	—	ai lor
fem. și / neutru	ale noastre	ale voastre	—	ale lor

Aceste forme reprezintă nominativul și acuzativul.

Pronumele posesiv **nu are genitiv-dativ** decît în mod excepțional și numai în limbajul popular și familiar, cînd denumește una din noțiunile „părinți, rude, neamuri, colegi, camarazi, coechipieri, tovarăși de luptă", de ex.: cere **alor tăi.**

Formele paralele de la persoana a III-a singular, masculin și feminin *(al, a, ai, ale)* **lui, ei,** ca și cel de plural pentru amîndouă genurile *(al, a, ai, ale)* **lor** nu sînt pronume posesive, ci pronume personale introduse în sistemul celor posesive.

Faptul că genitivul pronumelui personal intră în sistemul pronumelui posesiv dovedește că *pronumele posesiv însuși exprimă ideea de genitiv a pronumelui personal.*

● Notă. Pronumele personal nu are genitiv la persoana I și a II-a. Ideea de genitiv este suplinită la aceste două persoane de pronumele posesiv corespunzător. Același lucru îl face și *său* de la persoana a III-a, alături de pronumele personal *lui, ei.*

14.1.2 Pronumele posesiv ca adjectiv

Pronumele posesiv are și funcție de adjectiv. În această calitate, el nu este precedat niciodată de *al, a, ai, ale,* cum se vede ușor din următoarele perechi de cuvinte:

ciorchinele **meu**	ca și	*un ciorchine* **greu**
ciorchinii **mei**	„	*doi ciorchini* **grei**
cîinele **tău (său)**	„	*un cîine* **rău**
cîinii **tăi (săi)**	„	*niște cîini* **răi**
lada **mea**	„	*o ladă* **grea**
lăzile **mele**	„	*două lăzi* **grele**
etc.		

Ca adjectiv, el *are genitiv-dativ:* **mele, tale, sale, noastre, voastre** *(îndrăzneala atitudinii* **mele).**

Pronumele personal *(al, a, ai, ale)* **lui, ei, lor** nu pot fi adjective. Să se compare exemplele următoare cu cele de mai sus.

ciorchinele **lui, ei, lor**	față de	*un ciorchine* **greu**
ciorchinii **lui, ei, lor**	„	*doi ciorchini* **grei**
cîinele **lui, ei, lor**	„	*un cîine* **rău**
cîinii **lui, ei, lor**	„	*niște cîini* **răi**
etc.		

Se vede clar că **lui, ei, lor** nu se acordă în număr și gen cu substantivul ca adjectivul posesiv. În concluzie, **lui, ei, lor** rămîn totdeauna pronume.

14.1.3 F u n c ț i i

Funcțiile sintactice ale pronumelui posesiv sînt strîns legate de situația de mai sus. Prin urmare, pronumele posesiv poate fi:

1) a t r i b u t: *calul* **meu,** *grija* **ta,** *cartea* **sa,** *prietenii* **tăi,** *un cal* **al meu,** *această mare grijă* **a ta,** *acești prieteni* **ai săi** etc.;
2) n u m e p r e d i c a t i v: *Pixul ăsta este* **al tău?**
3) s u b i e c t (în limbajul popular și familiar): **Ai noștri** *vor cîștiga meciul;* o b i e c t d i r e c t sau o b i e c t i n d i r e c t: *Pe* **ai voștri** *i-a văzut la cantină; A povestit totul* **alor tăi**
c o m p l e m e n t d e a g e n t: *Grădina va fi aranjată de* **ai mei**
c o m p l e m e n t u l i n s t r u m e n t u l u i: *Am aflat prin* **ai noștri.**

● N o t ă. Pronumele posesiv de la (3) este echivalentul unui substantiv.

14.2 PRONUMELE DEMONSTRATIV

Pronumele demonstrativ arată că obiectul al cărui nume îl înlocuiește se află fie l î n g ă vorbitor, fie **d i n c o l o** de unul sau mai multe obiecte de lîngă vorbitor.

Se consideră că un obiect se află imediat lîngă vorbitor și atunci cînd a fost de curînd pomenit: **Acestea** *erau gîndurile lui în copilărie.* (Gîndurile sînt de mult, dar au fost aduse în actualitate de vorbitor și sînt acum aproape de el.) Același lucru se întîmplă și cînd ne referim la două sau mai multe persoane, lucruri etc. Ultimul pomenit este socotit a p r o a p e de noi, pe cînd celălalt — d e p a r t e: *Are doi prieteni buni, pe Ion și pe Gheorghe.* **Acesta** *din urmă este strungar* (Gheorghe), **celălalt** *este marinar* (Ion).

14.2.1 Felurile de pronume demonstrativ

Pronumele demonstrativ **de apropiere** *și* **de depărtare**

Pronumele care înlocuiește numele unui obiect de lîngă vorbitor se numește *pronume demonstrativ* **de apropiere,** iar cel care înlocuiește numele unui obiect aflat dincolo de alt obiect de lîngă vorbitor se numește *pronume demonstrativ* **de depărtare.**

Pronumele demonstrativ **de alegere**

Dintr-un exemplu ca *Nu-mi place creionul acesta, vreau pe* **celălalt,** se vede că **celălalt** arată că dintre două sau mai multe obiecte se face o alegere. Pronumele care indică acest fapt poate fi numit demonstrativ de alegere. El este o subcategorie a pronumelui demonstrativ.

În limba literară de astăzi se întrebuințează aproape exclusiv pronumele demonstrativ de alegere format de la demonstrativul de depărtare *(celălalt, cealaltă)*. În limbajul popular și familiar sînt însă frecvente formele **ăstălalt, astalaltă** (formate de la pronumele corespunzător de apropiere).

Pronumele demonstrativ **de identificare**

O subcategorie a pronumelui demonstrativ este și pronumele de identificare. El arată că vorbim de un obiect despre care s-a mai spus ceva înainte: **același, aceeași** = „tot acela, tot aceea, tot el, tot ea".

14.2.2 F o r m e (declinarea)

Forme savante și forme populare ale pronumelui demonstrativ

În uzul limbii române s-au stabilit două serii de pronume demonstrative: una pentru limbajul solemn, oficial, savant; cealaltă pentru limbajul de toate zilele. Din seria din urmă, *asta* se întîlnește însă adesea și în unele formule ale limbajului solemn.

Distingerea celor două serii se face foarte ușor, pentru că numai formele savante conțin pe **-ce-** în interiorul lor *(cela* și *ceea* sînt regionale).

Formele pronumelui demonstrativ (ambele serii) sînt:

masculin și neutru

s i n g u l a r

	a p r o p i e r e		d e p ă r t a r e	
N.	acesta	ăsta	acela	ăla
G.	(al, a, ai, ale) acestuia	ăstuia	(al, a, ai, ale) aceluia	ăluia
D.	acestuia	ăstuia	aceluia	ăluia
A.	(pe) acesta	(pe) ăsta	(pe) acela	(pe) ăla

masculin plural

N.	aceştia	ăștia	aceia	ăia
G.	(al, a, ai, ale) acestora	ăstora	(al, a, ai, ale) acelora	ălora
D.	acestora	ăstora	acelora	ălora
A.	(pe) aceștia	(pe) ăștia	(pe) aceia	(pe) ăia

feminin singular

N.	aceasta	asta	aceea	aia
G.	(al, a, ai, ale) acesteia	ăsteia	(al, a, ai, ale) aceleia	ăleia
D.	acesteia	ăsteia	aceleia	ăleia
A.	(pe) aceasta	(pe) asta	(pe) aceea	(pe) aia

feminin și neutru plural

	apropiere		depărtare	
N.	acestea	astea	acelea	alea
G.	(al, a, ai, ale) acestora	ăstora	(al, a, ai, ale) acelora	ălora
D.	acestora	ăstora	acelora	ălora
A.	(pe) acestea	(pe) astea	(pe) acelea	(pe) alea

Formele pronumelui demonstrativ de alegere

masculin și neutru singular

N.	—	ăstălalt	celălalt	ălălalt
G.	—	(al, a, ai, ale) ăstuilalt	(al, a, ai, ale) celuilalt	(al, a, ai, ale) ăluilalt
D.	—	ăstuilalt	celuilalt	ăluilalt
A.	—	(pe) ăstălalt	(pe) celălalt	(pe) ălălalt

masculin plural

N.	—	ăştialalți	ceilalți	ăilalți
G.	—	(al, a, ai, ale) ăstorlalți	(al, a, ai, ale) celorlalți	(al, a, ai, ale) ălorlalți
D.	—	ăstorlalți	celorlalți	ălorlalți
A.	—	(pe) ăştialalți	(pe) ceilalți	(pe) ăilalți

feminin singular

N.	—	astalaltă	cealaltă	aialaltă
G.	—	(al, a, ai, ale) ăsteilalte	(al, a, ai, le) celeilalte	(al, a, ai, ale) ăleilalte
D.	—	ăsteilalte	celeilalte	ăleilalte
A.	—	(pe) astalaltă	(pe) cealaltă	(pe) ailaltă

feminin și neutru plural

N.	—	astealalte	celelalte	alelalte
G.	—	(al, a, ai, ale) ăstorlalte	(al, a, ai, ale) celorlalte	(al, a, ai, ale) ălorlalte
D.	—	ăstorlalte	celorlalte	ălorlalte
A.	—	(pe)astealalte	(pe) celelalte	(pe) alealalte

● Notă. În limba mai veche se folosea și **acestălalt,** care avea forme cauzale ca și *acesta.*

Formele pronumelui demonstrativ de identificare sînt la fel cu ale pronumelui demonstrativ simplu, urmate de **-și;** de ex.: G.D. *(al, a, ai, ale)* **aceluiași, aceleiași, acelorași.**

● Notă. Multă vreme s-a întrebuințat și pronumele demonstrativ de identificare **acestași.** El se declina ca și *acesta,* primind pe **-și** la sfîrșitul formei fiecărui caz gramatical.

14.2.3 Pronumele demonstrativ ca adjectiv

Dintre formele înșirate mai sus, cele fără *-a* se întrebuințează și ca adjective, dar, pe cînd *acesta, ăsta, aceasta, asta, acela, ăla, aceea, aia* apar astfel n u m a i după substantiv sau izolate, demonstrativul de alegere este folosit în aceeași formă atît înainte cît și după substantive, iar demonstrativul de identificare, numai înainte de substantiv.

Demonstrativele *acesta, aceasta* și *acela* pierd pe *a* de la sfîrșit cînd sînt plasate înaintea unui substantiv masculin sau neutru, iar *aceasta* devine *această* înaintea unui substantiv feminin, adică:

copacul acesta	*copacul ăsta*	*acest copac*	*ăst copac*
copacul acela	*copacul ăla*	*acel copac*	*ăl copac*
copacul celălalt	*copacul ălălalt*	*ălălalt copac*	
același copac	—	—	
frunza aceasta	*frunza asta*	*această frunză*	
frunza aceea	*frunza aia*	*acea frunză*	
frunza astalaltă	—	*astalaltă frunză*	

14.2.4 Funcții

Pronumele demonstrativ poate fi în propoziție:

subiect: *Aceasta* se numește pasărea-liră.
Aceștia sînt mecanici, în sectorul electric lucrează *ceilalți.*

nume predicativ: Palatul Telefoanelor este *acela* din colț.
Viața nu mai era *aceeași.*

atribut: Penița *asta* zgîrîie hîrtia.
În *acele* vremuri, pămîntul era socotit centrul universului.

obiect direct: *Asta* a învățat-o din auzite.
Dați-mi, vă rog, o lămîie, dar nu pe *aceasta,* ci pe *cealaltă.*

obiect indirect: Să nu mai vorbim despre *asta.*
La *acestea* se referă spusele lui.

circumstanțial: Răul nu vine totdeauna de la *ceilalți.*
De *aceea* s-a supărat.
Luptăm pentru progres, pentru *asta* ne străduim.

● Notă. Ca și alte pronume, demonstrativele nu au posibilitatea de a exprima toate felurile de circumstanțiale, de exemplu, ele nu pot exprima pe cel de timp sau pe cel de mod.

14.3 PRONUMELE INTEROGATIV

Să analizăm pronumele din următoarele întrebări în legătură cu cîteva dintre răspunsurile care li se pot da:

(1) *Cine a fost la telefon?* — *Un prieten!*
— *Mitică!*
— *Mama!*
— *Tovarășul profesor Ionescu!*

(2) *Cine predă geografia?* — *Dumnealui!*
— *Eu!*

(3) *Ce te doare?* — *Capul!*
— *Nimic!*

(4) *Pe cine ai întîlnit?* — *Pe Marieta!*
— *Pe frate-tău!*
— *Pe nimeni.*

În răspunsurile de mai sus intră după cum se vede ca ceva de la sine înțeles un substantiv ori un pronume (dacă propoziția de răspuns nu este negativă: *Nu știu! N-am cunoștință!*, sau nu se referă la *Ce (mai) faci (faceți)?*, la care se răspunde prin: *Bine, Foarte bine, Nu prea bine, Lucrez* etc.

La întrebări care conțin alt pronume, răspunsul poate să fie dat și prin *Da* sau *Nu*. De ex.: **Tu** *ești nepotul lui? — Da (Nu)*, în timp ce *Da (Nu)* sînt excluse cînd în întrebare figurează *cine* sau *ce*.

> Pronumele care ține locul unui lucru sau unei persoane într-o întrebare la care se poate răspunde și cu un substantiv sau cu un pronume din cele văzute mai înainte — dar nu cu altă parte de vorbire — este pronume INTEROGATIV.

14.3.1 Formele pronumelui interogativ și întrebuințarea lor

Pronumele interogativ are forme identice pentru singular și plural (masculin, feminin și neutru). Ele sînt:

N.	cine?	ce?
G.	(al, a, ai, ale) cui?	—
D.	cui?	—
A.	pe cine?	ce?
	cu (de, la etc.) cine?	cu (de, la, pe etc.) ce?

La nominativ, **cine** și **ce** sînt subiecte. Ele introduc o întrebare privind un nume de ființă, de persoană sau de lucru în funcție de înțelesul verbului, potrivit cu următoarele reguli:

a. Dacă acțiunea verbului poate să fie îndeplinită numai de persoane, se întrebuințează obligatoriu **cine**, de ex.:

— **Cine** *a fumat aici?*

— **Cine** *propune altă soluție?*

— **Cine** *mai dorește un ceai?*

— **Cine** *are o gumă?* etc.

La asemenea propoziții interogative nu se poate răspunde decît cu un nume de persoană sau cu un pronume personal (mai rar, demonstrativ sau nehotărît).

b. Dacă acțiunea verbului poate să fie îndeplinită atît de o ființă (care nu este persoană) cît și de o persoană, se folosesc după împrejurări **cine** sau **ce**, răspunsul fiind un nume de ființă sau unul de persoană. De ex.:

— **Ce** *te-a speriat?* — *Ploaia (Vîntul. Un răcnet. Ionică.* etc.)
— **Cine** *te-a speriat?* — *Un lup (Un nebun* etc.)

c. Dacă acțiunea poate să fie îndeplinită numai de **un** lucru, **ce** este întrebuințat în mod **obligatoriu.** De ex.:

— **Ce** *arde acolo?* — *Niște paie (O casă* etc.)
— **Ce** *vîjîie așa?* — *Vîntul (Apa rîului, Moara* etc.)

● Notă. Regulile de sub *a, b, c* nu se respectă cînd vorbitorul nu vrea să se refere la o persoană sau, dimpotrivă, cînd vrea să personifice un lucru ori o ființă. De ex.:

— **Cine** *ți-a rupt cămașa?* — *O creangă de călină.*
(Se evită răspunsul: *„Eu am rupt-o"* sau *„Cutare a rupt-o".*

La genitiv și la dativ ca atribute și, respectiv, obiecte indirecte, *(al, a, ai, ale)* **cui,** și **cui** se întrebuințează atît pentru persoane cît și pentru ființe și lucruri. De ex.:

— **Ale cui** sînt aceste păreri? — Ale tale!
— **Al cui** să fi fost culcușul ăsta? — Al vreunei jivine.
— Apele **cui** se varsă în Siret? — Apele mai multor rîuri.
— **Cui** i-ai povestit întîmplarea? — Unor cunoscuți de-ai tăi.
— **Cui** îi duci laptele? — Cățelușului.
— **Cui** îi mișcă aburii pistoanele? — Locomotivelor.

● Notă. Întrebuințarea formelor *(al, a, ai, ale)* **cui** și **cui** pentru nume de lucruri se explică prin lipsa formelor de genitiv-dativ la **ce,** deși ideea de genitiv-dativ trebuie adesea exprimată și la **ce.** Se recurge atunci la forma de genitiv-dativ ale lui **cine.** Cum însă ea poate să dea naștere la confuzii, vorbitorii o ocolesc, punînd întrebările în așa fel, încît să nu o folosească. Astfel, în loc de **Cui** *îi mișcă aburii pistoanele?*, se spune mai degrabă: *La* **ce** *(fel de mașini) aburii mișcă pistoanele ?, Pistoanele* **cărei** *mașini sînt mișcate de aburi?* sau **Cărei (căror)** *mașini aburii îi (le) mișcă pistoanele?*

La a c u z a t i v, **cine** și **ce** sînt obiecte directe, obiecte indirecte sau complemente circumstanțiale. **Cine** se referă de data aceasta numai la persoane, iar **ce** la lucruri, ființe sau persoane; de ex.:

— La **cine** ai fost? — La frate-meu.
— De **ce** (anume) te temi? — De ger. (De șerpi, De oameni răi.)
— Pe **cine** ai chemat? — Cîțiva prieteni.
— Cu **ce** vînezi? — Cu pușca! (Cu un cîine!)

14.3.2 Folosirea pronumelor interogative ca pronume și conjuncții în frază

Să comparăm seriile de propoziții și fraze de mai jos:

(1) — **Cine** a scris *Eneida?* (2) — Nu știe **cine** a scris *Eneida!*

(3) — **Ce** dorești dumneata? (4) — Spune **ce** dorești dumneata!

(5) — **Cui** îi vei cere ajutor? (6) — Hotărăște-te **cui** îi vei cere ajutor!

Propozițiile (1), (3) și (5) sînt întrebări directe formulate cu pronumele **ce** și **cine.** Frazele (2), (4) și (6) conțin aceleași propoziții, dar nu ca întrebări directe, căci ele repetă ideea din întrebare, fără a mai întreba. Ele sînt **interogative indirecte.** Totodată sînt și propoziții s u b o r d o n a t e. Astfel, în fraza (4) propoziția *ce dorești dumneata* este subordonată propoziției *Spune...* iar *ce* îndeplinește și rolul de conjuncție, propoziția fiind o subordonată **completivă directă.**

● N o t ă. Propozițiile subordonate introduse printr-o formă a pronumelor **cine** sau **ce** pot avea și alte funcții sintactice: completive indirecte, subiective, circumstanțiale.

● N o t ă. Nu numai pronumele interogativ se află în această situație, ci și unele adverbe interogative *(cînd, cum, unde* etc.). Ele introduc propoziții interogative directe; de ex.: *Unde a pus cartea?* și pot intra în diferite fraze ca subordonate completive directe (fiind în același timp interogative indirecte): *Află* **unde** *a pus cartea.* (Vezi și: **Cum** *te simți?* și: *Spune* **cum** *te simți.)*

Ce intră în calitate de conjuncție și în perechea *De ce... de aia (aceea):*

De ce cînta, de-aia ar mai fi cîntat

însemnînd „cu cît... cu atît".

14.4 PRONUMELE RELATIV

În exemplele de mai jos, cuvîntul **care** ține locul unui nume, punînd totodată în legătură sintactică propoziția introdusă de **el** cu cea dinainte:

(1) Spuneți dumneavoastră *care* este soluția.

(2) Dintre poeții *care* au scris în secolul trecut, cel mai de seamă rămîne Eminescu.

(3) Economiei de energie i se acordă atenția *pe care* o merită.

(4) Toți cei *cărora* ne-am adresat au fost binevoitori.

În fraza (1), *care* leagă o subordonată completivă de principală, în (2) una atributivă de substantivul *poeții* din principală, în (3) altă atributivă de substantivul *atenția*, ca și în (4), unde însă cuvîntul determinat este *cei*.

Care este pronume r e l a t i v (de relație).

14.4.1 F o r m e

Pronumele relativ *care* are 7 forme. Una dintre ele, cea de nominativ-acuzativ, se folosește atît pentru singular și plural, cît și pentru toate genurile. Celelalte se deosebesc pe de o parte după număr, gen și caz, pe de altă parte, după cum sînt așezate înainte sau după substantivul pe care-l înlocuiesc.

		Înainte de substantiv		*După substantiv*		
		s i n g u l a r		s i n g u l a r		
N.A.			*care*		*care*	(1)
G.	masc.	*(al, a, ai, ale)*	*cărui*	*(al, a, ai, ale)*	*cărui*	(2)
	fem.	*(al, a, ai, ale)*	*cărei*	*(al, a, ai, ale)*	*cărei*	(3)
D.	masc.		*cărui*		*căruia*	(4)
	fem.		*cărei*		*căreia*	(5)
		p l u r a l		p l u r a l		
N.A.			*care*		*care*	
G.	masc.	*(al, a, ai, ale)*	*căror*	*(al, a, ai, ale)*	*căror*	(6)
	fem.	*(al, a, ai, ale)*	*căror*	*(al, a, ai, ale)*	*căror*	
D.	masc. } fem. }		*căror*		*cărora*	(7)

Formele *căruia, căreia, cărora* se plasează la dativ numai după substantivul pe care-l înlocuiesc.

După substantiv, *care* poate să se întrebuinţeze chiar dacă substantivul mai are o determinare, de ex.:

Băiatul acesta frumos, *a cărui* viaţă v-o povestim.

Omul nostru, *ale cărui* visuri se realizau.

14.4.2 Construcţii aparte cu pronumele relativ

Pronumele relativ nu stă în mod necesar în acelaşi caz cu numele înlocuit, astfel în:

Persoana *căreia* îi vorbeai este tatăl meu

persoana reprezintă subiectul gramatical al lui *este tatăl (meu)* şi se află în nominativ, pe cînd *căreia* este obiect direct în dativ.

Cînd este aşezat după substantiv, *care* trebuie pus în genitiv. Articolul genitival se referă atunci la un substantiv, iar pronumele relativ la altul ca în fraza de mai jos:

Omul *ale cărui* sfaturi le-ai ascultat este tatăl meu unde *ale* este articolul genitival şi se referă la *sfaturi*, iar *cărui* se referă la *omul.*

Modelul unor asemenea construcţii este următorul:

părintele ⟶ cărui al ⟶ fiu	mama ⟶ cărei al ⟶ fiu
părintele ⟶ cărui ai ⟶ fii	mama ⟶ cărei ai ⟶ fii
părinţii ⟶ cărui al ⟶ fiu	mamele ⟶ cărei al ⟶ fiu
părinţii ⟶ căror ai ⟶ fii	mamele ⟶ căror ai ⟶ fii
părintele ⟶ cărui a ⟶ fiică	mama ⟶ cărei a ⟶ fiică
părintele ⟶ cărui ale ⟶ fiice	mama ⟶ cărei ale ⟶ fiice
părinţii ⟶ căror a ⟶ fiică	mamele ⟶ căror a ⟶ fiică
părinţii ⟶ căror ale ⟶ fiice	mamele ⟶ căror ale ⟶ fiice

14.4.3 *Pronumele relativ compus:* **cel care, cea care**

Pronumele relativ *care* se compune cu *cel, cea* și are același regim ca cel din construcțiile anterioare, de ex.:

Dintre semenii noștri, *cei a căror* dragoste o simțim întîia oară sînt părinții.

14.4.4 *Pronumele interogativ* **ce** *ca pronume relativ*

Avînd înțeles asemănător cu pronumele relativ, *ce* se întrebuințează uneori în locul acestuia, ca în: *pomul* **ce** *înflorește în aprilie; partea* **ce-i** *revine; cuvintele* **ce** *se scriu cu literă mare* etc. *Ce* este invariabil, de aceea avem și: *pomii* **ce** *înfloresc în aprilie; mărimea părților* **ce-i** *revin; importanța cuvintelor* **ce** *se scriu cu literă mare* etc.

14.4.5 *Pronumele relativ compus:* **cel ce, cea ce, ceea ce**

Ce, ca pronume relativ, se compune cu *cel* și cu *cea* dînd compuselor înțelesul de „cel care, cea care".

Pronumele relativ compus *ceea ce* se deosebește de *cea ce* pentru că *ceea ce* nu ține niciodată locul unui nume de persoană sau de lucru, ci numai pe acela al unei idei, noțiuni, referindu-se deci totdeauna la ceva abstract.

14.4.6 *Pronumele relativ ca adjectiv*

Cînd se află în același caz, număr și gen cu un substantiv, înainte sau după acesta, pronumele relativ devine adjectiv relativ, de ex.:

Pe omul *pe care* îl apreciezi, îl și respecți.

Propoziția *pe care îl apreciezi* ține locul adjectivului *apreciat.* Dar fiindcă este totdeauna și cuvînt de legătură, *care* nu poate să îndeplinească s i n g u r rolul unui adjectiv, ci numai împreună cu restul propoziției introduse de el în frază.

14.4.7 *F u n c ț i i*

Pe lîngă faptul că leagă anumite subordonate de regentele lor, pronumele relativ poate să fie ca pronume s u b i e c t al unei propoziții subordonate.

- N o t ă. *Care* este întrebuințat în limbajul familiar și ca subiect al unei propoziții independente, de cele mai multe ori, interogative: *Care a spart geamul?* în loc de *Cine a spart geamul?* Se presupune că în *Care a spart geamul?* avem o elipsă, propoziția fiind gîndită în forma

„Care dintre voi (sau *dintre ei) a spart geamul?"* Dacă însă predicatul este la persoana a II-a singular, *Care ai spart geamul?* elipsa nu mai există, și propoziția caracterizează o exprimare neîngrijită sau vulgară.

atribut al unui substantiv sau al unui echivalent al acestuia;
obiect direct cînd este precedat de *pe* și ține locul unui nume de persoană;
obiect indirect cînd se află în dativ sau este precedat de una dintre prepozițiile care introduc un obiect indirect;
circumstanțial (dar nu de timp sau de mod).

14.5 PRONUMELE NEHOTĂRÎT

În exemplele de mai jos, cuvintele subliniate sînt pronume deosebite de toate cele studiate pînă acum:

(1) Te-am întrebat *ceva.*
(2) Să povestească *fiecare* o întîmplare din viața sa.
(3) *Unii* știau, *alții,* nu.
(4) *Orice* ai zice, și iarna are frumusețile ei.

Ele țin locul unor nume de lucruri sau de ființe (și persoane), fără a arăta însă ce fel de lucruri și de ființe, nici dacă acestea sînt aproape ori departe de cel care vorbește, nici dacă îi aparțin, iar unora nu li se indică nici genul gramatical. Ele arată doar că lucrurile și ființele al căror nume le înlocuiesc nu sînt cunoscute sau, dacă sînt cunoscute, vorbitorul consideră faptul acesta neimportant pentru exprimare.

Pronumele care țin locul unor nume de obiecte (lucruri, ființe, persoane etc.) despre care nu știm sau nu vrem să spunem decît că sînt lucruri, ființe, persoane etc., fără alte amănunte, se numesc pronume nehotărîte sau, mai rar, nedefinite.

14.5.1 Forme

Pronumele nehotărîte sînt simple sau compuse. Cele simple, mai puține la număr, sînt:

altul, alta; atare; atît(a); cît, cîtă; cutare; tot, toată, unul, una.

Cele compuse sînt de două feluri:

a) unele cu partea care nu se schimbă a compusului la început: *fiecare, fiecine, fiecît;*

oricare, orice, oricine, oricît, oricîtă, oarecare;

vreunul, vreuna;

b) altele, cu partea care nu se schimbă a compusului la sfîrșit:

careva, ceva, altceva, cineva, altcineva, cîtva, cîtăva;

Altceva și *altcineva* se încadrează tot aici, căci, deși au și o primă parte care nu se schimbă, ele merg în declinare cu *ceva* și *cineva*.

Dintre pronumele nehotărîte simple, *cît, cîtă* și *tot, toată* se declină numai la plural, nominativ-acuzativul lor la acest număr fiind: *cîți, cîte; toți, toate;* iar genitiv-dativul: *cîtor, tuturor(a)*.

Celelalte pronume nehotărîte simple se declină astfel:

	singular	plural
N.A.	*altul, alta*	*alții, altele*
	unul, una	*unii, unele*
	cutare	*cutare*
G.D.	*altuia, alteia*	*altora*
	unuia, uneia	*unora*
	cutăruia, cutăreia	*cutărora*

Pronumele nehotărîte compuse se declină ca relativul *care* sau ca interogativul *cine*. Ele sînt la genitiv-dativ:

singular	plural
fiecăruia, fiecăreia	—
oricăruia, oricăreia	*oricărora*
vreunuia, vreuneia	*vreunora*
oricui	—
fiecui	—
cuiva	—
altcuiva	—
—	*cîtorva*

ceva, altceva, orice și *careva* nu se declină.

Formele cu *-a* se așază totdeauna după substantivul pe care îl determină, în calitate de atribut, de ex.: *ideile fiecăruia, (fiecăreia, oricăruia* etc.)

Ele nu înlocuiesc însă substantivul după care se află, cum se vede din faptul că *ideile* sînt la plural, iar pronumele

la singular. Cazul în care se află pronumele nehotărît este același ca al unui substantiv pus în aceeași poziție; să se compare:

jucăriile copilului	cu	*jucăriile fiecăruia*
grijile mamei		*grijile fiecărcia*
bucuriile elevilor		*bucuriile tuturora*

La fel se întîmplă și cu formele fără *-a*, de ex.: *părerile oricui*. Genitivul apare și mai limpede din construcții ca: *tocul acesta* **al** *oricăruia (oricăreia, oricărora, unuia, uneia, unora* etc.), *tocurile-rezervor* **ale** *oricăruia (oricăreia, oricărora, vreunui, vreunor* etc.).

Pronumele nehotărîte care au la genitiv-dativ terminația *-a* se întrebuințează la dativ numai singure sau înaintea unui relativ:

Ce ție nu-ți place,	*altuia* *alteia* *altora* *cutăruia* *cutăreia*	nu face.

S-a adresat	*unuia* *uneia* *unora* *altuia* *alteia* *altora* *tuturora*	care	părea(u) mai priceput(ă). pricepuți. pricepute.

● N o t ă. *Forme neliterare.* Pe lîngă *fiecare* există și cîteva compuse cu relativul *care*, dar cu prima parte diferită: *fieștecare, fieșcare*, după cum, pe lîngă *fiecine*, el însuși rar, există cîteva compuse cu *cine*, dar de asemenea diferite în prima lor parte: *fieștecine, fitecine*. Aceste forme sînt populare sau regionale.

14.5.2 Pronume nehotărîte ca adjective

Unele pronume nehotărîte pot fi și adjective nehotărîte. Numai pronume nehotărîte sînt:

careva, cineva, oricine;
altul, alta, unul, una, vreunul, vreuna;
altceva, altcineva.

În forma mai jos arătată, următoarele sînt totdeauna numai a d j e c t i v e şi se aşază obligatoriu î n a i n t e a substantivului (sau a echivalentului acestuia):

alt, altă: *alt cap, altă căciulă;*
vreun, vreo: *vreun leu, vreo leoaică.*

Următoarele sînt adjective în aceeaşi formă în care sînt şi pronume, dar ca adjective se aşază numai înaintea substantivului sau echivalentului acestuia:

fiecare *muncitor, persoană, sfat* etc.,
oricare *tînăr, tînără, personaj* etc.,
orice *băiat, fată, gînd* etc.,
oricît *timp, lapte, mălai, vin* etc.,
oricîtă *vreme, apă, sare, supărare* etc.;
oricîţi *bani, cai, nori, snopi* etc.,
oricîte *ape, fiice, bilete, necazuri* etc.

14.5.3 **Mult** *ca adjectiv şi pronume nehotărît*

La nominativ-acuzativ, singular şi plural, *mult* este un adjectiv obişnuit. La genitiv-dativ plural însă, el ia înfăţişarea unui pronume sau adjectiv nehotărît: *multor, multora.* Prima dintre cele două forme se foloseşte înainte de substantiv: *multor colegi, tovarăşe, aparate,* iar a doua, *multora,* numai ca pronume: *a spus multora.*

14.5.4 F u n c ţ i i

Pronumele nehotărîte pot fi în propoziţie:

s u b i e c t: S-a defectat *ceva* la instalaţia electrică.
Îl invitase *altcineva* la masă.
Totul se produce pe bandă rulantă.

n u m e p r e d i c a t i v: Fiul lui va fi *cineva.*
Nu voia să devină *orice* sau să fie *oricine.*

a t r i b u t: (pentru atribut, vezi *Pronumele şi adjectivele nehotărîte,* p. 153).

o b i e c t d i r e c t: Aflase *ceva* nou.
Aştepta *pe cineva.*
Cînta *orice* îi cereau spectatorii.

obiect indirect: Se dă *fiecăruia* dreptul la muncă.
Vorbeau despre *orice* și despre *oricine* le trezea curiozitatea.

circumstanțial: *Cît* au stat la taifas, s-a luminat de ziuă.
Umbla de la *unul* la *altul*.

● Notă. Ca și pronumele relativ, nici cel nehotărît nu poate exprima toate circumstanțialele, de exemplu pe cele de cauză, de mod și de scop.

14.5.5 Pronumele negativ

Pronumele negativ este o varietate a celui nehotărît, de care se deosebește numai prin faptul că are înțeles negativ și trebuie să fie însoțit în propoziție de adverbul de negație, *nu*, de ex.:

Aici nu locuiește *nimeni* (sau *nimenea)*.
Nici unul nu a fost chemat.
Nu știa *nimic* (sau *nimica)*.

14.5.6 Forme

Nimeni (nimenea) și *nici unul, nici una* se declină ca pronumele nehotărîte, avînd genitiv-dativul:

nimănui(a)	—
nici unuia	nici unora
nici uneia	nici unora

Nimic(a) nu se declină. El este și substantiv de genul neutru *(nimic — nimicuri)*; ca substantiv nu mai trebuie să fie însoțit de adverbul de negație.

14.5.7 Pronumele negativ ca adjectiv

Nici un și *nici o* sînt în această formă adjective și apar totdeauna înaintea substantivului: *nici un ban, nici o lețcaie*, comportîndu-se ca *vreun* și *vreo*.

14.5.8 Funcții

Pronumele negativ are aceleași funcții ca și cel nehotărît.

Capitolul 15

VERBUL

15.1 FELURILE DE VERBE

Să privim atent următoarele cuvinte subliniate:

(1) *Așteptăm* cursa de dimineață.
(2) Expoziția de pictură *a fost vizitată* des.
(3) Călăuza noastră *cunoștea* fiecare colțișor al muntelui.
(4) *Miroase*, dumneata, floricica asta!

Aceste cuvinte arată că în propoziție se petrece, se întîmplă ceva sau că cineva face o acțiune. Ele sînt v e r b e.

Cercetînd verbele din propozițiile (1) — (4), vedem că ele au cîte un înțeles propriu: *a aștepta* = „a fi, a se afla, a sta (undeva) pînă se ivește ori se întîmplă ceva, pînă apare cineva sau ceva"; *a vizita* = „a trece, a merge (a se deplasa) spre a vedea sau a lua cunoștință de ceva, spre a vorbi cu cineva etc."; *a cunoaște* = „a avea sau a obține o cantitate de cunoștințe (informații) despre cineva sau despre ceva"; în sfîrșit, *a mirosi* = „a lua cunoștință de ceva prin simțul mirosului".

Dar pe lîngă acest înțeles, fiecare se încadrează într-o grupă, cu un sens general: *a aștepta* în grupa verbelor cu sensul de s t a r e; *a vizita* în aceea cu sensul de m i ș c a r e; *a cunoaște* în aceea cu sensul de a ș t i; *a mirosi* în aceea cu sensul de a s i m ț i etc.

Dintr-o asemenea observație a rezultat una dintre cele mai vechi și mai cunoscute clasificări a verbelor în:

15.1.1 Verbe de existență și de stare:

se afla	exista	rămînea
aștepta	fi	sta
avea	ființa	ședea
dăinui	poseda	zăcea

15.1.2 Verbe de mișcare (deplasare în spațiu):

alerga	galopa	parcurge	veni
cădea	ieși	rostogoli	vira
călători	intra	sări	zbura
curge	merge	sosi	zburda
dansa	mișca	trece	etc.
fugi	opri	țopăi	

15.1.3 Verbe care înseamnă „(a) spune, (a) declara" (verba declarandi):

afirma	declara	mărturisi	striga
amuți	dialoga	mormăi	șopti
apela	discuta	nega	tăcea
bodogăni	exprima	ocărî	tăgădui
certa	întreba	sfătui	vorbi
chema	înjura	spune	zice etc.

15.1.4 Verbe care exprimă sentimente, acțiuni ale simțurilor, acte de voință sau de afecțiune (verba sentiendi, voluntatuum, afectuum):

amăgi	dezaproba	înfumura	refuza
amărî	dori	înșela	satisface
aminti	durea	lămuri	sili
aproba	emoționa	minți	silui
asmuți	excita	minuna	simți
ațîța	felicita	mira	speria
auzi	ferici	mirosi	șovăi
batjocori	fermeca	mîndri	teme
bănui	gîndi	mulțumi	teroriza
cere	gusta	necinsti	tortura
chinui	hotărî	nenoroci	uimi
cinsti	imagina	ofensa	uita
comanda	interzice	oprima	vedea
crede	ironiza	pedepsi	voi
cuteza	ispiti	pipăi	zădărnici
decide	închipui	porunci	zări
descuraja	încrede	presimți	etc.
detesta	îndurera	pretinde	

Chiar dacă nu toate verbele din limba română intră în aceste grupe, iar unele ar putea să figureze și în două (de ex.: *a porunci* — în 19.1.3, dar și în 19.1.4 — căci *porunca* se „spune", se „declară"); totuși, gruparea are importanța ei. Între altele, ea este legată de c o m pl e t ă r i l e sintactice. Verbele din 17.1.1 nu au, de obicei, obiect direct; cele din 19.1.2, de asemenea dacă își mențin sensul general, *de deplasare*, pe cînd cele din 19.1.3 și 19.1.4 au de multe ori obiect direct, adesea și indirect.

*
* *

Verbele mai pot fi grupate și după felul de desfășurare a acțiunii: dacă aceasta este m o m e n t a n ă sau d e d u r a t ă, dacă s e r e p e t ă, dacă o face s u b i e c t u l însuși, ori pune, determină pe altcineva s-o facă, dacă s t a r e a subiectului se modifică etc.

Astfel, în românește avem după felul de desfășurare a acțiunii următoarele șase categorii de v e r b e:

15.1.5 D u r a t i v e — care arată că acțiunea ține un timp mai îndelungat, desfășurîndu-se fără întreruperi sau reveniri.

De exemplu:

Apa *curge* numai la vale.
Oamenii *dormeau* liniștiți.
Soarele *trecuse* de amiază.

Verbele durative mai frecvent utilizate sînt:

aduce	elabora	judeca	repeta	umbla
aduna	epuiza	liniști	schimba	unge
alerga	evacua	lucra	studia	urca
aștepta	fabrica	mînca	suge	vărui
bănui	face	munci	șiroi	veghea
călători	fugi	neglija	trage	viețui
conduce	gîndi	organiza	trăi	vîntura
curge	istovi	petrece	trece	vopsi
desena	iubi	plimba	turbura	zăcea
dormi	învăța	răbda	ține	zice
dura	juca	rămînea	uda	zidi etc.

15.1.6 momentane — care arată că acțiunea ține un timp scurt sau foarte scurt. De exemplu:

adormi	holba	opri	sări
aprinde	icni	pleca	striga
ațipi	intra	plesni	trozni
da	ieși	pocni	ucide
deceda	lepăda	poticni	vira
decola	licări	prinde	smulge
exploda	moțăi	replica	etc.

15.1.7 iterative — care arată că acțiunea se repetă o dată sau de mai multe ori. De exemplu:

bascula	ciripi	hurui	plescăi	șușoti
bătători	cotcodăci	lăpăi	pritoci	trepida
bătuci	dădăci	lătra	reapărea	țiui
behăi	deda	licări	reface	undui
bîjbîi	fîlfîi	măcăi	renova	vîjîi
bîrîi	forfeca	orăcăi	sfîrîi	zbîrnîi
bîzîi	gînguri	perinda	sîsîi	etc.
chelălăi	hămăi	petici	sporovăi	

15.1.8 eventive — care arată că, în cursul acțiunii, subiectul devine ceea ce indică verbul. De exemplu:

Cerul se *înseninează* (= devine senin).

Bietul om *înmărmurise* de spaimă (= devenise ca marmura).

Părul îi *albește* (= devine alb).

Verbe eventive mai des întîlnite sînt:

albi	încolăci	înnobila	ramifica
banaliza	încremeni	însenina	rarefia
cicatriza	îndatora	întrista	sărăci
dezumfla	înfrumuseța	înverzi	simplifica
fortifica	îngălbeni	lichefia	tonifica
fructifica	îngreuna	multiplica	tumefia
îmbogăți	înlemni	ofili	umfla
împietri	înmulți	osifica	unifica
înceta	înnegri	pietrifica	veșteji etc.

● N o t ă. Adesea nu subiectul, ci obiectul devine ceea ce indică verbul eventiv; astfel, în: *Femeile* albeau *pînza la rîu*, sau *Își* bronza *pielea la soare*, se vede că obiectul devine ceea ce arată verbul, dar lucrul acesta nu rezultă decît dacă dezvoltăm propozițiile, iar în acest caz, fostul obiect se transformă în subiect: (femeile făceau) *ca pînza să devină albă;* (el făcea) *ca pielea să devină de culoarea bronzului...*

15.1.9 d i n a m i c e — care arată că subiectul participă intens la acțiune, fiind foarte interesat de ea, de ex.:
Se bucura de succesele prietenilor săi.
Îl căina tot timpul.

15.1.10 c a u z a t i v e sau *f a c t i t i v e* — care exprimă ideea că subiectul este c a u z a acțiunii, în sensul că el o provoacă, dar altcineva o execută, de ex.:
Mă duc la frizer să mă *tund*.
De fapt, cel care *tunde* este frizerul, și nu vorbitorul subiect. Acesta spune totuși „mă tund", înțelegînd că „pune" sau „face", „determină" etc. (pe frizer) să-l tundă.
În exemplul următor situația este similară:

— Unde *v-ați cusut* rochia?
(— La cooperativa de croitorie din cartier).

Verbul din propoziția interogativă înseamnă „(unde) vi s-a cusut, la comanda dv., rochia?" și nu „în ce loc ați stat dv. s-o coaseți".
În românește nu avem verbe cauzative cu formă specială, dar modalitatea de a construi enunțuri cu înțeles cauzativ este curentă.

● N o t ă. În unele studii, prin *factive* se înțeleg și verbele care au semnificația „a face ca o b i e c t u l să se modifice potrivit cu ceea ce indică verbul; de ex.: Minte de-*ngheață* apele (= face apele să înghețe); *Au secat* balta (= au făcut balta să devină seacă) etc. Vezi și nota de la 15.1.8.

15.2. VERBE NEPREDICATIVE

15.2.1 Verbe-copulă

Cea mai importantă funcție a verbelor este aceea de predicat. Cînd o îndeplinesc, ele sînt verbe *predicative*. Unele nu

pot să îndeplinească însă această funcție decît cu ajutorul unui substantiv, al unui adjectiv, numeral sau pronume. Astfel, în propoziții ca cele de mai jos, **fi** nu este singur predicat, ci împreună cu substantivul sau adjectivul care îi urmează:

(1) Luna *este satelitul* natural al pămîntului.

(2) Vremea *a fost călduroasă*.

Verbele care — ca și **fi** de mai sus — nu au calitatea de a fi singure predicat, pentru că nu fac decît să l e g e subiectul cu un substantiv, adjectiv, numeral sau pronume se numesc v e r b e c o p u l ă, adică „verbe de legătură".

Verbe copulă mai des folosite, afară de **fi**, sînt: *deveni, face, preface, părea, rămîne, redeveni*; de ex.:

(3) Frigul *devine insuportabil*.

(4) Femeia *rămăsese văduvă*.

(5) Cățelul *se făcuse mare*.

(6) Răzvan *părea voinic și curajos*.

Substantivul, adjectivul, numeralul sau pronumele legat de subiect cu ajutorul unui verb-copulă este considerat n u m e p r e d i c a t i v.

● N o t ă. Verbe ca cele de mai sus pot să fie însă și ele predicate. Aceasta se întîmplă ori de cîte ori nu mai leagă subiectul de altceva, ci sînt folosite cu înțelesul lor propriu-zis, de ex.:

(1) *În sala de așteptare* sînt *cîteva persoane*. (*Sînt* = „se află").

(2) A fost *odată ca niciodată*. (*A fost* = „a existat odată" ceva...)

(3) *Ionel* a rămas *în urma coloanei*. (*A rămas* = „a mers în așa fel, încît se află acum în urma coloanei").

(4) *Cățelul* făcea *tumbe*. (*Făcea* = „executa").

15.2.2 Verbe auxiliare

Verbele auxiliare sau ajutătoare servesc la formarea timpurilor compuse. Astfel, *am* din *am învățat* arată în combinare cu *învățat* că învățarea a avut loc în trecut; *voi* din *voi învăța* arată că *învățarea* se va întîmpla în viitor ș.a.m.d.

În limba română sînt trei auxiliare: **avea, fi** și **vrea.** Două dintre ele *(avea* și *vrea)* au ca auxiliare forme deosebite de cele pe care le au ca verbe predicative:

AVEA

	auxiliar			predicativ	
(eu)	**am**	(eu)	**aș**	(eu)	am
(tu)	**ai**	(tu)	**ai**	(tu)	ai
(el, ea)	**a**	(el, ea)	**ar**	(el, ea)	are
(noi)	**am**	(noi)	**am**	(noi)	avem
(voi)	**ați**	(voi)	**ați**	(voi)	aveți
(ei, ele)	**au**	(ei, ele)	**ar**	(ei, ele)	au

VREA

	auxiliar		predicativ	
(eu)	**voi**	oi	(eu)	vreau
(tu)	**vei**	ei, ăi, îi, -**i**	(tu)	vrei
(el, ea)	**va**	o	(el, ea)	vrea
(noi)	**vom**	om	(noi)	vrem
(voi)	**veți**	eți, ăți, îți, -ți	(voi)	vreți
(ei, ele)	**vor**	or	(ei, ele)	vreau, vor

Auxiliarul *fi* se deosebește de *avea* și *vrea* în două privințe:
1) are aceleași forme ca auxiliar și ca predicativ;
2) impune însuși timpul său timpurilor compuse; de ex.:
sînt, ești, este etc. *învățat* (de cineva) = prezent;
am fost, ai fost, a fost învățat (de cineva) = un timp trecut.

15.2.3 Verbe semiauxiliare

Unele verbe și forme verbale se combină între ele cu alte verbe aflate la infinitiv sau la conjunctiv pentru a exprima ideea de necesitate: ***trebuie să pleci;*** de posibilitate: ***pot să dorm, pot dormi;*** o intenție: ***vrea să mănînce, îmi vine să rîd;*** o întîmplare iminentă evitată: ***era să cadă.***

Aceste verbe și forme verbale ***(putea, trebui, veni, vrea, era)*** nu formează în felul arătat timpuri compuse și nici moduri propriu-zise; de aceea, nu pot fi considerate auxiliare. Ele nu sînt însă nici verbe predicative (predicatul fiind întreaga construcție). Din aceste cauze, au fost numite semiauxiliare, iar pentru faptul că arată o modalitate, li se spun *semiauxiliare* de mod sau *modale.*

Ca modale, ele au o singură formă pentru toate persoanele, de ex.:

eu	TREBUIE	să cobor
tu	(sau:	să cobori
el, ea	TREBUIA	să coboare
noi	VA TREBUI	să coborîm
voi	etc.)	să coborîți
ei, ele		să coboare

eu		să cad
tu		să cazi
el, ea	ERA	să cadă
noi		să cădem
voi		să cădeți
ei, ele		să cadă

îmi	VINE	să rîd sau a rîde
îți	(sau:	să rîzi „
îi	VENEA	să rîdă „
ne	A VENIT	să rîdem „
vă	VENISE	să rîdeți „
le	etc.).	să rîdă „

Ca și verbele-copulă, semiauxiliarele sînt predicate cînd se întrebuințează în înțelesul lor strict, de ex.: *îi trebuie timp (trebuie* = „are nevoie"); *haina îți vine bine (îți vine* = „ți se potrivește") etc.

● N o t ă. Nu numai verbe ca cele mai sus citate nu formează singure predicatul. Astfel, în *dădu să intre, începuse să scîncească, apucă să spună* etc., predicatul nu este constituit numai de primul dintre cele două verbe *(a apucat, dădu, începuse)* ci de amîndouă, pentru că ele exprimă împreună o singură unitate de înțeles. Ceea ce le deosebește de așa-numitele semiauxiliare este faptul că ele sînt totdeauna la aceeași persoană cu subiectul, pe cînd celelalte pot să fie la persoana a III-a, indiferent de subiect.

Pentru alte aspecte ale problemei, vezi *Predicatul verbal complex* (p. 248).

Capitolul 16

TRANZITIVITATEA

16.1 VERBE TRANZITIVE ŞI VERBE INTRANZITIVE

Să se compare din punctul de vedere al prezenţei obiectului direct verbele din construcţiile:

	(A)	(B)
(1)	Acest poet *înfăţişează*	Avionul *decolează.*
(2)	Arhitecţii *elaborează*	Caisul *înfloreşte.*
(3)	Ea *schimbă*	Calul *fuge.*
(4)	Băiatul *spune*	Băiatul *doarme.*

Verbele din coloana (A) au nevoie de obiect direct ca să arate limpede ce face subiectul, de ex.: *Acest poet înfăţişează natura* etc. Verbele din coloana (B) nu numai că nu au nevoie de obiect, dar nici nu-l pot accepta.

Cînd un verb are nevoie de completarea înţelesului lui printr-un obiect direct pentru a preciza ce anume face subiectul, acel verb este considerat t r a n z i t i v. Toate verbele din coloana (A) sînt tranzitive.

Cînd verbul nu are nevoie de obiect direct şi nu-l acceptă, el este considerat i n t r a n z i t i v. Toate verbele din coloana (B) sînt intranzitive.

16.1.1 Verbe care pot să fie atît tranzitive cît şi intranzitive

Unele verbe pot să fie într-o situaţie tranzitive, iar în altă situaţie intranzitive, de ex.:

(5) A *petrecut* pe invitaţi pînă la poartă. (tranzitiv)
(6) *Au petrecut* cu lăutarii după ei. (intranzitiv)

De cele mai multe ori, cînd acelaşi verb are atît întrebuinţare tranzitivă cît şi întrebuinţare intranzitivă, înţelesul lui diferă, după cum este folosit tranzitiv sau intranzitiv.

În (5), de ex., *petrece* înseamnă „însoți, întovărăși"; în (6), tot el înseamnă „chefui".

Chiar atunci cînd deosebirea de înțeles nu apare atît de limpede, ea există totuși. Astfel propozițiile:

(7) El *desenează* un peisaj de iarnă. (tranzitiv)
(8) El *desenează* frumos. (intranzitiv)

conțin pe *desena*, dar intranzitivul are un înțeles general de „știe, se pricepe să deseneze", pe cînd tranzitivul are înțeles concretizat de „trage linii, compune o imagine din linii și umbre".

Unele verbe au așadar calitatea de a fi tranzitive sau intranzitive în funcție de înțelesul lor, iar înțelesul — la rîndul lui — se schimbă într-o măsură mai mare sau mai mică, după cum același verb este întrebuințat tranzitiv sau intranzitiv și invers.

16.1.2 False tranzitive

Cîteva verbe intranzitive cu înțelesul general de „mișcare, deplasare în spațiu" se construiesc uneori în așa fel, încît par că au devenit tranzitive, de ex.:

(9) *Am alergat* cîteva sute de metri.

În (9), *alerga* pare tranzitiv, pentru că presupunem că grupul de cuvinte *cîteva sute de metri* este un obiect direct. În realitate, el este un circumstanțial care indică măsura. Tot astfel în:

(10) *Am mers* împreună o bucată de drum.

merge nu s-a transformat în tranzitiv, căci *o bucată de drum* este un circumstanțial, nu un obiect direct.

16.1.3 Verbe cu tranzitivitate limitată

Unele verbe sînt tranzitive numai dacă se întrebuințează cu un obiect direct strîns legat de înțelesul lor; de ex.: *a dormi un somn* adînc, *a fugit o fugă* nemaipomenită, *a ierna o iarnă, a văra o vară* ș.a. Obiectul unor asemenea verbe poartă numele de obiect intern.

16.1.4 Verbe cu două obiecte gramaticale

Unele verbe tranzitive se construiesc cu două obiecte, care pot să fie:

a) amîndouă obiecte directe:

(1) Maria întrebase *pe tata un lucru* mărunt.
(2) Maestrul de sport a învățat *pe elevii* lui *etica* sportivă.
(3) *Îl* rog și eu o dată *ceva*.

b) unul obiect direct, celălalt obiect indirect:

(4) Gheorghe a dat *sfaturi* bune *lui Vasile.*
(5) A deprins *pe copii cu ordinea.*
(6) Comparaţi *o pasăre cu un avion.*

În exemplele (1—3), unul dintre cele două obiecte este nume de ființă, al doilea nume de obiect; în exemplele (4—6), de asemenea: *sfaturi* = obiect direct; *lui Vasile* = obiect indirect; *pe copii* = obiect direct; *cu ordinea* = obiect indirect; *o pasăre* = obiect direct; *cu un avion* = obiect indirect.

Obiectul (direct sau indirect) care denumește un lucru se transformă foarte ușor într-o propoziție (mai rar se întîmplă aceasta cu obiectul care denumește o ființă), de ex.:

1. Maria a întrebat pe tata *unde a pus jurnalul.*
2. Maestrul de sport a învățat pe elevii lui *să respecte etica sportivă.*
3. Îl rog și eu o dată *să-mi împrumute o carte.*
4. A deprins pe copii *să-și țină cărțile și caietele în ordine.*
5. Comparați o pasăre *cu orice poate zbura.*

16.2 DIATEZELE

16.2.1 Diateza activă — diateza pasivă

Să urmărim din punctul de vedere al *felului în care subiectul participă la acțiune* verbele din propozițiile de mai jos:

(1) *Apa fierbe* la 100 de grade Celsius.
(2) *Irina spală* (o bluză).
(3) *Fereastra a fost deschisă* de vînt.
(4) De cine *va fi examinată această cerere?*

În propozițiile (1) și (2) subiectul *(apa, Irina)* îndeplinește el însuși acțiunea. El este activ.

Formele pe care le ia verbul spre a arăta că subiectul îndeplinește acțiunea constituie diateza **activă.**

În propozițiile (3) și (4), subiectul *(fereastra, această cerere)* nu îndeplinește acțiunea. El este pasiv și o suportă numai.

Formele pe care le ia verbul spre a arăta că subiectul suportă acțiunea îndeplinită de altcineva constituie diateza **pasivă.**

Chiar verbe care nu au în mod obișnuit subiect ca *ninge, plouă*, de ex., aparțin diatezei active prin forma lor.

Diateză activă au atît verbele tranzitive, cît și cele intranzitive, dar diateză pasivă au *numai verbele tranzitive*. Diateza activă are timpuri și moduri simple, iar auxiliarele ei sînt *avea* și *vrea*. Diateză pasivă are toate timpurile și modurile c o m p u s e cu auxiliarul **fi**, de ex.:

(el, ea) este îmbrăcat(ă) (de cineva) = prezent indicativ.
(el, ea) era îmbrăcat(ă) (de cineva) = imperfect indicativ.
(el, ea) fu îmbrăcat(ă) (de cineva) — perfect simplu indicativ.
(el, ea). a fost îmbrăcat(ă) (de cineva) = perfect compus indicativ.
(el, ea) fusese îmbrăcat(ă) (de cineva) = mai-mult-ca-perfect indicativ.
(el, ea) va fi îmbrăcat(ă) (de cineva) = viitor indicativ.
(el, ea) să fie îmbrăcat(ă) (de cineva) = prezent conjunctiv.
(el, ea) ar fi îmbrăcat(ă) (de cineva) = prezent condițional etc.

16.2.2 Deosebiri de înțeles între diateza activă și diateza pasivă

Între o construcție cu verbul la diateza activă și una cu verbul la diateza pasivă nu sînt mari deosebiri de înțeles. Astfel, propozițiile:

1. Vîntul *a deschis* fereastra.
2. Fereastra *a fost deschisă* de vînt.

comunică același fapt. Cu toate acestea, prima propoziție pune în lumină subiectul care f a c e acțiunea, pe cînd a doua pune în lumină r e z u l t a t u l, subliniind consecința pentru subiect a acțiunii întreprinse de altcineva sau de altceva. Dintr-o asemenea deosebire decurge și utilizarea diatezei pasive în locul celei active, mai ales în situațiile în care:

1. Cel ce face lucrarea este necunoscut, nu poate să fie precizat sau nu dorim să-l precizăm, de ex.:

   Cartea *este scrisă* frumos.

   (Este scrisă de cineva, dar nu știm, nu vrem sau nu este nevoie s-o (mai) spunem.)

   Satul *este așezat* pe o colină mănoasă.

   (Nu avem știință de cine a fost așezat acolo).

2. Se consideră mai important pentru comunicare starea subiectului, de ex.:

Drumul era acoperit de zăpadă.
Fratele meu a fost internat în spital.

3. Se consideră util să se facă variație în felul în care se comunică ideile, de ex.:

M. Sadoveanu a scris „Frații Jderi".
Este o carte frumos scrisă.

(în loc de: *El a scris-o frumos*) etc.

16.2.3 Construcții cu aspect de diateză pasivă, dar cu înțeles activ

În propoziții ca:

(1) Grigore *a fost plecat* la țară.
(2) Mama *este dusă* după cumpărături.
(3) *Sînt* toți *sosiți* și gata de lucru,

avem verbe intranzitive construite ca și cum ar fi la diateza pasivă. În realitate, *plecat, dusă* și *sosiți* sînt participii cu rol de adjectiv în propozițiile (1—3), iar predicatele nu se află la pasiv, fiindcă nu există o persoană deosebită de subiect care să facă acțiunea, ci o îndeplinește subiectul însuși.

16.2.4 Diateza reflexivă

Raportul dintre subiect și acțiune este mai complicat în cazuri ca:

(1) Cine *se scoală* de dimineață, departe ajunge.
(2) *Mă gîndesc* la obligațiile lui de viitor meșter.
(3) *Înțelegeți-vă* între dumneavoastră.
(4) *S-a făcut* vîlvă din cauza lui.
(5) Atenție, *se scrie* numai cu cerneală albastră!

În (1) subiectul face acțiunea pentru sine și o suportă. În (2) el face de asemenea acțiunea pentru sine, căci reflectează la ceva, dar nu se vede că o și suportă. În (3), mai multe persoane *(unii* și *alții)* fac acțiunea în așa fel, încît ea se răsfrînge atît asupra unora cît și asupra altora, angajîndu-le în desfășurarea și în consecințele ei. În (4) subiectul este pasiv: *vîlva* a fost făcută de cineva, dar verbul nu este la diateza pasivă propriu-zisă. În sfîrșit, în (5) nu avem

subiect. El poate să fie imaginat ca orice persoană sau orice număr de persoane.

Spre a se exprima raporturile arătate mai sus, la toate verbele din cele cinci propoziții se recurge la forma scurtă de acuzativ a pronumelui personal, la *aceeași persoană* la care se află sau s-ar putea să se afle subiectul.

Să se compare între ele din acest punct de vedere construcțiile:

(Eu) mă scol de dimineață *(Eu) mă gîndesc la...*
(Tu) te scoli de dimineață *(Tu) te gîndești la...*
(El) se scoală de dimineață *(El) se gîndește la...*
(Noi) ne sculăm de dimineață *(Noi) ne gîndim la...*
ș.a.m.d.

Forma scurtă de acuzativ a pronumelui personal, numită reflexivă, este o b l i g a t o r i e la această diateză, care s-ar putea defini chiar ca diateza cu subiectul reluat în mod obligatoriu prin pronumele reflexiv, totdeauna la acuzativ. Subiectul reluat prin a c u z a t i v este însă și obiect direct! De aici s-a născut definiția care spune că diateza reflexivă arată că subiectul este și obiectul acțiunii verbului. Această definiție nu corespunde însă decît pentru construcții ca cea din propoziția (1). În *mă gîndesc, te gîndești* etc., subiectul nu este propriul său obiect, căci el nu se gîndește pe sine. Cu toate acestea, raportul dintre el și acțiune este redat prin reflexiv! La fel de limpede este și situația subiectului din (4), căci *vîlva* nu s-a făcut pe sine, ci a fost făcută de cineva. Subiectul este pasiv, dar diateza, reflexivă.

Prin diateza reflexivă se exprimă așadar diverse raporturi dintre subiect și acțiunea verbului — chiar și pasivul, deși pentru el există o **diateză aparte.**

Aceste raporturi sînt:

1) r e f l e x i v-o b i e c t i v. Subiectul îndeplinește acțiunea și este totodată obiectul ei direct; de ex.:

Peștii *se zbăteau* în năvod.
Se înălțase soarele de trei sulițe pe cer.
Cine *se teme* de apă, să nu *se suie* în corabie.

2) r e f l e x i v-p a s i v. Acțiunea o îndeplinește altcineva decît subiectul gramatical; de ex.:

În orașul nostru *se construiesc* cartiere întregi de locuințe.
Piesele de rezistență *se fabrică* din oțel.
Ni *s-a cerut* o situație statistică la zi.

● N o t ă. Cel care face efectiv acțiunea — agentul — apare uneori în propozițiile cu verbul la diateza reflexiv-pasivă și atunci este introdus prin *de* sau *de către:*
S-a mai spus asta de (către) unii.

3) r e f l e x i v-r e c i p r o c. Două sau mai multe subiecte îndeplinesc acțiunea care se răsfrînge în egală măsură asupra lor; de ex.:
Două vrăbii *se ciorovăiau* pentru cîteva grăunțe.
La ieșirea din sala de spectacol, *ne-am ciocnit* piept în piept.
Parcă *ne cunoșteam* de un veac.

4) r e f l e x i v-i m p e r s o n a l. Subiectul nu este și, de obicei, nici nu poate să fie exprimat din cauza caracterului lui general, de ex.:
Se călătorește bine pe această linie și cu clasa a II-a.
La unele restaurante mici *se mănîncă* totuși foarte bine.
Rugăm să nu *se scrie* cu creionul!

● N o t ă. Verbele impersonale ca *plouă, ninge* exprimă același raport ca și reflexivul impersonal; dar, pe de o parte, nu cu ajutorul pronumelui reflexiv, iar pe de altă parte, ele nu au posibilitatea de a exprima și altfel de relații. Diateza reflexiv-impersonală se utilizează însă la verbe care, în alte împrejurări, au subiect (la diateza activă).

● N o t ă. Un verb la diateza reflexivă are înțelesul determinat nu numai de ceea ce înseamnă el la diateza activă sau la cea pasivă, ci și de faptul că exprimă un anumit raport între subiect și acțiune. Astfel, *a lăsa, (a se lăsa)* la diateza reflexivă indică participarea intensivă ca și *a (se) ști* față de *a ști: știi că nu ești vinovat* și *nu te știi vinovat*. În unele cazuri, ea adaugă o semnificație nouă, de ex.: *a se bărbieri* conține și ideea de f a c t i t i v, ca și *a se tunde* — în comparație cu *a tunde; a se coafa* — în comparație cu *a coafa* etc.

16.2.5 Folosirea diatezei reflexive

Diateza reflexivă se folosește:

1. Cînd se subliniază participarea dinamică, intensă a subiectului, chiar dacă el nu este numit în mod special:

Nu *mă liniștesc,* pînă nu-i spun totul în față.
Dacă nu *te crezi* capabil, renunță!

2. Cînd se insistă asupra acțiunii. De ex.:

Se va aplica următorul tratament medical.

Se impune să *se procedeze* cu mare atenție.

3. Cînd cel care face lucrarea nu este cunoscut sau nu este importantă indicarea lui; de ex.:

Se pare că nu mai plouă.

Se spunea că făcuse mult sport.

4. În acte publice, documente oficiale etc. în care este necesar un limbaj sobru și impersonal.
5. Cînd — pentru variație — este util să se evite repetarea persoanei gramaticale (I plural sau a II-a singular), de ex.:

Alegem cîteva roșii bine coapte. Le scoatem miezul. *Se pregătește* din timp o umplutură... etc.

6. Cînd verbul are numai diateză reflexivă:

Verbele cel mai des întrebuințate numai la diateza reflexivă sînt:

a se aciua	a se ciorovăi	a se îmbulzi	a se pripăși
a se abține	a se codi	a se împletici	a se răsti
a se acomoda	a se cruci	a se îndeletnici	a se război
a se balona	a se făli	a se îngîmfa	a se sfii
a se baza	a se fuduli	a se întîmpla	a se teme
a se bălăbăni	a se gudura	a se lăcomi	a se tolăni
a se bizui	a se hîrjoni	a se opinti	a se zbate
a se căi	a se hlizi	a se pocăi	a se zgribuli
a se căzni	a se iți	a se posomorî	a se zvîrcoli
a se ciondăni	a se ivi	a se poticni	

16.2.6 Falsa diateză reflexivă

În propozițiile de mai jos, verbele exprimă raporturi foarte asemănătoare cu cele din diateza reflexivă:

(1) *Îmi astîmpăr* setea cu apă de izvor.

(2) El *își susține* punctul de vedere.

(3) *Vă* mai *amintiți* de colegii noștri din școală?

(4) *Ne-am scris* multă vreme, cu regularitate.

Cu toate acestea, ele nu fac parte din diateza reflexivă, pentru că:

a) au un obiect direct d i f e r i t de subiect:

(Eu)	îmi astîmpăr	*setea...*
subiect		o. direct
(Noi)	ne-am scris	(scrisori)
subiect		o. direct

b. pronumele în dativ arată că subiectul ia parte cu intensitate la acțiune, dar nu și ca obiect, ci pentru că de cele mai multe ori obiectul direct îi aparține; de ex.:

Și-a agățat pălăria (subînțeles: *a lui* sau *a ei)* în cuier
Îți alini suferința (subînțeles: *a ta)*
Îmi amăgesc foamea (subînțeles: *a mea)*
Ne astîmpărăm setea (subînțeles: *a noastră)*
Vă apărați părerea (subînțeles: *a voastră)*
Își îndoaie genunchii (subînțeles: *ai lor)* etc.

Să se compare din acest punct de vedere:

(Eu)	*agăț* pălăria mea în cuier.	(diateză activă)
(Eu)	*îmi agăț* pălăria în cuier.	(diateză activă)
(Eu)	*mă agăț* de un pai.	(diateză reflexivă)
(Tu)	*alini* durerea mamei.	(diateză activă)
	Durerea *se alină.*	(diateză reflexivă)
(Noi)	*amăgim* pe cineva.	(diateză activă)
(Noi)	*ne amăgim* prietenii.	(diateză activă)
(Noi)	*ne amăgim* cu vorbe.	(diateză reflexivă)

etc.

● N o t ă. Sînt însă construcții ca *îmi (îți, își) propun, pretind, cer, spun, impun* etc., *mie însumi (însămi), ție însuți, lui însuși (ei înseși)* etc. — cu schimbarea corespunzătoare a persoanelor și a numărului — care par că sînt la diateza reflexivă, pentru că acțiunea exprimată angajează subiectul într-un mod asemănător cu cel de la diateza reflexivă.

În realitate, aceste construcții au totdeauna un obiect direct — altul decît subiectul — deși el nu este exprimat:

Îmi propun c e v a *mie însumi.*

Îmi citesc (o poezie) mie însumi.

De aici rezultă că se insistă într-adevăr asupra persoanei arătate prin repetarea pronumelui *(îmi... mie... însumi),* dar nu în același fel ca în diateza reflexivă.

O propoziție ca:

Eu îmi citesc o poezie mie însumi

este — din punctul de vedere al legăturilor dintre subiect și acțiune — la fel cu:

Eu îți citesc o poezie ție însuți,

adică se insistă asupra persoanei indicată de pronume, care poate să fie și alta decît subiectul.

În *Eu îmi citesc mie însumi,*

înțelesul este de „Eu citesc numai pentru mine", iar acest înțeles nu intră în diateza reflexivă.

Capitolul 17

MODUL, PERSOANA, TIMPUL

Acțiunea unui verb oarecare nu se desfășoară totdeauna în același fel. S-o urmărim în exemplele de mai jos:

(1) *Vor organiza* echipe de intervenție.
(2) Se cere *să organizeze* echipe de intervenție.
(3) *Ar organiza* echipe de intervenție, dacă li s-ar cere.
(4) *Organizați* echipe de intervenție!

În (1) acțiunea este privită ca efectuîndu-se în mod s i g u r, deși nu a început. Nici în (2) nu a început, dar are posibilitatea să înceapă; ea este n e s i g u r ă, dar p o s i b i l ă. În (3) nici nu a început și nici nu va începe, dacă nu se îndeplinește o anumită c o n d i ț i e. În sfîrșit în (4) se dă o r d i n ca acțiunea să se desfășoare.

Felul în care se consideră că se petrec sau nu se petrec acțiunile din (1—4) nu depinde de timpul în care se întîmplă (ori s-ar putea întîmpla) acțiunea, căci și în:

(5) *Au organizat* echipe de intervenție.
(6) *Ar fi organizat* echipe de intervenție, dacă...
(7) Se cerea *să fi organizat* echipe de intervenție

avem aceleași moduri ca în (1—3) cu toate că timpul diferă.

Formele luate de verb pentru a exprima felul de desfășurare a acțiunii se numesc **m o d u r i**. Ele sînt o categorie gramaticală.

● N o t ă. Modurile gramaticale nu trebuie să se confunde cu grupurile sau clasele de verbe care conțin în înțelesul lor fundamental ideea de modalitate. De ex., verbele durative, momentane, iterative, eventive etc., pentru că acestea sînt cuvinte diferite.

Unul și același verb nu exprimă printr-o formă ideea de durată, prin alta pe cea de desfășurare a acțiunii într-un timp foarte scurt, prin alta, ideea de repetare a acțiunii etc. Un verb care conține ideea de repetare a acțiunii o păstrează în toate formele lui, deci la toate modurile. De asemenea, verbele de mișcare, indiferent la ce mod le întrebuințăm, cele de existență și de stare se comportă la fel etc.

Nici combinațiile de două verbe, dintre care unul servește ca semiauxiliar celuilalt, nu trebuie să se confunde cu modurile gramaticale. De ex., *poate dezaproba, era să cad.* Unele, ca *poate dezaproba*, au moduri: *să poată dezaproba, ar putea dezaproba;* altele sînt expresii cu semiauxiliarul neschimbat, ca *era să cad, era să cazi* etc.

Cu toate acestea, pentru a interpreta cît mai bine c a l i t a t e a unei acțiuni la un mod oarecare, este necesar să se țină seama atît de sensul lui fundamental, cît și de combinarea lui cu un semiauxiliar.

Modurile gramaticale ale verbului sînt în număr de opt:

1) acțiunile considerate sigure se exprimă prin i n d i c a t i v;
2) desfășurarea nesigură, posibilă a acțiunii, se exprimă prin c o n j u n c t i v — numit astfel pentru că este aproape totdeauna precedat de conjuncția *să* care face legătura cu alt verb. El mai poartă și numele de s u b j o n c t i v, fiind modul cel mai des utilizat în subordonare;
3) desfășurarea condiționată a acțiunii o exprimă c o n d i ț i o n a l u l. El este numit o p t a t i v cînd condiția nu apare, iar în locul ei se exprimă o dorință;
4) porunca, ordinul ca acțiunea să se producă sînt exprimate prin i m p e r a t i v;
5) modul care arată că acțiunea se desfășoară nelimitat ca și cum nu ar avea început și sfîrșit este i n f i n i t i v u l;
6) modul care arată că acțiunea se desfășoară paralel cu alta este g e r u n z i u l: *organizînd;*
7) modul care arată că o acțiune apare ca încheiată este p a r t i c i p i u l: *organizat;*
8) modul care arată că acțiunea deși pare încheiată continuă după alta este s u p i n u l: (avem) *de organizat.*

● N o t ă. Pe lîngă aceste moduri, unele gramatici vorbesc și despre un mod r e s t r i c t i v, despre un p o t e n ț i a l și despre un p r e z u m t i v. Cu aceste nume

nu se desemnează totdeauna acelaşi lucru, deşi intenţia este aceeaşi de a cuprinde sub un singur nume forme care fac impresia prin înţelesul lor că nu se află la celelalte moduri.

Prezumtivul, de ex., ar arăta că acţiunea verbului este înfăţişată de vorbitor ca şi cum el nu ar şti dacă întîmplarea exprimată s-a petrecut ori nu, ca şi cum el ar adăuga „dar eu nu ştiu", ori „se prea poate", ori „e posibil"; de ex.: *va fi făcut el ceva* (dar...), *să fi plouat* („se prea poate"), *va fi dorind, o fi dorind* („e posibil" să) etc.

Modul în discuţie împrumută formele de la indicativ, de la conjunctiv şi de la condiţional. Singura formă care ar justifica prezumtivul este: *voi fi adunînd, vei fi adunînd, va fi adunînd* etc., dar ea se poate încadra la modul indicativ printre posibilităţile de exprimare perifrastică, la fel ca *aveam să adun, aveai să aduni* etc. (vezi p. 223). De aceea, nu este necesar să introducem alături de cele opt moduri încă unul, numit prezumtiv, potenţial sau restrictiv.

17.1 PERSOANA

Să luăm în consideraţie cîteva forme verbale:

cînt	—	—	—
cînţi	vezi	mergi	mulţumeşti
cîntăm	vedem	mergem	mulţumim
cîntaţi	vedeţi	mergeţi	mulţumiţi

Din felul în care se înfăţişează, ştim că ele sînt la persoana I singular: **(eu)** *cînt*, la a II-a singular: **(tu)** *cînţi, vezi, mergi, mulţumeşti*, la persoana I plural: **(noi)** *cîntăm, vedem, mergem, mulţumim* şi la a II-a plural: **(voi)** *cîntaţi, vedeţi, mergeţi*. În însăşi forma verbului există deci un semn care arată persoana.

Unele forme se potrivesc pentru două persoane *(el) cîntă* = persoana a III-a singular; *(ei) cîntă* = persoana a III-a plural; *(eu) văd* = persoana I singular; *(ei) văd* = = persoana a III-a plural etc. Aceste forme sînt o m o n i m e.

Persoana este la verb forma care indică subiectul, fie că el este arătat prin pronume sau alt fel, fie că nu.

Persoana este o categorie gramaticală.

Forme conținînd persoana au numai patru moduri: indicativul, conjunctivul, condiționalul și imperativul. Lor li se spune moduri p e r s o n a l e.

Celelalte moduri nu indică persoana; ele sînt moduri n e p e r s o n a l e.

● N o t ă. Modurile personale sînt și p r e d i c a t i v e. Cele nepersonale nu formează de obicei predicatul propoziției; ele sînt moduri n e p r e d i c a t i v e. Cînd totuși, în situații excepționale, au rol de predicat, ele nu-și creează din această cauză forme pe persoane, iar subiectul lor reiese din restul propoziției.

17.1.2 Verbe cu forme numai pentru persoana a III-a

Cîteva verbe cum sînt, pe de o parte, *a trebui, a păsa,* pe de altă parte, *a fulgera, a ninge, a ploua, a trăzni, a vremui* au forme numai pentru persoana a III-a singular:

trebuie	pasă	fulgeră	ninge	plouă
trebuia	păsa	fulgera	ningea	ploua
a trebuit	a păsat	a fulgerat	a nins	a plouat
trebuise	păsase	fulgerase	ninsese	plouase

Din prima categorie, *a trebui* poate avea subiect: *calul trebuie să alerge, copilul trebuie să zburde; a păsa* nu are subiect. El se construiește cu dativul și cu un complement de agent: *ție îți pasă de ploaie* (= „ploaia te face să-ți pese de ea, s-o iei în seamă, să te temi de ea" etc.) ceea ce arată că ideea de subiect există.

Toate verbele din a doua categorie, adică *a bura, a fulgera, a ninge, a ploua, a trăzni, a vremui,* nu pot avea subiect în mod obișnuit.

Verbelor cu o singură formă pentru persoana a III-a, și al căror subiect poate fi o ființă sau un lucru, le vom spune u n i p e r s o n a l e.

Verbelor cu o singură formă persoana a III-a, și al căror subiect nu este în mod obișnuit nici persoană, nici lucru, le vom spune i m p e r s o n a l e.

● N o t ă. Unele verbe se pot afla în situația celor de mai sus numai în cazuri particulare. Astfel, *a se cădea* și *a se cuveni* se comportă numai la diateza reflexivă ca unipersonale: *asta nu se cade! asta nu se cuvine!* dar pe cînd *a se cădea* are numai persoana a III-a sing., *a se cuveni* are și plural: *lucrurile acestea nu i se cuvin.*

17.2 TIMPUL

Prin formele lui, verbul arată nu numai cum se desfășoară o acțiune și nici numai ce persoană (verbală) o îndeplinește, ci și p e r i o a d a sau m o m e n t u l cînd se petrece acțiunea. Cînd ea se desfășoară în actualitate, avem timpul **prezent;** cînd se desfășoară d u p ă perioada actuală, avem timpul **viitor,** iar cînd se desfășoară î n a i n t e de perioada actuală, avem timpul **trecut** sau **perfect.**

Timpul este o categorie gramaticală.

Prezentul este unul singur la fiecare mod personal.

Viitorul are două subdiviziuni: *viitorul propriu-zis* și *viitorul anterior*, care apar numai la indicativ.

Trecutul sau perfectul are 4 subdiviziuni: *imperfectul* (sau trecutul neterminat), *perfectul simplu, perfectul compus, mai-mult-ca-perfectul* (sau trecutul cel mai îndepărtat). Ele apar numai la indicativ.

● N o t ă. *Viitorul anterior* exprimă viitorul, dar nu față de prezent, ci față de alt viitor, de ex.: *Ne vom întîlni după ce* vei fi terminat *repetițiile*. (Întîi vei termina repetițiile, după aceea ne întîlnim.)

17.2.1 Timpuri absolute și timpuri relative

Cînd spunem, de exemplu:

(1) Vara *vine,* iarna *trece.*

(2) Candidații *se vor prezenta* la oră fixată.

întrebuințăm un prezent și un viitor care nu se bazează pe alt timp pentru a arăta în ce împrejurări se petrece acțiunea din propozițiile (1) și (2).

Cînd spunem însă:

(3) Școlarul *scria* repede (imperfectul).

(4) Se *făcuseră* descoperiri arheologice importante (mai-mult-ca-perfectul)

(5) Cînd veți citi aceste rînduri, eu *voi fi terminat* de mult cu scrisul lor (viitorul anterior),

întrebuințăm timpuri care sînt legate de o acțiune exprimată sau subînțeleasă și ea la un timp gramatical, de ex.:

(3) Școlarul *scria* repede cînd *se grăbea.* (Un imperfect cu un imperfect.)

(4) Se *făcuseră* descoperiri arheologice importante chiar înainte de *a se fi terminat* săpăturile. (Un mai-mult-ca-perfect cu trecutul conjunctivului.)

În (5) *voi fi terminat* este pus în legătură chiar în frază cu un *viitor propriu-zis.*

Timpurile care nu au nevoie să fie puse în legătură cu altele sînt timpuri **absolute.**

Timpurile care trebuie puse în relație cu altele sînt timpuri de relație sau **relative.**

17.3 BAZELE DE FORMARE A TIMPURILOR TRECUTULUI

Timpurile trecutului se formează de la perfectul simplu și de la participiu cu un auxiliar.

După felul în care se prezintă perfectul simplu și participiul, verbele din limba română se împart în trei categorii

	Infinitiv	*Indicativ prezent*	*Indicativ pf. simplu*	*Participiu*
	aduna	adun (eu)	adunai (eu)	adunat
1.	trece	trec (eu)	trecui (eu)	trecut
	sări	sar (eu)	sării (eu)	sărit
	merge	merg (eu)	mersei (eu)	mers
2.	plînge	plîng (eu)	plînsei (eu)	plîns
	pune	pun (eu)	pusei (eu)	pus
	frige	frig (eu)	fripsei (eu)	fript
3.	rupe	rup (eu)	rupsei (eu)	rupt
	sparge	sparg (eu)	spărsei (eu)	spart

Verbele din categoria *2* au la perfectul simplu și la participiu *-s-*; cele din categoria *3* au la perfectul simplu un *-s*, pe care nu-l mai regăsim la participiu.

Acest *-s-* se păstrează la mai-mult-ca-perfect, de ex.: *mersesem, plînsesem, pusesem, fripsesem, rupsesem, spărsesem,* față de *adunasem, trecusem, sărisem.*

Verbelor care au un *-s-* la perfectul simplu le vom spune *sigmatice* (după numele grecesc al literei *s),* celor care nu au pe *-s-* la același timp le vom spune *asigmatice.*

Verbele sigmatice sînt mai puține decît cele asigmatice.

Iată pe cele mai des folosite:

17.3.1 Verbe cu -s- la perfectul simplu și la participiu

Infinitiv	*Indicativ prezent*		*Ind. pf. simplu*	*Participiu*
aduce	ca *duce*			
alege		aleg	alesei	ales
aprinde	ca *prinde*			
apune	ca *pune*			
arde		ard	arsei	ars
ascunde		ascund	ascunsei	ascuns
atinge		ating	atinsei	atins
atrage	ca *trage*			
circumscrie	ca *scrie*			
compune	ca *pune*			
conchide		conchid	conchisei	conchis
conduce	ca *duce*			
constrînge	ca *strînge*			
contrage	ca *trage*			
contrazice	ca *zice*			
culege	ca *alege*			
convinge	ca *învinge*			
cuprinde	ca *prinde*			
curge		curg	curse(i)	curs
decide		decid	decisei	decis
deduce	ca *duce*			
deprinde	ca *prinde*			
depune	ca *pune*			
deschide		deschid	deschisei	deschis
descinde		descind	descinsei	descins
descinge	ca *încinge*			
descrie	ca *scrie*			
desprinde	ca *prinde*			
destinde	ca *întinde*			
dezice	ca *zice*			
dispune	ca *pune*			
drege		dreg	dresei	dres
duce		duc	dusei	dus
exclude		exclud	exclusei	exclus
expune	ca *pune*			
impune	ca *pune*			
include	ca *exclude*			

Infinitiv		*Indicativ prezent*	*Ind.pf. simplu*	*Participiu*
induce	ca *duce*			
interzice	ca *zice*			
împinge		împing	împinsei	împins
împunge		împung	împunsei	împuns
închide	ca *deschide*			
încinge		încing	încinsei	încins
înscrie	ca *scrie*			
întinde	ca *tinde*			
întinge		înting	întinsei	întins
întoarce	ca *toarce*			
înțelege		înțeleg	înțelesei	înțeles
învinge		înving	învinsei	învins
linge		ling	linsei	lins
merge		merg	mersei	mers
mulge		mulg	mulsei	muls
ninge		ninge (III sg.)	ninse (III sg.)	nins
parcurge	ca *curge*			
pătrunde		pătrund	pătrunsei	pătruns
prelinge	ca *linge*			
prescrie	ca *scrie*			
presupune	ca *pune*			
pretinde	ca *tinde*			
prezice	ca *zice*			
prinde		prind	prinsei	prins
produce	ca *duce*			
pune		pun	pusei	pus
purcede		purced	purcesei	purces
rade		rade	răsei	ras
rămîne(a)		rămîn	rămăsei	rămas
răpune	ca *pune*			
răspunde		răspund	răspunsei	răspuns
recurge	ca *curge*			
reduce	ca *duce*			
rescrie	ca *scrie*			
respinge	ca *împinge*			
restrînge	ca *strînge*			
retrage	ca *trage*			
rîde		rîd	rîsei	rîs
roade		rod	rosei	ros

Infinitiv		*Indicativ prezent*	*Ind.pf. simplu*	*Participiu*
scoate		scot	scosei	scos
scrie		scriu	scrisei	scris
scurge	ca *curge*			
spune	ca *pune*			
strînge		strîng	strînsei	strîns
șterge		șterg	ștersei	șters
subscrie	ca *scrie*			
suprapune	ca *pune*			
surprinde	ca *prinde*			
toarce		torc	torsei	tors
tinde		tind	tinsei	tins
trage		trag	trăsei	tras
transcrie	ca *scrie*			
tunde		tund	tunsei	tuns
ucide		ucid	ucisei	ucis
unge		ung	unsei	uns
zice		zic	zisei	zis

17.3.2 Verbe cu **-s-** *la perfectul simplu și cu* **-t-** *la participiu*

Verbele din categoria a *3*-a sînt în această situație, deci:

coace		coc	copsei	copt
corupe	ca *rupe*			
frige		frig	fripsei	fript
înfige		înfig	înfipsei	înfipt
răscoace	ca *coace*			
suge		sug	supsei	supt
fierbe		fierb	fiersei	fiert
frînge		frîng	frînsei	frînt
înfrînge	ca *frînge*			
întrerupe	ca *rupe*			
rupe		rup	rupsei	rupt
sparge		sparg	spărsei	spart

Se poate observa că toate verbele sigmatice au infinitivul în *-e*.

- N o t ă. Verbul *rage* face excepție. El are formele de bază: *rage-rag-răgii-răgit* care se explică prin aceea că fiind rar întrebuințat la toate persoanele și timpurile, formele cu *-s-* la care ne-am fi așteptat l-ar fi făcut să se confunde cu *rade*, întrebuințat mult mai des.

Capitolul 18

INDICATIVUL

Acțiunea considerată sigură se exprimă prin modul indicativ și numai prin acesta, de ex.:

(1) Omul înțelept își *face* iarna car și vara sanie.
(2) Pentru inginerii constructori *se va înființa* un curs special de seismologie.
(3) *Poți* tu să ridici sacul ăsta?
(4) *Am înnoptat* într-un sat de munte.

Datorită acestei calități, indicativul servește la descrieri și chiar la darea de dispoziții ferme:

(5) *Te duci* la locul dumitale!
(6) *Veți executa* ordinele primite.

El poate să exprime însă și ideea de nesiguranță, de dorință etc.:

(7) *Am ajuns* oare la destinație?
(8) Dacă *mînca* strugurii nespălați, o pățea.

În situațiile de la (7) și (8), în propoziție apare de obicei o parte de vorbire care introduce ideea de nesiguranță etc., ca **oare** și **dacă**.

Timpurile indicativului

Indicativul are 7 timpuri: *prezentul, imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai-mult-ca-perfectul, viitorul, viitorul anterior.*

18.1 PREZENTUL

Prezentul arată că:

1. Acțiunea se petrece în momentul vorbirii:

(1) *Citesc* această carte.
(2) Ea *are* multe exemple.

2. Acțiunea se desfășoară în mod obișnuit:
   (3) Seara *se culcă* devreme.
   (4) *Pleacă* la slujbă dimineața la 7.
3. Acțiunea este considerată un adevăr general și evident:
   (5) Doi și cu trei *fac* cinci.
   (6) *Mîncăm* ca să trăim, nu *trăim* ca să mîncăm.
4. Acțiunea este adusă în actualitate pe baza a ceea ce știm despre ceva:
   (7) *Aud* că ați fost la băi. (de fapt: *am auzit* mai demult).
   (8) *Văd* că n-ați mai trecut pe la noi. (de fapt: *am văzut*...)
5. Acțiunea a început cîndva și continuă în momentul actual:
   (9) *Plouă* de trei zile întruna. (a început să plouă acum trei zile).
   (10) *Lucrează* în întreprindere de 10 ani. (a început să lucreze acum 10 ani)
6. Acțiunea s-a petrecut cîndva, dar este transpusă în prezent (descrierea unei bătălii istorice, a faptelor unor personaje din trecutul mai mult ori mai puțin îndepărtat etc.)—așa-numitul *prezent istoric*, prezent *dramatic* sau al *narațiunii*:
   (11) La Călugăreni, Mihai *utilizează* magistral teatrul bătăliei.
   (12) Caragiale *scrie* atunci „1907. Din primăvară pînă în toamnă".
7. Se citează cuvintele cuiva:
   (13) Aristotel *spune* că... (urmează un citat).
8. Acțiunea se va petrece negreșit în viitorul apropiat:
   (14) Peste cîteva zile *începe* noul an școlar.
   (15) Mai repede, că *pierdeți* trenul!

18.1.1 Formarea prezentului

Prezentul se formează din radicalul verbului cu ajutorul sufixului gramatical de prezent și al desinențelor de persoană și număr. Operația are două momente:

a. stabilirea radicalului, a sufixelor și desinențelor;
b. combinarea sufixelor și desinențelor cu radicalul.

a. Stabilirea radicalului

Radicalul se descoperă eliminînd sufixul caracteristic infinitivului, adică:

Verbul la infinitiv	*Eliminarea sufixului*	*Radicalul*
aduna	adun(-a)	adun-
striga	strig(-a)	strig-
purta	purt(-a)	purt-

Verbul la infinitiv	*Eliminarea sufixului*	*Radicalul*
încheia	închei(-a)	închei-
apropia	apropi(-a)	apropi-
veghea	veghe(-a)	veghe-
cădea	căd(-ea)	căd-
durea	dur(-ea)	dur-
plăcea	plăc(-ea)	plăc-
aduce	aduc(-e)	aduc-
depune	depun(-e)	depun-
merge	merg(-e)	merg-
acoperi	acoper(-i)	acoper-
asfinți	asfinț(-i)	asfinț-
doborî	dobor(-î)	dobor-
zvîrli	zvîrl(-i)	zvîrl-

● N o t ă. La o serie de verbe, descoperirea radicalului pune probleme mai grele din cauza variațiilor din cursul flexiunii. De exemplu, *vedea* are radicalul *ved-*, dar persoana I a prezentului este *văd; usca* are radicalul *usc-*, dar prima persoană a prezentului (în exprimarea literară) este *usuc; bea* are radicalul *b-*, dar prima persoană a prezentului este *beau:* la fel *da*, cu radicalul *d-*, dar cu prima persoană a prezentului *dau; sta*, cu radicalul *st-*, prima persoană a prezentului: stau; *părea*, radicalul *păr-*, persoana întîi *par; putea*, radicalul *put-*, prima persoană *pot* etc. Unele sînt neregulate: ca și *lua*, radical *lu-*, prezent, persoana I — *iau*.

Radicalul din care se formează prezentul indicativului apare la persoana I și a II-a plural:

		radical			*radical*
adăugăm	— adăugați	adăug-	batem	— bateți	bat-
avem	— aveți	av-	coasem	— coaseți	coas-
bem	— beți	b-	scriem	— scrieți	scri-
uscăm	— uscați	usc-	toarcem	— toarceți	toarc-
plăcem	— plăceți	plăc-	scoatem	— scoateți	scoat-

b. Stabilirea sufixelor prezentului

Sufixul principal. Toate verbele au la indicativ prezent un sufix caracteristic. El este evident la persoana I și a II-a plural, deși există și la celelalte persoane. Acolo fiind însă ascuns, îl vom considera sufix ø (zero).

La verbele cu infinitivul în consoană + *a*, sufixul de prezent apare ca:

ă la persoana I plural: *adunăm, strigăm, purtăm;*
a la persoana a II-a plural: *adunați, strigați, purtați.*

La verbele cu infinitivul în *a*, dar cu terminația *-chea*, *-ghea*, sufixul de prezent apare ca:

e la persoana I plural: *împerechem, îngenunchem, veghem;*
a la persoana a II-a pl.: *împerecheați, îngenuncheați, vegheați.*

La fel, la verbele cu infinitivul în *-ia: încheiem, apropiem, încheiați, apropiați.*

La verbele cu infinitivul terminat în consoană + *ea* și în consoană + *e*, sufixul de prezent apare ca:

e atît la persoana I plural, cît și la a II-a plural: *cădem, vedem, ducem, plăcem; cădeți, vedeți, duceți, plăceți.*

La verbele cu infinitivul terminat în *-i* sau *-î*, sufixul apare la cele două persoane ca:

i, respectiv **î**:

acoperim, zvîrlim, doborîm
acoperiți, zvîrliți, doborîți

Sufixele secundare **(-ez, -esc)**

Unele verbe au la prezent încă un sufix pe care îl vom numi sufix secundar și care apare numai la persoanele I sing., II sing., III sing. și III pl.

La verbele terminate în consoană, în *u* + *a*, în *-chea,-ghea* și în *-ia*, (cînd apare) el este:

(eu) încet*ez*	împerech*ez*	învi*ez*	vegh*ez*
(tu) încet*ezi*	împerech*ezi*	învi*ezi*	vegh*ezi*
(el) încet*ează*	împerech*ează*	înv*iază*	vegh*ează*
(ei) încet*ează*	împerech*ează*	înv*iază*	vegh*ează*

La verbele cu infinitivul în *-i* sau *-î*, (cînd apare), el este,

(eu) potriv*esc*	munc*esc*	dor*esc*	amăr*ăsc*
(tu) potriv*ești*	munc*ești*	dor*ești*	amăr*ăști*
(el) potriv*ește*	munc*ește*	dor*ește*	amăr*ăște*
(ei) potriv*esc*	munc*esc*	dor*esc*	amăr*ăsc*

Cele două sufixe secundare, **-ez** și **-esc** nu se întîlnesc la verbele terminate la infinitiv în *e* sau în consoană (altele decît *ch* ori *gh*) urmată de *ea*.

Verbe care primesc la prezent sufixul secundar **-ez**

Din cauză că nu există o regulă pe baza căreia să putem recunoaște ce verbe primesc sufixul secundar **-ez**, dăm mai jos lista celor mai frecvente dintre ele:

aciua	îmbujora	înjgheba	păstra
arenda	îmbuna	înmagazina	perpetua
într-aripa	împăna	înmormînta	pipera
arma	împerechea	înnopta	pisa
binecuvînta	împestrița	înrădăcina	priveghea
brăzda	împovăra	însăila	proba
bura	împrospăta	însărcina	regula
căina	împuțina	însenina	reglementa
căpia	înainta	însera	ruina
cășuna	înapoia	înstrăina	rușina
cerceta	înarma	înștiința	săgeta
cina	încăpățîna	înșuruba	săra
cocoșa	înceta	întemeia	scînteia
cresta	încleșta	întortochea	scurta
creștina	încorda	întrebuința	semna
cuvînta	încorona	întrema	sîngera
dăuna	încotoșmăna	întrista	subția
depărta	încovoia	întrupa	strîmba
desființa	încresta	învecina	șchiopăta
desperechea	încrucișa	înveșmînta	tatua
dezarma	încuiba	învia	tămîia
dezrădăcina	încunoștința	înviora	trăda
dormita	încuviința	înzestra	trîmbița
dura	înfia	lăcrima	trunchea
examina	înfiera	linia	turba
forma	înființa	lucra	ura
furișa	înflăcăra	lumina	urla
grebla	înfrumuseța	micșora	urma
holba	înfrîna	minuna	ușura
ierna	înfumura	mura	văra
îmbărbăta	îngenunchea	ofta	veghea
îmbrățișa	îngloba	ospăta	vibra
înbufna	îngusta	pagina	visa
			vîna etc.

Din 133 verbe înșirate mai sus, 59 sînt compuse cu prefixul *în-* (*îm-*). Acestea par a reprezenta o categorie, dar multe de același tip nu primesc sufixul *-ez*, de ex.: *încheia, închina, încuia, îngheța, împresura* etc.

Sufixul secundar **-esc**

Sufixul secundar *-esc* se întrebuințează la mai bine de 90% din verbele terminate la infinitiv în *-i* și în *-î*. De aceea, este mai bine să știm ce verbe **nu** primesc acest sufix. Cele mai frecvente sînt:

adormi	cîrîi	hurui	oferi	reveni	trebui
ascuți	coborî	ieși	omorî	sări	turui
auzi	conveni	împărți	pieri	scîrțîi	țiui
azvîrli	cuveni	înăbuși	pipăi	scoborî	țîrîi
behăi	deveni	înghiți	pîrîi	sfîrîi	țopăi
bîjbîi	dezminți	lăpăi	plescăi	simți	veni
bîlbîi	doborî	măcăi	pogorî	sîsîi	vîjîi
bîrîi	dormi	minți	presimți	sorbi	zbîrnîi
bîzîi	fîlfîi	mîrîi	preveni	suferi	zgudui
bubui	fugi	mormăi	puți	sui	zumzăi
chiui	hîrîi	muri	repezi	ști	zvîrcoli etc.

c. Stabilirea desinențelor de prezent

1. Desinențele prezentului indicativ se stabilesc potrivit principiului că ele se așază totdeauna d u p ă sufix (principal sau secundar). Ele privesc și indică p e r s o a n a și n u m ă r u l, fiind:

Sing.	I	(eu)	(Radical + sufix)	—	ø sau *-u*
	II	(tu)	„	„	*-i*
	III	(el, ea)	„	„	*-ă*, (*-e* după un *-i*), *-e*
Pl.	I	(noi)	„	„	*-m*
	II	(voi)	„	„	*-ți*
	III	(ei, ele)	„	„	*-ă*, (*-e* după un *-i*), -ø

2. Desinența *-u* se folosește numai la persoana I sing. a verbelor cu radicalul terminat în *-bl, -fl, -pl, -rl, -tr* care nu au și sufixul secundar *-ez*:

(eu) *umblu, aflu, umflu, umplu, intru, mustru, zvîrlu, urlu* etc.; la verbele *bea, da, sta, vrea, lua:*

(eu) *beau, dau, stau, vreau, iau;*

la verbele cu radicalul în *-i* precedat de o consoană ca:

(eu) *scriu* (plus derivatele lui) și, din ce în ce mai rar astăzi, la verbe ca:

(eu) *apropiu, mîniu, sfîșiu, zgîriu.*

Afară de *scrie*, celelalte verbe cu radicalul în *-i* precedat de o consoană au la persoana I sing. o desinență reprezentată de un *-i* plenison (scrisă *-ii*):

(eu) *apropii, mînii, sfîșii, zgîrii.*

● Notă. Explicația apariției acestei desinențe este următoarea: cînd *-u* se află după consoană + *i*, el se pronunță împreună cu *-i* într-o singură silabă și nu mai este plenison, de ex.: *a/pro/piu* (3 silabe), *mî/niu* (2 silabe), *sfî/șiu* (2 silabe), *zgî/riu* (2 silabe) constituind un diftong, *-i* domină în pronunțare pe *-u* care este neglijat în favoarea lui *-i*, de unde: *-ii*.

d. Combinarea sufixelor și desinențelor

Radicalul se combină cu sufixele și desinențele pentru a constitui forma de prezent. În cursul acestei operații, în radicalul verbelor și în sufixul *-ez* se produc unele modificări.

Sufixele principale (*ă/e, a; e, i/î*) și sufixele secundare (*-ez, -esc*) nu modifică radicalul într-un chip care să merite o atenție deosebită.

Desinențele aduc însă schimbări importante în radical.

1. Desinența persoanei a II-a sing. transformă consoanele *c, g, s, t, d, n* de la sfîrșitul radicalului în: *č*(*i*), *ǧ*(*i*), *ș*, *ț*, *z*, *i*; de ex.:

pica	(tu)	pici	alerga	(tu)	alergi
replica	„	replici	băga	„	bagi
sacrifica	„	sacrifici	striga	„	strigi
mirosi	„	miroși	căuta	„	cauți
vărsa	„	verși	purta	„	porți
lăsa	„	lași	putea	„	poți
cădea	„	cazi	spune	„	spui
pierde	„	pierzi	rămîne(a)	„	rămîi
uda	„	uzi	ține	„	ții

Regula funcționează și invers, în sensul că verbele care la infinitiv au pe *č*(e), *č*(i), *ǧ*(e), *ǧ*(i), *ț*(i), *z*(i) le transformă în *c, g, t, d* la persoana I, de ex.:

duce	(tu)	duci	(eu)	duc
trece	„	treci	„	trec
merge	„	mergi	„	merg
trage	„	tragi	„	trag
fugi	„	fugi	„	fug
ascuți	„	ascuți	„	ascut
împărți	„	împarți	„	împart
simți	„	simți	„	simt
auzi	„	auzi	„	aud

2. Desinența *-i* schimbă adesea vocala *ă* din radical în *e*:

apasă	(tu)	apeși	(eu)	apăs
vărsa	„	verși	„	vărs

Ea schimbă și grupul consonantic *-sc-* din sufixul *-esc* în *-șt-*:

amorți	(tu)	amorțești	(eu)	amorțesc
dărui	„	dăruiești	„	dăruiesc

3. Desinența *ă* de la persoana a III-a a verbelor cu radicalul în consoană + *a* se transformă ea însăși în *-e* la verbele cu infinitivul în *-ia*:

apropia	(el)	apropie	întîrzia	(el)	întîrzie
încheia	„	încheie	mînia	„	mînie
încuia	„	încuie	tăia	„	taie

Tot ea, dar și la plural, face să se schimbe un *e* sau un *o* aflat în radical, în silaba dinaintea ei, în diftongul *ea* și, respectiv *oa*; de ex.:

alerga	(el, ea el, ele)	aleargă	coborî	(el, ea ei, ele)	coboară
aștepta	„	așteaptă	doborî	„	doboară
cuteza	„	cutează	omorî	„	omoară
pleca	„	pleacă	scoborî	„	scoboară

La fel se întîmplă și cu *e* din sufixul secundar *-ez*:

descuraja	descurajează
imagina	imaginează
studia	studiază
trîmbița	trîmbițează

De la această regulă sînt însă exceptate verbe ca (cele mai frecvente):

cu e *în radical*	(el, ea; ei, ele)	*cu* o *în radical*	(el, ea; ei, ele)
accepta	acceptă	adopta	adoptă
aluneca	alunecă	aproba	aprobă
amesteca	amestecă	comporta	comportă
atesta	atestă	dezaproba	dezaprobă
conserva	conservă	dezvolta	dezvoltă
contesta	contestă	evapora	evaporă
cugeta	cugetă	evoca	evocă
deda	dedă	invoca	invocă

degera	degeră	ordona	ordonă
descălcca	descalecă	poseda	posedă
detesta	detestă	preceda	precedă
încălcca	încalecă	sufoca	sufocă
mesteca	mestecă	secera	seceră
observa	observă	transfera	transferă
		transporta	transportă

4. Desinența *e* de la persoana a III-a sing. a verbelor cu infinitivul în *-ea* sau în *-e* produce numai schimbarea lui *o* în *oa*, lăsînd neatins pe *e*. La fel se întîmplă și cînd această desinență apare la verbe cu infinitivul în *i*, de ex.:

infinitiv în **-ea** *și în* **-e**			*infinitiv în* **-i**		
vedea	(el, ea)	vede	pieri	(el, ea)	piere
crede		crede	ieși		iese
drege		drege			
merge		merge			
trece		trece			

În schimb, *e* modifică sufixul secundar *-esc* în *-ește*

amorți	(el, ea)	amorțește	ferici	(el, ea)	fericește
dărui		dăruiește	îmbunătăți		îmbunătățește

18.1.2 Paradigmele prezentului

Potrivit cu cele spuse mai înainte, în limba română se disting 6 serii de prezent indicativ. Ele sînt reprezentate la fiecare verb în parte prin toate formele, pe numere și persoane. Acestor serii de forme li se spune p a r a d i g m e.

(a) Paradigme fără sufix secundar

P a r a d i g m a 1 se caracterizează prin faptul că nici radicalul, nici desinența nu se modifică. De ex.:

	aduna	*pieri*	*cere*	*geme*	*așterne*
(eu)	adun	pier	cer	gem	aștern
(tu)	aduni	pieri	ceri	gemi	așterni
(el, ea)	adună	piere	cere	geme	așterne
(noi)	adunăm	pierim	cerem	gemem	așternem
(voi)	adunați	pieriți	cereți	gemeți	așterneți
(ei, ele)	adună	pier	cer	gem	aștern

Paradigma 2 se caracterizează numai prin modificări *vocalice* în radical. De ex.:

	muri	*omorî*	*coborî*	*cuteza*
(eu)	mor	omor	cobor	cutez
(tu)	mori	omori	cobori	cutezi
(el, ea)	moare	omoară	coboară	cutează
(noi)	murim	omorîm	coborîm	cutezăm
(voi)	muriți	omorîți	coborîți	cutezați
(ei, ele)	mor	omoară	coboară	cutează

Paradigma 3 se caracterizează numai prin modificări *consonantice* în radical (la întîlnirea consoanei sau a consoanelor finale din radical cu desinența). De ex.:

	transporta	*evoca*	*atesta*	*ține*	*spune*
(eu)	transport	evoc	atest	țin (și: țiu)	spun (și: spui)
(tu)	transporți	evoci	atești	ții	spui
(el, ea)	transportă	evocă	atestă	ține	spune
(noi)	transportăm	evocăm	atestăm	ținem	spunem
(voi)	transportați	evocați	atestați	țineți	spuneți
(ei, ele)	transportă	evocă	atestă	țin	spun

Paradigma 4 se caracterizează atît prin modificări vocalice, cît și consonantice în radical. De ex.:

	lăuda	*apăsa*	*provoca*	*plăcea*
(eu)	laud	apăs	provoc	plac
(tu)	lauzi	apeși	provoci	placi
(el, ea)	laudă	apasă	provoacă	place
(noi)	lăudăm	apăsăm	provocăm	plăcem
(voi)	lăudați	apăsați	provocați	plăceți
(ei, ele)	laudă	apasă	provoacă	plac

	vedea	*aștepta*	*căsca*
(eu)	văd	aștept	casc
(tu)	vezi	aștepți	caști
(el ea)	vede	așteaptă	cască
(noi)	vedem	așteptăm	căscăm
(voi)	vedeți	așteptați	căscați
(ei, ele)	văd	așteaptă	cască

P a r a d i g m a 5 se caracterizează prin modificarea *desinenței* la întîlnirea cu sunetul final al radicalului:

	încheia	*sfîșia*	*zgîria*	*sufla*
(eu)	închei	sfîșii	zgîrii	suflu
(tu)	închei	sfîșii	zgîrii	sufli
(el, ea)	încheie	sfîșie	zgîrie	suflă
(noi)	încheiem	sfîșiem	zgîriem	suflăm
(voi)	încheiați	sfîșiați	zgîriați	suflați
(ei, ele)	încheie	sfîșie	zgîrie	suflă

P a r a d i g m a 6 se caracterizează prin modificări atît în *radical*, cît și la *desinențe*. De ex.:

	despuia	*muia*	*tăia*	*încovoia*	*bea*
(eu)	despo**i**	mo**i**	t**ai**	încovo**i**	bea**u**
(tu)	despoi	moi	t**ai**	încovoi	be**i**
(el, ea)	desp**oaie**	m**oaie**	t**aie**	încov**oaie**	bea
(noi)	despuiem	muiem	tăiem	încovoiem	bem
(voi)	despuiați	muiați	tăiați	încovoiați	beți
(ei, ele)	desp**oaie**	moaie	t**aie**	încov**oaie**	beau

(b) Paradigme cu sufixe secundare **-ez** sau **-esc-**

Sufixele secundare *-ez* și *-esc-* nu modifică nici radicalul, nici desinențele. De ex.:

(eu)	cercetez	formez	bănuiesc	greșesc
(tu)	cercetezi	formezi	bănuiești	greșești
(el, ea)	cercetează	formează	bănuiește	greșește
(noi)	cercetăm	formăm	bănuim	greșim
(voi)	cercetați	formați	bănuiți	greșiți
(ei, ele)	cercetează	formează	bănuiesc	greșesc

18.2 IMPERFECTUL

1. Imperfectul arată că acțiunea se desfășoară în cursul unei perioade de timp trecute, p a r a l e l cu altă acțiune. Toate înțelesurile exemplificate în continuare cuprind sub o formă sau alta pe cel de mai sus. Astfel, în propoziții și fraze ca:

(1) Un *vapor plutea* pe mare.

(2) *Se zărea* în depărtare o luminiță.

(3) *Era* o căruță încăpătoare cu coviltir.
(4) Cînd se *potcovea* puricele cu 99 ocale de fier și tot *sărea* pînă-n cer.
(5) *Avea* vreo 18 ani cînd a ieșit calfă.

se presupune că ceea ce se întîmplă ține de o împrejurare nespusă, dar gîndită, și pe care putem ușor s-o imaginăm: *Un vapor* plutea *pe mare* (cîndva, cînd, fără îndoială, s-au petrecut și alte fapte).

În (3) trebuie să mai existe un eveniment exprimat printr-un verb și legat de „căruță" despre care se vorbește. În sfîrșit, în (4) și (5) întîmplarea paralelă cu cea exprimată de imperfect este clar arătată.

Datorită acestei calități, imperfectul este timpul obișnuit al *narațiunii*.

● N o t ă. Ca timp al povestirii, el este și indicele trecerii de la realitate la imaginar în jocurile de copii: *Tu erai* doctorul, și eu te *chemam* să vindeci păpușa.

Pe lîngă acest înțeles — și odată cu el — imperfectul mai arată că:

2. Acțiunea s-a repetat în trecut (mai ales cînd verbul face parte din categoria verbelor momentane):
(6) Luminile orașului *sclipeau* ademenitor în zare.
(7) Iarna *punea* firimituri la păsărele și *privea* cum *ciuguleau*.

3. Acțiunea începută într-un moment din trecut este întreruptă de ceva:
(8) Tocmai îl *rugam* să ne dea o mînă de ajutor.
(9) *Ziceai* că nu prea cunoști lume pe aici?

4. Acțiunea este prezentată ca o dorință politicoasă, modestă, chiar umilă:
(10) *Voiam* să știu ce mai face fiul dumneavoastră.
(11) *Doream* — dacă nu vă supăr — să vă cer un sfat.

● N o t ă. Imperfectul are aici înțelesul unui optativ slăbit și se întrebuințează îndeosebi cu verbe care înseamnă „a dori, a voi". (Vezi condiționalul și optativul.)

5. În fraze formate dintr-o condițională și o principală, imperfectul este echivalentul unui condițional trecut (v. *Condiționalul*, p. 211); de ex.:
(12) Dacă *tăceai*, filozof *rămîneai*.
(13) Ne-am fi pregătit și noi, dacă ne *anunțai* din vreme.

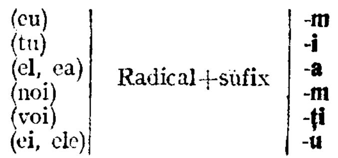
18.2.1 *Formarea imperfectului*

Imperfectul se formează de la acelaşi radical ca şi prezentul, cu ajutorul unui sufix şi al unor desinenţe specifice.

Sufixul caracteristic este:

-a- pentru verbele cu infinitivul terminat în *-a*, *-ia*, *-chea* *-ghea* şi pentru cele cu infinitivul în *-î*;
-(e)a- pentru toate celelalte.

Desinenţele sînt:



(eu)	Radical+sufix	**-m**
(tu)		**-i**
(el, ea)		**-a**
(noi)		**-m**
(voi)		**-ţi**
(ei, ele)		**-u**

În cursul combinării sufixului şi desinenţelor cu radicalul, acesta din urmă *nu suferă modificări vocalice;* suferă însă modificări consonantice în punctul de întîlnire între el şi sufixul **-ea-**, bineînţeles cînd este cazul.

• Paradigmele imperfectului

Imperfectul are numai 3 paradigme, potrivit cu sufixul întrebuinţat:

Paradigma 1 (pentru verbele cu infinitivul în *-a*, *-ia*, *-chea*, *-ghea* şi *-î*):

(eu)	adunam	purtam	încheiam	apropiam
(tu)	adunai	purtai	încheiai	apropiai
(el, ea)	aduna	purta	încheia	apropia
(noi)	adunam	purtam	încheiam	apropiam
(voi)	adunaţi	purtaţi	încheiaţi	apropiaţi
(ei, ele)	adunau	purtau	încheiau	apropiau

(eu)	întîrziam	coboram
(tu)	întîrziai	coborai
(el, ea)	întîrzia	cobora
(noi)	întîrziam	coboram
(voi)	întîrziaţi	coboraţi
(ei, ele)	întîrziau	coborau

Paradigma 2

(eu)	beam	cădeam	plăceam	aduceam	doream	auzeam
(tu)	beai	cădeai	plăceai	aduceai	doreai	auzeai
(el, ea)	bea	cădea	plăcea	aducea	dorea	auzea
(noi)	beam	cădeam	plăceam	aduceam	doream	auzeam
(voi)	beați	cădeați	plăceați	aduceați	doreați	auzeați
(ei, ele)	beau	cădeau	plăceau	aduceau	doreau	auzeau

Paradigma 3 (numai pentru verbele *da* și *sta*, care au o serie completă de forme cu reduplicare în radical, și una, incompletă, fără reduplicare, care are caracter familiar):

(eu)	dădeam	dam	stăteam	stam
(tu)	dădeai	—	stăteai	—
(el, ea)	dădea	da	stătea	sta
(noi)	dădeam	dam	stăteam	stam
(voi)	dădeați	—	stăteați	—
(ei, ele)	dădeau	—	stăteau	—

18.3. PERFECTUL SIMPLU

1. În limba literară, îndeosebi în scris, perfectul simplu se folosește pentru a arăta că acțiunea s-a încheiat înaintea prezentului și a durat un timp foarte scurt:

(1) Un sitar își *luă* zborul dintr-un tufiș.

(2) Mă *gîndii* (un moment) să mă ridic și să plec.

(3) Motorul *se opri* brusc.

Această calitate permite perfectului simplu să intre în fragmentele din narațiune în care acțiunile și mișcarea personajelor sînt înfățișate ca și cum s-ar petrece de la sine, și nu ca fiind povestite; de ex.:

(4) Deși nu era chirurg, medicul de gardă *chemă* o soră, o *rugă* să pregătească bolnavul, *apucă* un bisturiu și *se hotărî* să opereze.

2. Perfectul simplu se întrebuințează frecvent și pentru a introduce în narațiune o replică a unui personaj sau a deschide dialogul; de ex.:

(5) — Aș pofti o salată din Grădina Ursului — *zise* împăratul.

(6) N-am prea priceput, *răspunseră* ei, dar vom face cum e mai bine.

● N o t ă. În vorbirea obișnuită, perfectul simplu se întrebuințează numai în unele regiuni, unde are caracter popular.

18.3.1 Formarea perfectului simplu

Perfectul simplu se formează de la radicalul verbului, cu următoarele sufixe specifice:

1. **-a-** pentru verbele care au infinitivul terminat în *-a, -ia, -chea, -ghea;*
2. **-u-** pentru toate verbele care au infinitivul terminat în *-ea* și pentru toate verbele asigmatice cu infinitivul în *-e;*
3. **-i-** pentru verbele care au infinitivul terminat în *-i.* Acest **-i-** devine **-î-** la verbele care au infinitivul terminat în *-î;*
4. **-se-** pentru toate verbele sigmatice.

Desinențele perfectului simplu sînt:

(eu)	Radical	**-i**
(tu)	+	**-și**
(el, ea)	sufix	**-ă** pentru verbele cu infinitivul în *-a.*

(**-a**) devine **-e** la verbele cu infinitivul în *-ia, -chea, -ghea*
-u pentru verbele cu infinitivul în *-ea* și pentru verbele asigmatice cu infinitivul în *-e.*
-e pentru verbele sigmatice
-i pentru verbele cu infinitivul în *-i;*
(**-i**) devine **-î** la verbele cu infinitivul în *-î.*

(noi)	Radical	**-răm**
(voi)	+	**-răți**
(ei, ele)	sufix	**-ră**

● N o t ă. Grupurile de sunete *-răm, -răți, -ră,* pe care le-am numit desinențe au, după cum se vede, o situație deosebită de a celorlalte desinențe, fiindcă ele sînt compuse dintr-o particulă *-ră-* și desinența propriu-zisă. Dar mai simplu, și mai aproape de funcția acestor grupuri ni se pare să le luăm ca desinențe.

În punctul de întîlnire a sufixului cu desinența, se produc unele modificări. Cea mai evidentă este transformarea desinenței *-ă* în *-e* la verbele cu infinitivul terminat în *-ia, -chea, -ghea.*

Desinența *-u* și desinența *-e* de la persoana a III-a singular se contopesc în mod normal cu sufixele corespunzătoare.

Paradigmele perfectului simplu

Paradigma 1 caracterizează verbele cu infinitivul în *-a*, *-ia*, *-chea*, *-ghea* și este:

(eu)	adunái	întîrziái	vegheái	împerecheái
(tu)	adunáși	întîrziáși	veghéași	împerecheáși
(el, ea)	adunắ	întîrzié	veghé	împerecheé
(noi)	adunárăm	întîrziárăm	veghéarăm	împerecheárăm
(voi)	adunárăți	întîrziárăți	veghéarăți	împerecheárăți
(ei, ele)	adunáră	întîrziáră	veghéară	împerecheáră

Paradigma 2 caracterizează verbele cu infinitivul terminat în *-ea* și verbele asigmatice cu infinitivul în *-e*:

(eu)	băúi	trecúi	făcúi
(tu)	băúși	trecúși	făcúși
(el, ea)	băú	trecú	făcú
(noi)	băúrăm	trecúrăm	făcúrăm
(voi)	băúrăți	trecúrăți	făcúrăți
(ei, ele)	băúră	trecúră	făcúră

Paradigma 3 caracterizează verbele sigmatice cu infinitivul în *-e*:

(eu)	merséi	fripséi	spuséi
(tu)	merséși	fripséși	spuséși
(el, ea)	mérse	frípse	spúse
(noi)	mérserăm	frípserăm	spúserăm
(voi)	mérserăți	frípserăți	spúserăți
(ei, ele)	mérseră	frípseră	spúseră

Paradigma 4 caracterizează un grup de verbe asigmatice care au infinitivul în *-e*, cîteva verbe cu infinitivul în *-ea*, dar atît primele cît și celelalte cu radicalul terminat în consoana *d*: *vedea, cădea, scădea, ședea, credea* (și compusele lor). Aceste verbe modifică pe *d* în *z*:

(eu)	văzùi	căzùi	crezùi	șezùi
(tu)	văzùși	căzùși	crezùși	șezùși
(el, ea)	văzù	căzù	crezù	șezù

(noi)	văzurăm	căzurăm	crezurăm	șezurăm
(voi)	văzurăți	căzurăți	crezurăți	șezurăți
(ei, ele)	văzură	căzură	crezură	șezură

P a r a d i g m a 5 caracterizează verbele cu infinitivul terminat în *-i* și în *-î*:

(eu)	acoperii	dormii	fericii	auzii	doborîi
(tu)	acoperiși	dormiși	fericiși	auziși	doborîși
(el, ea)	acoperi	dormi	ferici	auzi	doborî
(noi)	acoperirăm	dormirăm	fericirăm	auzirăm	doborîrăm
(voi)	acoperirăți	dormirăți	fericirăți	auzirăți	doborîrăți
(ei, ele)	acoperiră	dormiră	fericiră	auziră	doborîră

P a r a d i g m a 6 caracterizează numai verbele *da* și *sta*, care apar în limba literară după cum urmează:

(eu)	dădúi	stătúi
(tu)	dădúși	stătúși
(el, ea)	dădú	stătú
(noi)	dădúrăm	stătúrăm
(voi)	dădúrăți	stătúrăți
(ei, ele)	dădúră	stătúră

18.4 MAI-MULT-CA-PERFECTUL

Mai-mult-ca-perfectul arată că acțiunea s-a desfășurat în trecut și s-a încheiat înaintea alteia tot din trecut; de ex.:

(1) Ghiță înțelegea că *pierduse* dragostea Anei.

(2) Felicitau acum pe partizanii acestui proiect, deși nu *fuseseră* la început de acord cu ei.

Acțiunea care s-a petrecut înaintea mai-mult-ca-perfectului este adesea neexprimată, dar există. Cînd avem, de ex.:

(3) *Rămăseserăm* după program cu cîțiva colegi, ne gîndim că ceva trebuie să se fi produs după întîmplarea indicată de mai-mult-ca-perfect: *rămăseserăm*... (cînd ne pomenirăm că sună sirena de alarmă).

Acțiunea trecută poate să fie sugerată de un infinitiv, de un gerunziu sau chiar de un supin, deși aceste moduri nu au înțeles obișnuit de trecut:

(4) La t e r m i n a r e a școlii i se *năzărise* să se facă romancier.

(5) V o r b i n d de una, de alta, timpul *trecuse* repede.

(6) *Se făcuse* foc l a a u z u l acestor vorbe nesăbuite.

18.4.1 Formarea mai-mult-ca-perfectului

Mai-mult-ca-perfectul se formează de la perfectul simplu, la care se adaugă sufixul caracteristic şi desinenţele de mai-mult-ca-perfect.

Sufixul caracteristic pentru toate tipurile de verbe este **-se-**.

Desinenţele acestui timp sînt:

(eu)	Radical	**-m**	(noi)	Radical	**-răm**
(tu)	+	**-şi**	(voi)	+	**-răţi**
(el, ea)	sufix	**-∅**	(ei, ele)	sufixe	**-ră**

P a r a d i g m e l e mai-m u l t-c a -p e r f e c t u l u i

Paradigmele care rezultă din combinarea sufixului şi desinenţele cu radicalul sînt paralele cu cele de la perfectul simplu, adică:

P a r a d i g m a 1:

(eu)	adunasem,	(tu)	adunaseşi,
		(el)	adunase,
(noi)	adunaserăm,	(voi)	adunaserăţi,
		(ei)	adunaseră;
(eu)	întîrziasem,	(tu)	întîrziaseşi,
		(el, ea)	întîrziase,
(noi)	întîrziaserăm,	(voi)	întîrziaserăţi,
		(ei)	întîrziaseră;
(eu)	vegheasem	(tu)	vegheaseşi,
		(el, ea)	veghease,
(noi)	vegheaserăm,	(voi)	vegheaserăţi,
		(ei, ele)	vegheaseră.

P a r a d i g m a 2:

(eu)	băusem,	(tu)	băuseşi,
(el)	băuse,	(noi)	băuserăm,
(voi)	băuserăţi,	(ei, ele)	băuseră;
(eu)	trecusem,	(tu)	trecuseşi,
(el)	trecuse,	(noi)	trecuserăm,
(voi)	trecuserăţi,	(ei ,ele)	trecuseră;
(eu)	făcusem,	(tu)	făcuseşi,
(el, ea)	făcuse,	(noi)	făcuserăm,
(ei, ele)	făcuseră.		

P a r a d i g m a 3:

(eu) mersesem,	(tu) merseseşi,	(el) mersese,
(noi) merseserăm,	(voi) merseserăţi,	(ei) merseseră,
(eu) fripsesem,	(tu) fripseseşi,	(el) fripsese,
(noi) fripseserăm,	(voi) fripseserăţi,	(ei) fripseseră.

Tot aici intră şi mai-mult-ca-perfectul care corespunde *paradigmei 4* — de la perfectul simplu:

(eu) văzusem,	(tu) văzuseşi,	(el) văzuse,
(noi) văzuserăm;	(voi) văzuserăţi,	(ei) văzuseră.

P a r a d i g m a 5:

(eu) acoperisem,	(tu) acoperiseşi,	(el) acoperise,
(noi) acoperiserăm,	(voi) acoperiserăţi,	(ei) acoperiseră,
(eu) tîrîsem,	(tu) tîrîseşi,	(el) tîrîse,
(noi) tîrîserăm,	(voi) tîrîserăţi,	(ei) tîrîseră.

Şi mai mult-ca-perfectul corespunzător cu P a r a d i g m a 6 de la perfectul simplu al verbelor *da, sta* trebuie încorporat aici. El este:

(eu) dădusem,	(tu) dăduseşi,	(el) dăduse,
(noi) dăduserăm,	(voi) dăduserăţi,	(ei) dăduseră,
(eu) stătusem,	(tu) stătuseşi,	(el) stătuse,
(noi) stătuserăm,	(voi) stătuserăţi,	(ei) stătuseră.

Formele cu *-ră-* la persoanele I şi a II-a plural sînt curente. Se întrebuinţează însă şi cele fără *-ră-*:

(noi) dorisem, spusesem, rămăsesem, suflasem, scuturasem etc.
(voi) doriseţi, spuseseţi, rămăseseţi, suflaseţi, scuturaseţi etc.

● N o t ă. De aici se vede de ce există ezitări în legătură cu *-ră-* şi de ce este greu să fie socotit sufix sau desinenţă. Noi l-am socotit însă desinenţă, pentru motivele arătate la 23.3.1 (notă).

18.5 PERFECTUL COMPUS

Perfectul compus arată că **acţiunea** este **terminată în** momentul relatării ei:

(1) *Am citit* o carte de nuvele.

(2) Aseară *s-a culcat* devreme.

Acțiunea a putut să se încheie oricînd în trecut:

(3) În 1821 *a izbucnit* răscoala lui Tudor.

(4) *A urmat* apoi Revoluția din 1848.

În vorbire, perfectul compus apare uneori cu înțeles de prezent-viitor; de ex.:

(5) N-am timp de stat la masă; îmbuc numai ceva și *am plecat*.

18.5.1 Formarea perfectului compus

Perfectul compus se formează din auxiliarul *avea* la prezent urmat de un participiu. Există prin urmare o singură paradigmă și anume:

(eu)	am	adunat, scuturat, vegheat, întîrziat, împerecheat,
(tu)	ai	băut, căzut, dat, văzut, zăcut, trecut, făcut,
(el)	a	mers, fript, spus, plîns, rîs, rupt, strîns, zis
(noi)	am	
(voi)	ați	auzit, bănuit, fugit, murit, doborît, vîrît etc.
(ei, ele)	au	

18.6 VIITORUL

Viitorul este un timp compus. El arată că acțiunea se petrece după momentul vorbirii:

(1) Spectacolul *va începe* la a treia bătaie a gongului.

(2) Omenirea *va găsi* probabil noi surse de energie.

(3) Ați făgăduit că *aveți să* ne *scrieți* regulat.

(4) Altă dată n-*o să* te mai *cred* pe cuvînt.

Viitorul îndeplinește în anumite împrejurări un rol asemănător cu imperativul propriu-zis:

(5) *Veți depune* în termen de trei zile suma datorată; sau cu un imperativ slăbit (de politețe):

(6) *Am să* te *rog* să deschizi puțin fereastra.

18.6.1 Formarea viitorului

Viitorul este în limba română de patru feluri:

a. viitorul literar general;

b. viitorul popular paralel cu cel literar general;

c. viitorul popular construit cu verbul la conjunctiv și cu o formă unică a auxiliarului *vrea* pentru toate persoanele;

d. viitorul popular construit cu conjunctivul și cu verbul *avea*, dar nu ca auxiliar, ci ca predicativ.

a. Viitorul literar general

Viitorul literar general se formează din prezentul auxiliarului *vrea* urmat de un infinitiv:

(eu) voi (tu) vei	aduna, scutura, veghea, împerechea, întîrzia
(el) va (noi) vom (voi) veți (ei, ele) vor	bea, cădea, da, vedea, zăcea, trece, face, merge, frige, spune, plînge, rîde, rupe, strînge, zice, auzi, bănui, fugi, toci, muri, doborî, vîrî etc.

b. Viitorul popular paralel cu cel literar general

Viitorul acesta prezintă modificarea pronunțării auxiliarului (prin căderea lui *v-*) și prin unele schimbări vocalice, adică:

(eu)	oi	aduna, scutura, veghea, întîrzia, bea, cădea, da, vedea, zăcea, trece etc.
(tu)	ei, ăi, îi, -i	
(el)	a sau: o	
(noi)	om	
(voi)	oți, ăți, îți, -ți	
(ei, ele)	or	

● **Notă.** Formele *-i* și *-ți* ale auxiliarului *vrea* se folosesc în unire cu alte părți de vorbire, de ex.: dacă te-**i** duce, unde-**ți** vedea etc.

Și celelalte forme ale auxiliarului astfel modificat se pot uni cu alte cuvinte, de ex.: *dac-ăi* vedea..., cînd *ne-om face* mari, *s-or coace* merele... etc.

Auxiliarul *o* de la persoana a III-a singular pare analogic după celelalte persoane.

● **Notă.** Acest viitor poate căpăta, mai ales în textele literare, un înțeles suplimentar de incertitudine.

c. *Viitorul popular cu verbul la conjunctiv și auxiliarul* **vrea** în formă unică

Auxiliarul *vrea* apare la acest viitor în forma unică, *o*, urmată de conjunctiv prezent: (eu) *o să aflu*, (tu) *o să afli*, (el) *o să afle*, (noi) *o să aflăm*, (voi) *o să aflați*, (ei) *o să afle*.

● N o t ă. Ca și forma anterioară, viitorul în discuție poate căpăta înțelesul suplimentar de incertitudine.

d. *Viitorul popular construit cu conjunctivul și verbul predicativ* **avea**

Se consideră paradigmă de viitor și combinația dintre verbul predicativ *avea* la prezent urmat de un conjunctiv, adică:

(eu)	am să veghez	(noi)	avem să veghem
(tu)	ai să veghezi	(voi)	aveți să vegheați
(el, ea)	are să vegheze	(ei, ele)	au să vegheze

Ea nu este însă la fel de bine compusă ca cele anterioare, după cum se vede din faptul că între *avea* și conjunctiv se pot introduce diverse cuvinte. Timpurile compuse nu permit includerea între auxiliar și infinitiv, conjunctiv sau participiu decît a cîtorva adverbe (voi *mai* veni, va *și* pleca, ne vom *tot* gîndi). Construcția de viitor cu *avea* se comportă astfel: ea se desface cu ușurință; de ex.: *are* intenția *să reia* discuția; *am* posibilitatea *să vă duc* mîine la gară cu mașina etc. Faptul că *avea* este predicativ explică și construcțiile de mai sus, unde el este predicat cu obiect direct.

18.7 VIITORUL ANTERIOR

Viitorul anterior arată că acțiunea s-a încheiat într-un moment aflat după prezent și înaintea altei acțiuni din viitor:

(1) Cînd *vă veți fi decis*, ne veți comunica.

(2) Se va trece la asalt după ce artileria *își va fi terminat* misiunea.

18.7.1 Formarea viitorului anterior

Viitorul anterior este un timp compus din viitorul auxiliarului *fi* urmat de un participiu:

(eu)	voi	fi	adunat, băut, dat, văzut, trecut, spus, fript, rupt, spart, auzit, mormăit etc.
(tu)	vei	fi	
(el, ea)	va	fi	
(noi)	vom	fi	
(voi)	veți	fi	
(ei, ele)	vor	fi	

Auxiliarul are și forme fără *v*-, exact ca cele la viitorul simplu: *oi fi băut, ei fi băut, o fi băut* etc., cu aceleași variații. Sub această ultimă înfățișare, el este simetric viitorului popular paralel cu cel literar general și conține ca și acesta în înțelesul lui o notă de incertitudine vizibilă, ceea ce a și făcut să fie considerat un timp al prezumtivului (v. p. 205).

Capitolul 19

CONJUNCTIVUL

Conjunctivul exprimă următoarele modalități fundamentale de îndeplinire a acțiunii:

1. Nesiguranța (în care includem ezitarea, îndoiala, teama, dorința, concesia, posibilitatea); de ex.:

(1) Ce *să caute* el în văgăuna asta părăsită? (ezitarea, îndoiala)
(2) *Să reluăm* discuția altă dată. (concesia)
(3) Era bine *să-l fi trimis* acasă. (posibilitatea)
(4) *Să dăm* o raită prin tîrg. (dorința)

2. Continuarea posibilă, dorită, așteptată sau chiar sigură a acțiunii anterioare cînd urmează după alt verb:

(5) Au hotărît *să treacă* la producția în serie.
(6) Urmează *să se emită* un set de trei mărci comemorative.
(7) Veniți *să vă bucurați* de briza mării!

În asemenea fraze, conjunctivul are înțeles asemănător cu infinitivul, care-l și înlocuiește uneori, ca în:

Știe *să cînte*	Știe *cînta*
Urmează *să întrunească*	Urmează *a întruni*
E în stare *să-l convingă*	E în stare *a-l convinge*
Încearcă *să te mintă*	Încearcă *a te minți*
	etc.

3. Exprimă un ordin, un îndemn, o rugăminte, un blestem:

(8) *Să* nu *furi!*
(9) *Să-ți fie* de bine!
(10) *Să-și* mai *puie* pofta-n cui!
(11) Afurisit *să fie* cine te-a păcălit!

În această situație el apare adesecori inversat:

(12) *Ducă-se* pe apa Sîmbetei!
(13) *Odihnească-se* în pace!

iar alteori, fără conjuncție:

(14) Nu vă *pară* glumă ce vă spun!
(*Să* nu vă pară...)
(15) *Arză*-l focul de necaz
(*Să*-l arză...)
(16) *Fie* și cum poftești dumneata.
(*Să* fie...)

● Notă: Dintr-o formulă ca *fie* (astfel...) a rezultat conjuncția *fie*, frecvent utilizată în matematici:
Fie, *x egal cu y*.

19.1 TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

Conjunctivul are două timpuri: prezent și trecut.

19.1.1 Prezentul

Prezentul exprimă cele trei înțelesuri fundamentale arătate mai înainte (nesiguranța, continuarea acțiunii, ordinul, îndemnul etc.).

19.1.2 Formarea prezentului. Prezentul conjunctivului se formează de la același radical ca și prezentul indicativului, cu ajutorul conjuncției *să*, al unor sufixe identice cu cele de la indicativ și cu desinențele specifice conjunctivului.

Sufixul principal și cel secundar sînt aceleași la indicativul prezent.

Desinențele sînt:

(eu)	Radical	**∅, -u**	(noi)	Radical	**-m**
(tu)	+	**-i**	(voi)	+	**-ți**
(el, ea)	sufix	**-e, -ă, -a**	(ei, ele)	sufix	**-e, -ă, -a**

Desinențele de la persoana I singular (*∅* și *-u*) apar în aceleași situații ca desinențele corespunzătoare de la indicativ prezent. La fel se întîmplă și cu desinențele persoanei a II-a singular, I și a II-a plural.

Desinențele persoanei a III-a sing. și pl. se transformă în:
-e pentru verbele terminate la infinitiv în *-a*, *-ia*, *-chea*, *-ghea*, *-î* și în *-i* precedat de vocală, afară de *voi*[1] și *îndoi*[2] care se construiesc cu sufixul secundar *-esc*, adică:

(el, ea, ei, ele) *să care, să întîrzie, să apropie, să încheie, să îngenunche, să vîre, să taie, să sperie, să lucreze, să*

înceteze, să vireze, să vegheze, să duduie, să îndoaie, să mîrîie, să orăcăie;
-ă pentru celelalte verbe, afară de *bea, da, sta, lua, vrea,* adică:
(el, ea, ei, ele) *să vadă, să zacă, să rîdă, să moară, să mintă, să amuțească, să iubească, să lucească, să răsucească* etc.;
-a pentru verbele *bea, da, sta, lua, vrea,* adică:

(el, ea, ei, ele)	să bea să dea să stea să ia să vrea

19.1.3 Trecutul

Trecutul conjunctivului arată într-o acțiune încheiată:
1. Concesia sau îndoiala:
(1) Ce *să fi căutat* el aici?
(2) *Să fi avut* și stea în frunte, nu-ți păsa ție de asta.
(3) N-ar fi scos o vorbă, *să-l fi picat* cu ceară!
Propozițiile subordonate care cuprind acest timp sînt, bineînțeles, c o n c e s i v e.
2. Continuarea acțiunii în raport cu alta, tot trecută, chiar atunci cînd aceasta din urmă nu este indicată; de ex.:
(4) *Să vă fi purtat* cuviincios cu toții. (Presupunem gîndirea: *s-ar fi cuvenit* sau *ar fi trebuit* să vă fi purtat...)
(5) *Să* nu *vă fi apucat* la ceartă! (La fel ca mai sus.)
3. Condiția în trecut:
(6) *Să fi fost* eu atunci în putere, era rău de el!

19.1.4 Formarea trecutului conjunctivului se face cu *să fi,* pentru toate persoanele, urmat de un participiu:

(eu) (tu) (el, ea) (noi) (voi) (ei, ele)	să fi	adunat, cărat, întîrziat, încheiat, băut, căzut, zăcut, ars, cules, dres, fript, bătut, țiuit, auzit, chiuit, fugit, murit, coborît, urît, vîrît

● N o t ă. *Să fi* este conjunctivul prezent al lui *fi,* redus la o singură formă pentru toate persoanele.

Capitolul 20

CONDIȚIONALUL ȘI OPTATIVUL

1. Condiționalul face să depindă realizarea acțiunii verbului de o condiție oarecare:

(1) Dacă tu *ai fi* o floare, eu m-*aș face* grădinar.

(2) Cînd *ar ști* omul ce-ar păți, dinainte *s-ar păzi.*

2. Cînd condiția nu mai este însă exprimată, acest mod se numește o p t a t i v și, bineînțeles, nu mai este dependent.

De ex.:

(3) De-*ar înceta* ploaia asta măcar un ceas!

(4) *Jelui-m-aș* și n-am cui, *Jelui-m-aș* codrului!

Înțelesul de condițional și cel de optativ se pot adesea combina:

(5) Ce bine *am proceda*, dacă ne-*am recunoaște* greșelile!
(Ce bine am proceda = dorință; *dacă ne-am recunoaște greșelile* = condiția îndeplinirii dorinței din *Ce bine am proceda...).*

În blesteme, injurii (cu forma verbului inversată — de cele mai multe ori), avem de-a face cu optativul. (În aceste expresii se subînțelege o dorință):

(6) *Mînca-i-ai* coada!

(7) *Sări-le-ar* ochii din cap!

3. În construcții comparative, condiționalul introduce ideea de prezumpție:

(8) Seara cade frînt, parc-*ar căra* peste zi pietre de moară.

Prezumpția apare și cînd acest mod este întrebuințat în vorbirea indirectă:

(9) Ziceau unii că *ar fi văzut* cu ochii lor„farfurii zburătoare".

20.1 TIMPURILE CONDIȚIONALULUI (ȘI OPTATIVULUI)

Condiționalul (optativul) are două timpuri: prezentul și trecutul — amîndouă compuse.

20.1.1 Prezentul

1. Prezentul exprimă ideea că acțiunea verbului este realizabilă:
   (1) Dacă *l-ai ruga* să povestească ce a văzut, *ar face-o* cu plăcere. (Este posibil să-l rogi să povestească, deci acțiunea de *a ruga* este realizabilă.)
2. Posibilitatea de realizare este însoțită adesea de o presupunere:
   (2) Oricine te-*ar critica*, și oricît de sever *ar fi*, ascultă-l și reflectează la ce spune.
3. Prezentul se întrebuințează și cînd vorbitorul vrea să fie sau să pară politicos ori modest; de ex.:
   (3) *Aș menționa* în fugă numai principalele noastre realizări. (Această propoziție ar putea să ia aspectul unei fraze ca: *Aș menționa, dacă îmi permiteți* sau *dacă mi-ați permite...*)
4. Cînd condiționalul prezent se folosește ca să reproducă în vorbirea indirectă ce a spus cineva, el are înțeles prezumptiv:
   (4) Ne spune ba că *s-ar duce* la aviație, ba la marină.

● N o t ă. În blesteme, injurii etc. apare optativul și aproape numai la prezent.

20.1.2 Formarea prezentului

Prezentul este compus din auxiliarul *avea* în formă specifică, urmat de un infinitiv:

(eu)	aș	
(tu)	ai	
(el)	ar	acorda, amenința, avea, cădea, vedea,
(noi)	am	alege, cuprinde, merge, pretinde, strînge,
(voi)	ați	ațipi, chiui, dori, sări, coborî, vîrî etc.
(ei)	ar	

20.1.3 Forme inversate de prezent

Prezentul condiționalului-optativ apare adesea inversat, în special în vorbirea populară. Cînd inversarea se face împreună cu pronumele-obiect, acesta se așază între infini-

tiv și auxiliar. Cînd inversarea se face fără pronume, infinitivul ia forma lungă. Inversarea se întîlnește în construcții afective. De aceea, ea nu se aplică la toate verbele și nici la toate persoanele. Iată cîteva exemple:

		Inversiunea cu pronume-obiect		Inversiunea fără pronume-obiect
(eu)	—	mînca-l-aș	mînca-ți-aș	mîncare-aș
(tu)	—	mînca-l-ai	mînca-ți-ai	mîncare-ai
(el)	da-i-ar	mînca-l-ar	mînca-ți-ar	mîncare-ar (mîncar-ar)
(noi)	—	—	—	—
(voi)	—	mînca-l-ați	—	mîncare-ați
(ei)	—	mînca-l-ar	mînca-ți-ar	mîncare-ar (mîncar-ar)

● Notă. Unele forme inversate s-au fixat la o singură persoană, de ex.: *mira-m-aș!*

20.1.4 Trecutul

1. Trecutul arată că acțiunea verbului, deși privește trecutul, nu este (și nici nu putea să fie) realizată în spațiul de timp numit trecut.

(1) Dacă l-*ai fi rugat* să povestească ce a văzut, *ar fi făcut-o* cu plăcere.
(Nu l-ai rugat, însă, și el nu a povestit...)

● Notă. Cînd are acest înțeles, trecutul condiționalului se înlocuiește uneori cu imperfectul indicativului, fie numai într-una din propoziții, fie în amîndouă:
Dacă-l rugai *să povestească ce a văzut, ar fi făcut-o cu plăcere.*
*Dacă l-*ai fi rugat *să povestească ce a văzut, o făcea cu plăcere.*
Dacă-l rugai *să povestească ce a văzut, o făcea cu plăcere.*

2. Cînd în trecutul acestui mod se adaugă ideea de prezumpție, acțiunea devine posibilă, de ex.:

(2) Oricine *ți-ar fi atras* atenția, *ar fi trebuit* răsplătit.
(Se presupune că ar fi putut să-ți atragă atenția.)

20.1.5 Formarea trecutului

Trecutul este compus din condiționalul prezent al auxiliarului **fi** urmat de un participiu:

(eu)	aș fi	aflat, ascultat, dat, executat, băut, scăzut, culcs, dres, făcut, plîns, supt, dorit, dormit, suit, voit, doborît, tîrît, urît etc.
(tu)	ai fi	
(el, ea)	ar fi	
(noi)	am fi	
(voi)	ați fi	
(ei, ele)	ar fi	

Capitolul 21

IMPERATIVUL

Imperativul este modul prin care se dau ordine, se poruncește și se fac rugăminți, modul prin care vorbitorul încearcă să-și impună voința celui căruia i se adresează:

(1) — Ospătar, *adu* o sticlă de borviz!
(2) — *Vino* peste o săptămînă!
(3) — *Terminați* cu gluma și zbenguiala!
(4) — Nu te *lăsa*, măi băiete!

Ordinul este întărit sau slăbit prin diverse intercalări între vocativ (cînd acesta este exprimat) și imperativ, sau între imperativ și altă parte a propoziției

Slăbit:

(5) — Ospătar, *adu, te rog,* o sticlă de borviz!
(6) — Ospătar, *adu, dacă ești bun,* o sticlă de borviz!
(7) — *Vino* (și) dumneata peste o săptămînă!

Întărit:

(8) — *Terminați imediat* cu gluma și zbenguiala!
(9) — Nu te *lăsa, în nici un caz,* măi băiete!

Imperativul are două variante: una pozitivă și una negativă. Cea negativă indică interdicția de a face ceva: *Nu bea* apă așa rece! Între ele este o mare deosebire formală. Să se compare, de ex.:

(10) *Apropi***e**-te! *Îndrăzneșt***e**! *Înceteaz***ă**!
(11) Nu te *apropi***a**! *Nu îndrăzn***i**! *Nu încet***a**!
(12) *Nu vă jucați* în mijlocul drumului!
(13) *Nu vă speriați!*

21.1 FORMAREA IMPERATIVULUI

Imperativul are numai prezent și numai persoana a II-a singular și plural. El se formează diferit, după cum este pozitiv sau negativ.

a. Imperativul pozitiv se formează din același radical ca și prezentul indicativului, cu aceleași sufixe (atît cu cel principal cît și cu cel secundar) și cu următoarele desinențe:

(tu)	Radical + sufix	-ă	pentru verbele cu infinitivul terminat în *-a*, în *-î* (fără sufix secundar) și pentru cele cu sufixul secundar *-ez*;
		-e	pentru verbele cu infinitivul în *-ia*, *chea*, *-ghea*, pentru cele cu sufixul secundar *-esc*, pentru cele cu infinitivul terminat în *-i*, precedat de o vocală și care nu primesc sufix secundar (cu excepția lui *conferi*, *deferi*, *oferi*, *suferi*), pentru verbele cu infinitivul terminat în *-ea* și în *-e* (afară de cele discutate mai jos);
		-i	pentru celelalte verbe terminate la infinitiv în *-i* și care nu primesc sufix secundar;
(voi)		-ți	pentru toate verbele

Aceste desinențe au aceleași efecte asupra sufixelor și radicalului ca și la indicativ prezent. Se obțin astfel 3 paradigme de imperativ:

Paradigma 1:

(tu)	ascultă!	dă!	umblă	veghează!	coboară!	vîră!
(voi)	ascultați!	dați!	umblați!	vegheați!	coborîți!	vîrîți!

Paradigma 2:

(tu)	apropie!	încuie!	ascunde!	decide!	sparge!
	muncește!	scrie!	chiuie!	arde!	strînge!
(voi)	apropiați!	încuiați!	ascundeți!	decideți!	spargeți!
	munciți!	scrieți!	chiuiți!	ardeți!	strîngeți!

Paradigma 3:

(tu)	dormi!	fugi!	sări!	ieși!
(voi)	dormiți!	fugiți!	săriți!	ieșiți!

Următoarele verbe au forme neregulate la persoana a II-a singular:

lua	(tu) ia!	face	(tu) fă!	conferi	(tu) conferă!
sta	„ stai!	merge	„ mergi!	deferi	„ deferă!
bea	„ bea!	trece	„ treci!	oferi	„ oferă!
rămîne(a)	„ rămîi!	zice	„ zi!	referi	„ referă!
ședea	„ șezi!	veni	„ vino!	suferi	„ suferă!

b. Imperativul negativ are drept caracteristică faptul că forma pentru persoana a II-a singular este la fel ca forma de infinitiv, în timp ce la plural ea este la fel ca cea de la imperativ pozitiv, deci:

Paradigma 1:

(tu)	nu asculta!	nu da!	nu umbla!
(voi)	nu ascultați!	nu dați!	nu umblați!
(tu)	nu veghea!	nu coborî!	
(voi)	nu vegheați!	nu coborîți!	
(tu)	nu vîrî!	nu apropia!	nu încuia!
(voi)	nu vîrîți!	nu apropiați!	nu încuiați!

Paradigma 2:

(tu)	nu ascunde!	nu decide!	nu sparge!	nu strînge!
voi)	nu ascundeți!	nu decideți!	nu spargeți!	nu strîngeți!
(tu)	nu scrie!	nu chiui!	nu arde!	
(voi)	nu scrieți!	nu chiuiți!	nu ardeți!	

Paradigma 3:

(tu)	nu dormi!	nu fugi!	nu sări!	nu ieși!	nu fi!
(voi)	nu dormiți!	nu fugiți!	nu săriți!	nu ieșiți!	nu fiți!

● Notă. Este de la sine înțeles că verbele care, la imperativul pozitiv fac persoana a II-a singular în mod neregulat, nu mai sînt în această situație la imperativul negativ.

Capitolul 22

INFINITIVUL

Infinitivul arată că acţiunea pe care o înfăţişează fără indicaţii de persoană şi de număr se desfăşoară ca un proces, căruia nu i se arată începutul şi sfîrşitul.

El are două timpuri: prezentul şi trecutul.

22. 1 PREZENTUL

1. Prezentul este forma-tip a infinitivului, exprimînd procesul de desfăşurare a acţiunii care poate avea loc şi momentul vorbirii; de ex.: *ajunsese a rîde* (de el însuşi); *îndrăznesc a susţine...*

În funcţie de timpul verbului care-l precede, infinitivul prezent capătă înţeles de trecut sau de viitor; de ex.: *li s-a recomandat a evalua atent capacitatea de producţie a fabricii* înseamnă: *li s-a recomandat a evalua* (**atunci,** la o dată din trecut); *îndrăznise a susţine* înseamnă că *susţinuse* (**atunci** — deci, în trecut), spre deosebire de: *îndrăznesc a susţine* (**acum,** deci în prezent) şi de: *sîntem datori a clarifica lucrurile* (într-un timp care se plasează după prezent, deci în viitorul mai mult ori mai puţin apropiat).

Din cele de mai sus se vede că infinitivul prezent are o foarte mare asemănare cu conjunctivul prezent. De aceea, el şi poate să fie substituit de conjunctiv în cele mai multe din construcţiile în care două verbe legate prin înţelesul lor se succed. Aceasta se întîmplă şi în combinaţiile de mai jos, unde infinitivul apare adesea la toate timpurile unor verbe ca:

(1) *(a) începe* + *a alerga, a bate, a crede, a discuta, a fura, a geme, a plînge* etc.

(2) *(a) însemna* + *a admite, a bănui, a controla, a convinge, a dărui, a iubi, a vîrî etc.*

(3) *(a) îndrăzni* + *a afirma, a brutaliza, a crede, a deschide, a ieşi, a lipsi, a mitui* etc.

(4) *(a) se îndura* + *a aduna, a cere, a oferi, a permite, a reveni, a trimite, a verbi* etc.
(5) *(a) ajunge* + *a blestema, a da, a rîde, a socoti, a trece, a urla, a umili, a văicări* etc.
(6) *(a) da* + *a înțelege, a pricepe.*
(7) *(a) se obișnui* + *a asculta, a bea, a explica, a merge, a povesti, a raporta, a vărsa, a simți* etc.
(8) *(a) se face (sau) preface* + *a ascunde, a ataca, a bodogăni, a lămuri, a muri, a ridica, a spune* etc.
(9) *(a) se recomanda* + *a arăta, a amenaja, a cîntări, a demonstra, a evacua, a forța, a hotărî, a indica* etc.
(10) *(a) reuși* + *a amenința, a brava, a cerceta, a strînge, a scădea, a traversa, a urî* etc.

Verbul **a putea** (la toate timpurile) se construiește fără **a** înaintea infinitivului care urmează: *ar fi putut pretinde.*

Verbul **(a) ști** se poate construi cu **a:** *știe a cînta,* dar și fără: *știe cînta.*

La verbele de mai sus se adaugă un număr de **locuțiuni**, ca: *a găsi cu cale a, a avea plăcerea a, a fi dator a.*

● N o t ă. Infinitivul atribut se leagă de substantiv cu *de a: atitudinea de a tăcea, dorința de a ne juca, eroarea de a afirma, favoarea de a încerca, gîndul de a construi, planul de a organiza* etc.

Tot astfel se combină și infinitivul lui *face* cu *avea,* de ex.: *am de-a face* (cu), *ai de-a face* (cu) etc. — deși se întrebuințează și formula *am a face* (cu), *ai a face* (cu) etc.

2. Potrivit cu posibilitatea de a plasa acțiunea în viitor, infinitivul intră ca parte constitutivă a viitorului, ca parte constitutivă a condiționalului-optativ prezent, în forma obișnuită și în forma inversată (cu pronumele-obiect exprimat).

3. În forma lungă (pentru care, v. *22.1.1, Formarea prezentului)* el se întrebuințează ca parte constitutivă a condiționalului-optativ prezent inversat și fără pronume-obiect.

4. În forma scurtă, infinitivul apare și ca un fel de imperativ cu diateză reflexivă, în construcții ca:

A se păstra (la rece)!
A se verifica (atent)!
A nu se pierde (din vedere)!
A se scutura (înainte de întrebuințare)! etc.

Aceste construcții rezultă de fapt din cele de la *1*, **prin** elipsa generalizată a primului verb sau a locuțiunii: *(se recomandă) a se păstra* (la rece); *(se impune, se cere* etc.) *a se verifica* (atent) etc.

5. Atît în forma scurtă, cît și în forma lungă, infinitivul este și substantiv. El reprezintă **numele acțiunii.**

Ca substantiv — în forma scurtă — el este totdeauna precedat de **a**.

22.1.1 Formarea prezentului

Prezentul are două forme: una scurtă și una lungă.

Forma scurtă. În forma scurtă, prezentul are sufixele:

-a care se adaugă la radicalul terminat în consoană al unui foarte mare număr de verbe, la radicalul terminat în *-i*, la radicalul terminat în consoană pronunțată palatal *(îngenunchea, împerechea, întortochea, veghea* etc., unde avem tot un *-a*; dar, pentru a se putea arăta în scris că înaintea lui *-a* este un *c* sau un *g* pronunțat palatal, se scrie *h—ea)*, la radicalul terminat în *-u* al cîtorva verbe.

Verbe cu radicalul într-o consoană diferită de **ch(e), ch(i), gh(e), gh(i):**

strîmb**a**	spăl**a**	intr**a**
plec**a**	arm**a**	mas**a**
acord**a**	căin**a**	vărs**a**
bif**a**	stop**a**	înot**a**
rug**a**	surp**a**	sălt**a**
încuraj**a**	săr**a**	agăț**a**

Verbe cu radicalul în **-i**, în **ch(e), ch(i), gh(e), gh(i)** și în **-u,** cu infinitivul în *-ia, -chea, -ghea, -ua:*

mui**a**	deoche**a**	continu**a**
închei**a**	împereche**a**	lu**a**
întemei**a**	îngenunche**a**	ou**a**
încovoi**a**	întortoche**a**	plou**a**
încui**a**	înmănunche**a**	polu**a**
zgîri**a**	veghe**a**	perpetu**a**
întîrzi**a**	priveghe**a**	statu**a**
învi**a**		tatu**a**

2) **-ea** pentru aproximativ 20—25 de verbe cu radicalul terminat în consoană:

av**ea**	întreved**ea**	rămîn**ea**	ţin**ea**
b**ea**	păr**ea**	reved**ea**	umpl**ea**
căd**ea**	plăc**ea**	scăd**ea**	ved**ea**
dur**ea**	preved**ea**	şed**ea**	zăc**ea**
încăp**ea**	put**ea**	tăc**ea**	

Dintre acestea, *rămînea, ţinea, umplea* au şi o formă adaptată la conjugarea următoare, cu *-e* în loc de *-ea*, iar altele cum sînt *apare, dispare, abţine, deţine, reţine, susţine* au şi trecut la categoria cu *-e*:

3) **-e** pentru aproximativ 200 de verbe terminate în consoană, cu excepţia lui *scrie* şi a compuselor lui *(descrie, înscrie, prescrie, rescrie, transcrie, subscrie)*;

4a) **-i** pentru un foarte mare număr de verbe cu radicalul terminat în consoană, ca şi pentru acelea care au înainte de *-i* o vocală. În ordinea alfabetică a consoanei şi vocalei finale:

alb**i**	ador**mi**	asfinţ**i**	învo**i**
bălăc**i**	ademen**i**	auz**i**	ro**i**
amăg**i**	ciup**i**	pipă**i**	îngădu**i**
prăj**i**	acoper**i**	că**i**	tîngu**i**
sil**i**	sos**i**	scîrţâ**i**	

4b) **-î** pentru unele verbe care au radicalul terminat într-un **r** cu pronunţare dură (*-î* nefiind decît o transformare a lui *-i*):

amărî	doborî	tîrî
coborî	ocărî	vîrî
		zădărî

Forma lungă se caracterizează prin sufixele:

-are pentru verbele cu radicalul terminat în consoană şi în **-u**;

-ere pentru verbele cu infinitivul scurt în *-ia*, *-chea*, *-ghea* — pentru verbele care au la forma scurtă de infinitiv *-ea* sau *-e*, dar cu deosebire de accent.

Cele cu forma scurtă de infinitiv în *-ea* sînt accentuate *-ére*, cele cu forma scurtă de infinitiv în *-e* au accentul pe radical ca și cele cu infinitivul scurt în *-ia*, *-chea*, *-ghea*;

-ire și, respectiv, **-îre** pentru verbele care au la forma scurtă a infinitivului *-i* și, respectiv, *-î*.

Ca verb, forma lungă se întrebuințează numai în condiționalul-optativ prezent inversat (fără pronume-obiect).

22.2 TRECUTUL

Trecutul este rar întrebuințat. El indică nedeterminarea acțiunii verbului înainte de momentul vorbirii, de ex.:

(1) Aceasta înseamnă *a fi lucrat* cînd era necesar.

(2) Nici n-a apucat *a fi rostit* un cuvînt.

22.2.1 Formarea trecutului

Trecutul este compus din infinitivul prezent al lui **fi** urmat de un participiu.

Capitolul 23

GERUNZIUL

Gerunziul arată că acţiunea se desfăşoară paralel cu alta sau cu altele. El nu are număr, persoană şi nici timpuri.

1. Cînd acţiunea verbului aflat la un mod personal este la prezent, gerunziul are şi el înţeles de prezent:

(1) *Lucrînd* de mult împreună, *se cunosc* bine.
(Pentru că lucrează de mult împreună, se cunosc bine.)

(2) *Văzîndu-l* aşa de amărît, nu *ştiu* ce să cred.
(Fiindcă îl văd... etc.).

(3) Ca să nu se sufoce peştele în baltă, iarna *se sparge* din loc în loc gheaţa, *făcîndu-se* răsuflători.
(făcîndu-se = se fac).

2. Cînd acţiunea verbului aflat la un mod personal este la trecut, gerunziul are şi el înţeles de trecut:

(4) *Revăzînd* clasa, băncile, catedra din clasa în care învăţase, *a fost cuprins* de duioşie.
(Pentru că a revăzut... a fost cuprins...; sau: în timp ce revedea...)

(5) *Dorise* să-şi viziteze prietenul *gîndindu-se* că-l va face să-şi schimbe părerea.
(*gîndindu-se* = (fiindcă) se gîndea...; sau: se gîndise...)

3. Cînd acţiunea verbului aflat la un mod personal este la viitor, gerunziul are şi el înţeles de viitor:

(6) Va pleca, poate, *bombănind*.
(bombănind = (în acest timp)... va bombăni);

4. Cînd se referă la un substantiv, gerunziul poate să fie echivalentul unei propoziţii atributive calificative:

(7) Se vedea luna *strălucind* pe cerul fără nori
(*strălucind* = care strălucea).

(8) Se auzea un pîrîu *susurînd* în apropiere. (*susurînd* = care susura).

5. Gerunziul se comportă în general ca un adverb. De aceea el nu se acordă cu substantivul la care se referă. Şi cînd are înţelesul unei propoziţii neatributive, el este — în fapt — adverb. Astfel, cînd spunem: *Revăzînd* clasa... etc., gerunziul se referă la predicatul *a fost cuprins* (de duioşie), ca şi cum ar fi un adverb care exprimă ideea „în timp ce revedea" sau „fiindcă revedea".
În propoziţiile atributive nu este totdeauna uşor să stabilim cu exactitate la ce se referă gerunziul: la substantiv sau la verb? De ex., în:

(9) Cîinele, *simţind* primejdia, lătra cu disperare. (*simţind* poate să fie echivalentul unei atributive „care simţea", sau al unei cauzale: *lătra* „fiindcă simţea").

23.1 FORMAREA GERUNZIULUI

Gerunziul se formează de la radicalul verbului cu ajutorul sufixului:

-ind pentru verbele terminate la infinitiv în *-i*, *-ia*, *-chea*, *-ghea*;

-înd pentru toate celelalte verbe. Verbele cu radicalul terminat în *-d* transformă pe *-d* în *-z*: *căzînd*, *scăzînd*, *şezînd*, *văzînd*, *aprinzînd*, *arzînd*, *ascunzînd*, *crezînd*, *cuprinzînd*, *rîzînd* etc.

23.2 PERIFRAZE TEMPORARE FORMATE CU GERUNZIUL

Uneori, gerunziul apare după auxiliarul **fi** formînd cu acesta perifraze cu înţeles de imperfect, de perfect compus, mai-mult-ca-perfect şi de viitor, astfel:

	imperfect:	perfectul compus:
(eu)	eram adunînd = „adunam"	am fost adunînd = „am adunat", „adunasem"
(tu)	erai adunînd	ai fost adunînd

ş.a.m.d.

v i i t o r:

(eu) voi fi adunînd — „voi aduna"
(tu) vei fi adunînd ş.a.m.d.

Aceste perifraze — foarte rar întrebuinţate, dealtminteri (cu excepţia viitorului, care este popular şi are înţeles de prezumptiv) — nu sînt constituite în paradigme propriu-zise. Faptul reiese clar din posibilitatea de a introduce între auxiliar şi gerunziu diverse adverbe sau grupuri de cuvinte, de ex.: *am fost* multă vreme după ce ne-am întîlnit *adunînd* ciuperci în pădure.

Capitolul 24

PARTICIPIUL

Participiul exprimă faptul că acțiunea verbului este încheiată. Ca atare, el constituie:

1) parte a tuturor timpurilor compuse trecute;
2) un adjectiv variabil avînd înțelesul verbului de la care provine: lapte *bătut*, fasole *sleită*, pomi *înfloriți*, suflet *deschis*, struguri *stropiți*, mere *culese* etc. Ca adjectiv cu înțeles verbal, el are compliniri: frunză *bătută de vînt* (= „pe care o bate sau „a bătut-o" vîntul"), struguri *stropiți cu mîna lui*, smîntînă *frecată cu zahăr*, haine *purtate cu grijă*, viață *petrecută în muncă* etc.

24.1 PARTICIPII CU ÎNȚELES ACTIV ȘI PARTICIPII CU ÎNȚELES PASIV

1. Multe verbe a c t i v e capătă înțeles p a s i v la participiu, de ex.:

material *adunat* = „care este sau a fost adunat de (cineva)"
copil *aflat* = „care este sau a fost aflat (găsit) de..."
șuncă *afumată* = „care este sau a fost afumată de..."
caz *încurcat* = „care este sau a fost încurcat de..."
declarație *scrisă* = „care este sau a fost scrisă de..."

La un număr de verbe, înțelesul pasiv al participiului apare paralel cu cel activ, de ex.:

vinul *băut* = „care este sau care a fost băut de. ."
om *băut* = „care a băut alcool și este amețit"
cîine *crescut* = „care a crescut sau a fost crescut de..."
aluat *crescut* = „care a crescut el însuși"
sumă *scăzută* „care este sau a fost scăzută de..."
mîncare *scăzută* = „care a scăzut prin fierbere".

24.2 FORMAREA PARTICIPIULUI

Participiul se formează cu ajutorul sufixelor **-t** și **-s.** Primul se așază după sufixul trecutului la verbele asigmatice și la cîteva dintre cele sigmatice. Celălalt sufix, **-s,** se utilizează la verbele sigmatice.

Avem, așadar, următoarele terminații de participiu:

-at pentru verbele cu infinitivul în *-a*, *-ia*, *-chea* și *-ghea*: *apărat, tăiat, întîrziat, desperecheat, vegheat;*

-ut pentru verbele asigmatice cu infinitivul în *-ea* și *-e*: *avut, băut, plăcut, căzut, cerut, cusut, făcut, gemut, priceput* etc.;

-(i)t pentru verbele cu infinitivul în *-i*: *acoperit, bănuit, călătorit, dorit, greșit, hărțuit, închipuit* etc.;

-(î)t pentru verbele cu infinitivul în *-î*: *amărît, coborît, doborît, omorît, tîrît, urît* etc.;

-t pentru verbele sigmatice: *copt, fript, înfipt, supt, fiert, frînt, înfrînt, rupt, întrerupt, spart;*

-s pentru celelalte verbe sigmatice (a căror listă se află la p. 182 ș. u.).

Capitolul 25

SUPINUL

1. Supinul arată fără a indica numărul şi persoana **că** acţiunea exprimată de el reprezintă scopul, mai rar cauza unei acţiuni expuse anterior, de ex.:

(1) Mai aveţi mult *de mers* (= să mergeţi).
(2) S-au pus *pe mîncat* şi *pe băut* (= să mănînce şi să bea).
(3) Să vă spună el limpede ce este *de făcut* (= ce să faceţi).
(4) Îl dureau fălcile *de rîs* (= din cauza rîsului; din cauză că rîsese).

2. El serveşte ca atribut care indică de asemenea ideea generală de scop, îndeplinind o funcţie asemănătoare cu a unui substantiv precedat de prepoziţie, de ex.:

apă *de băut*	pastă *de lipit*
carte *de citit*	praf *de strănutat*
gumă *de şters*	ulci *de gătit*
lame *de bărbierit*	vacă *de muls*
	etc.

În astfel de construcţii, supinul poate avea completări, de ex.: forme *de copt* (prăjituri, cozonaci), ulei *de uns* (ceasornice, motoare), sită *de cernut* (făină), maşină *de tocat* (carne) etc.

3. Supinul este complement de scop al unor adjective ca *bun, frumos, plăcut;* de ex.: ogoare bune *de semănat*, flori frumoase *de privit (de pus* în vaze), stofă plăcută *la pipăit* etc.

● Notă. În expresii ca *sarcini uşor de executat, lucruri greu de spus, situaţii dificil de expus* etc., nu avem de-a face cu un supin atribut, ci adverbele *uşor, greu, dificil* sînt completări ale supinului, adică: *sarcini de executat uşor* (care se execută uşor), *lucruri de spus greu* (care se spun greu) etc.

4. În formule ca: *de ascultat... ascultă, de povestit...* ***am povestit***, *de încăpățînat... este (era etc.) încăpățînat* etc. supinul are înțelesul „în ceea ce privește"... „cît privește"... (ascultarea, povestirea, faptul de a povesti, încăpățînarea etc.), fiind un complement indirect de relație.

2.5.1. FORMAREA SUPINULUI

Supinul se formează cu aceleași sufixe ca și participiul și în aceleași condiții ca acesta, cu deosebirea că el este o b l i g a t o r i u însoțit de prepoziție.

Capitolul 26

CONJUGAREA

Totalitatea modurilor, timpurilor, persoanelor, numerelor şi diatezelor verbului formează un sistem numit **c o n j u g a r e**. Formele verbale construite pe acelaşi tipar sau model constituie împreună o *clasă de conjugare* sau, mai pe scurt, o conjugare.

Numărul claselor de conjugare (al conjugărilor) depinde de sufixele (principale şi secundare) şi de desinenţele utilizate.

Modificările datorate combinării radicalului, sufixelor şi desinenţelor au mare importanţă pentru înfăţişarea concretă a formelor verbale, dar cînd sînt condiţionate numai de diverse întîlniri de sunete vorbite, nu duc — după părerea noastră — la schimbarea clasei de conjugare. Astfel, verbele cu infinitivul scurt în *-ia*, *-chea*, *-ghea* se sfîrşesc la infinitivul lung în *-iere*, *-chere*, *-ghere*: *încheiere*, *mîngîiere*, *spoliere*, *împerechere*, *supraveghere*, ca şi *avere*, *cădere*, *scădere*, *vedere* care au însă infinitivul scurt în *-ea*, purtînd — şi unele şi altele — accentul pe primul *-e* din *-ere*. Cu toate acestea, ele nu intră în aceeaşi conjugare, pentru că *-ere* de la prima categorie rezultă dintr-un *-are*, transformat în *-ere* din cauza lui *-i(a)*, a lui *-ch(ea)* sau a lui *-gh(ea)*. Dovada că ele ţin de aceeaşi clasă de conjugare ca şi verbele terminate la infinitivul scurt în *consoană* sau în *u* + *a* o avem la persoana a II-a plural, unde *-a* nu s-a mai modificat în *-e*. Să se compare:

(voi)	aruncaţi		mîngîiaţi		aveţi
(voi)	blestemaţi	*cu*	împerecheaţi	*faţă de*	cădeţi
(voi)	scăldaţi		vegheaţi		vedeţi

Situația este ceva mai complicată la imperfect, unde avem:

(eu)	aruncam	mîngîiam	împerecheam	aveam
(tu)	aruncai	mîngîiai	împerecheai	aveai
	etc.	etc.	etc.	etc.

La primele trei verbe, sufixul imperfectului este *-a-*. Dacă *împerecheam, împerecheai* etc. seamănă totuși atît de bine cu *aveam, aveai* etc., aceasta se datorează numai faptului că în ortografia noastră *-ch(e)* și, bineînțeles, *-gh(e)* nu se pot scrie altfel — de exemplu, ca într-o transcriere strict fonetică: ḱ, ǵ. La *avea*, consoana dinaintea lui *-ea* este de alt tip decît *-ch(e)* și *-gh(e)*. De aceea, sufixul se scrie *-ea*.

La perfectul simplu, în schimb, verbele cu infinitivul scurt în *-a, -ia, -chea* și *-ghea* sînt vizibil diferite de cele cu infinitivul scurt în *-ea*, avînd alt sufix. Să se compare, de ex.: (eu) *mîngîiai*, (eu) *aruncai*, (eu) *împerecheai* cu (eu) *avui*, (eu) *căzui*, (eu) *văzui* etc.

Încă un exemplu pentru ilustrarea acestei idei. Dintre verbele cu infinitivul scurt în *-i* și în *-î*, unele au pe *-i* și pe *-î* după un *r*: *muri, coborî*. La persoana a III-a singular a indicativului prezent, cele în *-î* au forma *coboară* care seamănă perfect cu *apără* — deși acesta are infinitivul scurt în *-a* *(apăra)*. La imperfect, la fel: (eu) *coboram*, (tu) *coborai* etc., ca și (eu) *apăram*, (tu) *apărai* etc.

Muri și *coborî* trebuie puse însă în aceeași clasă, fiindcă *-î* este derivat dintr-un *-i* care urmează după un *r* cu o anumită pronunțare (mai dură), pe cînd *-i* urmează după un *r* cu altă pronunțare (mai slabă). Aceasta rezultă foarte bine de la perfectul simplu, căci (eu) *coborîi*, (tu) *coborîși* etc. nu mai seamănă cu (eu) *apărai*, (tu) *apărași* etc. La fel de semnificativă apare și împrejurarea că sufixul care se întrebuințează la unele verbe cu infinitivul scurt în *-î* este același ca și cel de la verbele cu infinitivul scurt în *-ri*. Să se compare în acest sens (eu) *hotărăsc*, (tu) *hotărăști*, (el) *hotărăște* etc. cu (eu) *doresc*, (tu) *dorești*, (el) *dorește* etc., în timp ce de la un verb terminat la infinitivul scurt în *-(r)a*, sufixul secundar, cînd apare, este numai *-ez:* (eu) *sărez*, (tu) *sărezi*, (el) *sărează* etc.

Pentru împărțirea verbului în conjugări, luăm sufixele și desinențele în *forma lor de bază*.

26.1 CONJUGAREA I

Sînt de conjugarea I două mari grupe de verbe:

1) verbele terminate la infinitivul scurt în *-a*, *-ia*, ***-chea***, *-ghea*, care au numai sufix principal;
2) verbele cu aceleași terminații care au sufix principal și sufixul secundar *-ez*.

26.1.1 Formele de conjugare a verbelor din grupa I₁ **lega, încuia, deochea, continua**

I n d i c a t i v

— prezent —

(eu)	(tu)	(el, ea)
leg	legi	leagă
încui	încui	încuie
deochi	deochi	deoache
continuu și cotinui	continui	continuă

(noi)	*(voi)*	*(ei, ele)*
legăm	legați	leagă
încuiem	încuiați	încuie
deoachem	deoacheați	deoache
continuăm	continuați	continuă

— imperfect —

(eu)	(tu)	(el, ea)
legam	legai	lega
încuiam	încuiai	încuia
deocheam	deocheai	deochea
continuam	continuai	continua

(noi)	(voi)	(ei, ele)
legam	legați	legau
încuiam	încuiați	încuiau
deocheam	deocheați	deocheau
continuam	continuați	continuau

— perfect simplu —

(eu)	(tu)	(el, ea)
legai	legași	legă
încuiai	încuiași	încuie
deocheai	deocheași	deoche
continuai	continuași	continuă

(noi)	(voi)	(ei, ele)
legarăm	legarăți	legară
încuiarăm	încuiarăți	încuiară
deochearăm	deochearăți	deocheară
continuarăm	continuarăți	continuară

— *mai-mult-ca-perfect* —

(eu)	(tu)	(el, ea)
legasem	legaseși	legase
încuiasem	încuiaseși	încuiase
continuasem	continuaseși	continuase
(noi)	(voi)	(ei, ele)
legaserăm	legaserăți	legaseră
încuiaserăm	încuiaserăți	încuiaseră
continuaserăm	continuaserăți	continuaseră

— *perfect compus* —

am *ai* *a* *am* *ați* *au*

legat	încuiat	legat	încuiat
deocheat	continuat	deocheat	continuat

— *viitor* —

voi *vei* *va* *vom* *veți* *vor*

lega	deochea	lega	deochea
încuia	continua	încuia	continua

— *viitor anterior* —

voi fi *vei fi* *va fi* *vom fi* *veți fi* *vor fi*

legat	deocheat	legat	deocheat
încuiat	continuat	încuiat	continuat

Conjunctiv

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)
să leg	să legi	să lege
să încui	să încui	să încuie
să deochi	să deochi	să deoache
să continuu	să continui	să continue
(și: continui)		
(noi)	(voi)	(ei, ele)
să legăm	să legați	să lege
să încuiem	să încuiați	să încuie
să deochem	să deocheați	să deoache
să continuăm	să continuați	să continue

— *trecut* —

să fi (la toate persoanele)

legat încuiat deocheat continuat

Condiționalul

— *prezent* —

aș ai ar	*am ați ar*
lega	lega
încuia	încuia
deochea	deochea
continua	continua

— *trecut* —

aș fi ai fi ar fi	*am fi ați fi ar fi*
legat	legat
încuiat	încuiat
deocheat	deocheat
continuat	continuat

Imperativ

— *prezent* —

leagă	legați
încuie	încuiați
deoache	deocheați
continuă	continuați

— *negativ* —

nu lega	nu legați
nu încuia	nu încuiați
nu deochea	nu deocheați
nu continua	nu continuați

Infinitiv

— *prezent* —		— *trecut* —
lega	legare	a fi legat
încuia	încuiere	a fi încuiat
deochea	deochere	a fi deocheat
continua	continuare	a fi continuat
etc.	etc.	etc.

Gerunziu

legînd	încuind	deochind	continuînd

Participiu

legat	încuiat	deocheat	continuat

Supin

(cu, de, în, la, pe etc.) legat, încuiat, deocheat, continuat

26.1.2 Formele de conjugare a verbelor din grupa I_2

lucra **împuia** **împerechea** **veghea** **tatua**

Verbele din această grupă se deosebesc de precedentele (grupa I_1) numai la indicativ-prezent, la conjunctiv-prezent (pozitiv):

Indicativ

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)
lucrez	lucrezi	lucrează
împuiez	împuiezi	împuiază
împerechez	împerechezi	împerechează
veghez	veghezi	veghează
tatuez	tatuezi	tatuează
(noi)	(voi)	(ei, ele)
lucrăm	lucrați	lucrează
împuiem	împuiați	împuiază
împerechem	împerecheați	împerechează
veghem	vegheați	veghează
tatuăm	tatuați	tatuează

Conjunctiv

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)
să lucrez	să lucrezi	să lucreze
să împuiez	să împuiezi	să împuieze
să împerechez	să împerechezi	să împerecheze
să veghez	să veghezi	să vegheze
să tatuez	să tatuezi	să tatueze
(noi)	(voi)	(ei, ele)
să împerechem	să împerecheați	să împerecheze
să împuiem	să împuiați	să împuieze
să veghem	să vegheați	să vegheze
să tatuăm	să tatuați	să tatueze

I m p e r a t i v

— prezent —

lucrează
împuiază
împerechează
veghează
tatuează

26.2 CONJUGAREA A II-A

De conjugarea a II-a țin toate verbele terminate la infinitivul scurt în *-ea*.

Ca model luăm pe **durea, părea, vedea.**

I n d i c a t i v

— prezent —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
dor	dori	doare	durem	dureți	dor
par	pari	pare	părem	păreți	par
văd	vezi	vede	vedem	vedeți	văd

— imperfect —

duream	dureai	durea	duream	dureați	dureau
păream	păreai	părea	păream	păreați	păreau
vedeam	vedeai	vedea	vedeam	vedeați	vedeau

— perfect simplu —

durui	duruși	duru	dururăm	dururăți	durura
părui	păruși	păru	părurăm	părurăți	părură
văzui	văzuși	văzu	văzurăm	văzurăți	văzură

— mai-mult-ca-perfect —

durusem	duruseși	duruse	duruserăm	duruserăți	duruseră
părusem	păruseși	păruse	păruserăm	păruserăți	păruseră
văzusem	văzuseși	văzuse	văzuserăm	văzuserăți	văzuseră

— perfect compus —

am ai a durut / părut / văzut

am ați au durut / părut / văzut

— viitor —

voi	*vei*	*va*	*vom*	*veți*	*vor*
	durea			durea	
	părea			părea	
	vedea			vedea	

— viitor anterior —

voi fi	*vei fi*	*va fi*	*vom fi*	*veți fi*	*vor fi*
	durut			durut	
	părut			părut	
	văzut			văzut	

Condiționalul

— prezent —

aș	*ai*	*ar*	*am*	*ați*	*ar*
	durea			durea	
	părea			părea	
	vedea			vedea	

— trecut —

aș fi	*ai fi*	*ar fi*	*am fi*	*ați fi*	*ar fi*
	durut			durut	
	părut			părut	
	văzut			văzut	

Infinitiv

— prezent —

durea	părea	vedea

— trecut —

a fi durut	a fi părut	a fi văzut

Gerunziu

purtînd	părînd	văzînd

Participiu

durut	părut	văzut

Supin

(cu, de, în, la, pe etc.) durut părut văzut

26.3 CONJUGAREA A III-A

În conjugarea a III-a sînt două grupe de verbe:
1) asigmatice; 2) sigmatice (inclusiv cele cu participiul în - precedat de o consoană).

26.3.1 *Formele de conjugare a verbelor asigmatice:* **bate trece**

Indicativ

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
bat	bați	bate	batem	bateți	bat
trec	treci	trece	trecem	treceți	trec

— *imperfect* —

băteam	băteai	bătea	băteam	băteați	băteau
treceam	treceai	trecea	treceam	treceați	treceau

— *perfect simplu* —

bătui	bătuși	bătu	băturăm	bătirăți	bătură
trecui	trecuși	trecu	trecurăm	trecurăți	trecură

— *mai-mult-ca-perfect* —

(eu) bătusem	(tu) bătuseși	(el, ea) bătuse
trecusem	trecuseși	trecuse
(noi) bătuserăm	(voi) bătuserăți	(ei, ele) bătuseră
trecuserăm	trecuserăți	trecuseră

— *perfect compus* —

am ați au

bătut	bătut
trecut	trecut

— *viitor* —

voi	*vei*	*va*	*vom*	*veți*	*vor*
	bate			bate	
	trece			trece	

— *viitor anterior* —

voi fi	*vei fi*	*va fi*	*vom fi*	*veți fi*	*vor fi*
	bătut			bătut	
	trecut			trecut	

Conjunctiv

— prezent —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
să bat	să baţi	să bată	să batem	să bateţi	să bată
să trec	să treci	să treacă	să trecem	să treceţi	să treacă

— trecut —

să fi *(la toate persoanele)* bătut, trecut

Condiţional

— prezent —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
aş	*ai*	*ar*	*am*	*aţi*	*ar*

bate
trece

bate
trece

Imperativ

— prezent —

bate	bateţi
treci	treceţi

— negativ —

nu bate	nu bateţi
nu trece	nu treceţi

Infinitiv

— prezent —

bate   trece

— trecut —

a fi bătut   a fi trecut

Gerunziu

bătînd   trecînd

Participiu

bătut   trecut

Supin

(cu, de, în, la, pe etc.) bătut trecut

26.3.2 Formele de conjugare a verbelor sigmatice

spune **tunde** **frige**

Indicativ

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
spun	spui	spune	spunem	spuneți	spun
tund	tunzi	tunde	tundem	tundeți	tund
frig	frigi	frige	frigem	frigeți	frig

— *imperfect* —

(eu)	spuneam	(tu)	spuneai	(el, ea)	spunea
	tundeam		tundeai		tundea
	frigeam		frigeai		frigea
(noi)	spuneam	(voi)	spuneați	(ei, ele)	spuneau
	tundeam		tundeați		tundeau
	frigeam		frigeați		frigeau

— *perfect simplu* —

(eu)	spusei	(tu)	spuseși	(el, ea)	spuse
	tunsei		tunseși		tunse
	fripsei		fripseși		fripse
(noi)	spuserăm	(voi)	spuserăți	(ei, ele)	spuseră
	tunserăm		tunserăți		tunseră
	fripserăm		fripserăți		fripseră

— *mai-mult-ca-perfect* —

(eu)	spusesem	(tu)	spuseseși	(el, ea)	spusese
	tunsesem		tunseseși		tunsese
	fripsesem		fripseseși		fripsese
(noi)	spuseserăm	(voi)	spuseserăți	(ei, ele)	spuseseră
	tunseserăm		tunseserăți		tunseseră
	fripseserăm		fripseserăți		fripseseră

— *perfect compus* —

am ai a	*am ați au*
spus	spus
tuns	tuns
fript	fript

— viitor —

voi	*vei*	*va*	*vom*	*veți*	*vor*
	spune			spune	
	tunde			tunde	
	frige			frige	

— viitor anterior —

voi fi	*vei fi*	*va fi*	*vom fi*	*veți fi*	*vor fi*
	spus			spus	
	tuns			tuns	
	fript			fript	

Conjunctiv

— prezent —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
să spun	să spui	să spună	să spunem	să spuneți	să spună
să tund	să tunzi	să tundă	să tundem	să tundeți	să tundă
să frig	să frigi	să frigă	să frigem	să frigeți	să frigă

— trecut —

să fi *(la toate persoanele)* spus tuns.fript

Condițional

— prezent —

aș	*ai*	*ar*	*am*	*ați*	*ar*
	spune			spune	
	tunde			tunde	
	frige			frige	

— trecut —

aș fi	*ai fi*	*ar fi*	*am fi*	*ați fi*	*ar fi*
	spus			spus	
	tuns			tuns	
	fript			fript	

Imperativ

— prezent —

spune	spuneți
tunde	tundeți
frige	frigeți

— *negativ* —

nu spune	nu spuneți
nu tunde	nu tundeți
nu frige	nu frigeți

Infinitiv

— *prezent* —

spune	tunde	frige

— *trecut* —

a fi spus	a fi tuns	a fi fript

Gerunziu

spunînd	tunzînd	frigînd

Participiu

spus	tuns	fript

Supin

(cu, de, în, la, pe etc.)	spus	tuns	fript

26.4 CONJUGAREA a IV-a

Sînt de conjugarea a patra două mari grupe de verbe:
1) verbele terminate la infinitivul scurt în *-i* și *-î* care **au** numai sufix principal;
2) verbele cu aceleași terminații care au sufix principal **și** sufixul secundar *-esc*.

26.4.1 Formele de conjugare a verbelor din grupa IV_1

fugi	**muri**	**vîrî**

Indicativ

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
fug	fugi	fuge	fugim	fugiți	fug
mor	mori	moare	murim	muriți	mor
vîr	vîri	vîră	vîrîm	vîrîți	vîră

— *imperfect* —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
fugeam	fugeai	fugea	fugeam	fugeați	fugeau
muream	mureai	murea	muream	mureați	mureau
vîram	vîrai	vîra	vîram	vîrați	vîrau

— perfect simplu —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
fugii	fugiși	fugi	fugirăm	fugirăți	fugiră
murii	muriși	muri	murirăm	murirăți	muriră
vîrîi	vîrîși	vîrî	vîrîrăm	vîrîrăți	vîrîră

— mai-mult-ca-perfect —

fugisem	fugiseși	fugise	fugiserăm	fugiserăți	fugiseră
murisem	muriseși	murise	muriserăm	muriserăți	muriseră
vîrîsem	vîrîseși	vîrîse	vîrîserăm	vîrîserăți	vîrîseră

— perfect compus —

am *ai* *a* fugit, murit, vîrît

am *ați* *au* fugit, murit, vîrît

— viitor —

voi *vei* *va* fugi, muri, vîrî

vom *veți* *vor* fugi, muri, vîrî

— viitor anterior —

voi fi *vei fi* *va fi* fugit, murit, vîrît

vom fi *veți fi* *vor fi* fugit, murit, vîrît

Conjunctiv

— prezent —

(eu)	(tu)	(el, ea)	(noi)	(voi)	(ei, ele)
să fug	să fugi	să fugă	să fugim	să fugiți	să fugă
să mor	să mori	să moară	să murim	să muriți	să moară
să vîr	să vîri	să vîre	să vîrîm	să vîrîți	să vîre

— trecut —

să fi *(la toate persoanele)* fugit murit vîrît

C o n d i ț i o n a l

— prezent —

aș ai ar	*am ați ar*
fugi	fugi
muri	muri
vîrî	vîrî

— trecut —

aș fi ai fi ar fi	*am fi ați fi ar fi*
fugit	fugit
murit	murit
vîrît	vîrît

I m p e r a t i v

— prezent —

fugi	fugiți
mori	muriți
vîră	vîrîți

— negativ —

nu fugi	nu fugiți
nu muri	nu muriți
nu vîrî	nu vîrîți

I n f i n i t i v

— prezent —

a fugi	a muri	a vîrî

— trecut —

a fi fugit	a fi murit	a fi vîrît

G e r u n z i u

fugind	murind	vîrînd

P a r t i c i p i u

fugit	murit	vîrît

S u p i n

(cu, de, în, la, pe etc.) fugit murit vîrît

26.1.2 Formele de conjugare din grupa IV₂: **clăti, dori, pîrî.**

Verbele din această grupă se deosebesc de precedentele numai la indicativ prezent, la conjunctiv prezent și la imperativ prezent pozitiv. De aceea, dăm numai aceste forme.

I n d i c a t i v

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)
clătesc	clătești	clătește
doresc	dorești	dorește
pîrăsc	pîrăști	pîrăște
(noi)	(voi)	(ei, ele)
clătim	clătiți	clătesc
dorim	doriți	doresc
pîrîm	pîrîți	pîrăsc

C o n j u n c t i v

— *prezent* —

(eu)	(tu)	(el, ea)
să clătesc	să clătești	să clătească
să doresc	să dorești	să dorească
să pîrăsc	să pîrăști	să pîrască
(noi)	(voi)	(ei, ele)
să clătim	să clătiți	să clătească
să dorim	să doriți	să dorească
să pîrîm	să pîrîți	să pîrască

I m p e r a t i v

— *prezent* —

(tu)	(voi)
clătește	clătiți
dorește	doriți
pîrăște	pîrîți

— *negativ* —

nu clăti	nu clătiți
nu dori	nu doriți
nu pîrî	nu pîrîți

26.3 CONJUGAREA VERBELOR NEREGULATE

Următoarele verbe se conjugă neregulat la o serie de timpuri: *avea, bea, da, fi, lua, sta, usca, vrea.* Trei dintre ele sînt auxiliare: *avea, fi, vrea.*

În continuare dăm numai formele neregulate, începînd cu auxiliarele.

AVEA

Infinitiv prezent: avea
Perfect simplu: avui
Participiu: avut

Indicativ

Prezent			Imperfect	Perfect simplu	
	predicativ	auxiliar			
(eu)	am	am	aveam	avui	avusei
(tu)	ai	ai	aveai	avuși	avuseși
(el, ea)	are	a	avea	avu	—
(noi)	avem	am	aveam	avurăm	avuserăm
(voi)	aveți	ați	aveați	avurăți	avuserăți
(ei, ele)	au	au	aveau	avură	—

● Notă. Celelalte timpuri ale indicativului au forme regulate.

Conjunctiv

Prezent: să am, să ai (să aibi), să aibă, să avem, să aveți, să aibă.

Trecutul este format în mod regulat.

Condițional

Prezent (ca auxiliar): aş, ai, ar, am, ați, ar.

Prezent (ca predicativ): aş avea, ai avea, ar avea etc.

Imperativ

—

Celelalte forme sînt regulate.

Fi

Infinitiv prezent: fi
Perfect simplu: fui
Participiu: fost

Indicativ

Prezent	Imperfect	Perfect simplu	
(eu) sînt, -s, îs	eram	fui	fuseşi
(tu) eşti	erai	fuşi	fuseşi
(el, ea) este, e, -i, îi	era	fu	—
(noi) sîntem	eram	furăm	fuserăm
(voi) sînteţi	eraţi	furăţi	fuserăţi
(ei, ele) sînt, -s, îs	erau	fură	fuseră

M.m.c.p. se formează regulat de la a doua paradigmă a perfectului simplu: *fusesem, fuseseşi, fusese* etc.

Conjunctiv

Prezent: să fiu, să fii, să fie, să fim, să fiţi, să fie. Celelalte forme sînt regulate.

BEA

Infinitiv prezent:	bea
Perfect simplu:	băui
Participiu:	băut

La acest verb sînt formate în mod neregulat numai: prezentul indicativului şi conjunctivului la persoana a III-a singular şi plural: (el, ea) *bea*, (ei, ele) *beau*.

DA

La acest verb sînt formate în mod neregulat numai imperfectul cu reduplicare: *dădeam, dădeai, dădea* etc. — faţă de imperfectul fără reduplicare: *da, dai, da* etc.; perfectul simplu cu reduplicare: *dădui, dăduşi, dădu* etc.

LUA

Infinitiv prezent:	lua
Perfect simplu:	luai
Participiu:	luat

La acest verb sînt formate neregulat numai:
Prezentul indicativului: iau, iei, ia, luăm, luaţi, iau.
Prezentul conjunctivului: să iau, să iei, să ia, să luăm, să luaţi, să ia.
Prezentul imperativului pozitiv: ia, luaţi.

USCA

Infinitiv prezent:	usca
Perfect simplu:	uscai
Participiu:	uscat

Sînt forme neregulate numai:

Prezentul indicativului: usuc, usuci, usucă, uscăm, uscați, usucă.

Prezentul conjunctivului: să usuc, să usuci, să usuce, să uscăm, să uscați, să usuce.

Prezentul imperativului pozitiv: usucă, uscați.

Toate celelalte forme au la bază radicalul *usc-*.

VREA

Infinitiv prezent:	vrea
Perfect simplu:	vrui
Participiu:	vrut

La acest verb sînt formate neregulat numai:
Prezentul indicativului și conjunctivului la persoana a III-a singular și plural: (el, ea) *vrea*, (ei, ele) *vreau* sau *vor*. Ca auxiliar, el este la prezentul indicativului:

voi	oi
vei	ei, ăi, îi, i
va	a, o
vom	om
veți	eți, ăți, îți
vor	or

Capitolul 27

VERBUL CA PREDICAT

27.1 PREDICATUL VERBAL COMPLEX

Să luăm, pentru a vedea ce este predicatul verbal complex, următoarele două serii de exemple:

A.

(1) Rapidul *trecuse* de cabina de control.
(2) Un pietroi cît o casă *se va prăbuși* din clipă în clipă.
(3) Omul *este gata* de plecare, dar își aduce aminte de ceva.
(4) Nu *are* poftă să danseze.
(5) Nici nu *e adormit* bine, că a și sunat deșteptătorul.

B.

(1) Rapidul *apucase să treacă* de cabina de control.
(2) Un pietroi cît o casă *stătea să se prăbușească* din clipă în clipă.
(3) Omul *dă să plece*, dar își aduce aminte de ceva.
(4) Nu *vrea să danseze.*
(5) Nici nu *a apucat să adoarmă* bine, că a și sunat deșteptătorul.

Față de exemplele de sub *A*, cele de sub *B* conțin cîte două verbe asociate într-un singur înțeles *(apucase să treacă, stătea să se prăbușească, dă să plece, vrea să danseze, a apucat să adoarmă)*. Primul verb este folosit numai pentru a ajuta pe al doilea să exprime un înțeles întărit ori slăbit în comparație cu ce ar fi arătat dacă ar fi fost singur.

Astfel de combinații le numim **predicate verbale complexe.**

Într-un asemenea predicat, pe locul de ajutător pot să figureze numai anumite verbe. Pe locul al doilea pot să apară orice verbe, dacă sensul lor se potrivește cu ce dorim să spunem. Verbele de pe locul al doilea sînt la conjunctiv

și, mai rar, la supin sau la infinitiv. Înțelesul g e n e r a l al combinației îl dă primul verb care poate să arate:

1) *Începutul unei acțiuni:*

încep, începi, începe etc.,	să cînt, să cînți, să cînte,
începeam, începeai, începea etc.	să scriu, să scrii, să scrie,
începui, începuși, începu etc.	să deretic, să deretici, să deretice;
am început, ai început, a început.	să visez, să visezi, să viseze;
apuc, apuci, apucă etc.	să cînt, să cînți, să cînte
prind, prinzi, prinde etc.	etc.

2) *faptul că acțiunea este (era) pe cale să se producă:*

era	să cînt, să scriu, să deretic, să visez etc.
(îmi, îți, îi) vine (venea)	să cînt, să scriu, să deretic.
(ne, vă, le) a venit (venise)	să dansez, să rîd, să plîng etc.
dau, dai, dă, dăm etc.	să cînt, să intru, să vorbesc,
dădeam, dădeai, dădea	să plec, să mă reped etc.
am dat, ai dat, a dat etc.	
stă	să cadă, să se prăbușească,
stătea	să se ridice, să decoleze etc.

3) *faptul că acțiunea trebuie să se producă:*

trebuie, trebuia, a trebuit, va trebui etc.	să cînt, să rîd, să plîng, să cînți, să rîzi, să plîngi, să cînte, să rîdă, să plîngă etc. etc.
am, ai, are, avem, aveți, au; aveam, aveai, am avut, ai avut, a avut etc.	de citit, de scris, de mers, de vorbit, de zis etc. etc.
este, era, a fost, va fi etc. (ceva)	de scris, de lucrat, de făcut, de terminat, de sfîrșit etc.

4) *dorința de îndeplinire a acțiunii:*

vreau, vrei, vrea; am vrut, ai vrut, a vrut, vei vrea etc.; aș vrea, ai vrea etc.	să cînt, să cînți, să cînte, să scriu, să viu, să mor etc.

5) *posibilitatea de îndeplinire a acțiunii:*

pot, poți, poate, putem puteai, putea, am putut ai putut, a putut, aș putea, ai putea, ar putea, voi putea, vei putea etc.	să cînt, să cînți, să cînte, să scriu, să dorm, să visez, să mă cert, să mă chinui etc.

Predicatul verbal complex, fiind o unitate de înțeles, se poate lua în propoziție și în frază ca un predicat unic. Se înțelege de la sine că, atunci cînd dorim să vedem cum este alcătuit și ce legătură este între verbele care-l compun, îl putem analiza în părțile lui.

Din punctul de vedere al felului în care sînt formate, predicatele în cauză se grupează în 3 categorii:

1) predicate verbale complexe în care amîndouă verbele se modifică după număr și persoană;
2) predicate verbale complexe în care primul verb are numai persoana a III-a singular (*era* să cazi, *era* să cădem etc., *trebuie* să cînt, *trebuie* să cîntăm etc.);
3) predicate verbale complexe în care primul verb are numai persoana a III-a singular și numai una sau două forme cu totul (*era* să..., *stă, stătea* să...).

Datorită, pe de o parte, înțelesului general pe care-l dau combinațiile din aceste predicate, datorită, pe de altă parte, faptului că unele nu se utilizează cu toate formele, verbe ca *era, pot, trebuie, (îmi) vine* au fost considerate s e m i a u x i l i a r e de mod. În aceeași categorie a fost introdus și *vreau* (vezi p. 164).

27.2 PREDICATUL LA MODURILE NEPERSONALE

Orice verb care nu este copulă sau auxiliar și nu intră într-un predicat verbal complex este la modurile personale predicatul unei propoziții.

În anumite condiții însă, verbul este predicat și atunci cînd se află la un mod nepersonal.

27.2.1 Infinitivul scurt ca predicat

Infinitivul scurt este predicat:

1) cînd urmează după o formă a verbului *avea* într-o propoziție care începe cu: *ce, cine, cu ce, cu cine,* (de) *la cine,*

(de) *la ce, despre cine, despre ce, pentru cine, pentru ce, cînd, unde, de unde, pe unde, încotro, cui*; de ex.:

(1) N-ai ce *zice*. N-are cine *cînta*. N-are cu cine *vorbi*. Avem ce *discuta*. Aveți cui *spune*. Au avut de la cine *afla* etc.

(2) N-ai cînd *încheia* raportul. Am unde *merge*. N-am unde *trage* noaptea asta. Are de unde *bea* și *mînca*. N-are încotro (sau pe unde) *fugi* etc.;

2) cînd urmează după *înainte de a, pînă a*, cu condiția obligatorie de exprimare a unui subiect; de ex.:

(3) Înainte de *a spune el* ceva, tu să nu spui nimic.

(4) Pînă *a termina tu* treaba, el se și întoarce.

27.2.2 Gerunziul ca predicat. Gerunziul este predicat numai cînd un subiect prezent în propoziție este legat de el; de ex.:

(5) *Dezbaterile sfîrșindu-se*, s-a trecut la vot.

(6) Să știți că, *răcindu-se vremea*, vă trebuie îmbrăcăminte călduroasă.

27.2.3 Participiul ca predicat. Participiul poate să fie considerat predicat numai în construcții eliptice, ca:

(1) *Părăsit* de toți, cățelul începu să schiaune.

(2) *Premiat* la numeroase concursuri viticole, Cotnarul a ajuns celebru.

În (1) presupunem: „fiindcă a fost părăsit", în (2) — „fiindcă a fost premiat".

Capitolul 28

ADVERBUL

Să analizăm rolul cuvintelor subliniate din următoarele exemple:

(1) *Diseară* mergem la teatru.

(2) Poftiți *înăuntru!*

(3) *Cum* își va așterne, *așa* va dormi.

(4) Toți eram *foarte* veseli.

(5) Vă rugăm să *mai* treceți pe la noi.

(6) *Mai ușor* este să spui adevărul, *mult mai greu* e să născocești o minciună.

Primul cuvînt subliniat, *diseară*, arată c î n d se întîmplă ceva, al doilea, *înăuntru*, arată u n d e „poftiți", *cum ... așa* din fraza (3) ne spun în c e f e l se petrec cele două acțiuni. *Foarte* din propoziția (4) servește ca și *mai* din *mai ușor* și *mult mai* din fraza (6), la c o m p a r a ț i e. În sfîrșit, *mai* din fraza (5) indică repetarea acțiunii verbului.

Toate cuvintele subliniate adaugă un amănunt sau altul la înțelesul verbelor, al adjectivelor sau formează grade de comparație.

> Partea de vorbire care adaugă o precizare la înțelesul unui verb sau al unui adjectiv și care servește la formarea gradelor de comparație se numește a d v e r b.

28.1 FELURILE DE ADVERBE

Adverbele exprimă:

t i m p u l: *acum, apoi, azi, cînd, diseară, ieri, mereu, mîine, poimîine, totdeauna* etc.

l o c u l: *acasă, acolo, afară, aici, înainte, înapoi, jos, nicăieri, oriunde, sus, unde, undeva* etc.
m o d u l (felul, cantitatea, gradul, comparația): *aievea, asfel, așa, bine, cam, doar, foarte, gata, mai, omenește, românește, tocmai, zadarnic* etc.
a f i r m a ț i a: *da, evident, bineînțeles, firește, întocmai, sigur, desigur, neapărat, negreșit* etc.
n e g a ț i a: *nu, ba, nici, dimpotrivă, nicidecum* etc.

● N o t ă. Adverbele de afirmație și cele de negație se aseamănă foarte bine cu cele de mod, dar au și întrebuințări care justifică așezarea lor într-o categorie deosebită de adverbele de mod propriu-zise.

Împărțirea de mai sus se face pe baza î n ț e l e s u l u i adăugat de adverbe la cuvintele pe care le lămuresc. Adverbele se folosesc și pentru a pune întrebări, pentru a lega unele propoziții de altele și chiar pentru a ține locul unor propoziții întregi sau al unor părți de propoziție. Din acest punct de vedere, ele se împart în:
i n t e r o g a t i v e: *cînd? cît? cum? unde? încotro?*

r e l a t i v e (sau de legătură): *cînd, cît, cum, unde, atît... cît, așa... cum* etc.

p r o n o m i n a l e: *acolo, aici, atît, cît, cîndva, undeva* etc.

Același adverb poate așadar să fie:

d e t i m p ș i i n t e r o g a t i v: Cînd *mergem la teatru?*

d e t i m p ș i r e l a t i v: *În seara* cînd *mergem la teatru.* (= în care).

d e l o c ș i i n t e r o g a t i v: Unde *ți-ai uitat șapca?*

d e l o c ș i r e l a t i v: *Și-a uitat șapca pe terenul de fotbal* unde *s-a jucat* (= pe care).

i n t e r o g a t i v, p r o n o m i n a l ș i d e c a n t i t a t e (m o d): Cît *ai produs?*

r e l a t i v, p r o n o m i n a l ș i d e c a n t i t a t e (m o d): *A făcut o pîine* cît *roata carului* (= care era mare ca...).

Foarte des, același adverb care exprimă o circumstanță poate să exprime și alta; de exemplu, un adverb de timp să indice și cantitatea: Uneori *se simțea obosit* (= din cînd în cînd, deci nu *tot* timpul); un adverb de cantitate să exprime și timpul: Cît *ai lucrat astăzi?* (= cît *timp* sau ce cantitate) etc.

28.2 ADVERBE CU DOUĂ SAU TREI FORME

Unele adverbe au două sau chiar trei forme cu același înțeles. În această categorie intră în primul rînd adverbele terminate în *-ri* și în *-ni* care au forme și în *-rea, -nea: adineauri-adineaurea, alături-alăturea, altminteri-altminterea-altmintrelea, nicăieri-nicăierea, pururi-pururea, asemeni-asemenea, pretutindeni-pretutindenea.*

Adverbele următoare au de asemenea două sau trei forme, una sau două litere, celelalte regionale sau populare: *acolo și acolea* (popular și regional), *acum-acuma* (ambele literare), *acuș-acușa* (ambele familiare), *aici; aicea; ici* (literar: în *ici-colo), colo-colea, doar-doară* (literar în: *într-o doară), iacă; iaca* (regional), *iacătă* (popular), *iar; iară; iarăși, rareori; arareori* etc.

● N o t ă. Adverbul *adesea* are și forma compusă *adeseori*, iar *des*, forma compusă *descori*.

28.3 ECHIVALENTELE ADVERBULUI

A d j e c t i v u l se întrebuințează în mod obișnuit ca adverb, de ex.:

Marian cîntă la un pian frumos. (adjectiv)
Marian cîntă frumos *la pian*. (adverb)

Două categorii de adverbe se deosebesc prin forma lor de adjectivele corespunzătoare:

1) adverbul *bine* față de adjectivul *bun, bună;*
2) adverbele terminate în *-ește* față de adjectivele corespunzătoare care se termină totdeauna în *-esc*:

bărbătește față de adj. *bărbătesc*
femeiește față de adj. *femeiesc*
omenește față de adj. *omenesc*
prostește față de adj. *prostesc* etc.

S u b s t a n t i v u l. Cîteva substantive și anume cele care desemnează momente ale zilei, substantivul *zi* însuși, zilele săptămînii, anotimpurile și substantivul *chip* se întrebuințează și ca adverbe. Ele sînt din punctul de vedere al formei de două feluri:

1) unele îndeplinesc funcția de adverb numai cînd sînt articulate, de ex.: *ziua, dimineața, seara, noaptea, vara, iarna* etc.

2) altele se întrebuinţează ca adverbe atît articulate, cît şi fără articol: *luni* — *lunea*, *marţi* — *marţea* etc. Cînd au articol, substantivele care denumesc zilele săptămînii înseamnă „în fiecare zi de..."

Substantivul *chip* este adverb atît în această formă, cît şi în aceea de plural articulat *(chipurile)*, dar nu în alta.

P r o n u m e l e. Pronumele relativ *ce* ia funcţia de adverb dacă este urmat sau legat prin înţeles de un adjectiv în propoziţii exclamative unde înseamnă „cît de": Ce *mare ai crescut!*

V e r b u l. Dintre formele verbului, mai des întrebuinţat ca adverb este g e r u n z i u l; de ex.:

Umbla scotocind *prin toate tufişurile.*

Gerunziul *curînd* (de la vechiul verb a *cura*) a devenit adverb propriu-zis prin dispariţia din limba literară a celorlalte forme ale verbului.

P a r t i c i p i u l apare şi el ca adverb, de ex.:

Omul vorbea liniştit *şi* apăsat.

N u m e r a l u l se întrebuinţează ca adverb numai cînd este a d v e r b i a l: 1: *I s-a spus* de zeci de ori.

● N o t ă. Cînd este o r d i n a l, numeralul rămîne adjectiv; de ex.:

Ai ieşit al treilea *la alergări.*
A ieşit a treia *la alergări.*

Tot astfel, cînd este d i s t r i b u t i v:

Elevii s-au încolonat cîte doi.
Elevele s-au încolonat cîte două.

28.4 COMPARAŢIA LA ADVERBE

Dacă înţelesul permite, adverbele se compară ca şi adjectivele: *bine — mai bine — foarte bine — prea bine — nespus de bine; repede — mai repede — cel mai repede — foarte repede — grozav de repede — nemaipomenit de repede* etc.

28.5 EXPRESII (LOCUŢIUNI) ECHIVALENTE CU ADVERBUL

Adverbele nu sînt atît de numeroase ca împrejurările variate şi complexe în care se poate desfăşura o acţiune. De aceea, diferite expresii devin echivalente cu un adverb.

Uneori ele se şi fixează în formă de adverb, de ex. *cumsecade*, care nu este decît propoziţia *cum se cade* sau *bineînţeles* din *bine înţeles (că)*, *negreşit* ş.a.m.d.

Cele mai întîlnite locuţiuni adverbiale sînt:

aşa-ş-aşa
ba bine că nu
ba chiar că
ba da
ba nu
cît ai scăpăra din amnar
cît ai zice peşte
cît maicurînd (mai repede)
cît pe-aci
cu chiu cu vai
cu chiuita
cu otuzbirul
cu nemiluita
cu (de-a) sila
cu totului tot
de cu seară
de dimineaţă
de silă, de milă
de voie, de nevoie
de-a dreptul
de-a latul
de-a lungul
de-a-nboulea
de-a-ndaratelea
din cînd în cînd
din nou
din timp
după-amiază
după prînz
la anul
la noapte
la Paştele cailor
la sănătoasa
la vară
înainte de prînz
înainte de soroc
înainte de vreme
în chipul acesta
în chipul următor
în consecinţă
în curînd
în felul acesta
în felul următor
într-o bună zi
într-o bună dimineaţă
într-o doară
în zadar
mai la ziuă
nici în car, nici în căruţă
ori de cîte ori
pe ascuns
pe atunci
pe acolo
pe dincolo (aşa şi pe dincolo)
pe furiş
pe luni (marţi etc.*)*
pe mîine
pe nepusă masă
pe nesimţite
pînă aici
pînă-n pînzele albe
prin urmare
rar şi apăsat
spre seară
spre ziuă
spre lăsata secului
toate ca toate
ziua în amiaza mare
etc.

28.6 FUNCȚIILE ADVERBULUI ÎN PROPOZIȚIE

Adverbul poate să fie în propoziție în primul rînd *circumstanțial de timp, de loc, de mod* și, mai rar, *atribut* sau *nume predicativ*.

El este nume predicativ numai în construcții impersonale ca *e(ste), era, a fost* etc. anevoie, așa, bine, gata, lesne, musai, zadarnic. Locuțiunile adverbului sînt și ele echivalente ale unui nume predicativ, de ex.: *e(ste) în zadar să...; era cît pe-aci să...*

În același fel trebuie interpretate și adjectivele cu rol de adverb întrebuințate ca nume predicative în expresii impersonale, de ex.: *e(ste) frumos să..., e(ste) rău, sigur, urît (să...).*

Fac excepție adverbele terminate în *-ește*. Dintre acestea, multe intră în expresiile amintite în forma lor de adverb, de ex.: *e(ste)* omenește *(să...)*, dar se spune *este* firesc *(să...)*, folosind numai adjectivul, ceea ce ar putea să însemne că ultima construcție trebuie interpretată ca *e(ste)* firesc *lucru să* (ori *ca*)...

> Adverbele de loc și de timp nu pot să fie nume predicative, pentru că, în relație cu ele, verbele-copulă devin predicate.

Adverbul singur nu este de obicei atribut, dar locuțiunile sale pot să fie, de ex.: *mîncarea* de dimineață, *plimbarea* de după-amiază, *programul dinainte* de prînz etc.

28.7 AFIRMAȚIA ȘI NEGAȚIA

Adverbele de afirmație și cele de negație au de multe ori înțelesul unei propoziții întregi, de ex.:

Aveți bilet de intrare!

Da! (sau: *firește, sigur, bineînțeles* etc.)

Da (sau: *firește, sigur, bineînțeles* etc.) înseamnă „Avem bilet de intrare", ca și cum această propoziție ar fi cuprinsă în întregime în adverbul de afirmație.

Adverbele de negație, mai ales *nu*, pot și ele să cuprindă înțelesul unei propoziții întregi, de ex.:

Aveți bilet de intrare?

Nu! (sau: *nicidecum*)

iar cînd verbul este exprimat apar formulele: Nu, *nu avem!* sau Nu, *aveam!*

Negația *nu* se întrebuințează și pe lîngă un substantiv, pe lîngă un pronume, un adjectiv sau un adverb; de ex.:

Am cerut un toc, nu *un creion*.
Să mi-o spună el însuși, nu *tu*.
Călăresc pe un cal, nu *prea frumos, dar voinic*.
Se întorc joi, nu *vineri*.

Din asemenea construcții trebuie să presupunem însă elipsa verbului după *nu* și înainte de substantiv, adjectiv, pronume sau adverb, adică: *nu un creion* = nu (am cerut) un creion; *nu tu* = *nu* (să mi-o spui) *tu; nu prea frumos* (care nu era prea frumos); *nu vineri* = *nu* (se întorc) *vineri* etc.

28.8 DUBLA NEGAȚIE

Adverbul *nu* fiind așezat în propoziția negativă în mod obligatoriu înaintea verbului, cînd trebuie să se insiste asupra negației, se întrebuințează încă un adverb de negație și astfel apare **negația dublă,** ca în:

Ne*poftitul scaun* n-*are*.
Nici nu *bea*, nici nu *mănîncă*.
Nu *se poate* nicidecum.
(Cînd frigi, să nu *iasă fum.)*

Dacă în propoziția negativă se întrebuințează *fără* sau *afară de*, negația se transformă într-o afirmație condiționată:

Nu *ieși fără umbrelă* (= „Ieși numai cu umbrelă")
Afară de el nu *mai știa* nimeni (= „Știa numai el")

● Notă. În limba veche și uneori în poezia clasică se întîlnesc și negații simple, cu valoare de negație dublă; de ex.:

„Nici *încline a ei limbă*
Recea cumpăn-a gîndirii
Înspre clipa ce se schimbă
Pentru masca fericirii..."

(Eminescu, *Glosă)*

pentru: Nici *(să nu) încline a ei limbă* etc.

28.9 FORMAREA ADVERBELOR

Adverbele se formează prin derivare și prin compunere. La derivare se folosesc sufixele *-ește, -iș (-îș)* și, rar, *-mente.*

Adverbe formate cu *-ește* provin de la *adjectivele* terminate în *-esc*:

bătrînește, cavalerește, dobitocește, golănește, haiducește, prostește etc.

Adverbe formate cu *-iș, -îș* provin din *verbe: chiorîș, tîrîș, grăpiș;*

sau din *substantive: cruciș, fățiș (față), furiș (fur = = „hoț"), piepiș (piept).*

(La unele nu se mai recunoaște punctul de plecare, de ex.: *pieziș, ponciș).*

Adverbe formate cu *-mente: realmente, socialmente.*

Prin compunere, avem:

1. Adverbe în care al doilea sau al treilea termen este *dată: altădată, astădată, cîteodată, îndată, niciodată, odată (= „odinioară"), vreodată* etc.
2. Adverbe în care al doilea sau al treilea termen este *oară* sau *ori:*
   bunăoară, odinioară, adeseori, deseori, alteori, arareori, rareori, uneori.
3. Adverbe în care al doilea sau al treilea termen este *-va: altcumva, cîndva, cumva, cîtva, întrucîtva, undeva.*
4. Adverbe în care al doilea sau al treilea termen este *cum: altcum, necum, oricum, precum.*
5. Adverbe în care primul termen este *alt(ă), ast(ă): altădată, altcum, altfel, altcori, astădată, asfel, astăzi* etc.
6. Adverbe compuse în care primul termen este *în-: înapoi, încolo, îndemînă, împrejur, întocmai* etc.
7. Adverbe în care primul termen este *din-* și care constituie perechi cu cele de sub **6**:

dinadins	— înadins	dincoace	— încoace
dinainte	— înainte	dincolo	— încolo
dinapoi	— înapoi	dindărăt	— îndărăt
dinăuntru	— înăuntru	dinafară	— înafară

etc.

8. Adverbe compuse cu *ne-:*
   neapărat, necum, necontenit, negreșit, neîncetat, neîntîrziat etc.
9. Adverbe a căror compunere rezultă din folosirea unor expresii ca atare:
   bineînțeles, cumsecade, parcă (pare că).

28.10 ADVERBUL, COMPLEMENTELE ȘI PROPOZIȚIILE CIRCUMSTANȚIALE

Propozițiile circumstanțiale îndeplinesc în frază un rol asemănător cu acela pe care-l are adverbul în propoziție.

Din acest punct de vedere, ele se grupează în două mari categorii:

a) propozițiile circumstanțiale de timp, de loc, de mod (propriu-zise), de măsură, unele comparative și unele condiționale construite cu modul condițional;

b) propozițiile consecutive (ca specie a celor de mod), propozițiile de scop, cauzalele, concesivele și celelalte condiționale.

a) Subordonatele circumstanțiale din prima categorie se caracterizează prin aceea că adesea pot fi introduse în frază chiar prin adverbe; de ex., circumstanțiale.

de timp: *Venim/cînd ne veți chema.*

de loc: *De unde nu gîndești,/ de acolo sare iepurele.*
Luați-o / încotro v-am spus.

de mod (propriu-zise): *Proceda/ cum credea el că este mai bine.*
de măsură: *Se jucau / cît era ziulica de mare.*
comparativă: *Umblă/ parcă ar călca pe ace.*

condițională (cu condiționalul):
Cînd ai afla peripețiile mele, / te-ai minuna.

În acest grup de circumstanțiale, adverbele au un rol dublu, căci sînt și conjuncții, făcînd legătura subordonatei cu regenta.

Pentru a vedea în ce fel se ajunge la această situație, să ne închipuim cîteva din frazele de mai sus într-un dialog, astfel:

Întrebare: *Cînd venim?*
Răspuns: *Cînd vă voi chema.*

Cele două propoziții (cea din întrebare și cea din răspuns) conțin amîndouă adverbul *cînd,* o dată ca interogativ, a doua oară ca temporal simplu. Punîndu-le împreună ca într-un fel de concluzie, obținem:

Venim cînd ne veți chema

cu schimbările necesare transformării.

Propozițiile din fraza *De unde nu gîndești, de acolo sare iepurele* sînt în aceeași situație și putem să ni le închipuim ca rezultatul combinării din următorul dialog:

Întrebare: *De unde sare iepurele?*

Răspuns: *De acolo de unde nu gîndești.*
Deci: *De unde nu gîndești, de acolo sare iepurele.*

b) Circumstanțialele din a doua categorie, deşi cu rol asemănător cu adverbul, nu mai sînt introduse prin această parte de vorbire, de ex.:

consecutiva: *Atît de mîndru era/* că *nu-i ajungeai cu prăjina la nas. (că* = conjuncție).
condiționala: Dacă *te latră cîinele, / nu te speria! (dacă* este conjuncție)
cauzala: *Fata mamii șchiopătează mititica /* Că *a călcat-o pisica. (că* este conjuncție)
finala: *Spune-mi cu cine te însoțești /* ca să-*ți spun cine ești (ca să* este conjuncție)
concesiva: Deşi *mi-ești prieten, / adevărul nu-l pot ascunde. (deși* este conjuncție).

● Notă. Alte propoziții, cum sînt cele de agent și cea de instrument nu intră în discuția de aici, căci ele nu au de-a face cu adverbul.

Capitolul 29

PREPOZIȚIA

Să luăm următoarele exemple:

(1) Se uita *la* el ca *la* un cireș copt.
(2) *Cu* o floare nu se face primăvară.
(3) A călătorit *prin* toată țara.
(4) Se teme și *de* umbra lui.
(5) Coboară *pe* o scară *în* spirală.

Cuvintele *la, cu, prin, de, pe, în* leagă un substantiv sau un pronume cu celelalte cuvinte din propozițiile de mai sus. *La* din (1) leagă prima dată pronumele *el* de verb, a doua oară substantivul (un) *cireș* de verb; *cu* din (2) leagă substantivul *floare* de *nu se face* etc., iar *în* din (5) leagă substantivul *scară* de substantivul *spirală*.

Aceste cuvinte sînt prepoziții.

> P r e p o z i ț i a este, prin urmare, partea de vorbire care leagă un substantiv sau un echivalent al lui cu alte cuvinte din propoziție.

29.1 PREPOZIȚIA ȘI ADVERBUL

Unele cuvinte sînt folosite atît ca adverbe, cît și ca prepoziții, de ex.:

p r e p o z i ț i i:	a d v e r b e:
El a fost *contra* aprobării.	El a fost *contra*.
S-a declarat *împotriva* înțelegerii noastre.	S-a declarat *împotrivă*.
Luați-o *înaintea* coloanei.	Luați-o *înainte*.
Iese *deasupra* apei ca untdelemnul.	Iese *deasupra* ca untdelemnul.

Deosebirea dintre prepoziţie şi adverb se face uşor dacă ţinem seama de faptul că prepoziţia se foloseşte totdeauna împreună cu substantivul, cu pronumele sau cu alt echivalent al substantivului pentru a-l lega de un substantiv sau de alt cuvînt din propoziţie, pe cînd adverbul nu se foloseşte niciodată în acest fel.

29. 2 PREPOZIŢIA ŞI CONJUNCŢIA

Pentru asemănările şi deosebirile dintre prepoziţie şi conjuncţie, vezi p. 271. Aici reamintim numai deosebirea de bază: conjuncţia leagă între ele diverse cuvinte, printre care şi două sau mai multe verbe, pe cînd prepoziţia nu leagă niciodată două verbe. (Vezi şi p. 264.)

29.3 CAZUL GRAMATICAL AL CUVINTELOR PRECEDATE DE PREPOZIŢIE

Substantivele şi echivalentele lor precedate de prepoziţie sînt în cazul acuzativ sau genitiv.

1. Sînt în acuzativ toate substantivele, pronumele etc. construite cu una dintre prepoziţiile care nu are pereche un adverb, de ex.: (se laudă) *cu tine*, (păr) *de lup*, (creion) *fără vîrf*, (a venit) *la el*, (parcă e căzut) *din lună*, (stă) *în vîrful* (patului) etc.

   Prepoziţiile s i m p l e cel mai des utilzate cu acuzativul sînt:

   a, către, cu, de, fără, la, lîngă, în, într-, între, pe, pentru, peste, pînă, spre, sub.

   Prepoziţiile c o m p u s e cel mai des utilizate cu acuzativul sînt:

   de-a, de către, de la, de pe, dinspre, despre, din, dintr-, dintre, fără a, fără de, înspre, pe după, pe la, pînă a, pînă de, pînă la, pînă în, pînă într-, pînă între, pînă pe, pînă pe la, pînă prin, pînă printre, printre etc.

2. Cer cazul genitiv toate prepoziţiile care au pereche un adverb şi apar ca şi cum ar fi substantive articulate:

   dinaintea *casei*, dinapoia *carului*, dedesubtul *cărţii*, dinăuntrul *sticlei*, împotriva *viscolului*, înaintea *lui Ion*, înapoia *plugului*, împrejurul *ogrăzii*, îndărătul *unui zid* etc.

Contra și *deasupra* se construiesc de asemenea cu genitivul, deși nu au pereche cîte un adverb nearticulat, ci în aceeași formă cu ele.

● N o t ă. Prepozițiile din această serie cer genitivul din cauză că au articol. Se pune însă întrebarea dacă mai sînt într-adevăr prepoziții, și nu au devenit substantive, căci *dedesubtul* — care nu poate fi contestat ca substantiv, — are și plural: *dedesubturi*.

De remarcat și faptul că prepozițiile în discuție se combină cu pronumele ca și cînd ar fi substantive; de ex. *dinaintea mea* ca și *îndoiala mea, împotriva voastră* ca și *împotriva voastră* etc.

29.3.1 Prepoziția la *în așa-numitul* dativ cu la

Prepoziția *la* urmată de un substantiv, rar și de un echivalent al substantivului, dă acestuia înțeles de dativ, de ex.: *Corb* la corb *nu scoate ochii; La* calul *nărăvit, pinten ascuțit (trebuie); Spune-mă* la cine *vrei.*

Se vede însă că substantivul nu are și forma de dativ. Prepoziția *la* indică numai direcția către care se îndreaptă acțiunea verbului, adică o valoare specifică dativului. De aceea, asemenea construcții îndeplinesc rol de dativ, fiind însă ca formă la acuzativ. Ele sînt posibile numai cu nume de ființe, inclusiv cu nume de ființe omenești.

29.3.2 Prepoziția înaintea altor părți de vorbire

În afară de substantiv și pronume, prepoziția se întrebuințează și înainte de adjectiv, de adverb, de unele forme ale verbului, de ex.:
înaintea adjectivului:

Este scris aici negru *pe alb.*

înaintea adverbului:

Pe Argeș *în jos,*
Pe un mal frumos,
Negru-Vodă trece

Erau nedespărțiți *la bine* și *la rău.*
Nu trecea nimănui *pe dinainte.*

înaintea infinitivului scurt (numai *a* sau *de a*):

Începe *a se deda* la scris.
Cu oricine ai avea *de-a* face;

înaintea supinului:

de citit, la alergat, prin scris, pe înserat, pentru consumat etc.

Ea s u b s t a n t i v e a z ă însă cuvîntul precedat, care rămîne substantiv atîta timp cît este folosit cu prepoziție. Iată două exemple instructive în acest sens:

1. Infinitivul scurt cu prepoziție este substantiv; iar fără prepoziție este verb și intră ca parte în timpurile compuse, de ex.: *va* cînta.

2. *Rău cu rău, dar mai rău fără rău* conține același cuvînt o dată adverb, a doua oară substantiv, adică:

(E) rău	(*rău* = adverb)
cu rău	(*rău* = substantiv)
dar (e)	(*rău* = adverb)
mai rău	(*rău* = substantiv)
fără rău	

Proba calității de substantiv al lui *rău* precedat de prepoziție se face înlocuindu-l cu pronumele (echivalentul obișnuit al substantivului) din propoziția aceasta: *Rău* cu tine, *dar mai rău* fără tine. Primul *rău* nu suportă o asemenea înlocuire.

29.4 PREPOZIȚIA ȘI ARTICOLUL

Prepozițiile cer ca substantivul pe care-l preced să nu primească articolul: *un coș* cu mere, *lapte* de vacă, *mergeți* fără grijă, *om* între oameni etc. Dacă însă el are articol din alte motive, prepoziția nu-l elimină: *un coș* cu merele *cele mai frumoase din grădină, casă* cu etajul *întîi foarte înalt, umblați* fără *grija noastră* etc.

29.4.1 Regimul special al unor prepoziții față de articol

1. O prepoziție compusă, *de-a*, se construiește întotdeauna cu articolul enclitic: *de-a baba oarba, de-a berbeleacul, de-a uliii și porumbeii, de-a lungul, de-a latul, de-a-ntregul, de-a rostogolul* etc.

2. Prepoziția *cu* impune articularea:

1) cînd substantivul care o urmează indică instrumentul, de ex.: *bate cu bățul (cu un băț), scoate cu cleștele (cu un clește), călătorește cu tramvaiul (cu un tramvai), scrie cu creionul*

(cu un creion, cu un stilou), cu pixul, (cu uu pix) *plouă* cu găleata, *lovește* cu buzduganul (cu sabia, cu securea, cu spada etc.), *taie* cu cuțitul (cu lama, cu foarfecele, cu barda, cu toporul etc.), *amenință* cu bătaia (cu forța, cu mîna, cu pumnul etc..)

2) cînd substantivul este un complement care indică o cantitate sau măsura: *vinde* cu kilogramul (cu metrul, cu cotul, cu banița, cu grămada, cu toptanul), *nu-l vede* cu lunile (cu anii, cu săptămînile etc.), *lucrează* cu ziua (cu ora, cu minutul), *bea* cu paharul (cu vadra, cu sticla, cu damigeana, cu oala etc.), *trece* cu timpul (cu vremea) etc.

● N o t ă. Dificultatea de a stabili cînd cere prepoziția *cu* articolul și cînd nu constă în faptul că unele construcții seamănă cu cele înșirate mai sus, deși substantivul nu are aceeași funcție, de ex., în *plouă* cu găleata avem instrumentul, pe cînd în *plouă* cu cenușă, cu broaște, cu grindină, cu cîrnați etc.; substantivele *cenușă, broaște, grindină, cîrnați* etc. nu indică instrumentul, ci „materia" cu care se produce acțiunea exprimată de verb.

Substantivele care au sensul de „materie" sau care pot indica materia nu primesc articolul cînd sînt construite cu prepoziția *cu* de ex.:

funcționează cu benzină (cu petrol, cu cărbuni, cu aburi, cu electricitate, cu gaz etc.)

este acoperit cu pietriș (cu cenușă, cu nisip, cu piatră, cu asfalt, cu ciment etc.)

se spală cu apă (cu detergent, cu ulei, cu sodă, cu spirt, cu săpun etc.)

unge cu untură (cu ouă, cu sirop, cu miere, cu unt, cu seu, cu vopsea etc.)

Deosebirea dintre instrument și materie sau specie se vede limpede din propoziții ca:

Obiectul acesta se spală cu peria (instrument) și cu apă fierbinte (materia, specia)

Mobila se freacă cu ceară (materia) *și se lustruiește* cu cîrpa (instrument).

Înțelesul de specie al unui substantiv poate să fie cuprins în el însuși, ca în *scrie* cu cerneală sau să fie sugerat, ca în: *scrie cu* creion roșu, unde *creion roșu* indică o specie de creion (un *creion roșu*, nu orice fel de creion), și nu instrumentul ca atare.

Substantivul construit cu prepoziția *cu* nu se articulează ca atribut, de ex.: *casă cu grădină, fată cu zestre, femeie cu bărbat, om* cu *mare vază* etc.

3) cînd se indică asocierea *(se înțelege, se ceartă, se luptă, se bate* etc.) cu oamenii, cu boala, cu moartea, cu jivinele, cu dușmanul, cu mare, cu întunericul, cu vîntul etc.

● N o t ă. În această situație, substantivul poate să nu primească articolul hotărît, dar trebuie să primească fie articol nehotărît, fie altă determinare asemănătoare, de ex.: *(a plecat, s-a dus, s-a întors, a petrecut, s-a certat* etc.) *cu* niște *colegi (cu* cîțiva *prieteni, cu* un *cunoscut, cu* o *fată* etc.).

Numai în expresia *cu* + substantiv + *cu tot,* articolul este exclus: *a smuls un copac cu rădăcină cu tot, s-a răsturnat cu sanie cu tot, a fugit cu bani cu tot* etc.

29.5 ÎNTREBUINȚAREA CÎTORVA PREPOZIȚII

29.5.1 **Cu** *și* **de**

Folosindu-se adesea cu un nume de materie, prepoziția *de* servește spre a arăta c a n t i t a t e a, v o l u m u l, u n i t a t e a d e m ă s u r ă exprimată de substantivul anterior, de ex.: *o sticlă* de cerneală, *un vagon* de grîu etc. Din cauza asemănării de înțeles dintre construcțiile cu prepoziția *de* și cele cu prepoziția *cu,* se produce cîteodată înlocuirea lui *de* prin *cu,* de ex.: *sticlă* cu cerneală, *vagon cu porumb.* Această înlocuire nu este recomandabilă.

Cu nu poate să fie întrebuințat în locul lui *de:*

1) cînd *de* împreună cu substantivul arată c i n e sau c e f o r m e a z ă, c o n s t i t u i e o cantitate, cum se vede, dealtfel, din compararea singularului și pluralului construcțiilor de mai jos:

	s i n g u l a r	p l u r a l
(o)	ceată *de* copii	(multe) cete *de* copii
(o)	clasă *de* elevi	(multe) clase *de* elevi
(un)	pluton *de* soldați	(multe) plutoane *de* soldați
(o)	tabără *de* pionieri	(multe) tabere *de* pionieri
(un)	cîrd *de* gîște	(multe) cîrduri *de* gîște
(o)	turmă *de* oi	(multe) turme *de* oi
(un)	hectolitru *de* lapte	(mulți) hectolitri *de* lapte
(un)	fascicul *de* raze	(multe) fascicule de raze

(un)	snop *de* grîu	(mulți) snopi *de* grîu
(o)	mulțime *de* cărți	(multe) mulțimi *de* cărți
(o)	tonă *de* pește	(multe) tone *de* pește

2) cînd, împreună cu substantivul, *de* se referă la un recipient (vas, coș, ladă etc.) considerat ca o unitate de măsură, chiar dacă nu se măsoară cu el în mod obișnuit, de ex.:

(un) bidon *de* untură	(o) dublă *de* orz
(un) coș *de* mere	(o) găleată *de* lapte
(o) cinzeacă *de* țuică	(o) pungă *de* bomboane
(o) sticlă *de* vin	etc.

Întrebuințarea lui *de* sau *cu* depinde și de intenția vorbitorului. Dacă, de ex., prin *o găleată cu nisip* se înțelege „o găleată în care este (mai mult ori mai puțin) nisip", atunci întrebuințarea lui *cu* este corectă. Dacă vrem însă să spunem „atîta nisip cît intră într-o găleată", atunci trebuie să recurgem la *o găleată* de *nisip*.

● N o t ă. Din cauză că unele construcții ca *(un) pahar* de *vin, (o) pungă* de *bomboane, (un) ghiveci* de *flori, (o) vază* de *flori* etc., sînt privite ca și cînd ar însemna „un pahar p e n t r u vin, (o) pungă p e n t r u bomboane" etc., ca să se arate că în pahar este vin, în pungă sînt bomboane ș.a.m.d., se folosește prepoziția *cu*. În felul acesta, se pierde însă ideea că, de fapt, *(un) pahar de vin, (o) pungă de bomboane* etc. arată cantitatea.

29.5.2 **De** *și* **din**

Prepoziția *de* se întrebuințează, între altele, în grupuri de cuvinte formate din *subst.* + de + *subst* spre a arăta felul, soiul, specia obiectului indicat de primul substantiv, de ex.: *apă* de *ploaie* = o specie de apă, în comparație cu *apă* de *izvor* sau *de fîntînă* sau *de cișmea, de trandafiri* sau *de plumb*.

Cum felul, soiul, specia pot să fie exprimate și prin substantive nume de materie, *cămașă de nailon*, uneori *de* este înlocuit cu *din*, cu toate că este vorba tot despre un soi, un fel etc. Prin urmare, cînd în asemenea construcții sensul este cel de „soi, fel, categorie" se va folosi prepoziția *de*, ca în următoarele cazuri ilustrative:

ciorapi *de bumbac* (specia) ca și: ciorapi *de lînă, de mătase, de damă* etc.

contract *de închiriere*	ca și	contract *de vînzare, de cumpărare, de cercetare, de muncă* etc.
dulap *de stejar*	„	dulap *de brad, de fag, de fier, de haine, de scule* etc.
marfă *de import*	„	marfă *de export*
ulei *de in*	„	ulei *de floarea-soarelui, de dovleac, de rapiță, de soia* etc.

● N o t ă. Înlocuirea lui *de* prin *din* se face uneori spre a se evita repetarea lui *de*. De ex., în: *căciulă de blană de miel, haină de piele de capră; gard de nuiele de răchită* etc., primul *de* cedează locul, de obicei, lui *din*.

Cînd este absolută nevoie să specifice din ce este confecționat un obiect, se recomandă introducerea în construcții ca cele de mai sus a unui verb care să arate acest lucru, de ex.: *căciulă făcută* din *blană de iepure; scurtă confecționată* din *blană* de *căprioară; coș lucrat din nuiele de răchită* etc.

29.5.3 **De** *și* **pentru**

Prepoziția *de* arată împreună cu substantivul care o urmează nu numai specia, felul etc., ci și destinația, utilizarea obiectului exprimat de primul substantiv din formula *subst.* + *de* + *subst.* De ex.: *armă de foc, carte de vizită, față de pernă, lampă de miner, lingură de supă, sfeclă de zahăr* etc., precum și în toate construcțiile în care *de* este urmat de un supin: *gumă de șters, pensulă de vopsit* etc.

Datorită înțelesului de „destinație“, „utilizare“, *de* este înlocuit de multe ori în construcții ca cele de mai sus prin *pentru*, fără ca lucrul acesta să fie totdeauna necesar. Astfel, putem spune *bluză de vînt, cămașă de vară* sau *de sport, lingură de supă, pînză de fierăstrău* ș.a.m.d., pentru că *de* are funcția corespunzătoare, iar înlocuirea lui poate să dea naștere la alte neînțelegeri; dacă am face-o, de ex., în *bluză de vînt*.

Pentru apare în mod nejustificat și înaintea unui obiect indirect cerut de verbe ca *a se preocupa* care trebuie folosit numai cu *de* și ca infinitiv lung, de ex.: *preocuparea de a cerceta, preocuparea de îmbunătățire a situației* etc.

29.5.4 **Pe**

Prepoziția *pe* se utilizează înaintea obiectului direct în condițiile arătate la p... ș.u.

29.5.5 **Pe** *în alte situații*

Pe se întrebuințează și ca prepoziție de loc, de timp, de scop etc., însoțind un circumstanțial. Ea nu are o situație deosebită de a celorlalte prepoziții. Trebuie să i se stabilească însă limpede funcția; de ex.:

A pus piciorul *pe* minge.	(circumstanțial de loc)
A aruncat o pătură *pe* cal.	(circumstanțial de loc)
Pune mîna *pe* el!	(circumstanțial de loc)
Lăsăm *pe* data viitoare.	(circumstanțial de timp)

29.5.6 **După** *și* **de pe**

Prepoziția *după* are înțelesul „în urma, înapoia, în spatele" de ex.:

Nu te mai ține scai *după* el!

După război, mulți viteji s-arată.

În același timp, *după* mai înseamnă și „potrivit cu un model, cu un exemplu", ca în:

A făcut (sau a copiat) teza *după* (teza lui) Gheorghiță.

A făcut *după* capul lui (= după modelul pe care îl avea în cap).

Prepoziția **de pe** arată un raport invers decît **pe:**

Ia piciorul *de pe* minge!

Ia mîna *de pe* mine!

Vrabia a zburat *de pe* o crenguță etc.

Dupe este o formă regională nerecomandabilă a lui **după.**

Capitolul 30

CONJUNCȚIA

Să vedem mai îndeaproape la ce servesc cuvintele subliniate în propozițiile și frazele următoare:

(1) Frigul *și* căldura se măsoară cu termometrul, *iar* lungimile cu metrul.

(2) Zefirul este glasul dulcii *și* frumoasei primăveri.

(3) Bate șeaua *să* priceapă iapa.

(4) *Ori* tu, *ori* el, unul va fi ales.

(5) Se purta cu noi aspru, *dar* drept.

Și, iar, să, ori, dar leagă între ele substantive, adjective, verbe, pronume, adverbe și propoziții;

Ele sînt c o n j u n c ț i i.

CONJUNCȚIA este partea de vorbire care leagă diverse cuvinte din interiorul prepoziției, precum și două sau mai multe propoziții.

30.1 CONJUNCȚIA ȘI PREPOZIȚIA

1. Conjuncția poate să lege două sau mai multe propoziții prin predicatele lor; prepoziția nu îndeplinește niciodată acest rol.
2. Prepoziția cere ca substantivul (sau un echivalent al substantivului) care urmează după ea să fie în acuzativ (sau în genitiv); conjuncția nu are de-a face cu nici un caz gramatical.
3. Conjuncția poate să ceară un anumit mod al verbului, astfel *să* se construiește cu modul conjunctiv; prepoziția nu are de-a face cu modurile verbului. Chiar prepoziția *a*

care precede infinitivul scurt nu cere acest mod. Ea nu face decît să arate că infinitivul scurt este și substantiv. Prepozițiile dinaintea supinului sînt în aceeași situație.

30.2 PĂRȚI DE VORBIRE CU FUNCȚIE DE CONJUNCȚIE

Alături de conjuncții, și alte părți de vorbire pot să lege diverse cuvinte și propoziții, și anume:

1) pronume relative:
Cîinele care *latră, nu mușcă.*

2) adverbele relative:
Locul unde *nu s-a întîmplat nimic.*
În timpul cînd *vremea era frumoasă, greierele cînta.*

3) alte adverbe ca:
A luat-o încotro *a fost îndreptat.*

4) conjunctivul *fie* (de la *fi*):
Dorea fie *un măr,* fie *o pară.*

Fie se întrebuințează obligatoriu primul cuvînt dintr-o înșiruire și se repetă înaintea fiecărui membru al înșiruirii: fie *albă,* fie *neagră; umbla* fie *cîntînd,* fie *fluierînd* etc.

5) o prepoziție, pînă:
Norul pînă *nu se îngroașă, nu aduce furtună.*

Părțile de vorbire de la (1—3) nu-și pierd nici calitatea, nici înțelesul de pronume sau adverbe cînd servesc drept conjuncții, ci sînt în același timp pronume sau adverbe, cît și conjuncții.

În schimb, părțile de vorbire de la *4* la *5* nu mai sînt — una verb, cealaltă prepoziție, ci numai conjuncții, ori de cîte ori se află într-o poziție ca cea din construcțiile *4* și *5*.

Faptul că în alte situații ele sînt verb *(fie)* și prepoziție *(pînă)* nu are nici o însemnătate, de vreme ce în situațiile amintite își pierd calitatea de bază.

30.3. CONJUNCȚII PERECHI

Unele conjuncții formează perechi. Dacă o propoziție sau o parte de propoziție începe cu o asemenea conjuncție, altă propoziție sau parte de propoziție t r e b u i e să răspundă cu cealalată conjuncție din pereche; de ex.:

Nu numai (că) ..., ci... și
Nu numai *el trebuie să fie gata,* ci și *tu.*
Nu numai *el,* ci și *tu trebuie să fii gata.*

Nu numai *că a căzut*, ci *s-a și lovit.*

Cum (modal)... așa

Cum *vei hotărî*, așa *vei face.*

Cum *i-e cîinelui a linge sare*, așa *îi era lui a se apuca de învățătură.*

Cum (modal) ... (așa) și

Cum *e sacul*, și *peticul.*

Cît, cu cît, pe cît (de măsură)... cu atît, pe atît

Cît *ți-e pătura*, atît *te-ntinde.*

Pe cît *era unul de vrednic*, pe atît *era celălalt de lăsător.*

Conjuncțiile perechi poartă numele de conjuncții **corelative.** Ele sînt constituite și din repetarea la distanță a aceleiași conjuncții; de ex.: *aci ... aci, acum ... acum, ba ... ba, cînd ... cînd, fie ... fie, nici ... nici, ori ... ori, sau ... sau.*

De multe ori, al doilea termen al perechii nu apare în mod obligator; de ex.: *deși... (totuși), de câte ori ... (de atîtea ori) pentru că ... (de aceea).*

30.4 CONJUNCȚII COORDONATOARE

Conjuncțiile care leagă două propoziții de același rang (o principală de o principală, o secundară de o secundară) se numesc conjuncții c o o r d o n a t o a r e. Dintre ele, cele mai întrebuințate sînt:

a) conjuncțiile *copulative* (sau de legătură pur și simplu):
și, nici, precum

b) conjuncțiile *adversative* (sau de opoziție):
dar, însă, iar, ci
și (adversativ)

c) conjuncțiile *disjunctive* (sau de despărțire):
sau, ori, fie

d) conjuncțiile *concluzive* (sau de încheiere):
deci, așadar, prin urmare

30.5 CONJUNCȚII SUBORDONATOARE

Conjuncțiile subordonatoare leagă două sau mai multe propoziții de rang diferit (o principală de o secundară, o regentă de o subordonată).

Cele mai des utilizate sînt:

că, căci, dacă, de, deoarece, deși, fiindcă, întrucît, încît, precum, că

La acestea se adaugă adverbele cînd, cum, unde, pronumele relative, prepoziția pînă.

30.6 LOCUȚIUNI CONJUNCȚIONALE

Locuțiunile conjuncționale sînt și ele coordonatoare și subordonatoare. Iată pe cele mai frecvente:

pentru c o o r d o n a r e:

precum și, și cu;

pentru s u b o r d o n a r e (în ordinea alfabetică a conjuncțiilor, adverbelor și pronumelor de bază din locuțiune):

cu toate că, *dat fiind* că, *din cauză* că, *din pricină* că, *în afară* că, *în caz* că, *măcar* că, *nu numai* că... *ci... și*, *pe lîngă* că;

de vreme ce, *după* ce, *îndată* ce, *în timp* ce, *odată* ce, *pînă* ce;

ca și cînd, *de* cînd, *pînă* cînd;

atît(a) cît, cît *și*, *cu* cît, *după* cît, *întru* cît, *pe* cît;

așa cum, *ca și* cum, *de* cum, *după* cum;

chiar dacă, *în caz* dacă, *măcar* dacă;

chiar de, de *parcă*, *măcar* de;

ori *de cîte* ori;

ca... să, *fără* să, *în loc* să, *pînă* să, *fără ca* să, *înainte ca* să, *pentru ca* să;

acolo unde, *de* unde, *pînă* unde.

30.7 PROPOZIȚIILE INTRODUSE PRIN CONJUNCȚII

Conjuncțiile introduc orice fel de propoziții (atît principale cît și secundare, atît regente cît și subordonate). Unele conjuncții și locuțiuni introduc însă numai a n u m i t e subordonate, astfel:

căci *deoarece* *fiindcă* *întrucît* *de cînd*	numai subordonate c a u z a l e

de cîte ori *ori de cîte ori* *pînă* *pînă ce* *pînă să*	numai subordonate temporale
cu toate că *chiar de* *chiar dacă* *deşi* *măcar că*	numai subordonate concesive
încît	numai subordonate consecutive
pînă unde	numai subordonate de loc
precum	numai subordonate de mod propriu-zis
ca şi cum *ca şi cînd*	numai subrdonate comparative

Subordonatele introduse cu celelalte conjuncţii sau locuţiuni trebuie interpretate în ansamblul fiecărei fraze.

Capitolul 31

INTERJECȚIA

Să luăm în discuție cuvintele subliniate din exemplele:

(1) *Cuțu, cuțu!* *Na*, Grivei,
Mămăligă, dacă vrei!

(2) *Hait!* Am uitat cheile!

(3) *Au*, mă doare!

(4) Ș-atunci, iepurele, *țuști*, într-un tufiș!

(5) *Ptii!* da, frumos mai cîntă păsărelele astea!

Aceste cuvinte, numite **interjecții**, reproduc prin sunete articulate un strigăt, un zgomot, o chemare, o impresie plăcută, o senzație de satisfacție, de plăcere, de durere etc.

Interjecțiile se deosebesc de celelalte părți de vorbire prin aceea că ne fac să ne gîndim la împrejurările și la cauzele întrebuințării lor, deși ele nu exprimă nici aceste împrejurări, nici cauzele. *Cuțu-cuțu!* (1), de exemplu, nu este numele unui cățel, ci un fel de a chema un cățel. Prin *hait!* (2) nu se numește cauza pentru care se întrebuințează această interjecție, dar se înțelege că cine o spune, o face pentru că a constatat că s-a petrecut ceva cu urmări neplăcute. *Au!* (3) este un strigăt de durere, care poate fi provocat de nenumărate cauze; *țuști!* (4) imită zgomotul produs de un animal ca iepurele cînd se aruncă în frunziș etc.

Interjecțiile se pot grupa în trei categorii:

a) cele prin care se evocă senzații, impresii ori strigăte ale omului adresate altor oameni sau animalelor, de exemplu:

ah! au! brrr! eh! hai! haide! hait! na! o! pfu! ptii! ptiu! ptruu! sanchi! ță-ță! ți!ți! ura!
bă! cîț! cuțu-!cuțu! dii! fă! hăis! hăis cea! hi(i)! hopa! mă! nice! pis-pis! țibă! (h)uo! țuric!

b) cele prin care se imită strigătele sau chemările animalelor: *beee! behehe! clonc! cirip-cirip! cotcodac! cucu! cucurigu! ga-ga! ham-ham! hu-hu-hu! miau! mîrr! mor-mor! muuu!*

c) cele prin care se imită diferite zgomote: *bîldîbîc! bîzzz! balang-balang! buf! fleașc! fîs! fol-fol! hapciu! hîrșt(i) huști! lipa-lipa! pic-pic! pîș-pîș! pleosc! plici! poc! tic-tac! tic-tic! tranc! tronc! trosc! scîrț! sfîrrr! sst! șșt! șontîc-șontîc! țîști! țuști! zdreanc! zurrr! zvîrrr!*

31.1 FUNCȚIILE INTERJECȚIEI ÎN PROPOZIȚIE ȘI ÎN FRAZĂ

Interjecția ca atare nu are nici o funcție sintactică în frază sau în propoziție. Numai dacă este echivalentul unui substantiv sau al unui verb, ea poate să fie subiect și, respectiv, predicat. Pentru calitatea ei de subiect, vezi p 281.

Interjecția este predicat cînd ține loc de verb în mod accidental, ca în: *Na, Grivei!* sau ca în exemplul (5).

● N o t ă. Interjecția *haide* a fost privită ca un verb. De aceea i s-au atașat desinențe pentru persoana I și a II-a plural: *haidem, haideți.*
Nu trebuie să se confunde această situație cu aceea a verbelor formate cu ajutorul sufixelor de la interjecții *(behăi, hămăi, gîgîi, mîrîi* etc.).

Capitolul 32

PROPOZIŢIA SIMPLĂ ŞI PROPOZIŢIA DEZVOLTATĂ

32.1 PROPOZIŢIA SIMPLĂ

Propoziţia simplă este grupul de cuvinte format numai din subiect şi predicat:

Răsare soarele.

Spectacolul a fost minunat.

Subiectul este un membru al propoziţiei, predicatul este al doilea. De aceea, propoziţia care are subiect şi predicat se numeşte şi b i m e m b r ă.

Cînd subiectul nu se foloseşte în mod obişnuit, propoziţia simplă apare numai cu un membru — cu predicatul: *Va ninge; A plouat.* Atunci ea este m o n o m e m b r ă.

Tot simplă — dar b i m e m b r ă — se consideră şi propoziţia cu subiectul sau cu predicatul subînţeles:

A fost minunat (subînţeles un subiect: *spectacolul, totul* etc.);

Maşina! (subînţeles un predicat: *vine, soseşte, pleacă* etc.).

Se consideră propoziţie simplă bimembră şi aceea în care subiectul, deşi nu este exprimat printr-o parte de vorbire, este totuşi cuprins în forma verbului:

Plecaţi? (voi sau *dumneavoastră).*

Sîntem cetăţeni. (noi)

Propoziţiile simple cu subiectul şi predicatul exprimate sînt bimembre şi c o m p l e t e. Cele cu una din aceste două părţi neexprimate pot fi bimembre sau monomembre i n c o m p l e t e. Astfel, propozţia — *Luceafărul,* — ca răspuns la întrebarea: *Ce a răsărit?* — este o propoziţie simplă incompletă.

— *Cetăţeni!* — ca răspuns la întrebarea — *Ce sînteţi dumneavoastră?* — este, de asemenea, incompletă. — *Aţi plecat?* nu mai este însă incompletă, pentru că subiectul se află cuprins în verb.

Propoziţiile simple incomplete sînt deci eliptice — fie de subiect, fie de predicat.

● N o t ă. Din cele spuse mai înainte rezultă că propozițiile care nu au în mod obișnuit subiect, nu pot fi socotite eliptice. De asemenea, nici propozițiile care conțin subiectul în forma verbului nu sînt eliptice. La acestea din urmă, problema elipsei se pune numai dacă predicatul este la persoana a III-a, singular sau plural.

Subiectul și predicatul fiind **părți principale,** propoziția simplă apare și ca propoziție care are numai părți principale.

32.2 PROPOZIȚIA DEZVOLTATĂ

Este *propoziție dezvoltată* orice grup de cuvinte care conține cel puțin un element în plus față de subiect și de predicat. Astfel, *(Tu) te sperii* este o propoziție dezvoltată, fiindcă, pe lîngă subiect și predicat, are un obiect direct, pe *te.* Este dezvoltată și propoziția formată dintr-un singur cuvînt, dacă el nu reprezintă subiectul sau predicatul, de exemplu: *Nu!, Da!, Imediat!* etc., ca răspunsuri la diverse întrebări, sînt propoziții dezvoltate (dar în același timp incomplete).

În propoziția dezvoltată completă, pe lîngă subiect și predicat, apar și alte părți, fie în prezența subiectului și predicatului, fie în absența unuia sau a amîndurora. Aceste părți sînt: *atributele, obiectele directe, obiectele indirecte* și *complementele circumstanțiale.* Ele sînt **părți secundare.**

Iată cîteva exemple:

1. Minciuna sparge și case de piatră.

Minciuna;	subiect al lui *sparge* — parte principală.
sparge;	predicat al subiectului *minciuna* — parte principală;
și;	circumstanțial al lui *sparge (și = de asemenea)* — parte secundară;
case;	obiect direct al predicatului *sparge* — parte secundară;
de piatră;	atribut al obiectului direct *case* — parte secundară.

2. Ulciorul nu merge de multe ori la apă.

Ulciorul;	subiect al lui *(nu) merge* — parte principală;
(nu) merge;	predicat în formă negativă al subiectului *ulciorul* — parte principală;

nu: negaţie cu rol de circumstanţial de mod al lui *merge* — parte secundară;

de multe ori: circumstanţial al lui *(nu) merge* — parte secundară;

la apă: circumstanţial de loc al lui *(nu) merge* — parte secundară.

3. Ajungînd între stînci, drumul se îngustează.

Ajungînd: circumstanţial al lui *(se) îngustează* — parte secundară;

între stînci: circumstanţial al lui *ajungînd* — parte secundară;

drumul: subiect al lui *(se) îngustează* — parte principală;

(se) îngustează: predicat al subiectului *drumul* — parte principală;

se: obiect direct din predicatul la diateza reflexivă — parte secundară.

Părţile secundare se pot referi la subiect sau la predicat, la amîndouă — pe rînd — sau la o parte secundară a propoziţiei, de ex.:

4. Găina bătrînă face zeama bună.

Găina: subiect al predicatului *face* — parte principală;

bătrînă: atribut al subiectului *găina* — parte secundară;

face: predicat al subiectului *găina* — parte principală.

zeama: obiect direct al predicatului *face* parte secundară.

bună: atribut al obiectului direct *zeama* — parte secundară.

Capitolul 33

PĂRȚILE PRINCIPALE ȘI PĂRȚILE SECUNDARE ALE PROPOZIȚIEI

33.1 SUBIECTUL

Subiectul se exprimă prin substantiv, prin pronume, care este locțiitorul obișnuit al substantivului, și prin orice alt echivalent al acestuia din urmă:

> Pentru a fi **subiect,** orice parte de vorbire trebuie *să devină substantiv ori pronume sau să îndeplinească* rolul de substantiv sau de pronume în propoziție.

33.1.1 Unele situații aparte ale subiectului

Subiectul stă în cazul nominativ. Sînt însă unele construcții, fraze ori propoziții care fac impresia că au subiectul în dativ sau în acuzativ cu prepoziție, de ex.:

(1) Călătorului îi șade bine cu drumul.

(2) S-au dus cu mic, cu mare la scăldat.

(3) Au făcut front comun cu toții.

În realitate, subiectul din aceste propoziții este sau eliptic, sau cuprins în verb. Astfel, în (1) trebuie să presupunem, înainte de cuvintele *cu drumul* din propoziție, un subiect neexprimat cu înțelesul „să aibă de-a face". Propoziția ia următoarea înfățișare cînd este completată:

Călătorului îi șade bine *să aibă de-a face* cu drumul.
Partea subliniată este un subiect-propoziție. În construcții similare, de ex. în:

Îți stă bine cu freză,

subiectul poate să fie un substantiv, dar urmat obligatoriu de o atributivă, adică:

Îți stă bine *faptul* că te porți cu freză.

Există și alte posibilități, de ex.:

Îți stă bine *a te purta* cu freză,

sau:

Îți stă bine *să te porți* cu freză.

unde *a (te) purta* sau *să te porți* este subiect.

În (2) și (3), subiectul *(ei)* este subînțeles; *cu mic, cu mare* sau *cu toții* neconstituind decît specificări ale faptului că subiectul *(ei)* se asociază cu cineva pentru a îndeplini acțiunea. La fel stau lucrurile și cu propoziții ca:

(4) Am făcut front comun cu toții.

(5) Ați făcut front comun cu toții,

cu deosebirea că, de data aceasta, se vede că subiectul este cuprins în forma verbului *(noi, voi)*; deci *cu toții* nu se poate considera subiect.

Într-o propoziție ca:

(6) Îmi pare bine de cunoștință,

nu există subiect gramatical; locuțiunea verbală *îmi (îți, îi* etc.) *pare bine (rău)* fiind completată de un obiect indirect.

33.1.2 Subiectul multiplu

Două sau mai multe subiecte cu același predicat formează împreună un subiect multiplu:

Vara, toamna, iarna și primăvara sînt anotimpuri.

Un băiat și o fetiță se jucau în mijlocul drumului.

Predicatul se află în asemenea situații la plural.

33.1.3 Grupul subiectului

Toate cuvintele care se grupează în jurul unui subiect și-l determină într-un fel oarecare constituie grupul subiectului, de ex.

Grupul subiectului:	*O lampă de gaz*
Predicatul:	*luminează* (+ obiect direct: *odaia).*
Grupul subiectului:	*Dorințele grațioasei lui prietene, domnișoara Mari Popescu*
Predicatul:	*erau porunci* (+ obiect indirect: *pentru el).*

Grupul subiectului este mai dezvoltat ori mai puțin dezvoltat. El poate să cuprindă în sine atribute, obiecte directe sau indirecte și chiar circumstanțiale. Un cuvînt din acest grup, un substantiv, un pronume sau alt echivalent al substantivului reprezintă c e n t r u l grupului.

În primul exemplu dat mai sus, centrul grupului este substantivul *lampă;* în al doilea, substantivul *dorințele.*

Celelalte cuvinte precizează calitatea subiectului: *de gaz* din primul exemplu este un atribut, iar articolul, *o* tot un atribut. Grupul ar mai fi putut să conțină și alte precizări, de ex.:

O lampă de gaz agățată într-un cui de fier (luminează...)

El ar fi avut atunci încă un atribut, *agățată*, un circumstanțial *(într-un cui)* datorită faptului că atributul *agățată* este un participiu, și încă un atribut: *de fier* pe lîngă *cui*.

33.2 PREDICATUL

Predicatul este verbal sau nominal. Despre predicatul verbal am vorbit la p.12, 248–251, iar despre cel nominal, la 162.

33.2.1 Grupul predicatului

Toate cuvintele care se grupează în jurul predicatului și depind de el, ca și toate cuvintele care, deși nu se află lîngă predicat, depind de el în mod direct sau indirect, formează g r u p u l predicatului; de ex.:

Subiectul	*Poama*
Grupul predicatului:	*nu cade departe de tulpina ei.*
Subiectul:	*(Tu)*
Grupul predicatului:	*Nu lăsa lucrul de azi pe mîine.*

Ca și grupul subiectului, grupul predicatului este mai dezvoltat sau mai puțin dezvoltat, incluzînd unul sau mai multe obiecte (directe sau indirecte) unul sau mai multe circumstanțiale, unul sau mai multe atribute.

În acest grup, verbul la unul din modurile care pot forma predicatul sau construcția care reprezintă predicatul nominal constituie c e n t r u l grupului. Celelalte cuvinte îi precizează calitatea.

33.3 GRUPUL SUBIECTULUI ȘI GRUPUL PREDICATULUI

Grupul subiectului și grupul predicatului apar împreună fie în ordinea *grupul subiectului-grupul predicatului,* fie în altă ordine, de ex.:

Grupul subiectului:	*Calul de dar*
Grupul predicatului:	*nu se caută la dinți.*

Grupul subiectului:	*Mama bădiţei Vasile, învăţătorul lui Creangă, luat cu arcanul la oaste,*
Grupul predicatului:	*îşi petrecea băiatul la Piatra Neamţ cu lacrimi şi jale, ca pe un mort.*
Grupul predicatului:	*„Pe culmea cea mai înaltă a Munţilor Carpaţi se întinde*
Grupul subiectului:	*o ţară mîndră şi binecuvîntată între toate ţările de Domnul pe pămînt".* (N. Bălcescu).
Grupul predicatului:	*„În visul fiecărei seminţe palpită Un foşnet de cîmp şi amiezi de grădină, un veac păduret,*
Grupul subiectului:	*Popoare de frunze şi un murmur de neam cîntăreţ".* (L. Blaga)
Subiectul:	*Ion*
Grupul predicatului:	*în zori, în drum spre casă, fu cuprins de frig şi de teamă*

Centrul predicatelor din exemplele de mai sus sînt: **se caută, petrecea, se întinde, palpită, fu cuprins**

33.4 AŞA-NUMITUL ELEMENT PREDICATIV SUPLIMENTAR

În unele propoziţii întîlnim cuvinte care fac impresia că intră în acelaşi timp atît în grupul subiectului, cît şi în acela al predicatului. Iată cîteva exemple:

(1) Copiii se jucau voioşi.
(2) Speriate de bubuituri, păsările au zburat.
(3) Omătul îl văzusem pe alocuri cît casa.
(4) Ionescu a fost consultat ca specialist.
(5) Vecinii îl auzeau exersînd ore întregi la clarinet.

În propoziţia (1), *voioşi*, se referă prin f o r m a lui la subiect ca orice atribut, deşi este aşezat după predicat, într-un loc în care se întîlneşte mai rar, părînd că determină şi predicatul, ca şi cum ar fi *şi* complement circumstanţial de mod.

Pentru a vedea ce este el în realitate, e necesar să decidem dacă acordul gramatical are importanţă mai mare decît locul unde este aşezat un membru al propoziţiei şi dacă o parte

secundară de propoziție poate să aibă în același timp două funcții sintactice profund deosebite (atribut, deci determinînd un substantiv sau un echivalent al substantivului, și complement circumstanțial, deci determinînd un predicat sau un verb din propoziție).

Acordul gramatical este factorul cel mai important, pentru că arată prin forma cuvintelor în ce relație sînt unele cu altele.

Să comparăm — din acest punct de vedere — propozițiile din seriile *(1)* și *(2)* de mai jos:

(1)			(2)		
(Eu)	dorm	liniștit	(Eu)	dorm	liniștită
(Tu)	dormi		(Tu)	dormi	liniștită
(El, ea)	doarme		(Ea)	doarme	liniștită
(Noi)	dormim	liniștit	(Noi)	dormim	liniștiți
			(Noi)	dormim	liniștite
(Voi)	dormiți		(Voi)	dormiți	liniștiți
			(Voi)	dormiți	liniștite
(Ei, ele)	dorm		(Ei)	dorm	liniștiți
			(Ele)	dorm	liniștite

Propozițiile din seria *(1)* conțin adverbul *liniștit* ca circumstanțial de mod; cele din seria *(2)* conțin adjectivul *liniștit*, acordat în număr și gen cu subiectul. El îndeplinește rolul de a t r i b u t, chiar dacă se află după predicat și chiar dacă pare a avea și înțeles circumstanțial, căci atributul conține uneori acest înțeles (vezi. p. 288).

În aceeași propoziție, un cuvînt nu poate fi atribut și circumstanțial.

S-a considerat însă că în situații ca cele de mai sus adjectivele nu sînt nici atribute, nici circumstanțiale, ci e l e m e n t e   p r e d i c a t i v e   s u p l i m e n t a r e, adică un fel de nume predicative adăugate la predicatul existent, dar nu ca o completare a lui. Ar trebui de aceea ca o propoziție, cum este *Copiii se joacă voioși*, să fie analizată ca și cînd ar fi o combinare între *Copiii se joacă* + *(ei sînt) voioși*, adică, de fapt ca o combinare între două propoziții, iar o propoziție ca *(Noi) dormim liniștite* ar fi o combinare între *(Noi) dormim* + *(noi sîntem) liniștite*.

Acest fel de analiză se aplică însă întocmai și la atributele celelalte, de ex.: *Mîța blîndă zgîrie rău* s-ar putea despărți în *Mîța este blîndă* + (ea) *zgîrie rău*, ceea ce dovedește că nici *voioși* nu are cu totul altă situație, ci este un atribut.

În propoziția (2), *speriate* este atribut pe lîngă *păsările*, deși se află la distanță de acest cuvînt. (Ca adjectiv-participiu, *speriate*, poate fi și expresia unei propoziții de cauză).

În propoziția (3) avem o comparație prescurtată. În forma completă, propoziția ar arăta astfel: *Omătul îl văzusem înalt cît casa*. Prin urmare, *cît casa* este un complement al adjectivului *înalt* neexprimat în propoziție. Ca în orice comparație, se presupune și posibilitatea de a introduce o copulă: *(era) înalt cît casa*.

În propoziția (4), *ca specialist* este un circumstanțial de mod, însemnînd: „a fost consultat în calitatea lui de specialist". Să se compare cu *(a venit) ca specialist* = „(a venit) în calitate de specialist".

În sfîrșit, în propoziția (5), gerunziul *exersînd* este concentrarea unei propoziții completive, cum sugerează și obiectul direct *îl*, adică, în formă dezvoltată:

Vecinii (îl) auzeau că exersa... (cum exersa...)

Elementul predicativ suplimentar nu se impune, așadar, ca o categorie sintactică necesară în gramatica limbii române, iar cuvintele care par că țin în același timp atît de grupul subiectului cît și de cel al predicatului, intră în realitate numai într-un grup sau în celălalt.

● Notă. Este de la sine înțeles că, de vreme ce elementul predicativ suplimentar nu apare ca o necesitate, nici propoziția corespunzătoare nu se mai justifică.

33.5 ATRIBUTUL

Atributul precizează înțelesul unui substantiv sau al unui echivalent al lui — fie că substantivul este subiect, obiect (direct sau indirect), circumstanțial sau chiar atribut.

Atributul se exprimă prin adjectiv, prin substantiv, prin pronume și, în principiu, prin orice altă parte de vorbire echivalentă cu una din cele de mai sus. Prin urmare, el este după cea mai simplă împărțire:

a) adjectival: *bec* electric, *hîrtie* albastră, *mere* pădurețe, *operație* chirurgicală etc.;

b) substantival (cu prepoziție): *brînză* de oi, *pîine* fără sare, *șarpe* cu clopoței, *ieșire* la mare, *vînt* de la răsărit etc.;

„ în genitiv: *armata* poporului, *ochiul* stăpînului, *ulițele* satului, *temperatura* corpului etc.;

„ apoziție: *(Ștefan)* domnul Moldovei; *(volumul)*, O carte importantă; *(Caragiale)*, autor dramatic cunoscut etc.;

c) pronominal: *părerea* lui, *păsul* ei, *glasul* cuiva, *ideile* acestuia, *vorba* ăluia etc.;

Celelalte categorii de atribute sînt specii ale atributului substantival sau ale celui adjectival:

d) verbal (exprimat printr-un mod nepersonal al verbului, echivalent cu un substantiv sau cu un adjectiv):

(faptul) de a citi, (dorința) de a învăța, (plăcerea) de a cînta etc.;

prin supin: *(apă) de spălat, (bani) de cheltuit, (lemne) de ars, (teme) de executat* etc.;

prin gerunziu: *(se auzea vîntul) urlînd, (se vedea fum), ieșind, (persoane) suferinde, (mîini) tremurînde* etc.

● Notă. Gerunziul acordat ca în ultimul exemplu este de fapt un adjectiv dezvoltat din forma corespunzătoare a verbului.

e) adverbial (exprimat printr-un adverb sau printr-o locuțiune adverbială, echivalente cu un adjectiv):

(o călătorie) împreună, *(Țara)* de Sus, *(carte)* de dedesubt, *(lumea)* de odinioară, astfel de *(sfaturi)*, *(ziua)* de mîine etc.

Deși ca atribute, verbul și adverbul sînt echivalentele unui substantiv sau ale unui adjectiv, totuși atît unul cît și celălalt se combină ca verb sau adverb și cu alte cuvinte, de ex., în propoziția:

Faptul *de a citi o carte bună* este o plăcere,

a citi este urmat de un obiect direct *(carte)* — care, la rîndul său, este urmat de alt atribut *(bună)*; iar în propoziția:

Dorința *de a cînta la deschiderea taberei de pionieri* însuflețea pe micul muzicant,

atributul verbal *(a cînta)* este urmat de un circumstanțial de loc, urmat el însuși de două atribute.

În sfîrșit, în propoziția:

Călătoria *împreună cu noi* îi va face plăcere,

adverbul *împreună* este urmat de un complement indirect, sociativ.

33.5.1 Înțelesul atributelor în propoziție

Înțelesul sau înțelesurile unui atribut sau ale altuia în propoziție sînt foarte variate: de la simpla indicare a unei însușiri a substantivului, pronumelui etc., pînă la specificarea locului, timpului, destinației etc. Atributele care arată locul, timpul, destinația etc.: *(vin) de Drăgășani, (pian) de concert, (cîmpiile) României, (zi) de vară, (vreme) de iarnă, (gustarea) de dimineață* etc. nu trebuie să fie confundate cu circumstanțialele numai fiindcă arată *unde, cînd, de ce* sau *pentru ce*. Aceste atribute nu spun însă *unde, cînd, de ce* sau *pentru ce* se desfășoară acțiunea verbului (predicat sau nu) din propoziție; de ex., în:

Calitățile vinului *de Drăgășani* au fost recunoscute de specialiști,

atributul *de Drăgășani* nu se află în dependență de predicatul propoziției, ci specifică felul vinului. De asemenea, în:

A cumpărat două pachete de șervețele *de masă*

atributele *de șervețele* și *de masă* nu depind de *a cumpărat*.

Pentru alte aspecte ale acestei probleme, vezi p. 293.

33.5.2 Apoziția

Apoziția este un atribut substantival care se identifică din punctul de vedere al înțelesului cu substantivul sau pronumele la care se referă. Ea exprimă așadar aceeași idee cu substantivul (sau pronumele), dar cu alte cuvinte, de ex.: *Ștefan cel Mare, domnul Moldovei. Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare. Prietenul nostru, olarul. M. Eminescu, autorul „Luceafărului“* etc.

33.5.3 Atributul simplu și atributul dezvoltat

Atributul simplu este format dintr-un cuvînt (adjectiv, substantiv, pronume, gerunziu etc.) precedat cînd este nevoie de prepoziție.

Atributul dezvoltat conține un atribut simplu și, pe lîngă el, după împrejurări, încă unul sau mai multe atribute, unul sau mai multe obiecte (directe sau indirecte), unul sau mai multe circumstanțiale legate de un cuvînt din atributul dezvoltat. Astfel, în propoziția:

Ochiul *deprins* treptat cu întunericul deslușea obiectele din încăperea neluminată.

Atributul *deprins* este dezvoltat printr-un circumstanțial de mod *(treptat)* și un obiect indirect *(cu întunericul)*.

Datorită însă faptului că atributul, simplu sau dezvoltat, este dependent de un substantiv, cîteodată de un pronume sau de alt echivalent al substantivului, în propoziție el face parte în mod necesar dintr-un predicat nominal, dintr-un obiect (direct sau indirect) ori dintr-un circumstanțial. Prin urmare, el nu constituie un grup aparte, ci se află în interiorul celorlalte părți de propoziție.

Astfel, în:

O mare parte din suprafața globului pămîntesc
o acoperă mările și oceanele,

atributul dezvoltat *(din suprafața globului pămîntesc)* intră în obiectul direct *o mare parte* etc., în care avem și un atribut simplu, pe *mare (parte)*.

33.6 OBIECTUL DIRECT

Substantivul, pronumele și orice echivalent al substantivului în cazul acuzativ fără prepoziție (cu excepția lui *pe* și a lui *a* dinaintea infinitivului scurt) sînt obiecte directe (numite și complemente directe) ori de cîte ori completează înțelesul unor verbe tranzitive; de ex.:

Au semănat *orz* și *ovăz.*

Pe dumneavoastră vă lăuda.

Nu ascultați *pe proști* ori *pe nebuni.*

El are în catalog numai *9* și *10.*

Binevoiți *a aproba cererea noastră.*

33.6.1 Obiectul direct repetat

În diverse situații, același obiect direct este exprimat *de două ori* în propoziție: prima dată printr-un substantiv sau printr-un pronume, a doua oară printr-un pronume personal în forma scurtă, de ex.:

Cărțile comandate *le* veți primi la timp.

Pe tine nu *te*-am mai văzut pe aici.

Pe acela îl primesc oricînd.

Pe toți ne privește această hotărîre

Repetarea se produce în următoarele condiții:

a) Cînd forma lungă a pronumelor personale sau forma obișnuită a celorlalte pronume exprimă un obiect direct, acesta este repetat în mod obligator tot prin pronume ori de-

cîte ori se află înaintea predicatului sau a verbului de care depinde acel obiect direct, adică:

Pe mine mă cheamă Ștefan (sau: Ana, Maria)
Pe dumeata te caută.
Pe ea o convoacă mîine.
Pe voi vă ascultă. etc.

b) Dacă forma lungă lipsește, repetarea nu se produce în mod obligator, ci numai atunci cînd vrem să insistăm asupra pronumelui-obiect direct și cînd el reapare în propoziție în formă lungă: de ex.:

Mă cheamă Maria,	față de	*Mă* cheamă Dumitru *pe mine.*
Vă lăuda,	„	*Vă* lăuda *pe dumneavoastră.*
O întîlnești mîine,	„	*O* întîlnești mîine *pe ea.*
	etc.	

c) Cînd obiectul direct exprimat printr-un substantiv sau printr-un echivalent al acestuia se află *înaintea* verbului de care depinde (predicat sau nu), se reia în mod obligator prin pronumele personal, forma scurtă; de ex.:

Pe Dinu nu-*l* cunoștea.	(-*l* reia ob. dir. *pe Dinu*)
Pe fată o crescuse bunica.	(*o* reia ob. dir. *pe fată*)
Pe toți colegii voia să-*i* invite;	(-*i* reia ob.dir. *pe toți colegii*)

d) Cînd obiectul direct exprimat printr-un substantiv sau un echivalent al acestuia se așază *după* verb (predicat sau nu), el *poate* fi repetat prin anticipare, astfel:

Fără anticipare	Cu anticipare
Nu cunoștea *pe Dinu.*	Nu-*l* cunoștea *pe Dinu.*
El asculta *pe tata.*	El *îl* asculta *pe tata.*
Ion a învins *pe Cornel* la trîntă.	Ion *l*-a învins *pe Cornel* la trîntă.

● Notă. Obiectul direct construit prin anticipare este din ce în ce mai des utilizat astăzi.

Cînd obiectul direct în situația de la d) este un nume de lucru, anticiparea nu se mai produce; de ex.:

Veți primi cartea la timp.
Nu știa nici tabla înmulțirii.

33.6.2 Obiectul direct și subiectul

Obiectul direct dintr-o propoziție în care verbul tranzitiv se află la diateza activă, se transformă în subiect cînd verbul trece la diateza pasivă, de ex.:

Obiect direct: (Ei) au semănat *orz* și *ovăz*.
Subiect: S-au semănat *orzul* și *ovăzul*.

Această regulă (pentru care vezi și p. 169, 330) este deosebit de utilă ca mijloc de control al calității de obiect direct al unui membru din propoziție. Astfel, în

(El) a pierdut *cîteva ore* așteptîndu-te,

grupul de cuvinte *cîteva ore* este obiect direct, chiar dacă înțelesul său este de timp, fiindcă propoziția supusă probei transformării în pasiv devine:

Cîteva ore au fost pierdute (de el) așteptîndu-te, iar *cîteva ore* se constituie acum în subiect.

În schimb, în propoziția *Ne-am plimbat* cîteva ore *așteptîndu-te*, același grup de cuvinte *(cîteva ore)* este circumstanțial de timp.

33.7 OBIECTUL INDIRECT

Obiectul indirect, numit și complement indirect, întregește înțelesul unor verbe tranzitive, intranzitive, reflexive și al unor adjective. El se exprimă prin aceleași părți de vorbire ca și obiectul direct și stă în cazul dativ sau în acuzativ cu prepoziție; de ex.:

Mulțumește *prietenului* tău pentru ajutor.
Opinia dumitale contravine *realității*.
La doi viței le venise vremea înțărcatului.
Se va atribui *cuiva* un premiu de consolare?
Mi-e sete. *Ți*-e frig? *Ne* place aici.
Sandu seamănă *cu tine*.

33.7.1 Obiectul indirect repetat

Obiectul indirect se repetă în aceleași condiții ca și cel direct, adică atunci cînd este exprimat:

a) prin pronume înaintea verbului:

Mie îmi zice Veta.
Ei să i se ceară părerea!
Lui îi datorez această invitație.
Tuturora vi se va comunica rezultatul mîine.

b) prin pronume personal, forma scurtă, înaintea verbului:
Vă povestesc totul. *Vă* povestesc *(vouă)* totul *vouă.*
Le dați drumul acasă. *Le* dați drumul acasă *lor.*

c) prin substantiv sau echivalent al substantivului înaintea verbului:

Prietenului tău *i*-ai mulțumit?
Acelei văi i se spune Valea-Rea.

d) prin substantiv sau echivalent al substantivului după verb:

Fără anticipare	Cu anticipare
A mărturisit totul *mamei.*	*I*-a mărturisit totul *mamei.*
Gheorghe scrie *Mariei.*	Vasile *îi* scrie *Mariei.*

În situația de mai sus, obiectul indirect nume de lucru nu mai impune, de obicei, anticiparea; de ex.:
Cetățeanul s-a adresat *întreprinderii.*

33.7.2 Înțelesurile obiectului indirect

Obiectul indirect poate să arate în propoziție:

1) în avantajul, în dezavantajul (în favoarea, în defavoarea) cui se petrece acțiunea verbului:

A propus *colegilor* săi o excursie în Deltă.
Nemulțumitului i se ia darul.

2) orientarea acțiunii (dar nu locul desfășurării ei):

Nu te uita *la haine,* ci *la cine* le poartă.

3) în ce privință sau referitor la ce are loc acțiunea:

Vom reflecta *la sfaturile* tale.
Era scump *la vorbă,* dar iute *la minte.*

● Notă. Acest înțeles al obiectului indirect este considerat de unele gramatici suficient de puternic spre a duce la scoaterea construcțiilor în discuție din categoria obiectelor indirecte și introducerea lor printre circumstanțiale sub numele de circumstanțiale de relație.

4) asocierea sau reciprocitatea într-o acțiune:

Mitică joacă table *cu vecinul.*
Luptă *cu morile* de vînt.
Oile ieșiseră *cu mieii* după ele.

5) instrumentul acțiunii:

Pe copacul căzut toți se pun *cu topoarele.*
Nu vede bine *fără ochelari.*
Vă trimit știri *prin prietenul meu.*

6) adăugarea la o acțiune sau excepția de la o acțiune:

Pe lîngă lemnul uscat, arde și cel verde.

Afară de el, ceilalți se bucurau.

În unele situații, grupul de cuvinte care îndeplinește în propoziție rolul de obiect indirect reprezintă ideea unei subordonate cu înțeles condițional sau concesiv, de exemplu:

7) cu înțeles condițional:

În locul tău, el ar fi procedat la fel.

În locul tău = „dacă (el) ar fi fost în locul tău".

8) cu înțeles concesiv:

Cu toată boala, a venit la slujbă.

Cu toată boala = „cu toate că avea o boală".

Fără a fi nepriceput, este totuși neîndemînatic.

Fără a fi nepriceput = „deși nu este nepriceput".

● N o t ă. Unele gramatici consideră că obiectele indirecte enumerate mai sus între 3) și 8) sînt circumstanțiale. Astfel, 4) ar fi circumstanțial s o c i a t i v, 5) circumstanțial i n s t r u m e n t a l, 6) circumstanțial c u m u l a t i v, și de excepție, 7) circumstanțial c o n d i ț i o n a l, iar 8) circumstanțial c o n c e s i v.

Faptul că, după părerea noastră, obiectul indirect poate să aibă înțelesuri atît de variate nu trebuie să surprindă, căci același lucru se întîmplă și cu alte părți de propoziție, de exemplu cu atributul și chiar cu obiectul direct, deși cu acesta din urmă în mult mai mică măsură.

Uneori este greu să se facă distincție între un obiect indirect și un circumstanțial. Astfel, în propoziția *Nu vinde tu castraveți la grădinar, la grădinar* este obiect indirect, pe cînd în *Nu duce tu castraveți la grădinar, la grădinar* ar putea să fie obiect indirect, dar și circumstanțial de loc, de exemplu, dacă prin cuvintele *la grădinar* se înțelege „la grădinar acasă sau într-un loc în care se află el."

33.7.3 Obiectul direct și obiectul indirect dezvoltat

Obiectul direct și cel indirect pot să fie lărgite prin atribute, prin alte obiecte directe sau indirecte, prin circumstanțiale. El ia uneori o mare extindere, de exemplu:

Situația internațională actuală, cu toate implicațiile luptei pentru destindere, pentru lichidarea focarelor de încordare și de conflict în lume au examinat-o atent toți participanții la consfătuire.

Obiectul direct de mai sus, așezat înaintea predicatului, conține atribute și circumstanțiale de scop.

În propoziția:

„Laudă (aduc) *semințelor, celor de față și în veci tuturor*"
(L. Blaga, *Mirabila sămînță*)

obiectul indirect *semințelor* este urmat de apoziția *celor de față și în veci tuturor* în care intră și un circumstanțial de timp *(în veci)*.

În propoziția:

Se teme *de orice zgomot produs pe neașteptate*, obiectul indirect conține două atribute și un circumstanțial de mod.

33.8 COMPLEMENTUL DE AGENT

Partea de propoziție care arată cine îndeplinește efectiv acțiunea unui predicat sau altei forme verbale cu înțeles pasiv este complementul de agent, de exemplu:

(1) Unii pomi sînt atacați *de omizi*.
(2) Piesa va fi jucată *de cei mai buni actori* ai teatrului nostru.
(3) Se confirmă *de primărie* încheierea lucrărilor agricole din acest an.
(4) O salcie a fost smulsă *de vînt* și luată *de apă*.
(5) Încurajat *de primele rezultate* obținute și sprijinit în continuare *de colegi*, prietenul nostru a reușit.

Acest complement are înțeles de subiect, deși este construit ca un obiect indirect. Prin transformare, el devine chiar subiect: Omizile *atacă unii pomi*. (1) Cei mai buni actori *ai teatrului nostru vor juca piesa*. (2) Primăria *confirmă încheierea lucrărilor agricole din acest an*. (3) Vîntul *a smuls o salcie și a luat-o* apa. (4). În propozția (5), transformarea este mai complicată fiindcă participiile *încurajat* și *sprijinit* trebuie să devină predicate: *Aceste prime rezultate au încurajat... (și cum) colegii au sprijinit...*

Prin urmare, complementul de agent se poate defini și ca partea de propoziție cu înțeles de subiect, construită ca un obiect indirect care devine subiect prin transformare.

Complementul de agent se construiește cu prepozițiile *de* și *de către*.

33.9 COMPLEMENTELE CIRCUMSTANŢIALE

Acţiunea unui verb se poate desfăşura în împrejurări variate şi în diverse feluri, exprimate prin complemente care arată **locul, timpul, modul, cauza** sau **scopul** desfăşurării acţiunii. Acestea sînt complementele c i r c u m s t a n ţ i a l e, de ex.:

l o c u l: I-a venit apa *la moară.*
t i m p u l: Ziua bună se cunoaşte *de dimineaţă.*
m o d u l: Îl iubea *ca gheaţa* în sîn.
c a u z a: Nu-şi mai încăpea în piele *de bucurie.*
s c o p u l: A umblat mult *pentru acest cîntec* bătrînesc.

33.9.1 Circumstanţialul de loc

Locul sau direcţia în care se desfăşoară acţiunea verbului se exprimă prin adverbe, locuţiuni adverbiale, prin substantive, pronume sau alte echivalente ale substantivului. Ele constituie circumstanţialele de loc, de ex.:

Veniţi *încoace!*
Privirea îi era aţintită *drept înainte.*
Pe unde scoţi cămaşa?
La pomul lăudat să nu te duci cu sacul.
Zgîrcitul ia *dintr-un buzunar* şi pune *în altul.*
Apele se repezeau *pe sub arcadele podului.*
Spre Cîmpulung duce o şosea asfaltată.

Circumstanţialul de loc se expimă uneori în poezia populară prin dativul locativ:

(Hi, murgule, hi!)
Aşterne-te *drumului* ca şi iarba *cîmpului.*

În schimb, alteori, ceea ce pare un circumstanţial de loc este în realitate obiect indirect, de ex.:

Corbul numai *la oamenii morţi* (le) scoate ochii, iar linguşitorii *la cei vii.*

Cînd o completare a verbului poate să însemne două lucruri, este necesar să se cerceteze cu atenţie legătura între ea şi verb, de exemplu propoziţia:

La intrarea în atelier *am fost întîmpinaţi cu aplauze* conţine un circumstanţial de timp, *la intrarea,* pentru că înţelesul acestor cuvinte este „cînd am intrat sau cînd să intrăm în atelier...", pe cînd în propoziţia:

La intrarea în atelierul nostru se adunaseră toţi colegii, cuvintele *la intrarea,* însemnînd „la locul pe unde se intră", reprezintă un circumstanţial de loc.

De asemenea, trebuie să se vadă atent ce înseamnă în propoziție grupul de cuvinte care face impresia că este un circumstanțial de loc, de ex.:

Asta scoate omul *din țîțîni* cu cicăleala lui.

Grupul de cuvinte *din țîțîni* are înțelesul „din răbdări", „din felul obișnuit de a fi al cuiva", „din calmul sau liniștea obișnuită a cuiva". La început a fost vorba de o comparație între un om și o ușă și, după cum o ușă se scoate tot împingînd-o în stînga, în dreapta, în sus *din țîțîni*, tot așa s-a spus și despre omul pe care sfiiciala cuiva îl scoate din fire.

Deci, în propoziția de mai sus, *din țîțîni* nu poate fi circumstanțial de loc, cum ar fi dacă s-ar spune același lucru despre o ușă.

Tot astfel se prezintă situația și în propoziții ca:

Unde s-a mai pomenit una ca asta!
De unde și *pînă unde* îmi comandă el mie!
Unde nu are el norocul ăsta!

În aceste propoziții, *unde* pare un circumstanțial de loc. În realitate, dacă prima propoziție a fost spusă în așa fel încît în locul lui *unde* să putem pune numele unui loc: *La Galați s-a (mai) pomenit una ca asta!*, atunci *unde* este circumstanțial de loc; dar dacă *unde* vrea să spună același lucru ca „oare", atunci el este circumstanțial de mod (ca interogativ sau exclamativ).

În propoziția a doua, *de unde și pînă unde* poate arăta „din ce loc pînă în ce loc, din ce punct pînă în ce punct", dar și „de ce", „din ce cauză, din ce motiv" etc. Cînd are acest ultim înțeles, cel mai răspîndit, dealtminteri, *de unde și pînă unde* îndeplinește rolul unui circumstanțial de cauză.

Unde din propoziția a treia, deși cu înțeles local, înseamnă „cum de", fiind mai aproape de circumstanțialul de mod.

33.9.2 Circumstanțialul de timp

Timpul în care se desfășoară acțiunea verbului (momentul, etapa, perioada etc.) se exprimă prin adverbe, locuțiuni adverbiale, prin gerunziu sau infinitiv și prin substantiv sau echivalente ale substantivului care au sau pot să capete înțeles de timp. Ele sînt circumstanțiale de timp, de ex.:

Apoi se făcu întuneric.
Azi mlădiță de tufan, *mîine* coadă de ciocan.
A fost *odată* ca *niciodată*.
Pe urmă vă poftesc la ceai.

De copil (sau: *de mic*) i-a plăcut mecanica.
Ce s-a întîmplat *cu două luni înainte?*
Pînă la anul multe căciuli rămîn fără stăpîn.
Toate lucrurile acestea le învățase încă *din tinerețe.*
Apoi, pornind tractorul, se apucă temeinic de arat.
Duminica se ducea la țară în plimbare.
Pînă a ajunge la spital i s-au dat primele îngrijiri.

Circumstanțialul de timp este uneori foarte apropiat ca înțeles de circumstanțialul de loc; de ex.:

I-a povestit totul *pe drum.*

Pe drum pare un circumstanțial de loc și poate să și fie, dacă din restul convorbirii sau al scrierii rezultă că se pune accentul asupra faptului că acțiunea s-a petrecut în locul arătat. Dacă însă *pe drum* înseamnă „în timp ce mergea, pe cînd cineva însoțea pe cineva", atunci el este circumstanțial de timp. De cele mai multe ori, *pe drum* are acest înțeles, cum au și următoarele circumstanțiale:

A ieșit *pe ceață* (*pe un frig mare, pe o ploaie torențială, pe un ger cumplit*) etc.

Cînd vorbitorul ține să sublinieze că se gîndește la l o c u l în care s-a desfășurat acțiunea, el trebuie să facă precizări, zicînd, de ex.:

I-a povestit totul stînd pe marginea drumului (chemîndu-l (afară) *pe drum;* etc.).

Tot circumstanțial de timp este și *o dată* sau *odată*:

Se culca *odată* cu găinile (= *în același timp,* deodată, la aceeași oră, în același moment cu ele).

Circumstanțialul de timp exprimat prin gerunziu este adesea foarte apropiat ca înțeles de circumstanțialul de cauză sau de cel de mod. Vezi în această privință cele spuse la p. 298, 300.

33.9.3 Circumstanțialul de cauză

Cauza, motivul sau pretextul datorită cărora se produce ceea ce spune verbul sau care explică însușirea unui a d j e c t i v, înțelesul unui a d v e r b se exprimă prin substantive și echivalentele lor, prin adjective, prin verbe la gerunziu, ori de cîte ori acestea au înțeles de cauză, motiv sau pretext. Ele constituie circumstanțialele de cauză; de ex.:

Iedul cel mititel tremura *de frică.*
De ciudă se învinețise la față.
Te-ai supărat *din cauza unui iepure* scăpat din focul puștii?

Din pricina lui s-a iscat cearta.
De aceea (sau: *de aia, de asta, din această cauză, din această pricină)* n-are ursul coadă.
Datorită soarelui puternic a căpătat insolaţie.
Dintr-o simplă neglijenţă, se provocase un mare incendiu.
I se lumina privirea *pentru orice vorbă bună.*
Socotindu-se prea devreme bun jucător, neglija antrenamentele.

Circumstanţialul de cauză exprimat prin gerunziu se apropie uneori ca înţeles de circumstanţialul de timp sau de cel condiţional, de ex.:

Vorbind prea mult, nu cîştigi mare lucru.

Vorbind prea mult poate însemna „fiindcă, din cauză că vorbeşti prea mult", dar şi „dacă vorbeşti prea mult" sau „cînd, ori de cîte ori, de fiecare dată cînd vorbeşti prea mult". Vezi şi cele spuse la p. 263 şi u.

33.9.4 Circumstanţialul de scop

Scopul sau intenţia care fac să se desfăşoare acţiunea unui verb se exprimă prin substantive, adjective şi prin pronume precedate de prepoziţii care pot arăta scopul sau intenţia. Ele constituie circumstanţialele de scop; de ex.:

Gheorghe se pregăteşte intens *pentru examen.*
Venise în Capitală *spre a se perfecţiona* în meserie.
Am luptat *pentru a face* din România o ţară liberă şi independentă.
Avea pe faţă un zîmbet sortit *a-i ascunde* supărarea.
Căţelandrul sărea *în întîmpinarea* stăpînului.
L-a trimis frate-său în baltă *după peşte.*
Pleacă *la vînat* de căprioare.

● Notă. Foarte des circumstanţialul de scop conţine un infinitiv scurt sau lung precedat de prepoziţia *pentru* sau *spre,* ori este constituit dintr-un supin.

Circumstanţialul de scop construit cu *după* este de cele mai multe ori o exprimare prescurtată. Astfel, în propoziţia: *L-a trimis frate-său la baltă* după peşte, *după peşte* înseamnă „după prins, găsit, procurat sau cumpărat peşte".

Circumstanţialul de scop construit cu prepoziţia *pentru* se apropie de multe ori ca înţeles de un obiect indirect; de ex.: în *Toţi am vorbit pentru tine, pentru tine* înseamnă şi

„în favoarea, în interesul, în avantajul tău", adică la fel ca orice obiect indirect. *Pentru tine* este totuşi complement circumstanţial de scop în propoziţia de mai sus, fiindcă verbul *vorbi* are în cazul de faţă înţelesul de „a interveni, a pleda, a susţine prin cuvinte", deosebindu-se clar de o construcţie ca *a vorbi cuiva*, unde *cuiva* este obiect indirect. Dacă *pentru tine* = „în locul tău", complementul este indirect.

33.9.5 Circumstanţialul de mod

Modul, felul în care se desfăşoară acţiunea verbului se exprimă prin adverbe, locuţiuni adverbiale, prin substantive sau pronume precedate de prepoziţii şi prin gerunziu. Ele constituie circumstanţialele de mod.

Circumstanţialul de mod se subîmparte în două mari categorii:

1) circumstanţialul *de mod propriu-zis;*
2) circumstanţialul *de mod comparativ* sau, mai scurt, circumstanţialul comparaţiei.

Astfel, în:

El mănîncă *repede (repede* este circumstanţial de mod propriu-zis)

El merge *mai repede decît tine (mai repede decît tine* este circumstanţial al comparaţiei).

El înoată *ca un peşte (ca un peşte* este circumstanţial de mod comparativ).

Pentru a avea un circumstanţial de mod comparativ, este necesar ca termenii comparaţiei să fie sugeraţi în propoziţie; de ex.:

Şi-a pierdut cumpătul *ca găina umbletul.*

În această propoziţie se compară *cumpătul* cu *umbletul* şi, bineînţeles, *omul* (pentru *cumpăt*) cu găina (pentru *umblet).*

Comparaţia priveşte uneori cantitatea sau măsura; de ex.:

Dulăul crescuse (mare) *cît un viţel.* (măsura)

În unele expresii, comparaţia este înfăţişată prin rezultatul ei, ca efect al gradului în care se petrece acţiunea; de ex.: în: a urî pe cineva *de moarte* (atît de mult, încît i se doreşte moartea); a mînca *de speriat* (atît de mult, încît sperie); a plăcea (ceva) *la nebunie;* a proceda *de minune* etc. Acesta este circumstanţialul de mod c o n s e c u t i v. El apare în general rar, fie ca supin, fie ca substantiv cu înţeles apropiat de verb.

33.9.6 *Complementele circumstanțiale simple și complementele circumstanțiale dezvoltate*

Circumstanțialele pot să fie *simple* sau *dezvoltate*. Ca circumstanțiale simple, ele sînt exprimate prin cuvîntul de bază (un adverb, un substantiv cu prepoziție, un echivalent al substantivului, un verb la gerunziu sau la infinitiv etc.). Ele sînt dezvoltate cînd cuvîntul de bază are, la rîndul lui, un atribut, un obiect direct sau indirect și chiar alt circumstanțial. Se formează astfel un grup de cuvinte în care elementul central este circumstanțialul propriu-zis.

Iată cîteva exemple:

Din frunzișul des al cătinei cu fructele gălbii-roșietice coapte se auzea fluieratul mierlelor.

Circumstanțialul de loc dinaintea verbului este o unitate compusă dintr-un element central *(din frunzișul)* urmat de cinci atribute.

În cursul Revoluției de la 1848 din Muntenia, mulțimea s-a alăturat guvernului provizoriu.

Circumstanțialul de timp este format și de data aceasta dintr-un element central *(în cursul)* și din trei atribute care-l urmează.

Iedul cel mititel tremura *de frica de a nu fi găsit de lup sub laviță*

Circumstanțialul de cauză *(de frică)* formează o unitate cu ceea ce urmează (un atribut, un complement de agent, un circumstanțial de loc).

Se pregătește intens *pentru a lua examenul de intrare în facultatea de matematică*

Circumstanțialul de scop *(pentru a lua)* este urmat de un obiect direct *(examenul)*, de un atribut *(de intrare)*, de alt atribut *(în facultatea)*, și de al treilea *(de matematică)*.

Socotindu-se prea devreme și din motive nescrioase bun jucător de fotbal, neglija antrenamentele.

Circumstanțialul de cauză exprimat prin gerunziul *socotindu-se* este urmat de un circumstanțial de timp, de un obiect indirect, de un atribut, de un obiect direct și de un atribut.

33.9.7 Cum se deosebesc circumstanțialele de celelalte părți secundare ale propoziției

Spre a deosebi circumstanțialele de celelalte părți secundare ale propoziției, ținem seama de următoarele reguli generale:

1. Circumstanțialele de t i m p, cele de l o c și cele de m o d propriu-zise, uneori și circumstanțialul de mod comparativ, se pot înlocui printr-un adverb corespunzător.
2. Afară de dativul locativ, orice alt circumstanțial este exprimat prin adverbe, locuțiuni adverbiale, substantive și echivalente ale substantivelor precedate de prepoziție.
3. O parte de propoziție subordonată unui verb este circumstanțial cînd arată într-adevăr c î n d, u n d e, c u m, d e c e, p e n t r u c e se petrece acțiunea.
   (Prin această regulă se scot din discuție orice atribute, indiferent de înțelesul lor).
4. O parte de propoziție subordonată unui verb tranzitiv la *diateza activă este circumstanțial dacă și numai dacă* prin trecerea verbului la diateza pasivă acea parte de propoziție nu devine subiect.
   (Această regulă scoate dintre circumstanțiale toate obiectele directe, indiferent ce înțeles ar avea ele precum și complementul de agent).

Capitolul 34

STRUCTURA GENERALĂ A FRAZEI

Două sau mai multe propoziții reunite prin înțelesul lor alcătuiesc un întreg sintactic nou care se numește f r a z ă.

Acest întreg poate să fie construit:

a) numai din propoziții principale;
b) dintr-una sau mai multe propoziții principale și dintr-una sau mai multe propoziții secundare.

Frazele de mai jos, de ex., sînt formate din cîte două propoziții principale:

(1) Apa trece, pietrele rămîn.
(2) A semănat vînt și a cules furtună.

Frazele următoare sînt formate din cîte o propoziție principală și una secundară:

(3) Unde e lac, s-adună broaște.
(4) Piatra care se rostogolește din loc în loc nu prinde mușchi.

propozițiile principale fiind:

s-adună broaște (la *3*),
Piatra... nu prinde mușchi (la *4*),

iar cele secundare:

unde e lac (la *3*),
care se rostogolește din loc în loc (la *4*).

O frază care are numai propoziții principale este sau o reunire de propoziții înșirate una după alta, fără conjuncții, adică j u x t a p u s e, de ex.:

Apa trece, pietrele rămîn.

sau o reunire de propoziții l e g a t e prin conjuncții, de ex.:

A semănat vînt și a cules furtună.

Fraza care are numai propoziții principale legate **prin** conjuncții este formată prin **coordonare.** Fraza cu una sau mai multe propoziții principale și una sau mai multe secundare este formată prin **subordonare,** pentru că propozițiile secundare se subordonează obligatoriu măcar uneia dintre principale. Într-o asemenea frază poate să existe însă și coordonare, căci dacă avem două propoziții principale, ele sînt în mod necesar numai coordonate, după cum pot să fie coordonate și două secundare, de ex. în:

Piatra care se mișcă și se rostogolește
din loc în loc nu prinde mușchi.

propozițiile *care se mișcă*/ *și* (care) *se rostogolește* sînt secundare coordonate una cu cealaltă, și amîndouă subordonate propoziției principale.

Propoziția care are puterea de a subordona altă propoziție este și **regentă.** Ea poate să fie atît o principală, cît și o secundară.

34.1 FRAZA FORMATĂ PRIN COORDONARE

Fraza formată prin coordonare poate să exprime:

1. Simpla asociere a două sau mai multe propoziții principale cu ajutorul conjuncțiilor copulative:

Rîndunelele s-au întors
și s-au așezat în vechile lor cuiburi.

2. Opoziția de înțeles dintre propoziții, cu ajutorul conjuncțiilor adversative:

M-ai căutat ieri acasă, dar eu eram plecat.

N-ați stat, ci ați lucrat și voi.

3. Posibilitatea de a alege unul dintre două sau mai multe înțelesuri exprimate de propozițiile din frază cu ajutorul conjuncțiilor disjunctive:

Sînteți frați, ori numai semănați?

Sau vii cu mine, sau rămîi acasă.

4. Concluzia unei gîndiri, a unei acțiuni etc., prin conjuncțiile conclusive:

Așa am hotărît, deci așa vom și face.

Acum ai febră, prin urmare stai în pat.

● N o t ă. Aceleași categorii de conjuncții și cu același înțeles servesc și la coordonarea propozițiilor secundare; de ex.: *Nu știu dacă se va aproba propunerea voastră sau (dacă) se va respinge.*

34.2 FRAZA FORMATĂ PRIN SUBORDONARE

Fraza formată prin subordonare conține cel puțin o propoziție principală și una sau mai multe secundare subordonate.

Propozițiile subordonate se împart în trei mari categorii:

1) cele care îndeplinesc un rol asemănător cu substantivul în propoziție;
2) cele care îndeplinesc un rol asemănător cu adjectivul în propoziție;
3) cele care îndeplinesc un rol asemănător cu adverbul în propoziție.

34.3 PROPOZIȚIILE CIRCUMSTANȚIALE

Propozițiile circumstanțiale îndeplinesc în frază rolul pe care îl îndeplinesc adverbele în propoziție. Faptul că nu există în limba română adverbe de cauză și de scop, dar subordonate de cauză și de scop există, nu schimbă prea mult lucrurile, pentru că avem în vedere f u n c ț i a adverbului care poate fi preluată de o locuțiune. Important este deci ca subordonata circumstanțială să se comporte *ca și cum* ar fi echivalenta unui adverb. Din punctul de vedere al gîndirii, subordonatele circumstanțiale au tocmai calitatea de a nuanța și de a pune astfel în valoare situațiile pentru care adverbele nu sînt suficiente. Ca și subordonatele care au rol de substantiv sau de adjectiv, ele sînt dezvoltări ale ideii de bază a părții de vorbire respective, și nu simple înlocuitoare ale acestora.

34.3.1 Propoziția circumstanțială de loc

Această subordonată arată locul în care se petrece acțiunea din regentă. Ea este legată de regentă prin adverbe sau locuțiuni care îndeplinesc în același timp și rolul de conjuncții sau prin construcții care exprimă ideea de loc, de ex.:

Urcușul începe *de unde este marcată poteca.*
Oriunde te vei afla, trimite-ne vești.
Turma merge *încotro o mînă ciobanul.*

Circumstanţiala introdusă prin *unde*, de ex.:

Baba unde-l auzea,
Baba nu mai aştepta
Chiar atuncea se ducea
Drumul lui vodă-l ţinea...

(Poezia populară — *Corbea*)

poate să fie înţeleasă ca:

a) circumstanţială de loc: „chiar de acolo de unde-l auzea"...
b) circumstanţială de timp: „îndată ce-l auzea".

Dacă ţinem seama de precizarea din versul al treilea, ar trebui să vedem în propoziţia în discuţie o circumstanţială de timp: „Baba cînd (îndată ce) îl auzea... chiar atuncea se ducea", iar prezenţa corelativului *atuncea* este o dovadă că aşa stau lucrurile.

34.3.2 Propoziţia circumstanţială de timp (temporala)

Temporala arată timpul în care se petrece acţiunea din regentă. Ea se leagă de regentă prin adverbe şi prin locuţiuni care îndeplinesc rolul de conjuncţii şi au înţeles de timp:

Cînd pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă.
Lipitoarea *pînă nu cade* nu zice: ajunge!
Vine *ori de cîte ori este chemat.*
Cît e lumea şi pămîntul, pe cuptor nu bate vîntul.
Sărbătoarea revoltei are loc puţin timp *după ce se termină culesul.*
Cum l-a văzut, l-a şi recunoscut.

Cînd conjuncţiile sînt corelative, în regentă apare *atunci, de atunci, pe atunci,* iar în subordonata de timp: *cînd, de cînd, pe cînd* etc.; de ex.:

Cînd îţi va fi mai greu, *atunci* să te gîndeşti la vorbele mele.
De cînd (sau: *de cum*) l-am întîlnit, *de atunci* mi-a făcut o bună impresie.

34.3.3 Propoziţia circumstanţială de cauză (cauzala)

Subordonata cauzală arată cauza sau pretextul îndeplinirii acţiunii din regentă. Ea se leagă de regentă prin con-

juncții, locuțiuni sau construcții care pot exprima această idee, de ex.:

Un bun înotător nu obosește ușor, *fiindcă respiră corect.*
Cunoștea destul de bine locurile, *pentru că era din regiune.*
Lumea îl respecta, *deoarece era vesel și săritor la nevoile altora.*
De vreme ce s-au înțeles, să le urăm succes!
Cum înfloresc cei dintîi, ghioceii trec drept vestitorii primăverii.
Bun ciocan te-a ciocănit, *că frumos te-a potrivit.*
Ne-am luat rămas bun de cu seară, *căci el pleca a doua zi în zori.*
Întrucît numărul membrilor prezenți este statutar, adunarea se declară legal constituită.

Uneori lui *deoarece, fiindcă, pentru că, întrucît, că* le corespunde în regentă *de aceea.*

34.3.4 Propoziția circumstanțială de scop (finala)

Subordonata finală arată scopul sau intenția acțiunii din regentă de care este legată prin conjuncții, locuțiuni sau construcții care pot exprima scopul ori intenția, de ex.:

Agronomii s-au dus *să cerceteze umiditatea solului.*
Scoală-te de dimineață *ca să-ți mai lungești din viață.*
Ca să reziste la frig, îmbrăcase o șubă de oaie.
Se străduise mult *pentru ca nimeni să nu rămînă în afara acțiunii de înfrumusețare a satului.*

34.3.5 Propoziția circumstanțială condițională

Condiția în care are loc acțiunea verbului din regentă este exprimată de circumstanțiala condițională. Ea se leagă de regentă prin conjuncții, prin locuțiuni sau construcții care pot exprima această idee, de ex.:

Dacă o luăm pe poteca asta, scurtăm drumul.
În caz că nu-i va scădea febra, chemați medicul.
A fost odată ca niciodată că, *de n-ar fi, nu s-ar* povesti.
Cîinele nu fuge, *de-l poftim la masă!*
Cînd ai afla ce s-a întîmplat, te-ai speria.
Să-i fi cerut cineva amănunte, nu ar fi putut da.

Adesea, conjuncțiile și locuțiunile cu înțeles condițional din subordonată au în regentă corelativul *atunci.* De notat că de la această regulă este exceptat *cînd* cu înțeles condițional.

34.3.6 Propoziția circumstanțială de mod (modala)

Circumstanțiala de mod sau modala arată în ce chip, cum se desfășoară acțiunea din regentă și ce rezultate sau consecințe are. Ea este, ca și complementul corespunzător:

a) circumstanțială de mod propriu-zisă;
b) circumstanțială de mod comparativă;
c) circumstanțială de mod consecutivă.

Circumstanțiala de mod comparativă exprimă o comparație; consecutiva — rezultatul sau consecințele unei comparații.

Toate circumstanțialele de mod se leagă de regentă prin adverbe, prin locuțiuni sau prin construcții care conțin într-un fel sau altul ideea de m o d sub aspectele de mai sus.

Modala comparativă este de multe ori pusă în relație cu regenta prin conjuncții corelative:

în comparativă:	în regentă:
cum	așa (și)
așa cum	tot așa (și)
după cum	astfel (și)
precum	tot astfel (și)
ca și cum	la fel (și)
ca și cînd	așijderea (și)
(pe) cît	(pe) atît

Modala consecutivă este și ea pusă în relație cu regenta prin conjuncțiile corelative următoare:

în regentă:	în modala consecutivă:
așa (de) atît (de)	că să încît de

a) *Circumstanțiala de mod propriu-zisă* arată modul sau măsura în care se petrece acțiunea din regentă, de ex.:

Se poartă *cum* (sau: *după cum, așa cum, precum, așa precum*) a învățat.
A răcnit o dată *cît l-au ținut rărunchii.*
Ridică geamul ghișeului *numai cît să strecoare cererea.*
Se plimbau *fără să scoată o vorbă.*

b) Circumstanţiala de mod comparativă este subordonata de mod care corespunde cu termenul al doilea al unei comparaţii, de ex.:

Cum este sacul, aşa este şi peticul. (Peticul este *la fel ca sacul).*

Vremea este mai bună *de cum a fost ieri.*

Decît să porţi pe om cu vorba, mai bine spune-i: nu!

Prietenul adevărat e ca vinul care *pe cît se învecheşte,* pe atît mai cu gust se bea.

Al doilea termen al comparaţiei este înfăţişat adesea ca p o s i b i l:

A dispărut *parcă l-a înghiţit pămîntul.* (ca şi cum l-ar fi înghiţit pămîntul).

Grivei se uita în ochii stăpînului *ca şi cum l-ar fi înţeles.*

Cerul se înroşise la orizont *ca şi cînd s-ar fi aprins acolo un foc uriaş.*

c) Circumstanţiala de mod consecutivă arată rezultatul (consecinţa) unei comparaţii, de ex.:

Era aşa de dus pe gînduri, *că nici nu ne-a auzit.*

Minte *de îngheaţă apele* (= încît face apele să îngheţe).

Tinicheaua nu se încinsese într-atîta *ca să frigă la degete.*

S-a pornit o vijelie grozavă, *aşa că ne-am adăpostit într-o văgăună.*

34.3.7 Propoziţia circumstanţială concesivă

Subordonata concesivă exprimă o opoziţie. Acţiunea ei se opune în aşa fel celei din regentă încît ar putea să împiedice desfăşurarea acesteia. Circumstanţiala concesivă este o *adversativă subordonată,* de ex.:

Deşi era flămînd, totuşi nu mînca nimic.

Această frază se poate compara cu următoarea formată din două propoziţii principale prin c o o r d o n a r e adversativă:

Era flămînd, dar nu mînca nimic.

Din comparaţie se vede bine că propoziţia concesivă se opune cu tărie regentei sale, pe cînd coordonata adversativă se opune mai slab celeilalte principale.

Circumstanţiala concesivă intră adesea în fraze în care apar conjuncţiile corelative:

în subordonată:	în regentă:
deşi	(tot, totuşi)
măcar că	(tot, totuşi)
chiar de	(tot, totuşi)
chiar dacă	(tot, totuşi)

În propoziţia regentă, conjuncţia corelativă pereche este facultativă, de ex.:

Deşi era flămînd, (tot sau *totuşi)* nu mînca nimic.
Chiar de te vei supăra, (tot sau *totuşi)* nu-ţi fac hatîrul ăsta!
Măcar că nu-l cunosc, (tot sau *totuşi)* vreau să-i vorbesc.

Conjuncţia corelativă din regentă se aşază sau înaintea acestei propoziţii, sau în interiorul ei, după un grup unitar de cuvinte, de ex.:

Chiar dacă nu se simte prea bine, nu se grăbeşte t o t u ş i să se ducă la un medic.
Chiar dacă nu se simte prea bine, nu se grăbeşte să se ducă t o t u ş i la un medic.

Locul ei depinde de dorinţa vorbitorului (sau a celui care scrie) de a insista asupra unei părţi sau asupra alteia din propoziţia regentă în raport cu subordonata.

Cînd subordonata concesivă începe cu locuţiunea conjuncţională *cu toate că,* în regentă nu se mai poate folosi o conjuncţie corelativă:

Cu toate că l-ai supărat rău, el te-a iertat.

● N o t ă. Din cauză că propoziţia concesivă are înţeles adversativ, uneori conjuncţia *totuşi* din regentă este întărită fără să fie nevoie de conjuncţia adversativă *dar.* Combinaţia *dar totuşi* trebuie evitată chiar atunci cînd cele două conjuncţii nu se găsesc una lîngă alta.

34.3.8 Propoziţiile circumstanţiale şi gerunziul

Gerunziul este, cum am văzut, modul cel mai apropiat ca înţeles de adverb. Din această cauză, el poate să ţină locul unor propoziţii din seria circumstanţialelor, avînd cîteodată înţelesul unei anumite circumstanţiale, iar alteori a două sau chiar a trei tipuri de circumstanţiale.

● N o t ă. Gerunziul are adesea şi calitatea de a d j e c t i v. El poate să ţină şi loc de propoziţie a t r i b u t i v ă.

Să luăm următoarele exemple:

(1) *Văzîndu-l*, l-a recunoscut imediat.
(2) *Respirînd* corect, un înotător bun nu obosește repede.
(3) Prietenul adevărat e ca vinul care, *învechindu-se*, se bea mai cu gust.
(3) *Fiind legal constituită*, adunarea se declară deschisă.
(5) Scurtăm drumul *mergînd pe potecă*.
(6) *Chiar nefiind sigur de rezultat*, tot trebuie să încerci.

Gerunziul din exemplul (1) se poate interpreta ca: circumstanțial de cauză: „Din cauză că l-a văzut..." sau ca circumstanțial de timp: „De îndată ce l-a văzut...".

Gerunziul din (2) se poate interpreta ca: circumstanțială de cauză: „Fiindcă respiră corect..." sau ca circumstanțială condițională: „Dacă respiră corect..."

Gerunziul din (3) se poate interpreta ca: circumstanțială de cauză: „...din cauză căse învechește" sau ca:
circumstanțială de timp: „...după ce se învechește".

Gerunziul din (4) se poate interpreta ca circumstanțială de cauză: „Deoarece este legal constituită..."

Gerunziul din (5) se poate interpreta ca circumstanțială condițională: „... dacă mergem pe potecă".

Gerunziul din (6) se poate interpreta ca circumstanțială concesivă: „Deși nu este sigur de rezultat..."

După cum se vede, gerunziul nu poate să țină locul circumstanțialei de loc, al celei de mod comparative și nici al celei finale.

34.4 PROPOZIȚII INCIDENTE

Să urmărim în exemplele de mai jos situația fragmentelor de text subliniate:

(1) Acesta este omul care — *credem noi* — ne va ajuta.
(2) Știa el — *vezi bine* — ce-l așteaptă!
(3) Era un mare naiv, *ca să spun așa*.
(4) Întreba — *dacă vreți numaidecît să știți* —, unde se afla Codrul Vlăsiei.
(5) El are — *cum ți-am mai scris, dacă nu mă înșel* — o mare îndrăzneală în gîndire.
(6) *Din cîte am aflat*, o vreme a fost rău bolnav.
(7) Unde vă duceți? *întrebă el.*

Fragmentele subliniate sînt unele propoziții, altele fraze. Ele nu sînt legate de fraza care le cuprinde, căci apar **i n c i d e n t a l**, întrerupînd chiar ordinea așteptată a expunerii ideilor pentru a introduce paralel cu ea un gînd nou sau o explicație. În fraza (1), de ex., propoziția *credem noi* este o principală de sine stătătoare intercalată în altă principală.

Datorită faptului că fragmentele incidentale se referă — cînd au mai multe propoziții prin cel puțin una din ele la ceea ce se exprimă în fraza în care apar — ele sînt uneori înțelese greșit ca subordonate. Astfel propoziția *ca să spun așa* — din (3) — deși seamănă cu o circumstanțială de scop, nu este așa ceva, căci scopul din regenta *Era un mare naiv* nu poate să fie exprimat de *ca să spun așa*. *Ca să spun așa* privește în realitate folosirea cuvîntului *naiv*, a cărui întrebuințare vorbitorul o explică, lăsînd a se înțelege că ar fi putut pune acolo și alt cuvînt.

Prin urmare, fragmentele incidentale sînt propoziții sau fraze. Ele figurează în interiorul altor propoziții, deși nu au cu acestea decît o legătură de idei, nu de subordonare sau de coordonare strictă.

Într-o poziție sintactică asemănătoare sînt și citatele ca cel din prima parte a frazei:

„*Cum măsori ți se măsoară* — este un proverb știut."
(Gr. Alexandrescu, *Epistolă Domnului Alexandru Donici*)

34.5 TIPARELE FRAZELOR

Frazele pe care le facem în mod obișnuit sînt în număr nelimitat, dar ele respectă anumite **t i p a r e** sau scheme, iar acestea sînt în număr limitat.

Cînd spunem, de ex.:

(1) Pomul se cunoaște după roade, și omul (se cunoaște) după fapte.
(2) Boii ară, și caii mănîncă.
(3) Țara piere de tătari, și el bea cu lăutari,

folosim același tipar, căci frazele (1—3) au (fiecare) aceeași idee de bază: opoziția dintre prima propoziție și a doua, cîte două principale, coordonate de un **și** adversativ (însemnînd „iar"), o organizare foarte asemănătoare a propozițiilor: subiect + predicat (+ o completare).

Pe un singur tipar sînt construite și frazele de mai jos, cu toate că seamănă mai puțin între ele decît (1) cu (2) și cu (3):

(4) Soarele, *că e soare*, și tot nu poate încălzi toată lumea deodată.
(5) „Eu babei mele — *că merge pe douăzeci și patru de ani de cînd m-am luat cu dînsa* — și tot nu i-am spus."
(I. Creangă, *Povești*)

Amîndouă conțin o opoziție concesivă în același loc. Deosebirea constă în aceea că în (4) ideea care ar fi putut împiedica realizarea acțiunii din regentă privește o acțiune a subiectului, pe cînd în (5) privește și obiectul indirect.

Spre a găsi tiparul unei fraze, este necesar să știm dacă avem de-a face cu o frază formată prin juxtapunere, prin coordonare sau prin subordonare, fiindcă aceste modalități de construire reprezintă și cele trei tipare sintactice fundamentale.

Juxtapunerea prezintă situațiile cele mai simple, de ex.:

(6) Unul face, altul trage.
(7) Din vînt a venit, în vînt s-a dus.
(8) Copii mici, griji mici; copii mari, griji mari.
(9) „Caută chibriturile pe bîjbîite: caut eu încolo, caută cocoana'ncoace — ne-am întîlnit piept în piept în întuneric."
(I.L. Caragiale, *La Hanul lui Mînjoală*)

Înțelesul nu este însă tot atît de simplu. Pentru a ajunge la el, trebuie să presupunem diverse completări, de exemplu în fraza (6):

Unul face (o prostie, o nerozie, o gafă, o greșeală etc.), *altul trage* (ponoasele, necazul, consecințele etc.) sau:

(În timp ce) (pe cînd) *unul face* (o prostie... etc.), *altul trage* (ponoasele... etc.) sau:

(Fiindcă) *unul face* (o prostie... etc.) *altul trage* (ponoasele... etc.) sau:

(Deși) *unul face* (o prostie... etc.), *altul trage* (ponoasele... etc.).

Completări ca cele de mai sus sînt posibile, dar nu obligatorii. Singurul lucru obligatoriu este respectarea caracterului de opoziție dintre părțile constitutive ale frazei discutate.

Dacă luăm fraza (8) și procedăm ca mai înainte, obținem alte completări; de ex.:

„Unde sînt *copii mici*, sînt *griji mici*, iar unde sînt *copii mari*, sînt *griji mari*", „Cînd ai *copii mici*, ai *griji mici*, (iar) cînd ai *copii mari*, ai *griji mari*".

Dacă ai *copii mici*, ai *griji mici*, (iar) dacă ai *copii mari*, ai *griji mari*".

Fiindcă ai *copii mici*, ai (și) *griji mici*, dar dacă ai *copii mari*, ai *griji mari*".

„Cum ai *copii mici*, ai *griji mici*, cum ai *copii mari*, ai *griji mari*" etc.

Frazele formate prin juxtapunere nu permit însă orice fel de copmletări. Fraza (6), de ex., nu poate fi gîndită ca și cînd ar conține o circumstanțială comparativă sau una consecutivă; fraza (8) nu poate fi gîndită ca și cum ar conține o concesivă etc.
Aceasta înseamnă că înțelesul lor se află între anumite limite.

34.5.1 Tiparele frazelor formate prin coordonare

A. Coordonarea copulativă

Frazele formate prin coordonare copulativă se împart în două mari categorii:
1) fraze cu un singur subiect și mai multe predicate:

Anișoara lucrează, cîntă și rîde

2) fraze cu mai multe subiecte și mai multe predicate:

Anișoara lucrează, Ioana cîntă și Cornel rîde.

1. Fraze cu un singur subiect și cu mai multe predicate

Tiparul lor îl avem într-un exemplu ca *Anișoara lucrează, cîntă și rîde.*
El ia următoarele aspecte:

a) cînd se **insistă** asupra faptului că subiectul îndeplinește în același timp acțiunile predicatelor sau că are posibilitatea să le îndeplinească pe toate, indiferent dacă în același timp, fiecare predicat este precedat de *și:*

Anișoara și lucrează, și cîntă, și rîde.

b) cînd se **insistă** asupra faptului că subiectul face în egală măsură acțiunile indicate de predicate care sînt precedate, unele de *nu numai*, altele, de *ci și*

Anișoara nu numai cîntă și rîde, ci și dansează.
Anișoara nu numai cîntă, ci și rîde și dansează.

2. Fraze cu mai multe subiecte și mai multe predicate

Subiectele și predicatele sînt diferite:

Corul cîntă și ei ascultă.

Pentru a uni astfel două sau mai multe propoziții, trebuie ca înțelesul predicatelor să convină întregului. Cînd predicatele au înțelesuri prea îndepărtate unul de celălalt, coordonarea copulativă se schimbă în coordonare adversativă, de ex.:

Corul cîntă, și (= „iar", „dar") *ei țipă.*

B. Coordonarea adversativă

Fraza formată prin coordonare adversativă cere două sau mai multe predicate suficient de deosebite ca să producă opoziții; de ex.:

El se teme, dar rîde.
Fata cîntă frumos, dar se împiedică la fiecare notă.
El plînge, iar ea se bucură.

Cînd opoziția este indicată de *ci* la al doilea sau la ultimul predicat, înțelesul predicatelor este sau opus, sau indică o intensificare a acțiunii, de ex.:

El nu se teme, ci se îngrozește.

În frazele de acest fel, putem avea și situații în care *ci* lipsește, fiind suplinit de intonație, de ex.:

El nu se teme, se îngrozește!

și situații în care se scoate în evidență un circumstanțial, eliminîndu-se predicatul dinaintea lui:

Fata nu cîntă frumos, ci excepțional!

C. Coordonarea disjunctivă

Fraza formată prin coordonare disjunctivă conține o alternativă *(sau... sau; fie... fie; ori... ori)* și presupune măcar două predicate din care unul să poată fi ales. Deosebirea

de înţeles dintre ele trebuie deci să corespundă acestei cerinţe. Alegerea priveşte şi subiectele cînd sînt cel puţin două diferite, combinate cu două sau mai multe predicate identice. Un subiect şi două predicate diferite:

Vasile scrie sau citeşte (?)

Propoziţia a doua are de multe ori caracter interogativ. Pentru a-l elimina, este necesar să se arate într-un fel oarecare că subiectul poate să îndeplinească cele două acţiuni, de exemplu, într-o anumită perioadă de timp:

Dimineaţa, Vasile scrie sau citeşte.

ori să se repete conjuncţia disjunctivă înaintea fiecărui predicat, adică să se insiste asupra posibilităţii de alegere:

Vasile	sau ba cînd aici acum	scrie	sau ba cînd aici acum	citeşte

Subiecte diferite şi predicate identice:

Costel plînge sau Petru plînge (?)

Pe lîngă posibilităţile arătate mai înainte, aici punerea în evidenţă a caracterului disjunctiv se face prin aşezarea conjuncţiei corespunzătoare în faţa subiectelor, dat fiind că acestea se deosebesc, deci:

Sau Ba Cînd Acum (Aci) Aici	*Costel plînge*	sau ba cînd acum (aci) aici	*Petru plînge*

Conjuncţia disjunctivă-tip *(sau... sau; ori... ori)* priveşte în cazuri de felul acesta în mod special subiectele frazei care se poate transforma într-o singură propoziţie cu următoarea înfăţişare:

Costel sau Petru plînge?

D. Coordonarea conclusivă

Prima condiţie pentru a uni două sau mai multe propoziţii într-o frază prin coordonare conclusivă este ca ultimul pre-

dicat să aibă un înțeles care să **încheie** ideea din frază, trăgînd o concluzie; de ex.:

Am citit cartea și mi-a plăcut, *deci ți-o recomand din toată inima.*
S-au adunat cu toții să-l felicite călduros, *prin urmare aflascră de succesul lui.*

Și fraza formată prin coordonare conclusivă poate să aibă un singur subiect și mai multe predicate diferite, dintre care unul este cel conclusiv (de obicei ultimul), sau mai multe subiecte cu predicate diferite.

Un singur subiect cu două sau mai multe predicate diferite:

Și-a luat rămas bun, *deci va pleca în curînd.*
Și-a luat rămas bun, *va pleca deci în curînd.*

Două sau mai multe subiecte cu două sau mai multe predicate identice

Marin face sport, *deci Ionică face sport.*

Pentru a scoate în lumină faptul că primul subiect este angajat în aceeași activitate ca și subiectul din cealaltă propoziție, se introduce în conclusivă adverbul *și*, urmat uneori de subiectul repetat prin pronume: *și el (ea)* etc. sau locuțiunea adverbială *de asemenea*:

Marin face sport, *deci și Ionică face sport.*
deci Ionică face și el sport.
deci Ionică face sport și el.
deci Ionică face de asemenea sport.

Două sau mai multe subiecte cu două sau mai multe predicate diferite

Marin face sport, *deci mama lui este mulțumită.*

Ca și atunci cînd avem două subiecte diferite, dar predicate identice, și în fraza de mai sus se poate introduce, în conclusivă, adverbul *și*, urmat sau nu de subiectul reluat prin pronume, ceea ce arată participarea subiectului la ideea din propoziția anterioară:

Marin face sport, *deci și mama lui este mulțumită.*
deci mama lui este și ea mulțumită.
deci mama lui este mulțumită și ea.

34.5.2 Tiparele frazelor formate prin subordonare

Frazele formate prin subordonare au, în general, tipare mai complicate, pentru că în ele de multe ori apare și coordonarea. Astfel, în *El susține că tu ai știut și n-ai spus*, din cele trei propoziții, ultimele două sînt coordonate între ele și în același timp subordonate primei.

O frază formată prin subordonare are una sau mai multe propoziții r e g e n t e (R). Dintre acestea, una sau mai multe pot să fie p r i n c i p a l e (P) și una sau mai multe s e c u n d a r e (S). Propozițiile secundare sînt, în mod necesar și s u b o r d o n a t e, chiar dacă între ele se află în raport de coordonare.

1. F r a z e c u o r e g e n t ă ș i o s i n g u r ă **s u b o r d o n a t ă**

În asemenea fraze, principala este în mod obligatoriu și regentă. Tiparele frazelor de acest fel sînt determinate de calitatea subordonatei care, la rîndul ei, depinde de regentă. Prin urmare, putem avea o regentă urmată sau precedată de o subordonată cu rol de substantiv, de adjectiv sau de echivalent al lor; deci o subiectivă, o predicativă, o completivă sau o atributivă; o regentă și o subordonată circumstanțială — de loc, de timp, de cauză, condițională etc.

Aceste fraze se pot prezenta sub următoarele două aspecte grafice:

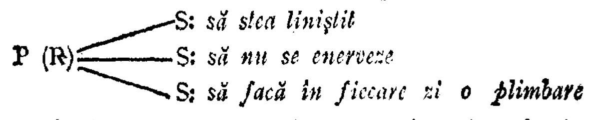
P (R) – S S – P (R)

2. F r a z e c u o s i n g u r ă r e g e n t ă (p r i n c i p a l ă) ș i d o u ă s a u m a i m u l t e s u b o r d o n a t e

Să luăm fraza:

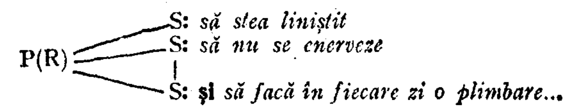
Doctorul i-a recomandat să stea liniștit, să nu se enerveze, să facă în fiecare zi o plimbare pe jos de o oră.

De prima propoziție, care este principală și regentă, depind cele trei secundare; adică, în reprezentare grafică:



Într-o frază ca aceasta, coordonarea se introduce foarte ușor prin legarea cu un *și* sau cu altă conjuncție potrivită a

ultimei secundare de cea dinaintea ei, iar reprezentarea grafică devine:



3. Fraze cu o singură regentă (principală) și cu două sau mai multe subordonate, dintre care una regentă

Să luăm fraza:

A aflat că și tu te pregătești să participi la concurs.

Prima propoziție, principală și regentă, este urmată de subordonata *că și tu te pregătești,* regentă pentru ultima, care este numai subordonată: *să participi la concurs.*

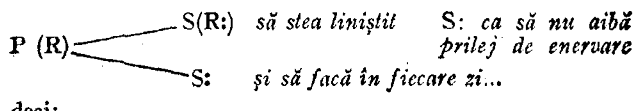
Grafic, această subordonare ia forma:

P (R) — S (R) — S

Într-o frază oarecare, tiparul acesta se poate combina cu cel dinainte, de ex.:

Doctorul i-a recomandat să stea liniștit *ca să nu aibă prilej de enervare* și să facă în fiecare zi o plimbare de o oră pe jos.

Propoziția subordonată *să stea liniștit* a devenit regentă pentru propoziția *ca să nu aibă prilej de enervare,* iar fraza se reprezintă grafic astfel:



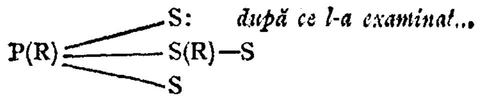
deci:

P(S) — S(R) — S
P(S) — S

Dacă introducem încă o subordonată — de exemplu, una de timp — obținem:

Doctorul, *după ce l-a examinat îndelung,* i-a recomandat să stea liniștit ca să nu aibă prilej de enervare și să facă în fiecare zi o plimbare de o oră pe jos.

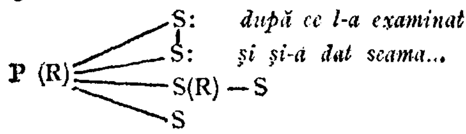
Schema grafică devine acum:



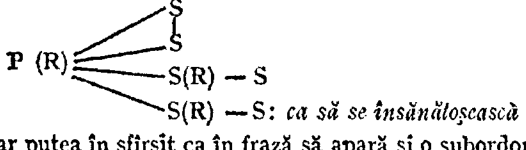
Precizarea adusă prin circumstanţiala de timp se poate şi ea dezvolta, adăugîndu-se, de exemplu, încă o propoziţie de acelaşi fel, coordonată cu cealaltă, adică:

Doctorul, după ce l-a examinat îndelung *şi şi-a dat seama de gravitatea bolii*, i-a recomandat să stea liniştit ca să nu aibă prilej de enervare şi să facă în fiecare zi o plimbare de o oră pe jos.

Reprezentarea grafică a frazei ultime este:

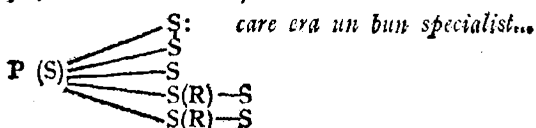


Dezvoltarea unei fraze ca cea pe care o avem în vedere este posibilă în continuare, introducînd în ultima parte încă o propoziţie subordonată, de ex., *ca să se însănătoşească*. În acest caz, reprezentarea grafică devine:



S-ar putea în sfîrşit ca în frază să apară şi o subordonată de tip adjectival (o atributivă), adică:

Doctorul, *care era un bun specialist în cardiologie*, după ce l-a examinat îndelung şi şi-a dat seama de gravitatea bolii, i-a recomandat să stea liniştit ca să nu aibă prilej de enervare şi să facă în fiecare zi o plimbare de o oră pe jos, ca să se însănătoşească iar schema arată astfel:



Cînd fraza cu o singură principală regentă se construiește pe baza unei perechi de conjuncții corelative, se creează adesea s i m e t r i e între cele două părți introduse prin cîte unul din termenii perechii de conjuncții corelative, ca în:

(I) „**Precum** este greu să se mai întîlnească două picături de apă o dată ce au apucat să intre fiecare după soarta ei în largul mării, (II) **așa** ar fi și pentru două persoane să se mai găsească în învălmășeala Moșilor, dacă n-ar fi cuminți să-și hotărască mai dinainte locul și momentul de întîlnire."

(I.L. Caragiale, *Nuvele și povestiri*)

Această frază se poate împărți în două:

partea I conține:

o circumstanțială comparativă:	*precum este greu*
o subiectivă:	*să se mai întîlnească*
o temporală:	*o dată ce au apucat... să intre;*

partea a II-a conține:

o principală regentă:	*așa ar fi...*
o subiectivă:	*să se mai găsească...*
o condițională a subiectivei:	*dacă n-ar fi cuminți*
o finală a condiționalei:	*să-și hotărască...*

Schematic, lucrurile arată astfel:

S (comparativă) (R) — S (subiectivă) — S (temporală)
|
P(R)

S (subiectivă) (R) — S (condițională) (R) — S (finală)

adică:

I { S(R) — S — S
|
P(R)
|
II { S(R) — S(R) — S

Tot simetric în două părți cu o singură principală regentă se prezintă și fraza de mai jos; dar fără conjuncții corelative:

(I) „Și cînd mă gîndesc bine, cînd judec cu mintea de acum, cînd caut să adun unele fapte pe care atunci, copil, le

treceam cu vederea, (II) găsesc cu mirare că Domnu' era un om foarte necăjit, hărțuit de administrație că,cu greu își ducea gospodăria lui, că venea de multe ori amărît, ca să ne dea cu dragoste învățătura de toate zilele."

(M. Sadoveanu, *Domnu' Trandafir*)

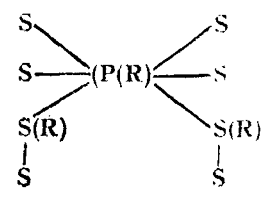
Construcția frazei se bizuie pe o serie de repetări de propoziții de același fel; în partea I: trei temporale introduse prin *cînd* (și o atributivă); în partea a II-a: trei completive directe (o finală care încheie), afară de regenta principală.

● N o t ă. Am considerat pe *caut să adun* un predicat complex, potrivit cu sensul care este „încerc să adun". De asemenea, pe substantivul *copil* dintre virgule l-am considerat complement comparativ, nu propoziție circumstanțială de timp eliptică și nici nume predicativ suplimentar.

Aspectul grafic al frazei este:

cînd mă gîndesc bine	S S	că Domnu' era un om...
cînd judec cu mintea de-acum	S—P(R)—S găsesc	că cu greu își ducea...
cînd caut să adun unele fapte	S(R) cu S(R) | mirare |	că venea ... amărît
pe care le treceam cu vederea	S S	ca să ne dea cu dragoste.

deci:



Din aceste exemple se observă fără greutate că frazele cu o singură principală regentă și mai multe subordonate au o simetrie care se dezvoltă din tiparul celor formate dintr-o regentă și mai multe subordonate (vezi p.317).

Cîteodată fraze cu o singură principală regentă se desfășoară pe un tipar mai complicat. Acesta este cazul în:

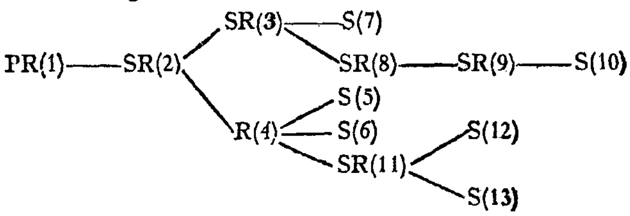
„Unul din ei apucă spre păduri, să vadă de n-ar putea trebălui ceva și pe-acolo, doar a face pe vreun om să bîrfească împotriva lui Dumnezeu, pe altul să-și chinuiască boii, altuia să-i rupă vreun capăt sau altceva de la car, altuia să-i schilodească vrun bou, pe alții să-i facă să se bată pînă s-or ucide, și cîte alte bazaconii și năzbîtii de care iscodește și vrăjește dracul."

(I. Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul*)

Calitatea propozițiilor acestei fraze se vede în enumèrarea de mai jos făcută în ordinea din text:

1:	Unul apucă spre păduri	PR(1)
2:	să vadă	SR(2) ——— PR(1)
3:	de n-ar putea trebălui ceva și pe-acolo	SR(3) ——— SR(2)
4:	doar a face pe vreun om... pe altul	SR(4) ——— SR(2)
5:	să bîrfească împotriva lui Dumnezeu	S(5) ———SR(4)
6:	să-și chinuiască boii	S(6) ———SR(4)
7:	altuia să-i rupă vrun capăt sau altceva de la car	S(7) ———SR(3)
8:	pe alții să-i facă	SR(8) ———SR (3)
9:	să se bată	SR(9) ———SR(8)
10:	pînă s-or ucide	S(10) ———SR(9)
11:	și cîte alte bazaconii și năzbîtii (să facă)	SR(11) ———SR(4)
12:	de care iscodește	S(12) ———SR(11)
13:	și vrăjește dracul	S(13) ———SR(11)

Schema grafică a frazei este:



4. **Fraza formată din mai multe principale (regente) și mai multe secundare (regente sau subordonate)**

Să luăm frazele:

(1) „Pe vremea aceea, tot în acest loc, ne aflam în preajma focurilor și a cănilor cu must, cu alți oameni care acuma-s oale și ulcele; și-n jurul nostru umbla Ancuța cealaltă, mama aceștia, care și ea s-a dus într-o lume mai puțin veselă."

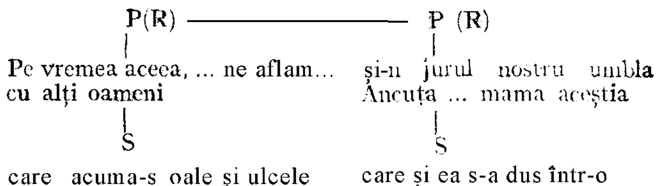
(M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*)

Fraza (1) este constituită din două părți:

I: *Pe vremea aceea... acuma-s oale și ulcele;*

II: *și-n jurul nostru umbla Ancuța... mai puțin veselă.*

Prima parte este formată din o regentă principală și o subordonată; a doua, tot dintr-o regentă și o subordonată, iar cele două regente sînt în coordonare copulativă, deci schema se prezintă astfel:



adică:

P(R) —— P(R)
| |
S   S

(2) „Orice călătorie, afară de cea pe jos, e după mine o călătorie pe picioare străine: a avea la îndemînă cupeaua unui tren, roatele unei trăsuri sau picioarele unui cal înseamnă a merge șăzînd și a vedea numai ceea ce ți se dă, nu însă și tot ce ai voi."

(Calistrat Hogaș, *In Munții Neamțului*)

Fraza (2) are și ea două părți:

I *Orice călătorie... pe picioare străine;*
II *a avea la îndemînă... ce ai voi.*

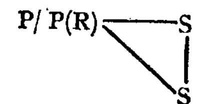
În prima parte este o singură propoziție principală; partea a doua are o principală *(înseamnă)* și două subordonate în raport de coordonare copulativă, deci:

P/ P(R) — S (ceea ce ți se dă)

Orice călătorie e... o călătorie (a avea... înseamnă a vedea numai)

S (nu însă și tot ce ai voi)

iar schema este:



(3) „Cine n-ar cunoaște bine pe d. Anghelache, și-ar explica tonul și manierele acestea violente prin numărul paharelor de bere consumate; însă camarazii îl cunosc destul ca să caute o altă explicație; pe cînd o caută în zadar, d. Anghelache înghite pe nerăsuflate încă un pahar și urmează din ce în ce mai cu căldură."

(I.L. Caragiale, *Inspecțiune*)

În fraza (3) sînt în mod clar trei părți:

partea I: *Cine n-ar cunoaște bine... consumate;*
partea a II-a: *însă camarazii îl cunosc... să caute altă explicație;*
partea a III-a: *pe cînd o caută... din ce în ce mai cu căldură.*

Partea I conține o subiectivă și regenta principală a ei; partea a II-a, o regentă principală și o subordonată consecutivă *(ca să caute altă explicație)*; partea a III-a, o temporală și două principale, prima fiind și regenta temporalei.

Cele trei părți sînt, fiecare cu regentele și subordonatele lor, în raporturi de coordonare și de juxtapunere. Prima și a doua parte în coordonare adversativă, a doua parte cu a treia în juxtapunere, căci propoziția *d. Anghelache înghite pe nerăsuflate încă un pahar* nu este legată de o conjuncție cu principala din partea dinainte (a II-a). Legătura se sta-

bilește prin **înțelesul** și repetarea predicatului *caută* și a obiectului direct *altă explicație,* reluat în partea a treia prin *o* din propoziția temporală.

Schema frazei arată astfel:

$$\overbrace{S_1 — P(R)_1}^{I} — \overbrace{P(R)_2 — S_2}^{II} \;/\; \overbrace{S_3 — P_1 — P_2}^{III}$$

S_1 = Cine n-ar cunoaște bine pe d. Anghelache
$P(R)_1$ = și-ar explica tonul și manierele acestea violente prin numărul paharelor de bere consumate
$P(R)_2$ = însă camarazii îl cunosc destul
S_2 = ca să caute o altă explicație
S_3 = pe cînd o caută în zadar
P_1 = d. Anghelache înghite pe nerăsuflate încă un pahar
P_2 = și urmează din ce în ce mai cu căldură.

Este evident că fiecare din cele trei părți poate constitui ea singură o frază distinctă. Dar această modificare ar schimba, nu organizarea sintactică, ci starea de spirit, atmosfera expunerii, căci înșiruirea de propoziții existentă cere o parcurgere cu pauze mai mici decît cele care ar apărea în trei fraze deosebite.

Frazele luate în discuție au, după cum se vede, tipare relativ simple care reproduc pe cele ale frazelor formate dintr-o regentă și mai multe subordonate, nefiind decît combinări ale diverselor lor posibilități.

În categoria luată acum în considerare apar și situații mai complicate ca în:

(4) „Chiar basme d-ar fi cîte povestește vînătorul și cîte zugrăvește artistul, tot pare că te scuturi la ideea că omul se joacă așa lesne cu viața sa pentru un simplu gust de vînător; dar cînd citești sau privești, mult nu trece și afli sau cel puțin ghicești că fiara cea primejdioasă este mai în pericol decît omul, că ea are să fie învinsă de al ei prigonitor și atunci încrederea, bucuria se deșteaptă în inima-ți acum liniștită și mîngîiată."

(Al. Odobescu, *Pseudokinegetikos)*

În ciuda lungimii, fraza (4) nu are decît două părți:

I: *Chiar basme d-ar fi... gust de vînător;*

II: *dar cînd citești... liniștită și mîngîiată.*

Prima parte conține:	
o subordonată concesivă:	*chiar basme d-ar fi*
două predicative coordonate:	1. *cîte povestește...*
	2. *și cîte zugrăvește...*
o principală regentă:	*tot pare*
o subiectivă:	*că te scuturi la ideea*
o atributivă:	*că omul se joacă așa...*
Partea a II-a conține:	
două temporale coordonate disjunctive:	1. *cînd citești*
	2. *sau privești*
trei principale coordonate:	1. *dar mult nu trece*
una adversativă	2. *și afli*
una copulativă	3. *sau ghicești*
și a treia disjunctivă	
două completive directe:	1. *că fiara este mai în pericol decît omul*
	2. *că ea are să fie învinsă.*
o principală coordonată copulativ cu ultima dintre cele trei principale anterioare:	*și atunci încrederea se deșteaptă...*

Schema generală a frazei arată astfel:

$$\text{I} \quad S_1 - S_2 - S_3 - P(S_1) - S(R_2) - S_4$$

$$\text{II} \quad S_5 - S_6 - P_1 - P_2 - \underset{\displaystyle P_3}{P(R)_2} \begin{cases} S_7 \\ S_8 \end{cases}$$

Legătura dintre regenta din partea I și cea din partea a II-a este asigurată prin coordonare adversativă: *tot pare... dar mult nu trece...*

Schema ambelor părți împreună fiind:

$$S_1 - S_2 - S_3 - P(R)_1 - S(R)_1 - S_4$$

$$S_5 - S_2 - P_1 - P_2 - \underset{\displaystyle P_3}{P(R)_2} \begin{cases} S_7 \\ S_8 \end{cases}$$

S_1 = Chiar basme d-ar fi
S_2 = cîte povestește vînătorul
S_3 = și cîte zugrăvește artistul
$P(R)_1$ = tot pare
$S(R)_1$ = că te scuturi la ideea
S_4 = că omul se joacă așa lesne cu viața sa pentru un simplu gust de vînător

S_5 = cînd citești
S_6 = sau privești
P_1 = dar... mult nu trece
P_2 = și afli
$P(R)_2$ = sau ghicești
S_7 = că fiara este mai în pericol decît omul
S_8 = că ea are să fie învinsă
P_3 = și atunci încrederea... se deșteaptă în inima-ți...

Tiparul unei fraze se complică și prin intercalări, prin momente de suspensie, interjecții, schimbări de persoană a verbului ca în exemplul de mai jos:

(5) „Eu sînt sărac, *bei-mu* (adică prințul meu), n-am să-ți dăruiesc nimica de preț; dar numai Dumnezeu și sufletul meu știu cît îți sînt de recunoscător! că dacă se prăpădea fetica, eu — uite, vezi hangerul ăsta? ... pînă în prăsele mi-l băgam în piept!.. că, fără copila asta, ce s-ar fi făcut Manoli, sărmanul, sărmanul Manoli".

(I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*)

● Notă. Fraza (5) este compusă ca și cînd ar fi rostită de însuși Manoli, care, în ultima parte, vorbește însă despre sine la persoana a III-a.

Fraza (5), construită cu întreruperi și anacoluturi, are două părți:
partea I: *Eu sînt sărac... recunoscător !*
partea a II-a: *că, dacă se prăpădea, ... sărmanul Manoli.*

Partea I conține:

trei principale, două juxtapuse și a treia adversativă:
1. *Eu sînt sărac*
2. *n-am*
3. *dar numai Dumnezeu și sufletul meu știu*
două completive directe:
1. *să-ți dăruiesc*
2. *cît îți sînt de recunoscător!*

Partea a II-a, în mod voit dezorganizată sintactic (pentru a exprima starea sufletească a personajului), conține:

o cauzală: *că... eu... pînă-n prăsele mi-l băgam în piept...*
o condițională intercalată: *dacă se prăpădea fetica,*
o principală: *uite, vezi hangerul ăsta?*

o cauzală: *că, fără copila asta, ce s-ar mai fi făcut Manoli sărmanul, sărmanul Manoli?*

Schema grafică reproducînd bineînțeles această situație este:

$$\overbrace{P_1/P_2 - S_1 - P(R)_1 - S_2}^{I} - \overbrace{S_3 - /P_3/ - S_4}^{II}$$

P_1	= Eu sînt sărac, *bei mu* (adică prințul meu)
P_2	= n-am
S_1	= să-ți dăruiesc nimica de preț
$P(R)_1$	= dar numai Dumnezeu și sufletul meu știu
S_2	= cît îți sînt de recunoscător!
S_3	= că... eu... pînă-n prăsele mi-l băgam în piept
P_3	= uite, vezi hangerul ăsta
S_4	= că, fără copila asta, ce s-ar fi făcut Manoli, sărmanul Manoli?

Respectînd organizarea sintactică deosebită a părții a doua, această parte poate fi reprezentată grafic și astfel:

$$\begin{array}{c} P_3 \\ \downarrow \\ - S_3 - (...) \longrightarrow S_4 \end{array}$$

Din înfățișarea traseului grafic al unor fraze cum sînt cele analizate aici rezultă că:

a) deși înșirarea cuvintelor nu se poate face decît în linie dreaptă în orice fel de frază, legăturile dintre diversele propoziții arată că gîndirea exprimată prin ele nu se desfășoară totdeauna în linie dreaptă;

b) în consecință, într-o frază se poate ca legăturile amintite mai sus să provoace în mintea cititorului *întreruperi* și apoi *asocieri* sau *reveniri* care, uneori, se suprapun și chiar se întretaie cu altele dinaintea lor. De acest fapt trebuie să se țină seama nu numai cînd se analizează sintactic o frază, ci și cînd se *interpretează* înțelesul ei, fiindcă legătura cu ce a fost înainte sau cu ce urmează este de obicei determinată de aceste asocieri sau reveniri.

Capitolul 35

TRANSFORMAREA, CONTRAGEREA ŞI EXPANSIUNEA

Propoziţiile şi frazele noastre exprimă fel de fel de idei, fiecare cu particularităţile ei proprii. O idee poate să fie însă înfăţişată şi în două sau trei forme diferite. Cînd spunem, de ex., *Cerul nu este înourat* şi *Cerul este senin*, spunem în fond acelaşi lucru, cu deosebiri de înţeles care pot să fie trecute cu vederea. Tot astfel, două propoziţii, una cu predicatul la diateza activă, cealaltă cu predicatul la diateza pasivă: *Am deschis uşa / Uşa a fost deschisă de mine* au acelaşi sens general.

De aici rezultă că o propoziţie poate să fie transformată în alt fel de propoziţie, păstrîndu-şi în mare măsură înţelesul. Dacă am vorbit sau am scris într-un anumit chip, şi la un moment dat ne vine în minte o propoziţie care nu se potriveşte sau nu se leagă bine cu cele spuse pînă atunci, ca s-o înlănţuim mai uşor cu partea dinainte a expunerii, trebuie s-o transformăm. Pentru a ajunge deci să exprimăm cît mai nuanţat şi mai limpede ideile noastre, este foarte important să cunoaştem posibilităţile transformării.

Iată cîteva dintre transformările mai des întîlnite.

35.1 TRANSFORMĂRI PRIVIND PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE

În interiorul propoziţiei se pot face transformări înlocuind o parte de vorbire prin alta, de ex.:

1. Un verb printr-un adjectiv însoţit de copulă (ca parte a predicatului nominal):

Se încrezuse în promisiunile unora şi altora → Fusese încrezător în părerile unora şi altora.

Mă bucur pentru el → Sînt bucuros pentru el.
Persoana se intimidează foarte ușor → Persoana devine timidă foarte ușor.

● N o t ă. Cele mai multe verbe eventive, ca *intimida* de mai sus, se transformă la nevoie în „devine, se face... (+ adjectivul sau locuțiunea corespunzătoare)

Se înroșise ca racul → Se făcuse roșu ca racul.
Spărtura se mărise teribil → Spărtura se făcuse teribil de mare.
Lumina se micșora văzînd cu ochii → Lumina se făcea (din ce în ce) mai mică văzînd cu ochii etc.

2. Un verb cu o locuțiune corespunzătoare:

El ironiza asemenea păreri → El trata ironic (sau cu ironie) asemenea păreri.
Pe netrebnici și pe leneși îi batjocorește → De netrebnici și de leneși își bate joc.
Autoritățile au încuviințat tăierea copacului → Autoritățile au dat încuviințare pentru tăierea copacului.

● N o t ă. După cum se vede, datorită regimului diferit al unor locuțiuni față de verbul echivalent, în propoziție se produc și alte transformări:

un obiect direct → obiect indirect : pe netrebnici → de netrebnici;
un obiect direct → circumstanțial de scop : tăierea → pentru tăierea etc.

6 Transformarea predicatului din activ în pasiv:

Bunicii primeau pe copil cu toată dragostea → Copilul era primit de bunici cu toată dragostea.
Ministrul a aprobat cererea dumneavoastră → Cererea dumneavoastră a fost aprobată de ministru, sau: *Cererea dumneavoastră s-a aprobat de ministru. S-a aprobat cererea dumneavoastră de (către) ministru.*

● N o t ă. Amănunte privind situațiile în care se utilizează activul sau pasivul se găsesc la p. 169, 170.

4. Înlocuirea unei locuțiuni adjectivale printr-un adjectiv. Transformarea se produce în special cînd locuțiunea adjectivală este atribut sau nume predicativ, de ex.:

Ai văzut un om mai fără rușine ca ăsta? → Ai văzut un om mai nerușinat ca ăsta?

5. Înlocuirea unui adverb cu o locuțiune adverbială:

Vîntul bate neîncetat de cîteva zile. → Vîntul bate fără încetare de cîteva zile.
Nori albi se goneau necontenit pe cer → Nori albi se goneau fără contenire pe cer;

6. Înlocuirea unui nume predicativ, adjectiv, cu un substantiv precedat de verbul *avea:*

Meșterul era îndemînatic → Meșterul avea îndemînare.

Tot astfel:

este	dibaci →	are	dibăcie
	îndrăzneț →	„	îndrăzneală
	curajos →	„	curaj
	convins de →	„	convingerea că
	colorat în →	„	culoarea de
		etc.	

7. Transformarea unui superlativ într-un comparativ:

Superlativ: *Dumitru învață cel mai bine dintre ei.*

Comparativ: *Nimeni dintre ei nu învață mai bine decît Dumitru*
Nici unul dintre ei nu învață așa de bine ca Dumitru.

Superlativ: *Orașul București este cel mai mare oraș din România.*

Comparativ: *Orașul București este mai mare decît toate orașele din România.*
Nici un oraș din România nu este la fel de mare ca orașul București.

● Notă. Pentru ideea de superlativ pe care o conține propoziția cu negație și comparativ, vezi p. 91.

35.2 TRANSFORMAREA UNEI PROPOZIȚII ÎN ALTĂ PROPOZIȚIE

1. O afirmativă → interogativă:

Afirmativa		**Interogativa**
Merii au rodit.	→	*Merii au rodit?*
	→	*Oare merii au rodit?*
	→	*Merii au rodit oare?*
	→	*Merii oare au rodit?*
Au rodit merii.	→	*Au rodit merii?*
	→	*Oare au rodit merii?*
	→	*Au rodit oare merii?*
	→	*Au rodit merii oare?*

Transformarea constă:

a) sau din schimbarea intonației afirmative în interogativă, ceea ce se arată prin semnul **?**;

b) sau din schimbarea intonației și introducerea adverbului **oare** în locul cel mai potrivit pentru a indica asupra cărui cuvînt se insistă în întrebare, totul urmat de semnul **?**

2. O afirmativă → negativă

De obicei o afirmativă se transformă într-o negativă fără să-și schimbe înțelesul general numai cînd afirmativa conține un superlativ, un comparativ sau un nume predicativ precedat de *fără* sau *lipsit de*; de ex.:

afirmativa:		negativa:
Vasile este mai înalt decît Ion.	→	*Ion nu este la fel de înalt ca Vasile.*
O carte costă mai mult decît un creion.	→	*Un creion nu costă cît o carte.*
	→	*Un creion nu costă tot atît-cît o carte.*
	→	*Un creion nu costă la fel (așa) de mult ca o carte.*
Dorința lui de a învăța este fără margini.	→	*Dorința lui de a învăța nu are margini.*

În cazul cînd într-o propoziție afirmativă, *fără* nu se referă la (alt) predicat, transformarea se poate face numai

dacă există o expresie care echivalează acea parte de propoziție; de ex.:

El înoată fără mîini — *El înoată numai cu picioarele*

3. O exclamativă, în afirmativă (asertivă)

Exclamativa: — Afirmativa:

Ce frumos ați cîntat! → *Ați cîntat (foarte) frumos.*
Minunată priveliște! → *Priveliștea este minunată.*
Ce priveliște minunată!

Transformarea exclamativei în afirmativă este însoțită — ca și transformarea afirmativei în negativă — de o modificare de intonație. În propoziția exclamativă, intonația constă din pronunțarea mai susținută a părții de început a propoziției, cam în felul următor:

Ce — Minuna-
frumos — tă
ați cîntat! — priveliște!

Rostirea mai insistentă privește uneori termenul pe care dorim să-l punem în valoare, de ex.:

↗frumos↘
Ce ați cîntat!

Această intonație se pierde în propoziția afirmativă (asertivă).

35.3 EXPANSIUNEA ȘI CONTRAGEREA

Expansiunea și contragerea sînt aspectele cel mai des întîlnite în transformările gramaticale.

Expansiunea reprezintă lărgirea, dezvoltarea, extinderea unei părți de propoziție într-o parte de propoziție sau într-o propoziție și a unei propoziții într-o frază. Astfel, *ca un bolid* din propoziția *(A trecut pe lîngă noi) ca un bolid* devine prin expansiune: *(A trecut pe lîngă noi) cu viteză de bolid* sau *(A trecut pe lîngă noi) cum trece un bolid.*

Contragerea este o restrîngere, o concentrare a unei propoziții într-o parte de propoziție (eventual dezvoltată!); astfel: *Despre domnul Trandafir, care i-a fost învățător, M. Sadoveanu a scris o schiță de mare delicatețe sufletească,*

devine prin contragere: *Despre domnul Trandafir, fostul sau învățător, M. Sadoveanu a scris o schiță de mare delicatețe sufletească.*

De cele mai multe ori, propozițiile pe care le transformăm prin contragere în părți de propoziție își schimbă predicatul trecînd verbul la gerunziu, infinitiv, participiu sau supin. Dat fiind că participiul și îndeosebi gerunziul au două sau cîteodată chiar mai mult de două înțelesuri, transformarea cu ajutorul lor cere să se analizeze mai întîi cu atenție întreaga frază ca să nu formăm propoziții cu alt înțeles decît aveau înainte de această operație.

Astfel propozițiile se pot transforma în modul arătat în continuare:

1. O subiectivă într-un subiect:

Ce a fost verde s-a uscat	→	*Vegetația s-a uscat.*
	→	*Verdeața s-a uscat.*
Cine ți-a adus scrisoarea nu mă cunoștea.	→	*Aducătorul scrisorii nu mă cunoștea.*
Să se culce cine e somnoros.	→	*Să se culce cel somnoros.*
Prietenului tău îi place să stea mai mult acasă.	→	*Prietenului tău îi place mai mult statul acasă.*

2. O predicativă într-un nume predicativ:

Învălmășeala era cît se poate de mare.	→	*Învălmășeala era foarte mare.*

3. O atributivă într-un atribut:

Te caută un om pe care eu nu-l cunosc.	→	*Te caută un (om) necunoscut (mie).*
Trecuseră prin locuri pe care seceta le uscase cu totul.	→	*Trecuse prin locuri uscate cu totul de secetă.*
La Suceava se făcuse domn Alexandru Mușat căruia i s-a dat apoi și numele de cel Bun.	→	*La Suceava se făcuse domn Alexandru Mușat numit apoi și cel Bun.*
Se adunaseră cîțiva care așteptau la rînd.	→	*Se adunaseră cîțiva așteptînd la rînd.*
El a fost ultimul care a plecat din clasă.	→	*El a fost ultimul plecat din clasă.*
Este aici un tînăr care are o mînă ruptă.	→	*Este aici un tînăr cu o mînă ruptă.*

4. O completivă directă într-un obiect direct:

Văzuse bine ce se întîmplase	→	*Văzuse bine cele întîmplate.*
El te-a învăţat să scrii şi să citeşti.	→	*El te-a învăţat scrisul şi cititul.*
Ar fi dorit să bea puţină apă rece.	→	*Ar fi dorit puţină apă rece de băut.*
Cerea ca mama să-l ierte.	→	*Cerea iertare de la mama.*
Pretindea ca toată lumea să-l respecte.	→	*Pretindea respect de la toată lumea.*
El ştie cum se rezolvă problema.	→	*El ştie rezolvarea problemei.*

5. O completivă directă într-un obiect indirect:

Mi-a spus că te-ai întors din călătorie.	→	*Mi-a spus despre întoarcerea ta din călătorie.*
Aflase că ai repurtat mari succese.	→	*Aflase de marile succese repurtate de tine.*
Am auzit că se schimbă orarul.	→	*Am auzit de schimbarea orarului.*

6. O completivă indirectă → obiect indirect:

Se teme să nu-l doară capul	→	*Se teme de durerea de cap.*
Te gîndeşti să reiei experienţa?	→	*Te gîndeşti la reluarea experienţei?*
Şi-a amintit că pierduse cheile.	→	*Şi-a amintit de pierderea cheilor.*
Se miră că am această părere	→	*Se miră de părerea aceasta a mea*
Îl bănuia că nu este corect	→	*Îl bănuia de incorectitudine.*

● Notă. Transformările de la 1 la 6 privesc părţile de propoziţie şi propoziţiile cu rol de substantiv, de adjectiv sau de echivalent al acestora. Din diferite cauze — printre care cea mai importantă este aceea că un echivalent al substantivului sau al adjectivului nu are întru totul acelaşi înţeles cu un substantiv sau adjectiv anumit, iar uneori nici nu există un asemenea corespondent — transformarea nu se realizează totdeauna în practică. Astfel,

o propoziție predicativă ca cea din fraza: *(Viața la țară) era cum și-o închipuise* ține loc unui adjectiv, dar nu putem ști care *(frumoasă, urîtă, veselă, plicticoasă, ușoară, grea, searbădă, liniștită, agitată?* etc.).

În situație asemănătoare sînt și alte subordonate cu rol de adjectiv sau de substantiv; de ex.: subiectiva care depinde de expresii ca *e bine, e rău, e frumos, e mai bine, e foarte frumos să... (ca... să)* etc.

Cînd propoziția predicativă conține un adjectiv sau o locuțiune adjectivală — ca propoziția predicativă de sub 2 —, atunci transformarea devine posibilă. Trebuie să notăm însă că, de fapt, nu transformăm decît acea parte din predicativă care indică gradul adjectivului: (era) *cît se poate de* (mare), (era) *foarte* (mare).

7. O propoziție circumstanțială într-un complement circumstanțial

Veniți aici unde sînt eu	→	*Veniți aici la mine.*
Ciobanii pășteau vitele unde erau locurile mai bune.	→	*Ciobanii pășteau vitele în locurile cele mai bune.*
Fusese cuprins de pasiunea cititului încă de cînd era elev.	→	*Fusese cuprins de pasiunea cititului încă de elev.*
Pînă va veni primăvara va sta liniștit.	→	*Pînă la primăvară va sta liniștit.*
Pînă să se așeze la masă, au schimbat cîteva păreri despre una și alta.	→	*Pînă la masă, au schimbat cîteva păreri despre una și alta.*
Cînd ieși pe ușă, se auzi strigat de cineva.	→	*Ieșind pe ușă, se auzi strigat de cineva.*
Fiindcă era mai mult obosit decît flămînd, se întinse pe pat și adormi.	→	*Fiind mai mult obosit decît flămînd, se întinse pe pat și adormi.*
Nu-i spusese totul ca să nu-l supere.	→	*Nu-i spusese totul pentru a nu-l supăra.*
A trecut pe lîngă noi cum trece un bolid.	→	*A trecut pe lîngă noi ca un bolid.*
Se joacă cu el cum se joacă pisica cu șoarecele.	→	*Se joacă cu el ca pisica cu șoarecele.*
La aflarea veștii, sări de pe scaun ca și cînd l-ar fi ars cineva cu un fier roșu.	→	*La aflarea veștii, sări de pe scaun ca ars de un fier roșu.*

35.4 COMBINAREA PROPOZIȚIILOR ÎN FRAZE

Să luăm următoarele propoziții:
(1) A fost odată un vînător.
(2) Acest vînător avea un obicei.
(3) El lua regulat cu dînsul la vînătoare pe slujitorul său.
(4) La întoarcere, povestea oricui (oricărui ascultător) o mulțime de întîmplări minunate.
(5) Întîmplările povestite nu trecuseră de cînd lumea nimănui vreodată prin vis.

Cu cele 5 propoziții se pot construi fraze în mai multe feluri, de ex.:

I

A fost odată un vînător care avea obiceiul să ia cu dînsul la vînătoare pe slujitorul său.

Cînd se întorcea, povestea cui vrea să-l asculte o mulțime de întîmplări minunate.

Întîmplările acestea nu trecuseră nimănui prin vis de cînd e lumea.

II

A fost odată un vînător care avea obiceiul să ia cu dînsul cînd mergea la vînătoare pe slujitorul său.

La întoarcere, el povestea cui vrea să-l asculte o mulțime de întîmplări minunate care de cînd lumea nu trecuseră nimănui prin vis.

(În forma în care Al. Odobescu a alcătuit fraza de la care am pornit):

> „A fost odată un vînător, care de cîte ori mergea la vînătoare avea obiceiul să ia cu dînsul pe slujitorul său, iar cînd se întorcea înapoi, povestea cui vrea să-l asculte o mulțime de întîmplări minunate care de cînd lumea nu trecuse nimănui prin vis."

(Pseudokinegetikos)

Se vede ușor că trecerea de la 5 propoziții la trei fraze (I), apoi la două (II) este însoțită de o întărire a legăturii dintre propoziții și idei, iar în forma dată de Odobescu (III) legătura este desăvîrșită.

Prin urmare, două sau mai multe propoziții se pot combina în mai multe feluri, dacă ele se supun unui fir conducător, unei anumite intenții. Combinarea depinde de această intenție. Din fraza lui Odobescu, rezultă că prozatorul a v r u t să ordoneze amănuntele în așa fel încît noi să reținem obiceiul

vînătorului de a lua cu el pe slujitorul lui cînd mergea la vînătoare, precum și faptul că avea o înclinație deosebită de a povesti întîmplări extraordinare, pentru că — după cum se știe din povestire — slujitorul încearcă de la o vreme să lecuiască pe vînător, cu buna știință a acestuia, de năravul exagerărilor vînătorești.

În combinarea unor propoziții în fraze pot să apară și propoziții incidentale greu de prevăzut, pentru că sînt sugerate de restul frazei sau constituie o intervenție a povestitorului, ca în cazul de mai jos:

(1) Atunci Dănilă leagă strîns ochii și urechile dracului, ca la „baba oarba".

(2) Apoi ia o drughineață groasă de stejar în mînă și pîc! la tîmpla dracului cea dreaptă, una!

Între aceste două propoziții, I. Creangă introduce încă două cauzale, care reprezintă reflecția lui despre gestul lui Dănilă, fraza întreagă fiind:

„Atunci Dănilă leagă strîns cu un ștergariu ochii și urechile dracului, ca la „baba oarba", *căci cît era de pus(t)nic, Dănilă tot mai mult se bizuia în drughineață decît în Sfînta Cruce*, și pîc! la tîmpla dracului cea dreaptă, una!"

Se întîmplă însă și invers: propoziții pe care ne-am aștepta să le întîlnim legate să apară despărțite ca în fragmentul următor din B. Șt. Delavrancea din *Odinioară:*

„În departare se auzeau pocnete de bici. Erau grînarii. Sărbătoarea i-apucase pe drumuri.
Se sculară cu toții de la umbra castanilor și o porniră în cîrduri spre casă. Bărbații tăcuți, gîndindu-se p-a doua zi. Femeile vorbeau de leacuri."

Fragmentul ar putea să fie construit și cu utilizarea legăturilor așteptate, adică:

În depărtare se auzeau pocnete de bici de la grînarii pe care sărbătoarea i-apucase pe drumuri.
Atunci se sculară cu toții de la umbra castanilor și o porniră spre casă, bărbații tăcuți, gîndindu-se p-a doua zi, femeile vorbind de leacuri.

Transformarea propusă aici nu este singura posibilă; dar oricare ar fi, ea trebuie pusă în acord cu intenția autorului și cu restul expunerii sale și este de la sine înțeles că o cît de

mică modificare ne interzice să spunem că frazele transformate mai sînt ale autorului de la exprimarea căruia am pornit. În concluzie, transformarea prin combinarea de propoziții ca și cea prin extensiune sau contragere nu se aplică în practica scrisului decît la fiecare dintre noi și nu au valoare decît cînd noi înșine facem schimbări ca cele amintite asupra felului nostru de exprimare, sau cînd acceptăm pe cele făcute de alții din convingerea că sînt mai aproape de intențiile noastre sau de tema pe care o tratăm.

Capitolul 36

TOPICA

Felul în care se așază cuvintele în propoziție și propozițiile în frază se numește t o p i c ă.

În propoziție, după cum am văzut, cuvintele apar g r u p a t e în jurul unui substantiv sau al unui echivalent al substantivului, în jurul unui predicat sau al unui verb care nu este predicat. Cînd substantivul sau echivalentul lui, ca centru al grupului, are rol de *subiect*, grupul întreg este grupul subiectului, iar cînd verbul ca centru al grupului este *predicat*, grupul întreg este al predicatului.

Am constatat însă că atît în grupul subiectului cît și în cel al predicatului apar obiecte directe sau indirecte și circumstanțiale care formează și ele grupuri. De aceea, în continuare, unui grup în care substantivul deține rol de subiect, de obiect direct, de obiect indirect sau de circumstanțial îi spunem **grup nominal** (pentru că substantivul este n u m e prin excelență), iar grupului care are în centrul lui un verb (predicat sau nu) îi vom spune **grup verbal.**

36.1 GRUPUL NOMINAL

36.1.1 Tipurile de grupuri nominale în limba română

Limba română are trei tipuri fundamentale de grupuri de acest fel și anume:

tipul 1 (substantiv-adjectiv):
păr aspru, rochie lungă, creion ascuțit

Adjectivul este atribut. El se așază de obicei după substantiv. În exprimările poetice sau cînd uzul a fixat ordinea adjectiv-substantiv, se poate produce inversarea *(aspru păr, asprul păr, lungă rochie, lunga rochie* etc.);

tipul 2 (substantiv-genitiv):
datele ecuației, seninul cerului, dintele timpului

Substantivul sau echivalentul lui în genitiv este atribut genitival și stă aproape totdeauna după substantivul determinat de el. Inversarea apare uneori în limbajul poetic.

tipul 3 (substantiv-prepoziție-substantiv):

om de nădejde,
lampă cu mercur,
capot fără mîneci

Substantivul sau echivalentul lui precedat de prepoziție este atribut prepozițional. El stă după substantivul determinat. Inversarea, extrem de rară, apare numai în limbajul poetic.

36.1.2 Grupuri nominale complexe

Din aceste trei tipuri se nasc prin diverse combinări grupuri complexe. Iată cîteva dintre cele mai frecvent întîlnite.

a. Tipul 1 + tipul 2

Tipul 1 (umbra răcoroasă) se combină în mod obișnuit cu *tipul 2 (umbra) castanilor*, dînd:

umbra răcoroasă a castanilor

La fel sînt:

apa limpede a izvoarelor — *mama vitregă a lui Grigoriță*
frunzișul verde al pădurii — *(un) secret subtil al naturii*
malul stîng al Dunării — *vîrsta fragedă a copilăriei*
valorificarea superioară a lemnului
etc.

În fiecare din aceste grupuri trebuie să presupunem că substantivul determinat este gîndit a doua oară înaintea genitivului, fără a mai fi însă exprimat. El este indicat de *al, a, ai, ale*.

b. Tipul 1 + tipul 2 + tipul 1

În principiu, oricare din grupurile de sub **a** poate fi continuat cu un grup de tipul 1, de ex.:

umbra răcoroasă a castanilor înfloriți

Adjectivul *înfloriți* se adaptează binențeles la cazul gramatical al substantivului determinat *(castanilor)*.

Chiar dacă am considera că *înfloriți* se adaugă pur și simplu la grupul anterior *(umbra răcoroasă a castanilor)*, tipul 1 *(castani înfloriți)* tot s-ar constitui în mintea noastră, exprimîndu-se însă numai prin adjectivul *înfloriți*, deoarece substantivul determinat se afla în grup.

Iată și alte cîteva exemple:

(o) rezolvare grabnică a problemelor curente
ramura agricolă a economiei naționale

concepția modernă a dezvoltării industriale
forța excepțională a științei contemporane
gospodărirea atentă a energiei electrice
valorificarea superioară a masei lemnoase
etc.

c. Tipul 1 + tipul 3

Un grup de tipul 1 *(zi noroasă)* se combină cu unul de tipul 3 (zi *de primăvară)*, dînd:

zi noroasă de primăvară

La fel sînt, de ex.:

(o) bîrnă groasă de stejar
(un) acoperiș nou de tinichea
(un) motor bun cu ardere internă
cooperativă agricolă de producție
(un) strigăt teribil de spaimă
sunete moi de tălăngi
pățaniile mele cu pescuitul etc.

d. Tipul 1 + tipul 3 + tipul 1

După oricare din grupurile complexe anterioare se poate adăuga tipul 1, de ex.:

(o) bîrnă groasă de stejar bătrîn
(un) acoperiș nou de tinichea galvanizată
(un) șarpe veninos din ținuturile calde
(un) bărbat iscusit din tagma vînătorească

e. Tipul 1 + tipul 2 + tipul 3

Combinarea celor trei tipuri în această ordine este frecventă; de ex.:

rezultatul final al concursului de admitere
marginea albă a hîrtiei de scris
bătăile regulate ale ceasului cu pendul
hotarul imaginar al unei împărății de basm
etc.

f. Tipul 2 + tipul 1

Un grup de tipul 2: *malul Dunării* se combină ușor cu un grup de tipul 1: *(Dunărea) înspumată*, dînd

malul Dunării înspumate

La fel mai sînt, de ex.:

„Balada chiriașului grăbit"
forța unor idei juste
folosirea modelării matematice
perfecționarea tehnologiilor existente etc.
răsunetul cîntărilor populare
utilizarea energiei solare
părerile oamenilor pricepuți

g. Tipul 2 + tipul 1 + tipul 1

Ca și în alte cazuri din cele mai înainte enumerate, și grupurile de sub f pot fi continuate cu încă un grup de tipul 1:

răsunetul cîntărilor populare românești
dezvoltarea cercetărilor științifice moderne
etc.

h. Tipul 2 + tipul 2

Tipul 2 se combină cu sine însuși:

cîștigătoarea Cupei României
interesele cauzei revoluției
culoarea petalelor trandafirului
prelungirea duratei vieții
etc.

i. Tipul 2 + tipul 3

Grupurile de tipul 2 se combină ușor cu cele de tipul 3, de ex.:

înălțimea caselor din sat

La fel sînt și:

condițiile procesului de dezarmare
fabricarea plăcilor de beton
modernizarea mijloacelor de transport
numărul elevilor de serviciu
seria bolilor de inimă
etc.

j. Tipul 2 + tipul 3 + tipul 1

Multe din grupurile anterioare de sub i se dezvoltă prin adăugarea la sfîrșitul lor a unui grup de tipul 1:

condițiile procesului de dezarmare atomică
fabricarea plăcilor de beton armat
modernizarea mijloacelor de transport public
reducerea consumului de energie electrică
stadiul lucrărilor de întreținere curentă
etc.

k. Tipul 3 + tipul 1

Combinarea tipului 3 cu tipul 1 o avem mai sus în:

plăci de beton armat
mijloace de transport public
lucrări de întreținere curentă

ca și în:

berbec cu coarne întoarse
foi de salată verde
om fără griji importante
etc.

l. Tipul 3 + tipul 2

Cele două tipuri se combină în mod frecvent ca în:

lucirile de aur + (lucirile) *asfințitului*

dînd:

lucirile de aur ale asfințitului

La fel sînt:

pătura de aer a globului | *măsurile de grăbire a lucrărilor*
șirurile de plopi ai drumului | *dovada de efectuare a operației*
răscoala de la 1907 a țăranilor | *om fără tăria convingerilor*

etc.

m. Tipul 3 + tipul 2 + tipul 1

Cele mai multe din grupurile de sub **l** se pot continua cu tipul 1; de ex.:

pătura de aer a globului pămîntesc
răscoala de la 1907 a țăranilor moldoveni
măsurile de grăbire a lucrărilor agricole
dovada de efectuare a operației cerute
om fără tăria convingerilor sale

etc.

n. Tipul 3 + tipul 3

Combinarea grupului de tipul 3 cu un grup de același tip este și ea des întîlnită, de ex.:

numărul de elevi de serviciu | *miez de cozonac cu stafide*
seria de boli de inimă | *cafea cu lapte cu frișcă*
(o) sticlă de vin de Cotnari | *varză cu carne de porc*
(o) felie de salam de Sibiu | etc.

Posibilitățile de combinare enumerate de la **a** la **n** reprezintă numai o parte dintre combinările celor trei grupuri de bază, și anume, numai pînă la combinarea de trei asemenea grupuri.

Grupurile complexe pot fi însă și mai dezvoltate; de ex., cu 4 grupuri-tip:

micșorarea costului acțiunilor de combinare a dăunătorilor
(2 + 2 + 3 + 2)

„hotar înalt cu două lumi pe poale" (Arghezi, *Testament*)
(1 + 3 + 1 + 3)

cu 5 grupuri-tip:

decernarea premiilor concursului internațional de muzică ușoară
(2 + 2 + 1 + 3 + 1)

„îndreptățirea ramurei obscure ieșită la lumină din pădure" (Arghezi, *Testament*)
(2 + 1 + 1 + 3 + 3)

„urcioare cu vin îngroșat în fundul lor de lut"
(Arghezi, *Niciodată toamna)*
(3 + 1 + 3 + 1 + 3)

cu 6 grupuri-tip:
măsurile necesare pentru intensificarea ritmului lucrărilor de întreținere a culturilor
(1 + 3 + 2 + 2 + 3 + 2)

cu 7 și mai mult de 7 grupuri-tip:
măsurile necesare pentru intensificarea ritmului lucrărilor de întreținere a culturilor agricole
(1 + 3 + 2 + 2 + 3 + 2 + 1)
tipurile de ambalaje optime pentru fiecare specie de plantă luată în studiu
(3 + 1 + 3 + 1 + 3 + 1 + 3)
o suită de spectacole cu caracter folcloric selecționale din străvechea creație artistică a poporului indian
(3 + 3 + 1 + 1 + 3 + 1 + 1 + 2 + 1)
solemnitatea depunerii unor coroane de flori în memoria ostașilor români căzuți în luptele pentru eliberare
(2 + 2 + 3 + 3 + 2 + 1 + 1 + 3 + 3)

36.1.3 Coeziunea grupurilor nominale

Elementele constitutive ale grupurilor nominale sînt legate între ele mai mult ori mai puțin strîns. Ele au deci *grade de coeziune*. Pentru a le determina, pornim de la principiul că un grup este cu atît mai omogen, cu cît este mai greu să introducem un cuvînt sau mai multe între termenii lui de bază.

Astfel, un grup de tipul 1: *păr aspru, vreme ploioasă, sunet prelung* prezintă gradul cel mai mare de coerență.

Cînd în grupul 1, între substantiv și adjectiv, este introdus un grup de tipul 2 sau 3, unitatea grupului 1 se sparge; de ex.: *păr de lup, aspru* sau *părul de lup, aspru; vreme de toamnă, ploioasă, vremea de toamnă, ploioasă; sunete de ecou, prelungi* etc. În asemenea construcții, dacă nu se produce un echivoc *(lup aspru*, în loc de *păr aspru; toamnă ploioasă*, în loc de *vreme ploioasă)* se produce oricum o modificare, căci în *sunete de ecou prelungi*, de ex., între *ecou* și *prelungi* se ivește o pauză. Ea este și mai evidentă cînd, din diferite motive, întîlnim *păr de lup — aspru*, căci *păr de lup* este mai puțin unitar decît *păr aspru*.

Între termenii unui grup de tipul 1 apar frecvent adjective demonstrative și posesive, de ex.: *părul acesta aspru, părul*

tău aspru, dar formează cu substantivul grupuri separate de tipul 1: *părul acesta, părul tău*, cu toate că între adjectivele demonstrative și cele posesive introduse în grup există o deosebire importantă. Adjectivele posesive pot să fie urmate de un demonstrativ, demonstrativele nu pot fi însă urmate de un posesiv, adică: *părul tău cel aspru* (numai în această formă), care nu se poate așeza decît după grupul de tipul 1, adică *părul cel aspru al tău*, ceea ce duce la un grup complex (tipul 1 + tipul 2).

Introducerea unui grup de tipul 2 în interiorul grupului de tipul 1 dă naștere la construcții ca: *părul lupului, aspru; vremea toamnei, ploioasă; sunetele ecoului, prelungi*. Se observă că și de data aceasta unitatea grupului de tipul 1 este spartă, că se nasc echivocuri, că este nevoie de pauză în unele cazuri *(vremea toamnei — ploioasă, sunetele ecoului — prelungi)*, deci că grupul de tipul 1 are termenii strîns uniți între ei, de vreme ce orice deplasare a lor provoacă modificări ca cele arătate.

Grupurile de tipul 2 *(largul mării, frunzele copacilor)* au termenii mai puțin legați, fiindcă ei pot fi deplasați ușor de un grup de tipul 1 sau de tipul 1 și 3, de ex.: *largul îmbietor al mării, largul luminat de lună al mării, largul îmbietor și luminat de lună al mării* etc.; *frunzele îngălbenite ale copacilor, frunzele îngălbenite de arșiță ale copacilor* etc. Perturbări apar numai cînd în interiorul grupurilor de tipul 2 apare încă un grup de tipul 2, de ex.: *frunzele îngălbenite de arșița verii ale copacilor*. Grupul rezultat este mai greu de cuprins decît celelalte.

Grupurile de tipul 3 *(păr de cămilă, dovezi de imaginație, motor cu explozie)* sînt mai puțin coerente decît tipul 1, căci ele devin ușor: *păr moale de cămilă, dovezi clare de imaginație* (mai rar *motor cu explozie*, care este o unitate stabilită prin uz).

În concluzie, în ordinea descrescîndă a coerenței avem: tipul 1, tipul 3 și tipul 2.

36.2 GRUPUL VERBAL

36.2.1 Tipurile de grupuri verbale

Tipul 1 (verb-adverb):

înțelege repede, ajungînd undeva, veniți mîine

Adverbul însoțește un verb numai cînd este nevoie să se arate în ce împrejurări sau cum se petrece acțiunea. El are

deci o funcție de determinare care se poate compara cu aceea a adjectivului față de substantivul pe care-l lămurește. Datorită ei, adverbul este de obicei un circumstanțial, iar adjectivul, un atribut. Dar, spre deosebire de atributul adjectival care cere adesea ca substantivul la care se referă să fie articulat, adverbul în calitatea lui de circumstanțial nu modifică în nici un fel forma verbului, ci numai înțelesul lui.

Adverbul nu stă neapărat l î n g ă verb. Astfel, *înțelege repede* devine fără greutate: *înțelege totul repede* sau *înțelege lucrurile mai importante repede* etc.

Adverbul stă mai des d u p ă verb, dar nu rareori apare și î n a i n t e; în orice caz, mult mai frecvent decît apare adjectivul înaintea substantivului.

Tipul 2 (verb-obiect direct sau indirect):
a învățat carte, laudă pe poet, vorbește despre sport

Obiectul direct și cel indirect stau în general d u p ă verb, dar nu cînd sînt exprimate prin pronume personale. Atunci apar regulile speciale stabilite la p. 290. Unor reguli speciale li se supun cele două obiecte și atunci cînd, din diferite motive, sînt așezate î n a i n t e a verbului, potrivit cu cele arătate la p. 134, 290.

Cînd un grup verbal le conține pe amîndouă, ordinea așteptată este:

verb-obiect direct — obiect indirect, de ex.:

dacă dai nas lui Ivan (el se suie pe divan)
spunea cîte o vorbă bună fiecăruia
dă pinteni calului

Aproape la fel de des apare însă și ordinea:

verb-obiect indirect — obiect direct, de ex.:

va dărui domnului Goe o beretă
spunea copiilor basme cu feți-frumoși
dă cuvintelor întrebuințate înțeles clar
acordăm prietenilor noștri tot ajutorul

Adoptarea uneia dintre aceste ordini de așezare depinde:

a) de intenția de a sublinia unul din cele două obiecte,

b) de dorința de a evita confuziile care s-ar putea naște în unele exprimări. Astfel, în construcția *înapoiază cartea prietenului dumitale*, înțelesul poate să fie „înapoiază cuiva cartea care aparține prietenului dumitale", dar și „înapoiază prietenului dumitale cartea despre care a fost vorba (pe care el ți-a împrumutat-o)". Pentru a arăta că *prietenului (dumitale)* este obiect indirect în dativ,

îl așezăm imediat după verb (sau imediat înainte de verb).

Tipul 3 (verb-circumstanțial, dar nu adverb):
o luntre lunecă pe baltă,
sosind într-o clipă,
amînă în fiecare zi

Circumstanțialul care nu este adverb stă de obicei după verb, dar, ca și adverbul din grupurile de tipul 1, el apare des **și înainte**, fiind de multe ori un *grup-nominal*, cum se vede chiar din exemplele de mai sus. Prin urmare, tipul 3 seamănă în această privință cu tipul 2.

36.2.2 Grupuri verbale complexe

Grupurile verbale care rezultă din combinarea a cel puțin două din cele trei tipuri simple le considerăm grupuri verbale complexe.

Tipul 1 — tipul 2

Prin această combinare se obține un grup cu 12 posibilități mai des utilizate:

1. Obiectul direct sau cel indirect este așezat după grupul verbal de tipul 1:	a) *analizați imediat rezultatele* b) *se gîndesc acum la joacă* a) *imediat analizați rezultatele* b) *acum se gîndesc la joacă*
2. Obiectul direct sau cel indirect este așezat între verb și adverb:	a) *analizați rezultatele imediat* b) *se gîndesc la joacă acum* a) *imediat analizați rezultatele* b) *acum la joacă se gîndesc*
3. Obiectul direct sau cel indirect este așezat înaintea verbului:	a) *rezultatele analizați-le imediat* b) *la joacă acum se gîndesc* a) *rezultatele imediat analizați-le* b) *la joacă se gîndesc acum*

Tipul 1 + tipul 3

Tipul 1 se combină foarte des cu tipul 3, de ex.:

o luntre alunecă uşor pe baltă

Posibilităţile care rezultă din această combinare sînt:

1. Grupul circumstanţial se aşază după tipul 1:	a) *răspund prompt la orice oră* b) *prompt răspund la orice oră*
2. Grupul circumstanţial se aşază între verb şi adverb:	a) *răspund la orice oră prompt* b) *prompt la orice oră răspund*
3. Grupul circumstanţial se aşază înaintea tipului 1:	a) *la orice oră răspund prompt* b) *la orice oră prompt răspund*

Din aceste şase posibilităţi, cele mai frecvent întîlnite sînt 1 şi 3. Celelalte au un rol asemănător cu cel stabilit la analiza combinărilor dintre tipul 1 şi tipul 2.

Tipul 2 + tipul 3

Şi aceste două tipuri se combină uşor, de ex.:

cumpără legume de la piaţă
deschideţi cărţile la pagina 67
se acordă burse în fiecare semestru

Locul elementelor din asemenea grupuri complexe depinde de aşezarea obiectului înainte sau după verb. Cînd obiectul stă după verb, grupul circumstanţial este pus în continuare după obiect ca în exemplele de mai sus, sau înaintea întregului grup 2, adică:

de la piaţă cumpăr legume
la pagina 67 deschideţi cărţile
în fiecare semestru se acordă burse

Circumstanţialul poate să apară şi în interiorul grupului de tipul 2:

cumpără de la piaţă legume
deschideţi la pagina 67 cărţile
se acordă în fiecare semestru burse

În această poziţie este subliniat obiectul, datorită faptului că locul lui aşteptat este imediat după verb, iar despăr-

ţirea lui de verb dă naştere la o surpriză. În acelaşi timp, această aşezare face impresia că grupul ar trebui continuat, de ex.:

cumpără de la piaţă legume (proaspete)
deschideţi la pagina 67 cărţile (de astronomie)
se acordă în fiecare semestru burse studenţilor (merituoşi)

Însuşi acest fapt face ca atenţia să se îndrepte către partea finală a grupului.

36.2.3 Coeziunea grupurilor verbale

Grupurile verbale au o coeziune mai mică decît grupurile nominale. Faptul acesta se datorează calităţilor verbului şi cu deosebire menţinerii formei lui neschimbate în grupul în care este inclus, indiferent de ce se întîmplă cu ceilalţi constituenţi ai grupului, afară bineînţeles de situaţiile în care adverbul ar contrazice timpul, modul sau alte caracteristici ale verbului. Aşa se şi explică uşurinţa mai mare de aşezare a elementelor din diferitele tipuri de grupuri verbale.

36.3 LOCUL GRUPURILOR ÎN PROPOZIŢIE

Atît grupurile verbale, cît şi cele nominale pot să fie plasate în diverse locuri din propoziţie, cu condiţia ca prin aceasta să se obţină o idee mai precisă. Să luăm pentru exemplificare o propoziţie în care grupul verbal este alcătuit din predicat şi două circumstanţiale, amîndouă reprezentînd cîte un grup nominal. Propoziţia este:

Trenul expres 303 pleacă peste cinci minute de la linia a treia

Cu aceleaşi cuvinte şi fără transformări, ideea se poate exprima şi astfel:

Peste cinci minute, de la linia a treia, pleacă trenul expres 303.
De la linia a treia pleacă peste cinci minute trenul expres 303.
De la linia a treia, peste cinci minute, pleacă trenul expres 303.
Peste cinci minute, trenul expres 303 pleacă de la linia a treia.
Pleacă peste cinci minute de la linia a treia trenul expres 303.
Pleacă de la linia a treia trenul expres 303 peste cinci minute.

etc.

Aşezarea în propoziţie a grupurilor depinde şi de gradul lor de coerenţă. Astfel în propoziţia:

„Dumbrava rămase iar tăcută în fumul ei de lumină ca într-un vis"

(M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*)

avem un subiect *(dumbrava)* și un grup verbal (al predicatului) constituit din restul propoziției. În grupul predicatului se disting foarte clar trei unități: un grup verbal propriu-zis: *rămase iar tăcută* și două grupuri nominale: *în fumul ei de lumină* și *ca într-un vis*. (Vezi și p. 284.)

Dintre ele, grupul verbal propriu-zis poate lua și înfățișările: *rămase tăcută iar, iar rămase tăcută, tăcută rămase iar, tăcută iar rămase*, după cum poate primi în interiorul său unul din cele două grupuri nominale, de ex.:

Dumbrava rămase iar, în fumul ei de lumină, tăcută ca un vis.
Dumbrava rămase ca un vis, tăcută iar, în fumul ei de lumină.

Se înțelege de la sine că ordinea poate fi schimbată prin inversare simplă:

Ca într-un vis, în fumul ei de lumină, dumbrava rămase iar tăcută.

În aceste reașezări grupurile își păstrează unitatea, ceea ce dovedește că topica, așa cum am spus, nu privește numai locul cuvintelor în propoziție, ci și acela al grupurilor în propoziție. Am putea spune chiar că pe acestea le privește în primul rînd.

36.4 LOCUL PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE

Locul părților principale și al celor secundare în propoziție depinde de felul propoziției (asertivă, exclamativă, interogativă etc.), de legăturile care trebuie să se facă între părți și de dorința noastră de a scoate în evidență pe una sau pe alta, potrivit cu ce am spus sau cu ce vrem să spunem în continuare.

În propozițiile asertive (afirmative sau negative) există o *ordine de bază*, numită adesea și ordine l o g i c ă, și o *ordine derivată*, numită adesea și ordine a f e c t i v ă sau expresivă.

Subiect-predicat (SP):
Elevul studiază.

Subiect-atribut-predicat (SAP):
Elevul conștiincios studiază.

Subiect-atribut-predicat-obiect direct (SAPO):
Elevul conștiincios studiază literatură.

Subiect-atribut-predicat-obiect direct-atribut (SAPOA):
Elevul conștiincios studiază literatura română.

Subiect-atribut-predicat-obiect direct-atribut-circumstanțial (SAPOAC):

Elevul conștiincios studiază literatura română cu plăcere.

● N o t ă. Se înțelege de la sine că în locul obiectului direct se poate întîlni un obiect indirect, după cum în unele propoziții pot figura ambele obiecte.

Ordinea de mai sus se schimbă în propozițiile exclamative, în cele interogative în care avem un pronume interogativ și în cele dubitative, unde se utilizează ordinea derivată, de ex.:

Cu ce să te răsplătesc pentru osteneală?
față de ordinea de bază dintr-o asertivă cu aproximativ același înțeles:
(Eu) te răsplătesc cu ceva pentru osteneală.

Ea se schimbă și atunci cînd o anumită parte a propoziției ne interesează în mod deosebit și o punem în alt loc decît în acela de bază, subliniind-o în acest fel, de ex.:
„Și așa a trăit Ivan cel fără de moarte veacuri nenumărate."
Se subliniază predicatul *a trăit*.

(I. Creangă, *Ivan Turbincă*)

„Într-o republică, poporul nu ascultă decît de slujbași aleși chiar de dînsul."
(N. Bălcescu, *Despre republică, despre popor și stăpînire*)

Se subliniază circumstanțialul *într-o republică*.
„De vînzare ți-e găinușa ceea, măi băiete?"

(I. Creangă, *Amintiri*)

Se subliniază numele predicativ *de vînzare*.

„Pe marginea pîraielor ghicite în văi, arini, în șiruri lungi leagă coamă de coamă."

(G. Galaction, *Bisericuța din Răzoare*)

Se subliniază circumstanțialele puse înaintea predicatului.

Înflorirea vieții mărunte se strecoară prin marginea aceasta de pădure, ca-n orice dimineață de vară."

(M. Sadoveanu, *În pădurea Petrișorului*)

Se subliniază circumstanțialul de mod prin așezarea lui după cel de loc.

36.5 LOCUL PROPOZIȚIILOR ÎN FRAZĂ

În orice frază, propozițiile se înșiruie într-o ordine care trebuie să le facă să exprime împreună o idee unitară, și în

același timp să asigure legătura cu ceea ce urmează. Expunerea scrisă sau vorbită a unor lucruri are un fir conducător cînd este bine alcătuită. Pentru a-l respecta, propozițiile din frazele pe care le folosim trebuie așezate în așa fel, încît trecerea de la o frază la alta să se producă printr-o înlănțuire ușor de înțeles. În acest scop, o propoziție se poate pune la început, la mijloc sau la sfîrșit, după nevoile expunerii. De aici decurge prima regulă de topică a frazei:

Locul propozițiilor într-o frază depinde de formularea ideilor dinaintea acelei fraze și de ceea ce dorim să spunem în continuare.

Potrivit cu această regulă, o expunere nu începe oricum, cu orice fel de frază, oricît ar fi ea de bine gîndită și închegată. De exemplu, o povestire n-ar putea să se deschidă cu o frază ca:

„Mai poftească de acum și alți leneși în satul acela, dacă le dă mîna și-i ține cureaua."

(I. Creangă, *Povestea unui om leneș)*

Regula de orientare de mai sus se completează cu reguli speciale care privesc unele coordonate și subordonate cu loc obligatoriu în frază. Acestea sînt:

Dintre coordonate:

1) adversativa aflată după *ci, ci și* etc. nu se poate așeza pe primul loc;

2) conclusiva aflată după *deci, așadar, prin urmare* etc. care, de asemenea, nu se poate așeza pe primul loc.

Dintre subordonate:

3) atributiva, al cărei loc este după cuvîntul la care se referă, de ex.:

„Acestea fură, după socotința noastră, pricinile *care stinseră egalitatea străbună de drepturi și de stare în țările noastre* și formară acea monstruozitate socială *ca o țară întreagă să robească la cîțiva particulari.*"

(N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

4) consecutiva. Locul consecutivei este totdeauna după prima parte a unei comparații, de ex.:

„Era o sloată nemaipomenită, ploaie, zăpadă, măzărică și vînt vrăjmaș *de nu mai știa vita* cum să se întoarcă să poată răsufla."

(I.L. Caragiale, *În vreme de război)*

5) c o m p a r a t i v a. Propoziţia de mod comparativă construită cu *decît* stă d u p ă prima parte a comparaţiei. Cea construită cu ajutorul lui *cum* poate sta înaintea regentei sale mai ales cînd aceasta conţine pe *aşa*, perechea corelativă a lui *cum*. Iată un exemplu pentru prima situaţie:

„...am nevoie de o protecţie pe care numai un şef de trib mărcţ încălărat, *cum era uncheşul*, mi-o poate acorda."

(M. Sadoveanu, *Nada Florilor*)

Celelalte subordonate se înşiruie sau în ordinea în care se petrec diversele întîmplări înfăţişate în frază, sau într-o ordine destinată să pună în lumină o idee particulară, de ex., în ordinea desfăşurării evenimentelor:

„Baba atunci a ameţit de bucurie; moşneagul însă, gîndind că-i ucigă-l crucea, s-a spăriet şi, uimit, se uita prin bordei să vadă de unde a ieşit acel glas; dar nevăzînd pe nime, ş-a mai venit în sine."

(I. Creangă, *Povestea porcului*)

În general, aşezarea propoziţiilor care nu se supun regulilor speciale este liberă. Astfel, deşi subiectiva care începe cu *cine* sau cu *ce* se întîlneşte mai ales înaintea regentei sale, există şi ordinea inversă, tot aşa cum subiectiva care depinde de o expresie impersonală (*e bine, e rău, e frumos, e util* etc.), deşi stă mai frecvent după regentă, nu rareori se plasează înainte de aceasta etc.

În frazele cu intercalări este necesar să se ţină seama de punctul în care s-a introdus intercalarea, pentru că ea produce uneori schimbări importante în ordinea propoziţiilor şi chiar a unor fragmente de propoziţie, de ex.:

„În paradisul Evei, prin pădure,
Ca şi în vecii trişti de mai tîrziu
Gura ta sfîntă, *toţi părinţii ştiu*;
Nu s-a deschis decît ca să ne înjure."

(T. Arghezi, *Psalm*)

În altă ordine am fi avut: Toţi părinţii ştiu (că) gura ta sfîntă nu s-a deschis în paradisul Evei, prin pădure, ca şi în vecii trişti de mai tîrziu, decît ca să ne înjure.

„Și mai ales, *ajungînd a fi om învățat după iscusința pe care o ai, după cît am aflat*, să nu fii asupritor al sărmanilor cum sînt atîția care au ieșit dintre noi și ne-au uitat după ce s-au hrănit cu pîne albă."

(M. Sadoveanu, *Nada florilor*)

„Și nu-mi pare rău că am fost amăgit de prieteni, *fiindcă dacă nu se-ntîmpla ce s-a-ntîmplat*, poate nu-mi scotea norocul în cale un străin așa de prețios ca dumneata."

(I.L. Caragiale, *Abu Hassan*)

(Pentru efectele schimbărilor de topică, vezi *Inversiunea și hiperbatul*, p. 394).

Capitolul 37

VORBIREA DIRECTĂ — VORBIREA INDIRECTĂ

Pentru exprimarea gîndurilor, sentimentelor, părerilor — ale noastre sau ale altora — avem două modalități generale:

a) să le înfățișăm ca gînduri, sentimente, păreri ale noastre, cu propriile noastre cuvinte, propoziții și fraze;

b) să le înfățișăm ca gînduri, sentimente, păreri ale altora, fie cu propriile lor cuvinte, propoziții și fraze, fie cu ale noastre.

Cînd procedăm ca în *a*, folosim **vorbirea directă,** care mai este numită și **stil direct** sau **discurs direct.** Astfel în propoziția de mai jos:

„Pe-o nicovală pitpalacul își bate cîntecul fierbinte"

(L. Blaga, *Prier)*

poetul se exprimă în vorbire directă. Același lucru se petrece și în versurile următoare extrase din monologul lui Mircea din *Scrisoarea III:*

„Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul
Și de aceea tot ce mișcă-n țara asta: rîul, ramul
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este..."

De asemenea, în vorbire directă este și o propoziție ca:

Direcția Vînătorii a pornit acțiunea de refacere a pîraielor, mai ales a acelora din apropierea păstrăvăriilor.

În cursul vorbirii directe se pot introduce spusele cuiva, citîndu-le. Ca să se arate acest lucru, se folosește un verb ca *spune, zice, susține* etc., de ex.:

„Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau" — zise Lăpușneanu.

sau:

Lăpușneanu zise: „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau".

Ca și propoziția *Lăpușneanu zise,* fraza dintre „..." este în vorbire directă, dar în vorbire directă c i t a t ă.

Tot în vorbire directă citată sînt și propozițiile care urmează după două puncte în fragmentul următor:

„Atunci zîna spăimîntată zise lui Făt-Frumos: fă-te ce te-ai face, că te prăpădește zmeul."

(I. Creangă, *Făt-Frumos, fiul iepei)*

Cînd exprimăm numai ideea sau ideile dintr-o propoziție, o frază, mai multe fraze etc. într-o formulare care ne aparține nouă sau celui care le prezintă, partea construită astfel este o **vorbire indirectă,** un **stil** sau un discurs **indirect,** de ex.:

Lăpușneanu zise că, dacă ei nu-l voiau, el îi voia.
Atunci zîna spăimîntată zise lui Făt-Frumos să se facă ce se va face că îl prăpădește zmeul.

37.1 TRECEREA DE LA VORBIREA DIRECTĂ LA CEA INDIRECTĂ

În trecerea de la vorbirea directă la cea indirectă se respectă unele reguli care privesc diversele feluri de propoziții. *Propozițiile afirmative și cele negative* se trec din vorbirea directă în cea indirectă cu ajutorul conjuncției **că,** pusă după un verb care înseamnă „a spune", de ex.:

Vorbire directă:	Vorbire indirectă:
Mă duc pînă la un prieten	*Spune* / *A spus* } **că (el) se duce pînă la un prieten.**
Te-ai mai îngrășat	*A remarcat* **că (el) s-a mai îngrășat.**
Nu mi-e sete.	*Spune* **că nu-i e sete.**

Propozițiile interogative se trec din vorbirea directă în cea cu ajutorul unui verb care are înțeles de „întreba", de ex.:

Cine ești dumneata?	*L-a întrebat* **cine este el.**

Cînd la propoziția interogativă se pot da două răspunsuri, pe lîngă verbul cu înțelesul de „întreba", se întrebuințează conjuncția **dacă, (de):**

Sînteți pregătiți de drum?	*A întrebat* **dacă sînt pregătiți de drum.**
Știi lecția?	*Întreabă* **dacă știe lecția.**
Vine cineva?	*Întreabă* **dacă vine cineva.**

Adverbele de timp, de loc sau de mod şi pronumele interogative dintr-o propoziţie interogativă se păstrează în trecerea de la vorbirea directă la cea indirectă, devenind conjuncţii în aceasta din urmă:

Unde *ai pus cartea mea?*	*Întreabă* **unde** *ai pus cartea lui.*
Cînd *ai venit?*	*L-a întrebat* **cînd** *a venit.*
Cum *aţi călătorit?*	*Îl întreabă* **cum** *a călătorit.*
Cît *e ceasul?*	*Îl întreabă* **cît** *e ceasul.*

Propoziţiile interogative trecute în vorbirea indirectă sînt numite şi *interogative indirecte.*

Propoziţiile imperative se trec în vorbirea indirectă cu ajutorul unui verb care are înţeles de „porunci, ordona, pretinde, cere etc.", urmat de modul conjunctiv, de ex.:

Dă-ţi demisia numaidecît!	*I-a poruncit* **să-şi dea demisia numaidecît.**
Stai pe loc!	*I-a cerut* **să stea pe loc.**
Împrumută-mi stiloul tău.	*L-a rugat* **să-i împrumute stiloul lui.**

Propoziţiile exclamative se trec din vorbirea directă în cea indirectă cu ajutorul unor verbe care înseamnă „ura, spune" urmate de conjunctiv, dacă acesta a fost şi în vorbirea directă, sau de conjuncţia **că** şi unul din celelalte moduri personale, afară de imperativ; de ex.:

Vai de mine!	*Spune* **că este vai de el.**
Să trăiţi mulţi ani!	*I-a urat* **să trăiască mulţi ani.**

37.2 VERBUL ÎN VORBIREA INDIRECTĂ

Verbele care se întrebuinţează pentru a arăta că se face trecerea de la vorbirea directă la cea indirectă, fiind verbe declarandi şi tranzitive, transformă propoziţiile independente din vorbirea directă în propoziţii d e p e n d e n t e în vorbirea indirectă.

Timpul şi modul acestor verbe nu condiţionează decît în anumite împrejurări timpul şi modul propoziţiilor din vorbirea indirectă (nu se întrebuinţează niciodată imperativul, de ex.), încît putem avea construcţii în care timpul şi modul verbelor sînt condiţionate de înţelesul pe care-l dăm fiecărei situaţii.

Cînd este necesar să se arate că ceea ce se relatează se întîmplă în trecut, în prezent sau în viitor, se folosesc timpurile corespunzătoare, de ex.:

„Spune că pe atunci se **ducea** *la un prieten care-l* **cunoştea** *şi îl* **aprecia** *foarte mult. Prietenul* **era** *de meseria lui* etc.

„Ş-apoi unde **s-ar fi găsind** *acel împărat roş şi fata lui, care cică* [se zice] **este** *o farmazoană cumplită, numai cel de pe comoară o fi ştiind."*

(I. Creangă, *Harap Alb)*

37.3 PRONUMELE PERSONALE ŞI CELE POSESIVE ÎN VORBIREA INDIRECTĂ

Pronumele personale şi cele posesive (ca şi adjectivele posesive) de persoana I şi a II-a, singular şi plural, trec de obicei în vorbirea directă la persoana a III-a:

V.D. *(Eu)* **îmi** *cunosc bine obligaţiile* **mele.**
V.I. *Pretinde că (el)* **îşi** *cunoaşte bine obligaţiile* **lui.**
V.D. *(Noi) vom merge pe jos.*
V.I. *A spus că (ei) vor merge pe jos.*
V.D. *Cunoşti pe omul acesta? (tu).*
V.I. *A întrebat dacă (el) cunoaşte pe omul acesta* (sau *acela*).
V.D. *Vorbiţi mai încet. (voi)*
V.I. **I-***a rugat să vorbească mai încet (pe ei).*

Situaţia de mai sus se iveşte totdeauna cînd relatăm spusele persoanei a treia. De multe ori însă reproducem ce am spus noi înşine sau o persoană a II-a, de ex.:

V.D. **Îmi** *cunosc bine obligaţiile* **mele.**
V.I. *(Eu) am spus* **că îmi** *cunosc bine obligaţiile* **mele.**
V.I. *(Tu) ai spus că-***ţi** *cunoşti bine obligaţiile* **tale.**

Se pot întîlni şi situaţii în care vorbitorul relatează unei persoane a II-a ce a spus despre ea:

V.I. **(Eu)** *am spus că* **(tu) îţi** *cunoşti bine obligaţiile* **(tale).**
sau despre persoana a III-a:

V.I. **(Eu)** *am spus că* **el** (sau: **ea) îşi** *cunoaşte bine obligaţiile* **(sale).**
sau persoana a II-a despre persoana a III-a:

V.I. **(Tu)** *ai spus că* **el** (sau: **ea) îşi** *cunoaşte bine obligaţiile* **(sale).**

sau persoana a III-a despre persoana I ori a II-a:

V.I. **(El** sau: **ea)** *a spus că* **(eu) îmi** *cunosc bine obligațiile* **(mele).**

V.I. **(El** sau: **ea)** *a spus că* **(tu) îți** *cunoști bine obligațiile* **(tale)** etc.

● N o t ă. Persoana a III-a generală din expresii, locuțiuni, proverbe etc. nu se trece la persoana a III-a, de ex.: V.I. *Bine a zis cine a zis că dacă* **dai** *nas lui Ivan, el se suie pe divan.*

37.4 CONFUZII DATORATE SCHIMBĂRII DE PRONUME

Din cauză că în vorbirea indirectă pronumele personal și cel posesiv de persoana a II-a țin și locul persoanei I și a II-a, pot să apară unele confuzii ca în propoziția:

A remarcat că **(el** sau: **ea)** *s-a mai îngrășat.*

unde persoana a II-a poate fi sau vorbitorul însuși sau cel ori cea despre care se vorbește.

În fragmentul din vorbirea indirectă de mai jos:

I-a spus să nu primească bani, ci numai atîta grîu cu paie cu tot cît va putea duce **el** *în spate și cu un băiat al* **lui...**

el se poate referi atît la cel care nu primește bani, cît și la cel care dă grîul (deci la două persoane cu totul diferite);

lui, atît la un băiat al celui care urmează să *ia* grîul, cît și la un băiat al celui care urmează să *dea* grîul.

Pentru a limpezi înțelesul unor construcții ca aceasta se introduce în vorbirea indirectă numele uneia din persoane (cînd este cunoscut), de ex.:

I-a spus să nu primească bani, ci numai atîta grîu cu paie cu tot cît va putea duce în spate el, **Stan,** *și un băiat al lui Stan.*

sau:

I-a spus lui Stan să nu primească bani, ci numai atîta grîu cu paie cu tot cît va putea duce în spate el și cu un băiat al lui.

37.5 MODIFICĂRI DATORATE TRECERII LA VORBIREA INDIRECTĂ

Adjectivele, adverbele și pronumele care exprimă apropierea în spațiu sau în timp se schimbă adesea în vorbirea

indirectă prin aceleași părți de vorbire sau prin locuțiuni care arată depărtarea, astfel:

aceasta *aceata* etc.	trec în	*acela* *aceea* etc.	*ieri*	trec în	*cu o zi înainte* *ziua dinainte* *ziua precedentă*
aici *acum* *astăzi*	trec în	*acolo* *atunci* *în ziua aceea* *în acea zi* etc.	*mîine*	trec în	*a doua zi* *după o zi* *peste o zi*
			poimîine		*după două zile* *peste două zile* etc.

Schimbarea se face ținîndu-se seama de situație. Astfel, se poate spune *A întrebat dacă a citit cartea aceasta*, cînd obiectul la care se referă este apropiat de vorbitor.

Imperativul nu se utilizează în vorbirea indirectă. El se transformă în conjunctiv, precedat de un verb cu înțelesul de „ordona, porunci, ruga etc.".

Vocativul devine acuzativ sau dativ, după verbul întrebuințat pentru a introduce vorbirea indirectă.

V.D. *„De vînzare ți-e găinușa ceea,* **măi băiete?**" (I. Creangă)
V.I. *Întreabă* **pe băiat** *dacă îi e de vînzare găinușa aceea.*
V.I. *Poruncește* **băiatului** *să spună dacă găinușa lui este de vînzare.*

Propozițiile interogativ-exclamative; exclamațiile simple, unele interjecții se elimină ori de cîte ori exprimă o stare de spirit la care nu este necesar să ne oprim în vorbirea indirectă, de ex.:

V.D. *Ia uitați-vă! Cel ce vine după turc este ciobanul de aseară!*
„Iordache, Iordache, în ce foc ne-ai băgat!"
(Gala Galaction, *Lîngă apa Vodislavei)*

Propoziția *Iordache, Iordache...* etc. nu este necesară în vorbirea indirectă:

V.I. *Le spuse să se uite ca să vadă că cel care venea după turc era ciobanul de aseară.*

De asemenea, nici o propoziție interogativ-exclamativă ca cea de la începutul fragmentului următor nu este necesară:

V.D. **„Ce voiți?** *Devenisem la drum mai mîncăcioși decît evanghelistul Ion...*"

(C. Hogaș, *În Munții Neamțului)*

V.I. *Autorul spune că deveniseră la drum mai mîncăcioși decît evanghelistul Ion...*

37.6 VORBIREA INDIRECTĂ LIBERĂ

În vorbirea indirectă se reproduc ideile cuiva prin propoziții și fraze făcute să depindă de un verb cu înțelesul de „spune, zice, porunci, ruga, întreba etc.", urmat de conjuncția corespunzătoare *(că, să, de, dacă)* sau de adverbe și pronume relative.

Există însă și un fel de vorbire indirectă fără legătură exprimată cu un verb cu înțelesul mai sus arătat. Astfel, în fragmentul următor, partea de la cuvîntul *Dumneaei* la cuvîntul *București* nu este introdusă prin *spune, zice* etc.:

„D. Georgescu îndoiește pasul... intră în parc; caută peste tot... Madam Georgescu — fatalitate — nicăieri. Obosit, omul șade pe o bancă, și, pentru prima oară, după o alergătură de cinci ceasuri, înjură în gînd... Pe cine? Pe coana Anica... *Dumneaei a făcut toată încurcătura. Dumneaei face toate încurcăturile... Dar nu strică dumneaei; el strică; nu trebuia s-o ia; trebuia s-o lase la București*".

(I.L. Caragiale, *Tren de plăcere)*

Această parte este o **vorbire indirectă liberă.** Ea este liberă pentru că nu se leagă de restul expunerii prin *spune, zice* etc. și, bineînțeles, nici prin conjuncțiile cerute de un asemenea verb.

Vorbirea indirectă liberă este i n t e r i o a r ă. Ea se produce de obicei în gînd, de cele mai multe ori, reprezentînd un m o n o l o g interior. Putem chiar să-i reconstituim părțile care bănuim că lipsesc. De exemplu, în monologul interior de mai sus:

Dar nu strică dumneaei; (dar cine strică?) *el strică;* (de ce? fiindcă) *nu trebuia s-o ia;* (dar ce să fi făcut?) *trebuia s-o lase la București.*

Lipsa verbului prin care se introduce de obicei vorbirea indirectă este suplinită în vorbirea indirectă liberă fie de alt verb, fie de un element capabil să sugereze faptul că o parte

din vorbire are caracteristica de a fi indirectă și liberă. Astfel, în fragmentul din I.L. Caragiale, acest rol îl are „înjură în gînd", iar în cel de mai jos, construcția „și-l făcu să murmure" (după care urmează vorbirea indirectă liberă):

„Într-adevăr află multe lucruri: pînă unde să meargă cu un tren, pînă unde cu o clasă, la ce hotel să tragă la Viena, cît să dea la hamal, cît la birjari și cît la chelneri. Mulțimea bacșișurilor îl înspăimîntă și-l făcu să murmure cu indignare. *Toate le putea ierta nemților, dar pomana asta cu de-a sila nu-i intra dumnealui în cap.*"

(I.A. Bassarabescu, *Străinul)*

*37.6.1 Vorbirea indirectă propriu-zisă fără verbul cu înțeles de „***spune, zice** *etc." și, parțial, fără conjuncție.*

Acest caz, relativ rar, apare cînd avem elipsa unui verb caracteristic vorbirii indirecte și cînd, după ce se sugerează acest verb, se înșiră spusele cuiva introduse cel puțin o dată prin conjuncția necesară. Un exemplu ilustrativ este următoarea frază (am așezat-o în așa fel, încît să putem sublinia elementele specifice):

„Într-o zi, stînd ei la masă împreună cu o sumă de musafiri, pînă s-aducă ciorba, a-nceput din chiar senin Ianuloaia să vorbească despre o prietenă măritată care nu se afla de față: *(se sugerează prin ultimul predicat că Ianuloaia va spune ceva)* :

(1) **că** s-a ținut cu beizadea cutare, un copil! și Vodă supărat foc, era să puie să-i taie coadele și s-o trimiță surghiun la un schit, tocmai în fundul munților;

(2) **că** a prins-o o dată bărbatu-său, ziua-namiaza mare, la Țurloaia, la chiolhan, la iarbă verde, cu consulul muscălesc și cu alți drăngălăi;

(3) — țiganii îi trăgeau de unul singur „Măi cazace, căzăcele! și ea chiuia și juca numa-n papuci, cu palmele-n ceafă, apilpisită, ca un maladeț zaporojean;

(4) **că**-ntr-un rînd a plecat la Căldărușani s-o spovedească sfinția sa părintele Ioanichie, și a stat acolo de miercuri în săptămîna patimilor pînă-n săptămîna luminată după Izvorul Tămăduirii;

(5) — se plimba toată noaptea cu duhovnicu-n luntre pe lună și cînta de răsuna lacul: „Frunzuliță lobodă! Of!

țațo, gura lumii-i slobodă!", iar părintele lucra din lopeți și-i ținea isonul pe glas al optulea."

(I.L. Caragiale, *Kir Ianulea)*

Din cele cinci părți aflate în vorbire indirectă, două (3) și (5) nu sînt precedate de conjuncția **că.**

37.6.2 Vorbire directă exprimată printr-un cuvînt sau mai multe în cursul altei vorbiri directe

Cazul acesta constă din reproducerea unui cuvînt sau a unei expresii a celui despre care se povestește ceva, un fel de citare neexplicată, ca în fraza de mai jos, unde expresia *iac-așa* nu aparține autorului, ci persoanei despre care el relatează:

„Dar îndată ce s-a înhămat la munca din care vedea că toată viața n-are să mai scape, a înțeles că pentru o femeie necăjită ca ea, toate aceste închipuiri de mai bine sînt, *iac-așa*, prostii, care-ți fac traiul și mai greu."

(I. Agârbiceanu), *Fefeleaga)*

Pentru partea finală a frazei nu putem avea deplină certitudine decît în legătură cu termenul subliniat. Ultima propoziție cu verbul la persoana a II-a ar părea că reproduce gîndirea personajului, ceea ce ne-ar da dreptul s-o considerăm, mai ales după citarea lui *iaca-așa*, în vorbirea indirectă liberă, dar cum persoana a II-a este aici, generală, o asemenea interpretare nu se sprijină pe argumente suficient de puternice.

37.7 O REPREZENTARE GRAFICĂ A VORBIRII DIRECTE, A CELEI INDIRECTE ȘI A CELEI INDIRECTE LIBERE

Oricine spune ceva este un vorbitor. Spre a se exprima, el emite propoziții și fraze. De aceea i se spune uneori și **emițător.**

Ceea ce el exprimă prin propoziții și fraze se numește uneori **mesaj.**

Cel care primește mesajele emițătorului se numește uneori **receptor.**

De fiecare dată cînd o persoană spune ceva, ea este emițător, iar cînd ascultă ce spune altă persoană, ea este receptor. Legătura dintre ele se face prin mesaje.

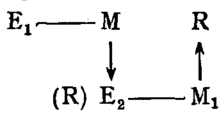
Aceasta este schema vorbirii indirecte.

În vorbirea directă, emițătorul (E) comunică un mesaj (M) unui receptor (R), deci:

E —— M —— R

Aceasta este reprezentarea grafică a vorbirii directe.

Cînd mesajul ajunge la receptor prin intermediul altui emițător, fără a fi mesaj citat, avem doi emițători: E_1 (care a compus mesajul) și E_2 (care retransmite mesajul compus de E_1). Cînd E_2 a primit mesajul lui E_1, el a fost atunci receptor. Cînd E_2 retransmite mesajul, *M*, al lui E_1, el specifică acest lucru prin verbe ca *spune, zice, ordonă, afirmă* etc., ceea ce modifică într-o oarecare măsură mesajul lui E_1. Vom avea deci două mesaje foarte asemănătoare (M și M_1). Acest mod de transmitere a mesajelor formează vorbirea indirectă care arată grafic astfel:



Cînd avem de-a face cu vorbirea indirectă liberă, R este aceeași persoană ca E_2, căci el „primește" un mesaj făcut de el însuși, dar ca și cum ar fi fost construit de un E diferit. Deci:

E_1 ... M ↓ R = E_2 ↑

(R) E_2 —— M_1

Capitolul 38

PRINCIPALELE FIGURI DE STIL

Figurile de stil se nasc din două cauze fundamentale:

1) din deprinderea de a ne închipui că lucrurile și ființele pot să aibă însușirile dorite de noi și să se comporte ca și cum le-ar avea într-adevăr;

2) din necesitatea de a pune în evidență acele părți din diversele noastre expuneri scrise sau orale cărora dorim să li se acorde o atenție deosebită. Ceea ce rezultă în vorbire sau în scris dintr-o schimbare cerută de cauzele mai sus arătate este o figură de stil. Astfel cînd cocoșul din povestirea binecunoscută a lui Ion Creangă strigă întîia oară: *Cucurigu, boieri mari, dați punguța cu doi bani!* el capătă, printr-o figură de stil, însușirea omenească de a vorbi. Invers, cînd noi înșine ne adresăm obiectelor neînsuflețite, ca în versurile:

„Plugule cin' te-a născocit
Ca să frămînți a șesurilor coaje?..."

(T. Arghezi, *Plugul*)

sau cînd răspundem la o întrebare pe care parcă ne-ar fi adresat-o nouă lucrurile, ca în versurile lui Eminescu:

„Am răspuns: «Pădure dragă,
Ea nu vine, nu mai vine!
Singuri voi, stejari, rămîneți
De visați la ochii vineți
Ce luciră pentru mine
Vara-ntreagă.»"

(Freamăt de codru)

se produce de asemenea o figură de stil, de același fel ca cea din versurile populare de mai jos în care se poruncește dorului:

„Du-te, dor, pe cel izvor
Și despică molidul,
Nu-mi despica sufletul,
Și despică cetina,
Nu-mi despica inima!"

Un poet poate chiar să spună despre sine:

„Tare sînt singur, Doamne, și piezis,
Copac pribeag uitat în cîmpie."

(T. Arghezi, *Psalm*)

ca și cînd el ar fi copac și ar fi în stare să arate ce ar simți dacă ar fi copac.

Datorită obiceiului amintit și nenumăratelor posibilități de a da lucrurilor și ființelor înfățișări noi prin însușirile atribuite, datorită în același timp și o b l i g a ț i e i ca, de îndată ce un lucru ori o ființă au fost imaginate într-un anume fel, ele să și facă ce se potrivește cu însușirile acordate, prin figurile de stil se creează lumi noi, mai mult ori mai puțin asemănătoare cu lumea de toate zilele.

În basme, caii mănîncă jăratec (printr-o exagerare care vrea să arate cît sînt de deosebiți de caii de rînd), oamenii se transformă în animale sau în lucruri, apoi iarăși în oameni; unii sînt înzestrați cu puteri nemaipomenite: apucă luna cu mîinile, mănîncă zeci de cuptoare de pîine și beau zeci de buți de vin și tot nu se satură etc. Obiectele capătă însușiri excepționale: o oglindă arată ce fac cei apropiați sufletește de personajul care privește în ea și este departe de ai săi, pe o năframă se văd pete de sînge cînd celor iubiți li se întîmplă moarte, morții înșiși sînt înviați cu „apă vie", o perie aruncată îndărăt oprește un timp pe urmăritorii cei răi făcîndu se pădure deasă; dintr-un bob de piper care nu stă locului se naște un Pipăruș Viteazul ș.a.m.d.

În literatura cultă de imaginație, în care se întîlnesc mai rar situații ca cele din basme, apar totuși unele similare, cum este cea din poezia *Fîntîna* de Alexandru Macedonski:

„Cunosc o fîntînă pe valea umbrită:
Un grangur de aur cîntînd m-a-ndemnat
S-adorm între frunze de plop și răchită,
Să uit orașul în care-am oftat,

Pe valea umbrită cunosc o fîntînă:
O mierlă cu care de vorbă am stat,
Aflînd că durerea o sufăr stăpînă,
A rîs cît se poate, iar eu am oftat."

„Conversația" dintre poet, grangur și mierlă este bineînțeles închipuită, dar nu pentru că poetul ar vrea ca noi să ne minunăm că el „discută" cu cele două păsări, ci pentru că dorește să aflăm că, pe cînd la oraș suferă, în liniștea naturii găsește înțelegere și prietenie.

Mijloacele prin care se atrage atenția asupra unei idei, scoțînd-o în relief, sînt și ele figuri de stil, de cele mai multe ori combinate cu cele din categoria anterioară, ca în versurile din *Înger și demon*, în care Eminescu scoate puternic în lumină deosebirile de caracter și temperament dintre personajele poemului:

„*Ea* un înger ce se roagă — *El* un demon ce visează;
Ea o inimă de aur — *El* un suflet apostat;
El în umbra lui fatală stă-ndărătnic rezemat —
La picioarele Madonei, tristă, sfîntă, *Ea* veghează".

Punerea în evidență a unui fapt se face, între altele, prin așezarea cuvintelor în așa fel, încît cele care au sau trebuie să aibă o semnificație deosebită să nu poată să fie trecute cu vederea, ca și în versurile următoare din *Lacul* lui Eminescu:

„Lacul codrilor *albastru*
Nuferi *galbeni* îl încarcă;
Tresărind în cercuri *albe*
El cutremură o barcă."

Fiind despărțit de cuvîntul *lacul* și așezat la sfîrșitul versului, adjectivul *albastru* se află într-o poziție avantajată și de aceea ne oprim întîi la el, apoi la celelalte culori din strofă.

Unui scop similar de fixare a atenției îi servește și repetiția, nu numai aceea de cuvinte sau de grupuri de cuvinte, ci și aceea a unor sunete destinate să imite diferite ritmuri sau zgomote, de exemplu ritmul unui joc țărănesc:

„Iar Ipate, de cuvînt: se prinde în joc lîngă o fată care chitește că i-ar cam veni la socoteală (...).
Și *tropai, tropai, ropai, ropai*! i se aprind călcîile lui Ipate ale nostru!"

(I. Creangă, *Povestea lui Stan Pățitul*)

sau ca în pasajul din *Hagi Tudose* al lui Barbu Ştefănescu Delavrancea, unde se sugerează molfăitul unei măsline de un bătrîn fără dinţi, zgîrcitul personaj Hagi Tudose:

„Dar nu l-aţi văzut cum mişună prin cîrciumi şi băcănii? (...). Intră într-una, ia binişor o măslină, o aduce la gură ş-o strecoară printre gingii. *Fol, fol, fol,* o mestecă (...)".

Exemplele de mai înainte sînt destinate numai să ilustreze ideea de figură de stil. Numărul, varietatea şi importanţa lor nu se pot cuprinde în sute de pagini, dar cele care trebuie neapărat cunoscute pot fi rezumate într-un spaţiu mai restrîns.

Multe dintre ele, în primul rînd cele prin care se urmăreşte reliefarea unei idei, nu se înţeleg însă cum se cuvine fără cunoaşterea gramaticii. Şi mai important este faptul că ele se condiţionează unele pe altele acolo unde apar, în aşa fel încît formează o reţea. Ca să pătrundem adevărata semnificaţie a unui poem, a unei bucăţi în proză sau a unei piese de teatru trebuie să descoperim această reţea. Ea seamănă cu aceea formată de elementele gramaticale propriu-zise, se supune unor reguli de acelaşi tip ca şi regulile din reţeaua gramaticală şi duce împreună cu aceasta la construirea de expuneri organizate. Ambele nu sînt de fapt decît ceea ce numim s t r u c t u r ă.

De aceea, numai cine cercetează legăturile dintre figurile de stil odată cu cele dintre elementele gramaticale, dar fără a uita că ultimele sînt subordonate şi servesc pe cele dintîi, numai acela ajunge să aprofundeze ce citeşte sau ascultă şi, eventual, să compună el însuşi texte bine formulate şi atrăgătoare.

38.1 COMPARAŢIA

Cînd două sau mai multe obiecte (lucruri, fiinţe, persoane) seamănă sau ni se pare că seamănă pentru că avem impresia că au o proprietate comună, spunem că unul este l a f e l, t o t a ş a ca celălalt, c u m este şi celălalt, p r e c u m este şi celălalt sau p a r e ă este celălalt, sau f a c e ceva ca celălalt, c u m face celălalt etc.

O proprietate comună poate să fie: forma, mărimea, culoarea, gustul, mirosul, sunetul, un sentiment, un anume

fel de a se mișca, de a gîndi etc. Dacă, de exemplu, unei cîntărețe i se aduce omagiul din *cîntă ca o privighetoare*, se consideră că ea își modulează vocea ca și privighetoarea trilurile, socotite o culme a frumuseții muzicale, fapt care și constituie elementul comun.

Comparația este cea mai ușoară și în același timp cea mai grea figură de stil. Este cea mai ușoară fiindcă stă la îndemîna tuturor, dar tocmai de aceea și foarte grea, căci cele mai reușite comparații fiind făcute, a devenit din ce în ce mai dificil să se găsească altele originale.

Iată numai cîteva exemple:

„O *zi senină* a fost comparată cu o *frunte de fecioară:*

Era o zi senină ca fruntea de fecioară
Ce e neturburată de-ai patimilor nori."

(Al. Macedonski, *Stuful de liliac)*

O *frunte încruntată* cu o *noapte străbătută de furtuni:*

„El ades suit pe o piatră, cu turbare se-nfășoară
În stindardul roș și fruntea aspră-adîncă, încrețită,
Părea ca o noapte neagră de frunte-acoperită."

(M. Eminescu, *Înger și demon)*

Aurora, cu *un ochi* care apare *de sub o geană luminoasă:*

„Aurora se ivește radioasă
Ca un ochi ce se deschide sub o geană luminoasă."

(V. Alecsandri, *Puntea)*

Trecerea anilor a fost comparată cu *lunecarea norilor:*

„Trecut-au anii ca nouri lungi pe șesuri."

(M. Eminescu, *Trecut-au anii)*

norii negri, cu *palate sumbre:*

„Cînd norii cei negri par sumbre palate
De luna regină pe rînd vizitate..."

(M. Eminescu, *Mortua est)*

Iar *formele lor* cu o *dantelă:*

„Subțiri ca o dantelă urcă mereu din apă
Clădiri de nori fantastici..."

(Al. Macedonski, *Stuful de liliac)*

Iubita moartă a fost comparată cu o *umbră de argint:*

„Te văd ca o umbră de-argint strălucită,
Cu aripi ridicate, la ceruri pornită,
Suind, palid suflet, a norilor schele..."

(M. Eminescu, *Mortua est*)

îndepărtarea a trei haiduci în noapte cu *plutirea* a trei stafii:

„Se duc uitați
Cei trei fărtați,
Săltînd în șa,
Plutind așa,
Ca trei stafii..."

(St. O. Iosif, *Doina*)

sufletul neliniștit al poetului cu o *cucuvea:*

„Tu trăiești fără castel,
Fără pat, fără așternut,
De la început;
Fără cufăr, fără cărți;
Zburînd mereu într-alte părți,
Neașezată nicăieri,
Fără drepturi, fără puteri.
O! cucuvaia lui Dumnezeu,
Gîndesc, c-ai fi sufletul meu!"

(T. Arghezi, *Graiul nopții*)

puful de păpădie cu o ușoară *ninsoare:*

„...priveam, în creșterea luminii răsăritului, cum pe o margine de cîmp albea așa de multă păpădie, încît se părea că deasupra ierbii a căzut o ușoară ninsoare..."

(M. Sadoveanu, *Plopul*)

iar *frunzele de porumb* cu *săbiile:*

„Și la dreapta, și la stînga s-au adunat popușoi. Se mișcă și sună ca niște săbii."

(M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*)

Transilvania, capodoperă arhitecturală a naturii, a fost comparată cu un *palat:*

„Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările semănate

de Domnul pe pămînt. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sînt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte."

(N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod-Viteazul)*

Îndîrjirea unui erou revoluționar se arată ca *seva pămîntului* care pătrunde în el la fel ca în trunchiul unui copac:

„Horia, iobag bătrîn de cincizeci de ani, țăran încruntat, cu palmele aspre, cu privirea grea și întunecată. În el seva pămîntului urcă de-a dreptul în creier, fără să treacă prin nici un filtru, cum ar urca în trunchiul unui copac, cu rădăcinile înfipte în toate crăpăturile stîncii."

(G. Bogza, *Viața în Țara moților)*

Un avion care se pregătește să arunce bombe e comparat cu *un pumnal:*

„Ca un pumnal ce sfîșîie o piele
Un avion alunecă pe cer."

(E. Jebeleanu, *Noaptea soarelui)*

Scriitorii români au fost poftiți la inaugurarea Teatrului Național să triumfe în acest lăcaș de cultură cum triumfau odinioară *Eschil* și *Sofocle* în Grecia antică:

„Veniți, vă-ntreceți, triumfați
Cum triumfără odată
Eschil, Sofocle-aplaudați
În Grecia încîntată."

(Gr. Alexandrescu, *Imn destinat a să cînta la inaugurația Teatrului)*

Pentru a întări comparația, se pun adesea la contribuție formule populare ca în:

„Pe urmă se mai învîrte cît se mai învîrte prin casă doar a mai găsi ceva, dar nu găsește nimic, căci iedul cel cuminte tăcea molcom în horn, *cum tace peștele în borș la foc.*"

(I. Creangă, *Capra cu trei iezi)*

sau ca în:

„O! dar voi, care prin viața ce pe buni și răi adapă,
Treceți făr-a lăsa urme, *ca și cîinele prin apă.*"

(Al. Macedonski, *Noaptea de ianuarie)*

Uneori comparația poate să fie indirectă ca în următorul pasaj din nuvela *Păcat* a lui I.L. Caragiale:

„Copilul s-a lăsat bucuros să facă cu el ce-au vrut. Mai greu de tămăduit decît bubele erau apucăturile și năravurile. Pînă la urmă și acestea au fost învinse; povețele, blîndețea, o vorbă aspră la soroace, devotamentul oamenilor buni care-l luaseră la sînul lor cald (...) au gonit, dacă nu cu desăvîrșire, cel puțin în cea mai mare parte, și pornirile și deprinderile rele. *Nu este cu neputință grădinarului priceput și răbdător să nu îndrepteze un copăcel fraged pornit să crească strîmb*".

Fraza subliniată compară, fără ca autorul s-o spună direct, reeducarea copilului de părinții săi adoptivi cu munca unui grădinar capabil să îndrepte un „copăcel pornit să crească strîmb", deci indirect se face și comparația între un copil și un copăcel.

Tot comparație, deși nu este indicată, avem în expresii ca cea din *Soacra cu trei nurori:*

„Una pe alta se îndemnau la treabă și lucrul ieșea gîrlă din mîinile lor".

A ieși gîrlă înseamnă „a ieși cum curge o gîrlă".

Folosind același tipar, G. Coșbuc a comparat *bogăția părului* unei fete cu *un rîu* care curge:

„Pe umeri pletele-i *curg rîu.*"

(Numai una)

38.2 METAFORA

Metafora este punerea semnului identității între două obiecte diferite (lucruri, ființe, persoane) prin numele lor, pe baza unei analogii.

Pentru ca o fată, de exemplu, să fie numită floare, cum se face în versurile populare de mai jos,

„Pîn-vineai, bade, la noi,
Eram floarea florilor,
Drăguța feciorilor (...)"

trebuie ca între *fată* și *floare* să ne închipuim că este ceva comun, bunăoară frumusețea sau gingășia.

Și în comparație este nevoie de o însușire comună, dar obiectele comparate nu se identifică. De exemplu, cînd se spune că frunzele de păpușoi se mișcă și sună *ca* niște săbii, știm că ele nu sînt, ci numai *par* săbii, pe cînd în versul lui Eminescu:

„Lună, tu, stăpîna mării, peste-a lumii boltă luneci" luna este chiar stăpîna mării; altă stăpînă a mării nu există în imaginația care a dus pe poet la tabloul din *Scrisoarea I*. Dacă ar fi fost comparată, spunîndu-se *ca stăpîna mării* ori *ca o stăpînă a mării* ea ar fi putut să fie și altceva sau numai una din stăpînele mării.

La fel în versurile lui Arghezi:

„Pămîntul e una cu cerul,
Orașele-s bulgări și gheme (...)
Și aerul — rece ca fierul."

(Cenușa visărilor)

pentru poet orașele sînt într-adevăr *bulgări* și *gheme* în acest text al său, și nu bulgări și gheme care seamănă cu orașele.

Două obiecte diferite sînt așadar identificate unul cu altul, prin metaforă, deși nu se arată ce însușire comună au, și obiectele nu seamănă de la prima vedere. În închipuirea celui care face metafora însușirea și asemănarea există însă.

Identificarea se realizează adesea cu ajutorul verbului ***a fi*** sau a unui verb asemănător, de ex. *a face* ca în:

„Face-m-aș privighetoare
De-aș cînta noaptea-n răcoare
Doina cea desmierdătoare!"

(V. Alecsandri, *Doina*)

Metafora este mai puternică atunci cînd unul din termenii ei nu se exprimă și trebuie descoperit, de ex. în versurile:

„Dulce-a nopților făclie
Argintie
În Alhambra deștepta
Mii de umbre nevăzute
Și tăcute (...)"

(V. Alecsandri, *O noapte la Alhambra*)

unde nu se spune ce este „dulcea făclie argintie a nopţilor", dar din calităţile ei se deduce uşor că este luna. Tot luna, însă ca un crai tăcut al nopţii, „se înalţă" în versurile din *Doina* lui St. O. Iosif:

„Sus peste plai,
Tăcutul crai
Al nopţii reci,
Umbrind poteci,
Se-nalţă-n zări."

După cum sînt exprimaţi amîndoi termenii ei sau numai unul, metaforele se împart în două mari categorii:

1. Cele în care apar amîndouă numele obiectelor identificate (metafore explicite).

2. Cele în care numele unuia din obiectele identificate este trecut sub tăcere (metafore implicite). Acestea seamănă cu ghicitorile. E ca şi cum am întreba, de ex.: sus peste plai, un crai tăcut al nopţii reci umbreşte poteci, ghici, ce e?

Descoperirea obiectului neexprimat se face uneori cu destulă uşurinţă. Din fraza de mai jos rezultă foarte repede că Tudor Vladimirescu a fost identificat cu un astru pentru că despre el se spune că *a răsărit* şi *a apus:*

„Tudor Vladimirescu *răsărise* din noaptea codrilor Olteniei [...] şi *apusese* între Goleşti în Tîrgovişte în zarea însîngerată a trădării.

(G. Galaction, *Lîngă apa Vodislavei)*

Chiar şi în versurile lui L. Blaga:

„Pe-o nicovală pitpalacul
îşi bate cîntecul fierbinte."

(Prier)

sînt indici suficienţi că pitpalacul este un meşter fierar, după cum în *Cărăbuşul de aramă* de acelaşi poet se vede că *turnătoria verii* închipuie atelierul în care vara „toarnă", coace într-un cuptor cărăbuşi de aramă (de fapt, cărăbuşi care au, cum ştim, culoarea arămie):

„Din belşugul de verdeaţă
cărăbuşul de aramă
vine din turnătoria
verii, să-l luăm în seamă."

Cîteodată este însă nevoie de un oarecare efort spre a descoperi termenul absent. Astfel, numai spre sfîrşitul fragmentului următor şi numai dacă ne întoarcem la *săgeata albă* de la început, ne dăm seama că ea este o fîşie de raze a soarelui de abia răsărit reflectată în apă:

„Brusc, apa îşi schimbă faţa, străpunsă de o săgeată albă; şi Nunuţa, fără să vrea, întoarse capul spre răsărit. Acolo, pe deal, în zarea depărtată, ţîşniră, ca două coarne fantastice, mănunchiuri de raze fine, şi chiar pe zare lame subţiri de nouri ardeau, pătrunse ca de un foc subteran. Curînd, toate se înecară într-o lumină mare, şi la linia orizontului apăru fruntea soarelui, fulgerînd lumea."

(M. Sadoveanu, *Dimineţi de iulie*)

Ce să fie însă *văpaia din noroi* pe care armăsarii din poezia lui T. Arghezi, *Potcovarii*, vor căuta s-o scapere cu colţii pătraţi ai potcoavelor lor de curînd puse?

„De-acum şi armăsarii-n povară, cîte doi,
Vor căuta cu sete văpaia din noroi,
S-o scapere pe cremene cu colţi pătraţi şi noi".

Ea nu poate fi decît frumuseţea ascunsă într-o materie neatrăgătoare, în noroiul din care cu îndîrjire *(cu sete)* armăsarii vor s-o scoată, făcînd-o să iasă ca o strălucire din lovirea cremenei cu noile lor potcoave, care, prin analogie, au devenit instrumente ale căutării acelei frumuseţi ascunse. Se înţelege că în felul acesta armăsarii înşişi închipuie altfel de fiinţe, ei închipuie pe cei pasionaţi de căutarea frumuseţii.

38.3 ÎNLĂNŢUIREA DE METAFORE ŞI COMPARAŢII

Adesea, în proza artistică şi mai ales în poezie, metafora şi comparaţia nu stau izolate, ci una dă naştere alteia sau altora în lanţ, servind împreună imaginea voită de scriitor. Iată un exemplu din *Pădurea spînzuraţilor* de L. Rebreanu:

„În inima lui Bologa desperarea rodea ca pecinginea. Preţul vieţii e viitorul şi viitorul lui i se părea ca o poartă de fier în care şi-a zdrobit pumnii bătînd zadarnic. Neputinţa de a face faţă vieţii acuma mai mult îl îngrozea decît îl revolta. Conştiinţa că toate năzuinţele şi străduniile lui sînt tot atît de neputincioase ca şi zvîrcolirile unei rîme îi năpădea din ce în ce sufletul, împreună cu

constatarea amară că viaţa omului este insuportabilă dacă n-are un reazim solid, care să ţie veşnic dreaptă cumpăna între lumea dinlăuntru şi cea din afară..."

Pentru a caracteriza disperarea lui Bologa, romancierul a recurs la:

o comparaţie: *rodea ca o pecingine;*
o metaforă: *preţul vieţii e viitorul;*
o nouă comparaţie legată de unul din elementele metaforei anterioare: *(viitorul-... zăvorît) ca o poartă de fier;*
o metaforă izvorîtă din comparaţia precedentă: *(în poarta de fier...) şi-a zdrobit pumnii bătînd zadarnic;*
o nouă comparaţie: *(toate năzuinţele...) sînt tot aşa de neputincioase ca zvîrcolirile unei rîme.*

În *De-a v-aţi ascuns,* T. Arghezi vorbeşte de un joc ciudat, un *de-a v-aţi ascuns* aparte:

„Dragii mei, o să mă joc odată
Cu voi, de-a ceva ciudat.
Nu ştiu cînd o să fie asta, tată,
Dar, hotărît, o să ne jucăm odată,
Odată, poate, după scăpătat.

E un joc viclean de bătrîni
Cu copii, ca voi, cu fetiţe ca tine.
Joc de slugi şi de stăpîni,
Joc de păsări, de flori şi de cîni,
Şi fiecare îl joacă bine."

De metafora *o să ne jucăm odată, odată, poate, după scăpătat* (adică după trecerea zilei!) se leagă ca şi cum ar vrea să explice ceva *un joc viclean de bătrîni (scăpătatul* de mai înainte era deci o metaforă pentru bătrîneţe). Urmează metaforele din *joc de slugi şi de stăpîni, joc de păsări, de flori şi de cîini,* eveniment universal, căci „fiecare îl joacă bine" cu înţelesul că nimeni nu-l greşeşte!

Acest joc este moartea.

Ca şi alte metafore din restul poemului, cele enumerate sînt dezvoltări ale ideii că, pentru a pregăti pe „copii ca voi" cu trista, dar inevitabila dispariţie pentru totdeauna a tatălui, e bine ca el să-i facă să creadă că moartea e un fel *de-a v-aţi ascuns,* în care însă găsirea celor ascunşi „jucîndu-se" nu mai e posibilă.

Asemănînd pe creatorul de poezie cu luna, L. Blaga introduce pe schema unei comparaţii două metafore sime-

trice: luna mărește taina nopții, poetul îmbogățește arta cu fiori de sfînt mister:

„Și-ntocmai cum cu razele ei albe luna
Nu micșorează, ci tremurătoare
mărește și mai tare taina nopții,
așa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi fiori de sfînt mister."

(Eu nu strivesc corola de minuni a lumii)

Deci luna și poetul schimbă, fiecare în felul său, fața nopții și zarea întunecată, dar amîndoi prin mărirea tainei și a misterului, puse intenționat în simetrie, prima ca domeniu al „lucrării" lunii, cealaltă ca domeniu al creației poetului.

O metaforă poate să apară între mai multe comparații, apropiindu-se în așa măsură de acestea din urmă, încît nu mai iese bine în evidență. În fragmentul de mai jos din *Pe drumuri de munte* de Calistrat Hogaș, identificarea prin metaforă a capului tovarășului de călătorie cu o lămîie se pierde în ansamblul comparațiilor, datorită desigur și specificărilor numeroase din text:

„Ieșirăm din beciurile mînăstirii ca din niște adevărate catacombe, unde răceala ne supsese tot sîngele din față și rămăsesem palizi ca niște morți; cel puțin pe Grigoriță nu-l mai cunoscui cînd scăpătarăm la lumină; în loc de cap avea între umeri o enormă alămîie cu păr și cu ochi, și numai vîrful nasului ascuțit și vînăt mai închipuia o mică pată mohorîtă pe o întindere gălbie."

Nașterea metaforei dintr-o comparație și invers depinde de semnificația întregului. Construirea succesiunii de metafore și comparații se face cîteodată cu o vizibilă insistență. În *Noaptea de noiemvrie*, Al. Macedonski subordonează toate versurile următoare ideii că, la vremea cînd scrie el, cîștigul imoral și ilegal este stăpîn peste o lume fermecată de atracția aurului, care i se închină umilită, supunîndu-i-se, distrugîndu-și elanul și înaltele aspirații ale sufletului:

„Cîștigul, ce-n picioare călcînd virtute, lege,
Trufaș înaintează spre tronul său de rege,
Și-n templul Bogăției intrînd triumfător,
În hohotul monedei sub bolte se așază,
Iar galben ca metalul din care se formează
Apas-asupra lumii ș-o ține sub picior.

Mulțimea, fermecată de falșa maiestate,
Se-nchină umilită l-această zeitate,
Iar sufletul în care pătrunde — ars — și trist,
Din cerurile nalte, trăznit e prin noroaie,
Căci aripa-i semeață deodată se-ncovoaie".

Metafora principală se află în formularea din versul al doilea, căci cîștigul, înaintînd spre tronul său de rege, e rege! Din ea decurg apoi toate celelalte.

Metafora nu este destinată numai să înfrumusețeze (cînd exprimarea este într-adevăr artistică), ci și să transmită idei, adesea foarte profunde, la care trebuie să se ajungă printr-o lectură atentă și prin descifrarea semnificațiilor ascunse. În *Zăpadă*, de exemplu, T. Arghezi pare a insista mai ales asupra efortului naturii de a face „iernii salbă" prin „ființa albă" a zăpezii, dar sfîrșitul poeziei ridică totul la alt nivel:

„Azurul se încheagă
Să facă iernii salbă.
E o trudă-n bolta-ntreagă
Să-ți facă ființa albă.
Dar ajungînd la noi,
Cu steaua și cu luna,
Tu treci întotdeauna
Și lași în lut noroi."

Zăpada, pentru care „azurul se încheagă" și vine la noi de sus „cu steaua și cu luna", nu semnifică doar „ființa albă", ci și ceva pur care nu rezistă la condițiile din lumea de jos unde ajunge.

38.4 PERSONIFICAREA

Cînd obiectelor neînsuflețite și ființelor necuvîntătoare li se atribuie însușirea de a vorbi, de a gîndi, de a avea sentimente, de a acționa etc. ca oamenii, ele devin, într-o măsură mai mare sau mai mică, persoane. Altfel spus, sînt personificate.

Cei doi stejari bătrîni din *Dan, căpitan de plai* de Vasile Alecsandri, comunicîndu-și vestea năvălirii tătarilor joacă rolul unor personaje secundare:

„Bătrînul Dan ascultă grăind doi vechi stejari
. . . .
«O! frate, zice unul, un vînt de miez de noapte
Adusu-mi-a din vale lung vaiet, triste șoapte.
E sabie în țară! au năvălit tătarii!
Ș-acum în bălți de sînge își joacă armăsarii».“

În *Balada unui greier mic* de G. Topîrceanu, „un greieruș/ Negru, mic, muiat în tuș / Și pe-aripi pudrat cu brumă“ se vaită ca un om pe care l-a prins iarna fără provizii:

„Cri-cri-cri
Toamnă gri
Nu credeam c-o să mai vii
Înainte de Crăciun,
Că puteam și eu s-adun
O grăunță cît de mică“.

În *Toamna țesătoare* de V. Alecsandri, toamna și iarna se poartă ca două fete de la țară:

„Toamna grabnic le urzește,
Le-mpletește, nevedește,
Și cu toate la un loc
Ea-și lucrează-o-nvelitoare
Ca să meargă-n șezătoare
Și să ia parte la joc.
Iat-o în cămeșă albă,
Cu lefți mari lucind în salbă,
Mari cît ochii săi căprii.
Trista iarnă-o pizmuiește
Și prin neguri o pîndește
Descîntînd vrăjitorii.“

G. Topîrceanu face în glumă din toamnă o domnișoară care intimidează o tufă de liliac:

„Întîrziată fără vreme
Se plimbă Toamna prin grădini
Cu faldurile hlamidei plini
De crizanteme.
. . . .

Un liliac nedumerit

....

De-alura ei de domnișoară
S-a-ngălbenit, s-a zăpăcit
Și de emoție-a-nflorit
A doua oară."

(Octombrie)

Personificarea are la bază o metaforă implicită. Astfel, *toamna = domnișoară*, fiindcă are „alură de domnișoară", iar *liliacul = un tînăr*, fiindcă „de emoție" (însușire umană prin excelență) „a înflorit a doua oară".

Animalele care se poartă în fabule sau în basme ca oamenii sînt și ele personificate.

Personificarea duce uneori la alegorie.

38.5 ALEGORIA

Alegoria este continuarea unei metafore, dar numai dacă se respectă identitatea din acea metaforă. Astfel cînd capra din povestirea lui I. Creangă, *Capra cu trei iezi*, spune că ea este o femeie văduvă și necăjită, ne dăm seama că autorul a avut în minte metafora: capra cu trei iezi = o țărancă văduvă care-și crește greu cei trei copii. El a dezvoltat prin alegorie ideea și a făcut din copiii acestei văduve trei iezi, iar în continuare dintr-o ființă rea și apucătoare care umbla să ia și puținul avut al caprei, un lup.

Tot o metaforă, trădătorul = coadă de topor, stă și la baza fabulei *Toporul și pădurea* de Gr. Alexandrescu. Metafora este continuată prin gîndirea pădurii ca o colectivitate de oameni. O creangă din ea, deci un om, se face coada toporului, dîndu-i puteri împotriva copacilor din pădure, adică împotriva celorlalți oameni (fără coadă, toporul ar fi stat neputincios în mîinile țăranului!)

Prin alegorie se concretizează de multe ori o idee abstractă. Personajele din *Harap Alb* de I. Creangă: Setilă, Flămînzilă, Ochilă și Păsări-lăți-lungilă sînt forțe care au fost concretizate de autor în oameni. Transformarea lor în personaje avînd însă calitățile supraomenești de a scoate pe Harap Alb din încurcături reprezintă personificări ale foamei, setei, puterii de a vedea peste tot și ale puterii de a se întinde în văzduh pînă la lună pentru a prinde pasărea în care se preschimbase fata împăratului Roșu.

Reprezentarea alegorică este foarte variată. Cînd Al. Macedonski vorbeşte despre bogăţie ca despre un rege, el face o alegorie întemeiată iarăşi pe o metaforă simplă. Tot ce urmează (vezi versurile de la p. 378) este o consecinţă a dezvoltării metaforei de la început. Concretizarea prin desen, pictură sau sculptură a unor personaje sau a unor situaţii alegorice se bazează tot pe principiul continuării unei metafore în condiţiile arătate. Pentru a înţelege aceste reprezentări grafice din alte epoci ale culturii umane, trebuie să se cunoască şi metafora iniţială.

● Notă. Termenul de alegorie mai este întrebuinţat şi în altă accepţie. Se înţelege prin el descoperirea lucrurilor sau evenimentelor la care o operă literară face aluzie sau — cu alte cuvinte — situaţiile avute în vedere de scriitor şi transformate potrivit cu imaginaţia lui.

În această accepţie, alegoria nu mai este o figură de stil propriu-zisă, ci un paralelism între ce este sau ce a fost în realitate şi modul în care scriitorul a înţeles şi a redat această realitate, trecînd-o prin imaginaţia lui.

O asemenea întrebuinţare a cuvîntului poate să dea naştere la multe încurcături, căci este o lărgire nu pe deplin justificată.

38.6 METONIMIA ŞI SINECDOCA

Metonimia şi sinecdoca sînt două figuri de stil atît de asemănătoare, încît de multe ori se şi confundă. Amîndouă constau din trecerea numelui unui obiect asupra altuia, dacă între ele există o legătură explicabilă, dar, pe cînd în cazul metonimiei, această legătură se face prin calitatea obiectelor, în cazul sinecdocii, ea se face în funcţie de cantitate.

Se consideră drept relaţie de calitate care poate da naştere *metonimiei:*

1. Orice legătură explicabilă dintre un lucru şi o persoană. Cînd o persoană este inventatorul, posesorul sau utilizatorul obişnuit al unui lucru, numele acestuia poate fi folosit în locul numelui persoanei (şi invers), de exemplu *pană* din tableta lui T. Arghezi intitulată *Pentru Caragiale* denumeşte

de fapt orice scriitor, fiindcă odinioară pana de gîscă se întrebuința la scrisul cu cerneală:

„De la moartea lui încoace... n-a fost pană care să nu arunce cîteva lacrimi de cerneală pe marmura treptelor umbrite (...)".

lacrimile de cerneală fiind rîndurile scrise în memoria celui dispărut, iar *marmura treptelor umbrite* fiind piatra funerară a mormîntului. Prin metonimie de acest fel au apărut și substantive comune de la nume proprii ca *amper*, *culomb* *wat* etc.

2. Orice legătură explicabilă dintre conținutul și lucrul, vasul, zona, persoana etc. în care se află acel conținut sau care îl cuprind, ceea ce permite întrebuințarea numelui conținutului pentru locul, vasul etc. care-l conțin sau îl cuprind (și invers) ca în versurile populare:

„Eu la joc,
Mîndra la joc,
Și oala curge în foc."

unde se înțelege că în foc nu curge vasul (oala), ci ceea ce se fierbe în el, deși se întrebuințează numele vasului.

În versurile:

„Tu te lauzi că Apusul înainte ți s-a pus?
Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus?"

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

Apusul reprezintă zona din Europa în care trăiesc unele popoare, dar, la Eminescu, el înseamnă chiar lumea (oamenii) din Europa occidentală, ale cărei oști s-au ciocnit cu turcii lui Baiazid.

Cînd I. Creangă spune în *Soacra cu trei nurori*:

„Într-o bună dimineață, feciorul mamei îi și aduce o noră pe cuptior,"

prin *pe cuptior* el înțelege de fapt în casă, în locuință, în gospodărie, cuptorul fiind locul cel mai important din casele țărănești de odinioară, după cum vatra se consideră locuință cînd se spune, de ex., *a fost lăsat la vatră* (un soldat).

3. Orice legătură explicabilă între o cauză și una din consecințele sau efectele, urmările ei, ceea ce permite între-

buințarea numelui cauzei cu înțeles de consecință (și invers), de ex., în:

„Uitarea îi vindecă ușor rana care-i sîngerase și lui sufletul".

(E. Gîrleanu, *Nucul lui Odobac)*

Rana este cauză a unei suferințe, dar la Gîrleanu înseamnă chiar suferința.

În versurile lui Topîrceanu:

„Spre apusul de jăratic,
Cu livezi scăldate-n aur,
Trece un nour singuratic,
Alb și mare cît un taur."

(Aeroplanul)

apusul este *de jăratic* pentru că cerul devine *roșu* cînd apune soarele, deci cam de aceeași culoare ca *jăraticul*, iar livezile sînt scăldate *în aur* ca urmare a faptului că, fiind galbene, sugerează culoarea aurului.

4. Orice legătură explicabilă între un lucru abstract și unul concret, ceea ce permite întrebuințarea numelui unuia cu înțelesul celuilalt, ca în:

„Către acel an, aproape toți boierii erau întorși în Moldova, plecîndu-se la mila lui Ștefan Voievod."

(M. Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare)*

Boierii se plecau în realitate lui Ștefan cel Mare, sperînd că-l vor face să fie milos față de ei, dar, prin metonimie, se poate spune că se plecau *la mila* lui, adică unui sentiment, care este abstract, pe cînd persoana domnitorului este ceva concret.

În *Clăcașii* de Octavian Goga se vorbește de o *înșiruire* lungă înaintînd *gîrbovită*, dar poetul nu se gîndește atît la *înșiruire*, termen abstract, cît la oamenii care înaintau în șir și erau gîrboviți, căci o *înșiruire* nu poate fi *gîrbovită* decît dacă ne referim la ființele care o formează.

În *Povestea teiului* de M. Eminescu, *ochi* înseamnă „priviri", deci un termen concret pentru un înțeles abstract:

„Nu au grija nimănuia
Și de dragi unul altuia,
Ei din ochi se prăpădesc."

Un termen concret, *mîna*, apare cu înțeles abstract, de „intervenție, activitate", în poezia lui N. Labiș, *Rapsodia pădurii*:

„Dacă atîtea glasuri vii de muncă
Din munți în munți s-alung-așa,
Dacă-a fugit din satul nostru foamea,
În toate este mîna lor și-a ta."

5. Orice legătură explicabilă produsă între un semn **cu** valoare de simbol și ceea ce simbolizează el, ca în:

„Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită"

(M. Eminescu, *Epigonii*)

unde *lanțul* simbolizează robia, servitutea, lipsa de libertate sau ca în *Scrisoarea III*:

„Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună,"

unde *crucea* simbolizează creștinătatea, iar *semiluna*, imperiul turcesc.

Se consideră relație de cantitate care poate da naștere la **sinecdocă**:

6. Orice legătură explicabilă în care sînt implicate partea și întregul, ale căror nume se pot întrebuința unul în locul altuia, de ex.:

„Mai trăi-voi primăveri
Să-mi văd turmele și cînii?"

(G. Coșbuc, *Dragoste păcurărească*)

unde *primăveri* înseamnă *ani*; sau în versurile lui Minulescu:

„În port nici un vapor
Și-n larg,
Nici fum, nici pînză, nici catarg."

(*Marină estivală*)

unde *pînză, catarg, fum* desemnează corăbii (printr-o parte a lor: *pînze* sau *catarge*) și vase de mare cu aburi (prin *fum*).

7. Orice legătură explicabilă între singular și plural, ceea ce permite întrebuințarea unui cuvînt la singular pentru plural și invers, de ex. în:

„*Rața sălbatică* era pe-atunci idealul meu cinegetic și aveam despre ea păreri foarte ciudate. Mai întîi eram încredințat că mă pot prezenta în marginea luncii și-n fața bălții cu pușca întinsă și rațele mă vor privi fără bănuială(...)"

(M. Sadoveanu, *Cocostîrcul albastru*)

E vorba bineînțeles de *rațe* sălbatice, nu de una singură, cum rezultă și din continuarea ideii.

8. Orice legătură explicabilă între gen și specie, ceea ce permite întrebuințarea numelui genului pentru specie sau invers, ca în:

„Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie."

(M. Eminescu, *La steaua*)

unde *icoana* stă nu pentru ideea de tablou pe care sînt zugrăvite figuri de sfinți, ci pentru *imagine, reprezentare*. S-a trecut așadar de la specie (tablou cu figuri de sfinți zugrăviți) la gen (orice fel de imagine, de reprezentare).

De asemenea în:

„A ieșit Bujor în țeară!
Bate, pradă, nu omoară,
Pe ciocoi îi bagă-n fiară."

(*Bujor* la V. Alecsandri, în *Poezii populare*)

unde *fiară* (fiare) este genul pentru o specie de obiecte de *fier*, de ex. pentru „lanțuri" sau „cătușe".

38.7 ÎNLĂNȚUIREA DE METONIMII, METAFORE ȘI COMPARAȚII

După cum metaforele nu stau izolate în text, nici metonimiile nu stau izolate, ci se asociază cu celelalte figuri și între ele. Astfel, în versurile de mai jos ale lui Topîrceanu, din poezia *Singuri*, metafora din *ochi de jăratic* este întărită de comparația cu *o piatră de rubin*:

„Iar acuma numai ochiul de jăratic din cămin
Licărește-n umbra dulce ca o piatră de rubin".

În *Post mortem,* poetul M. Beniuc începe cu o metonimie urmată de două comparații care, fiind izvorîte din prima figură, completează și adîncesc ideea:

„Cînd rîndul mi-o veni să-nnopt,
Poate-oi cădea ca mărul copt
Ori poate m-oi înălța ca luna
Pe ceruri pentru totdeauna."

Înnopta constituie o metonimie pentru „muri", în relație de *cauză — efect* cu semnificația sa. Ea pune în valoare comparațiile care o urmează indicînd alternativa ca poetul să aibă soarta celui care și-a îndeplinit misiunea și cade ca un fruct ajuns la maturitate sau să aibă soarta marilor artiști, rămași pentru totdeauna în amintirea semenilor lor ca astrul nopții pe bolta cerească.

Metafora, metonimia și comparația sînt foarte strîns asociate și în versurile următoare:

„Sună dealul, valea sună,
Stă văzduhul *să se spargă*
De tălăngi nenumărate
Ce izbesc în *bolta largă*,
Căci coboară de la munte
Oile — și curg *puhoi*,
Cu un greu potop de ceață
Înainte și-napoi."

(St. O. Iosif, *Icoane din Carpați*)

Văzduhul care stă *să se spargă* este o metaforă pentru aerul încărcat de sunetele de talangă; *bolta largă* în care izbesc tălăngile, o metonimie pentru cer, căci forma de cupolă (boltă) a cerului se ia drept cerul însuși, iar oile care curg *puhoi* o comparație din care lipsește specificarea: curg *ca* un puhoi. În sfîrșit, *potopul de ceață* dinaintea și din urma turmelor care coboară de la munte este o hiperbolă (vezi această figură).

Înlănțuirea dintre metafore, metonimii și comparații are în unele cazuri o concentrare mai mare și atunci cere ca dezlegarea semnificației întregului să se facă atent și pas cu pas.

Aceasta este, de ex., situaţia în fragmentul următor din poemul lui L. Blaga, *Inima:*

„O, inima:
nebună, cînd se zbate-n joc sălbatic,
atunci,
atunci îmi spune că din lutul ei
a fost făcut pe vremuri vasul
în care Prometeu a coborît din cer
aprinsul jar, ce l-a furat din vatra zeilor,
în timp ce zorile se ridicau peste Olimp
şi-şi ascundeau în poală stelele
ca un zgîrcit comoara sa de aur."

Începînd de la *inimă,* metonimia pentru „simţire", continuînd cu *se zbate-n joc sălbatic,* metaforă pentru intensitatea acestei simţiri şi apoi cu *îmi spune* (ca şi cum inima ar vorbi), seria se completează cu metonimia din *lutul* (pentru materia) inimii, încheindu-se cu metafora zorilor care-şi *ascund în poală stelele* şi cu comparaţia *ca un zgîrcit.*

Cele cinci figuri trebuie judecate împreună. Ele pun atunci în evidenţă profunda semnificaţie a textului, faptul că poetul este pătruns de ideea că inima lui este făcută din acelaşi material ca vasul în care Prometeu a adus focul pe pămînt, furîndu-l pentru oameni de la zeii Olimpului care-l păstrau cu străşnicie numai pentru ei (de aici imaginea din comparaţia finală). Poetul este deci o părticică din tot ce se creează în lume, căci oamenii nu au ieşit din sălbăticie decît după ce au învăţat să facă foc, dăruit lor după mitologia greacă de Prometeu şi adus pe pămînt într-un vas făcut — cum zice Blaga — din „lutul" inimii de poet.

38.8 HIPERBOLA

Hiperbola este o exagerare în direcţia măririi sau micşorării dimensiunii obiectelor, a intensificării sau slăbirii însuşirii ori acţiunii lor. Ea se întîlneşte foarte des în poezia şi proza populară, mai cu seamă în basme şi balade. De exemplu:

„Cu cealmaua capului (un fel de căciulă de altă dată)
Cît rotila plugului,
Cu gura cît baldia,
Cu trupul cît butia,
Deşte ca resteie,
Mîini ca putineie."

sau în poezia populară lirică:

„Fată mare,
Cu cosița pe spinare
Strălucind
Ca sfîntul soare."

și

„Dorul meu...
E mai repede ca vîntul,
Ca fulgerul și ca gîndul."

M. Eminescu bunăoară pune pe Baiazid în *Scrisoarea III* să numească asaltul turcilor împotriva Europei „uraganul ridicat de semilună", iar G. Coșbuc, descriind festinul din *Nunta Zamfirei* vorbește de un *rîu de vin:*

„Iar la ospăț! Un rîu de vin!
Mai un hotar tot a fost plin
De mese, și tot oaspeți rari"

adăugînd la hiperbola *un rîu de vin* pe aceea a *hotarului plin de mese.*

În sfîrșit, în afirmația lui Galaction din nuvela *În pădurea Coloșmanei* că:

„Turbarea lui Iordache, însă, fu năpraznică și răbufni pînă în cer, ca un butoi de spirt care a luat foc"

manifestarea furiei personajului este exagerată în mod evident, căci ea nu avea cum să răbufnească *pînă la cer.*

Și în fraza următoare compararea vorbirii repezi și înfuriate cu *o vîltoare de scîntei* din fragmentul de mai jos din *Răscoala* de L. Rebreanu conține o hiperbolă:

„Cuvintele se revărsau ca o vîltoare de scîntei gata să aprindă tot ce întîlnește în cale."

Hiperbola se poate exprima prin comparație, metaforă, metonimie sau sinecdocă, dar și fără a fi însoțită de o asemenea figură, cum se întîmplă cu cea din fraza lui Al. Odobescu de mai înainte.

38.9 IRONIA

Ironia este un mod de a critica sau de a lua în rîs pe cineva prefăcîndu-ne că-l lăudăm fiindcă are defecte, fiindcă nu reușește să realizeze ceva cum se cuvine etc. sau invers, un mod de a admira pe cineva prefăcîndu-ne că-l criticăm sau îl mustrăm pentru calitățile ori reușitele lui.

Cea mai simplă formă de ironie constă din a adresa cuiva un cuvînt de laudă și imediat contrariul lui, ca în expresia populară *e deștept ... ca oaia (pe zăduf)* sau ca în formulele din strigături: *(ea) înaltă... cît un dop, (el) mititel... cît un plop*. Efectul ironiei este transformarea laudei în luarea în rîs, iar a mustrării sau a criticii în laudă sau în admirație.

În *Povestea ăluia* de A. Pann, doi prieteni prăpădiți și lihniți de foame se întîlnesc în piață. Unul se apucă să felicite pe celălalt, pentru că:

„Ba te văz cu fața vie
Și de deochi să nu-ți fie
Ești la piele ca curcanul,
Galben de gras ca șofranul,
Dar ce mănînci de ți-e bine
Și ești numai os și vine?"

Nu de felicitare era însă vorba, ci de o luare în rîs, prietenească însă, fiindcă cei doi sînt la fel de amărîți și fac haz de necaz, cum se zice popular.

Și I. Creangă în *Povestea porcului* este ironic înfățișînd bucuria și purtarea de grijă a babei pentru un purceluș răpănos pe care i-l adusese moșul ei să le fie copil:

„Apoi, sprintenă ca o copilă, face degrabă leșie, pregătește de scăldătoare, și fiindcă știa bine treaba moșitului, lă purcelul (îl spală pe cap), îl scaldă, îl trage frumușel cu untură de opaiț pe la toate încheieturile, îl strînge de nas și-l sumuță, ca să nu se deoache odorul."

Care „odor" este numai un biet purcel jigărit!

Ironie, rezultînd dintr-o mustrare, face G. Topîrceanu în *Balada unei stele mici*, în strofele în care reproduce vorbirea stelei:

„Zicea: — Mă mir că te-ai gîndit
Să-mi cînți o odă.
De cînd poeții s-au prostit
Amorul nu mai e la modă.
. . . .
Și nu există-n univers
Mai mare crimă
Decît la coada unui vers
Să pui o rimă..."

Cu o ironie aspră, care nu reiese însă de la început, prezintă Gr. Alecsandrescu făgăduielile unui candidat la deputăție:

„Dup-aceste dar cuvinte, frați români ce mă-nțelegeți,
Puteți fără de sfială la Divan să mă alegeți,
Căci să nu fiți la-ndoială, vă voi face treabă bună,
Și-mi veți mulțumi odată, dacă-mi veți cădea pe mînă."

(O profesiune de credință)

Expresia *dacă-mi veți cădea pe mînă* dezvăluie adevăratele intenții ale candidatului necinstit: a folosi puterea nu pentru, ci împotriva alegătorilor săi.

O mare dezamăgire se ascunde adesea în ironie. Acesta e cazul replicii lui Tipătescu privitoare la Agamiță Dandanache:

„Unde ești, Cațavencule, să te vezi răzbunat! Unde ești, să-ți cer iertare că ți-am preferit pe onestul d. Agamiță, pe admirabilul, pe sublimul, pe neicusorul, pe puicusorul Dandanache..."

(I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

Laudele aduse lui Dandanache sînt la fel de critice ca și imitarea ticurilor lui verbale *(neicusor, puicusor)*, dar din întreaga replică se degajă dezamăgirea.

I.L. Caragiale a imitat în *High Life* în bătaie de joc felul de a scrie al unor gazetari cu pretenții, după al căror stil bombastic umblau ziarele de altădată pentru cronicile lor mondene (Să se observe cum este scris numele *Grigorașcu !*):

„Onorurile balului le-a făcut comitetul damelor, sub președenția tinerei doamne Athenaïs Grégoraschko, soția subprefectului. S-a petrecut pînă la șapte dimineața, cînd aurora cu degetele ei de roză a venit să bată la ușa orizontului și să stingă cu privirile ei lumina petroleului, amintind infatigabililor dănțuitori că trebuie cu regret să se despartă."

Atît numele „tinerei doamnei", cît și „aurora cu degetele ei de roză" care „a bătut la ușa orizontului"(!) și a venit „să stingă cu privirile ei(!) lumina(!) petroleului" sînt luate în rîs, fiind făcute pur și simplu ridicole.

Uneori ironia se combină cu jocul de cuvinte ca în *Odă cătră Bahlui* de V. Alecsandri:

„O! dar atunci în pieptu-mi simt inima că saltă,
Ca la un glas de frate iubit şi aşteptat,
Căci gingaşele broaşte sînt dulci poeţi de baltă,
Precum mulţi poeţi gingaşi sînt broaşte de uscat."

Prefăcîndu-se încîntat de concertul broaştelor şi declarînd în ironie că glasul lor este „de frate iubit şi aşteptat", în ultimul vers el răstoarnă lucrurile şi părăseşte ironia făcînd pe unii poeţi „gingaşi" broaşte de uscat.

38.10 IRONIA ŞI UMORUL

Ironia nu este tot una cu umorul. Umorul exprimă o stare de spirit care caută în realitatea înconjurătoare aspectele plăcute sau transformă în aspecte plăcute lucruri obişnuite şi numai în cazuri mai rare, ca umor negru, caută lucrurile neobişnuite sau neplăcute. Dar în nici unul din cele două feluri de umor nu se simulează o laudă sau o critică la adresa cuiva spre a se sugera ideea opusă. Un exemplu simplu este reflecţia lui Ivan din *Ivan Turbinca* de I. Creangă:

„Rai mi-a trebuit mie la vremea asta? Ia aşa păţeşti dacă te strici cu dracul; aici la sărăcăciosul ist de rai, vorba ceea: falā goală, traistă uşoară; şezi cu banii în pungă şi duci dorul la toate."

De asemenea, în versurile din *Bacilul lui Koch* de George Topîrceanu:

„Savanţii-l studiază făcînd din el *culturi*,
Un fel de gelatină... un soi de răcituri
Pe care stau microbii ca-n sînul lui Avram
Şi se-nmulţesc acolo în voia lor...
Uitam!
El dragoste nu face. Cu omul în contrast,
Bacilul lui Koch este surprinzător de cast.
Dar cum se înmulţeşte atunci? Prin ce minune?
Prin *sciziparitate* sau prin diviziune:
Se rupe-ntîi în două... apoi se face-n patru...
Şi-n nouă luni e-n stare să-ţi umple acest teatru
Cu fii, nepoţi, nepoate, şi socri mari, şi fraţi,
Şi veri, şi verişoare, şi cuscri, şi cumnaţi,
Că nici un fel de babă (de-a lor) n-ar fi în stare
Să-ţi spună a cui este şi cîte neamuri are!"

De obicei umorul se combină cu ironia, ca în fragmentul din *Pseudokineghetikos* în care Al. Odobescu declară că nu năzuieşte să ajungă vreodată mare vînător:

„Trebuie să renunţ cu totul la aşa falnice năzuiri, şi chiar dacă deasa citire a cărţii tale ar aprinde în mine un asemenea dor măreţ, nevoia cere să-l potolesc îndată şi să mă hotărăsc a rămînea şi în viitor din ceata acelora cari, cînd văd cloşca păscînd boboci de raţă pe malul bălţii, se miră."

Ignoranţa autorului în domeniul recunoaşterii vînatului cu pene este, poate, simulată, dar nu ca să se creadă contrariul, cum s-ar fi întîmplat dacă ar fi spus-o în ironie. Totuşi pretinzînd că se miră cînd vede cloşca păscînd bobocii de raţă, el se autoironizează, fiindcă toată lumea ştie că raţa domestică nu cloceşte; ouăle ei fiind puse de gospodine sub găinile căzute cloşti care scot bobocii şi umblă cu ei caşi cum arfi puii lor.

Descriind în *Cănuţă, om sucit* împrejurările naşterii lui Cănuţă, I.L. Caragiale glumeşte pe seama nerăbdării copilului de a veni pe lume, ceea ce dă umor descrierii întîmplării, dar cînd spune că fătul şi-a pierdut răbdarea şi „s-a repezit aşa, fără socoteală, în lume", el pune ironic pe seama copilului o intenţie imposibilă, căci nimeni nu se naşte fiindcă îşi pierde răbdarea, şi nici nu socoteşte în ce clipă să se „repeadă" în lume. Caragiale ştie însă ce caracter „sucit" are Cănuţă încă dinainte de a se fi născut:

„Tată-său a alergat cu brişca la moaşa satului tocmai în margine. Moaşa dormea: d-abia sosise de la arendaşul moşiei, unde fusese chef. A trebuit timp pînă s-o deştepte, pînă să se îmbrace femeia, pînă să se urce în brişcă. Copilul a aşteptat cît a aşteptat, şi pînă să-şi piarză răbdarea mă-sa, care se văita cumplit, şi-a pierdut-o el pe a lui şi s-a repezit aşa, fără socoteală, în lume, tocmai cînd se auzeau clopoţeii de la brişca lui tată-său la scară."

Un exemplu de umor negru avem în fragmentul următor din *Viaţa lui Ştefan cel Mare* de M. Sadoveanu, în opera căruia nu sînt însă prea multe cazuri de felul acesta, dar cînd scrie:

„Iar casele localnicilor erau de lemn şi cea mai frumoasă înfăţişare a lor era cînd ardeau, ceea ce se întîmpla destul de des."

se vede că ceea ce îl determină să spună că cea mai frumoasă înfățișare a unor case de lemn sărăcăcioase era cînd ardeau este amărăciunea.

38.11 INVERSIUNEA ȘI HIPERBATUL

Ordinea în care se înșiruie ideile într-o expunere depinde de intenția autorului de a sublinia sau nu diferitele părți ale textului său. Dacă intenția lui se potrivește cu așezarea obișnuită a cuvintelor, el o respectă. De aceea, pentru mai buna înțelegere a inversiunilor, este util să avem în față cîteva exemple de ordine nemodificată,simplă, normală a cuvintelor, ca în:

„Împăratul a dat de știre prin crainicii săi în toată lumea că oricine s-ar afla să-i facă, de la casa aceluia și pînă la curțile împărătești, un pod de aur pardosit cu pietre scumpe, și fel de fel de copaci, pe de o parte și pe de alta, și în copaci să cînte tot felul de păsări, care nu se mai află pe lumea asta, aceluia îi dă fata..."
(I. Creangă, *Povestea porcului*)

sau ca în strofa din *Luceafărul* lui M. Eminescu:

„Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării."

sau ca în fragmentul următor din nuvela lui I.L. Caragiale, *În vreme de război:*

„Hangiul deschise gura mare să spună ceva, dar gura, fără să scoată un sunet, nu se mai putu închide; ochii clipiră de cîteva ori foarte iute și apoi rămaseră mari, privind țintă peste înfățișarea aceea, în depărtări neînchipuite; mîinile voiră să se ridice, dar căzură țepene de-a lungul trupului, care se-ntinse în sus, nălțîndu-și gîtul afară din umeri, ca și cum o putere nevăzută l-ar fi tras de păr vrînd să-l desprindă de la pămînt, unde parcă era înșurubat..."

În *Răspunsul Cometei*, la Gr. Alexandrescu în ultimele două versuri din cele citate în continuare ordinea la

care ne-am fi așteptat ar fi fost: *Mi-era în cugetare / De timp nepomenit:*

„Numai nu înțeleg cine v-a putut spune
Că aveam pentru glob intenții așa bune.
E netăgăduit
C-a lui desființare
De timp nepomenit
Mi-era în cugetare..."

În strofa din *1907* de T. Arghezi pe care o dăm mai jos, *văpaia,* subiectul propoziției, ar fi putut să apară imediat după predicatul său *(s-a ridicat).* El este însă așezat la sfîrșit:

„În anii nouă sute șapte
Ca din senin, în marte, într-o noapte,
S-a ridicat spre cer din Hodivoaia
Și din Flămînzi, și Stănilești, *văpaia.*"

Acest loc a fost anume ales de poet spre a ne face să așteptăm cu interes finalul și pentru ca greutatea întregii strofe să cadă pe *văpaia,* metaforă care semnifică răscoala de la 1907.

În poezia *Umbra lui Mircea (La Cozia),* Gr. Alexandrescu face mai multe inversiuni, dar în versurile pe care le cităm se vede că numai atributele subiectelor sînt deplasate, pe cînd atributele celorlalte părți de propoziție au rămas la locul lor (țărmul *dimpotrivă* = țărmul din față; zidul *vechi*):

„*Ale turnurilor* umbre peste unde stau culcate
Către țărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ș-*ale valurilor* mîndre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc."

În fraza următoare din *Bulboana lui Vălinaș* de M. Sadoveanu, așezarea pe primul loc a complementelor *cu stînga* și *cu dreapta* în propozițiile din care fac parte sugerează gestul larg și teatral al personajului.

„Cu stînga îi întindea paharul într-un gest teatral, cu dreapta își smulgea din cap pălăria lată-n boruri și zvîrlea cîteva note de bariton răgușit, într-o limbă pocită, de se stricau de rîs ceilalți trei tovarăși."

Inversiunile se pot complica prin mai multe răsturnări ale ordinei normale. În versurile lui G. Coșbuc, o frază care, dacă ar fi fost exprimată în mod obișnuit ar fi avut înfățișa-

rea: *Calea rătăcită printre holde pare o fîșie nesfîrșită dintr-o pînză*, apare ca:

„O fîșie nesfîrșită
Dintr-o pînză pare calea,
Printre holde rătăcită,
(Toată culmea-i adormită;
Toată valea.)"

(În miezul verii)

La fel stau lucrurile și în strofa din *Prințul* de Tudor Arghezi:

„Pe locul unde și-a răpus vrășmașii,
Și slava lor țărînă a căzut,
S-a arătat, în urmă, -n sînge, pașii
Curtenilor șireți ce l-au vîndut."

(Prințul)

Se poate observa că *pașii*, care nu reprezintă numai subiectul, ci și cheia înțelegerii întregii strofe a fost în așa fel așezat încît să rimeze cu *vrăjmașii*. Locul lui într-o ordine banală a cuvintelor ar fi fost în capul frazei: *pașii curtenilor șireți ce l-au vîndut s-au arătat în urmă, în sînge, pe locul unde...*

Inversiunile se petrec la două trepte sintactice: în interiorul unui grup de cuvinte (nominal sau verbal) și între grupurile de cuvinte însesi. Cea dintre grupuri fiind relativ frecventă, are efecte mai slabe; cea din interiorul grupurilor avînd reguli mai riguroase, se efectuează mai greu, cere mai multă luare aminte, dar are și efecte mai puternice. (Pentru amănunte, vezi capitolele următoare.)

Un caz special de inversiune este așa-numitul **hiperbat.** El constă din introducerea unui cuvînt sau a mai multora între părțile constitutive ale unui grup nominal sau verbal, părți care, în mod obișnuit, apar unele după altele, de ex. *coaja de smoală a bulevardului*. T. Arghezi scrie însă:

„Pe coaja bulevardului de smoală"

(Evoluții)

despărțind elementele constitutive ale grupului nominal.

Înaintea lui, M. Eminescu scrisese *trandafiri aruncă roșii* în loc de *aruncă trandafiri roșii* și *trandafiri aruncă tineri* în loc de *aruncă trandafiri tineri*:

„Dîndu-și trestia-ntr-o parte,
Stă copila lin plecată,
Trandafiri aruncă *roșii*
Peste unda fermecată.

Ca să iasă chipu-n față,
Trandafiri aruncă *tineri*,
Căci vrăjiți sînt trandafirii
De-un cuvînt al sfintei Vineri."

(*Crăiasa din povești*)

Hiperbatul, care ar putea fi numit și dislocare sau, mai bine, dislocarea constituenților din grupurile nominale și verbale, nu apare totdeauna ca o figură de stil. Uneori el este simpla rezolvare a unei probleme de ritm și de rimă ca în versul ultim din:

„Le-am dat mei pe farfurie
Ca să nu se risipească
Hrana-n viscol *păsărească*."

(T. Arghezi, *Meiul*)

sau ca în *Nepăsare* a aceluiași poet:

„Le strig tare ca la școală:
Porția e cîte trei
Zeci de *boabe*-n cioc *de mei*."

La fel în fraza din *Amintiri din copilărie* de I. Creangă: „Știa și el *glasurile* pe dinafară *de biserică*, dar clămpănea de bătrîn ce era..."

El devine interesant pentru semnificația artistică a unui text cînd servește la reliefarea ideii, ca în:

„Potrivind, ascuns de lună,
Vorba-n fluier, *care sună*."

(T. Arghezi, *Dor dur*)

pentru că se cerea trecerea în primul plan a imaginii din *potrivind... vorba-n fluier*.

Cu aceeași intenție a așezat și M. Beniuc atributul *de poeme* în versurile din *Intrare*:

„Voi intra masiv și greu în vreme,
Cu *un car*, cît dealul, *de poeme*."

În sfîrșit, un exemplu, al cărui interes rezidă în aspectul foarte rar al dislocării, combinat cu o elipsă, este cel din *Satan* de T. Arghezi:

„Privea la luntrea-mi albă pe undă cum se duce
Tîrîtă de vîrteje, — picior peste picior."

Sfîrșitului versului al doilea, *picior peste picior*, îi lipsește verbul: *stînd picior peste picior*. Sub această formă, nu am mai avea impresia că partea finală nu este la locul ei, deși ordinea așteptată a cuvintelor ar fi: *Privea stînd picior peste picior la* etc. Surpriza provocată de deplasarea combinată cu elipsa concentrează însă atenția cititorului asupra ultimelor trei cuvinte din vers.

38.12 REPETIȚIA

A relua de cîteva ori același cuvînt, același grup de cuvinte, aceeași propoziție sau chiar aceeași frază în cursul unei scurte expuneri este ceva foarte obișnuit. Altceva este însă a folosi acest procedeu atît de simplu într-o compoziție literară și artistică, în care trebuie să se obțină cu ajutorul lui nu numai concentrarea atenției asupra lucrurilor denumite de mai multe ori, ci și alte efecte. De aceea, prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem în fața oricărei repetiții este: „la ce servește, ce vrea să scoată în evidență?"*

Pe lîngă faptul că se pot relua în poezie și, într-o oarecare măsură, în proză, cuvintele se și așază în așa fel încît să asigure repetarea accentului la anumite distanțe, iar la sfîrșitul versurilor să apară una sau mai multe silabe identice cu cele din versul următor, dar din cuvinte diferite.

Versul trebuie să aibă r i t m, iar ritmul nu este decît repetarea la intervale regulate a accentelor din cuvintele folosite. Versul are adesea și r i m ă, care nu este decît tot o repetare a silabelor identice de la sfîrșitul unuia la sfîrșitul altuia.

---

* Fiind o figură de stil foarte frecventă, diversele ei aspecte au cîte un nume: epizeuxis, anaforă, epiforă, poliptoton, antanaclază, dar ele nu fac decît să specifice cazurile particulare, nefiind interesante cînd ne referim la valoarea și importanța repetiției în genere.

38.12.1 Repetiția de cuvinte și de construcții mai mari decît un cuvînt

Prin reluarea unor cuvinte sau a unor construcții mai mari decît un cuvînt se obține în primul rînd îndreptarea atenției către ele și către înțelesul lor, ceea ce se întîmplă și în viața de toate zilele. Dacă un scriitor prezintă o situație de acest fel din realitate, el este nevoit să reproducă modul în care s-au petrecut lucrurile, cum a făcut I.L. Caragiale în *Kir Ianulea*, în fragmentul în care a înfățișat reacția violentă a Acriviței într-o ceartă cu soțul ei:

„S-a pornit cocoana pe răcnete să ridice mahalaua-n picioare:
— *Săriiiți! săriiiți*, oameni buni! că mă omoară păgînul, arvanitul!"

Repetiția are altă valoare cînd nu reproduce pur și simplu un fapt petrecut ca atare, ci este inclusă în însăși expunerea scriitorului. Astfel, Al. Macedonski, în *Noapte de decemvrie*, sub pretextul reproducerii răspunsului pelerinului care se îndrepta către Meca, reia de mai multe ori numele orașului, făcînd din el semnul unei idei fixe:

„De nume-l întreabă emirul (,) deodată
Ș-acesta-i răspunde cu vocea ciudată:
— *La Meca* plecat-am a merge și eu.
— *La Meca?... La Meca?...* și vocea ciudată:
— *La Meca! La Meca!* răsună mereu."

Pentru a insista asupra cruzimii lui Grui-Sînger, Vasile Alecsandri scrie:

„E *crud* lupu-n turbare! *crud* tigrul ce sfîșie
O turmă de gazele pe-a Nilului cîmpie.
Crud uliul care trece și țintă se abate
Pe-un stol de păsărele în ierburi tupilate!
E *crud* destinul, *crudă* moartea! dar în *cruzime*
Pe Sînger ucigașul nu îl întrece nime!"

(*Grui-Sînger*)

Crud și *cruzime* fac parte din aprecierile lui Alecsandri însuși.

Adjective repetate, dar cu semnificații suplimentare deosebite, avem și în următoarele două exemple:

„Oșlobanu, *prost-prost*, dar să nu-l atingă cineva, cu cît e negrul sub unghie, că-și azvîrle țărnă după cap ca buhaiul..."

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie)*

„Sîngele tău astăzi în răscoală,
Va fi *rece, rece.*"

(M. Beniuc, *Nu mă uita*)

La I. Creangă, *prost-prost* echivalează cu o propoziție care ar putea să arate în felul următor: „de prost era fără îndoială prost" sau „chiar dacă era el prost (și era într-adevăr)" sau „măcar că era prost", pe cînd la M. Beniuc, *rece, rece* sugerează superlativul „foarte rece".

Fie că privește un adjectiv la gradul pozitiv sau la alt grad de comparație, fie că privește altă parte de vorbire, repetiția trebuie pusă în legătură cu restul expunerii și interpretată în funcție de aceasta din urmă. În *Scrisoarea IV*, Mihail Eminescu reia la începutul unui vers substantivul *luna*:

„*Luna... luna* iese-ntreagă, se înalț-așa bălaie
Și din țărm în țărm durează o cărare de văpaie..."

cu intenția limpede de a transmite în felul acesta plăcuta surpriză a celui ce se bucură cînd vede luna răsărind.

Altă stare de spirit produce repetiția lui *noapte* în fragmentul din *Desculț* de Zaharia Stancu:

„*Noapte. Noapte* lungă de iarnă. Lampa atîrnată de cuiul din perete luminează cu flacără slabă odaia. Mai schimbă vorbe părinții."

Noapte. Noapte lungă de iarnă face pe cititor să se gîndească la întunericul și lîncezeala din casele țărănești rău luminate altădată în nopțile de iarnă.

Cînd se repetă o formă verbală, efectul este de obicei prelungirea în timp a acțiunii, cu condiția ca forma în discuție să se reia imediat, fără întrerupere, ca în:

„Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care *vine, vine, vine,* calcă totul în picioare."

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

Reluarea de două ori a lui *vine* creează impresia că oastea lui Mircea e un torent pornit spre dușman cu o forță de nestăvilit.

O idee de continuitate conțin și versurile:

„Și *s-au dus, s-au dus, s-au dus*
Pîn'ce soarele au apus."

(V. Alecsandri, *Poezii populare*)

deși acum se repetă perfectul compus.

Ca regulă generală, se poate spune că orice formă verbală repetată de cîteva ori fără întrerupere (cu excepția participiului) dă naștere la ideea de continuitate, de durată sau de prelungire a acțiunii, în timp ce repetarea la oarecare distanță dă naștere la ideea de revenire, de producere de mai multe ori a unei acțiuni.

În principiu, toate părțile de vorbire se pot repeta, dar unele cum sînt conjuncțiile numai împreună cu termenul legat de ele sau cu propoziția pe care o introduc. Prin urmare, conjuncția se repetă numai la distanță. Dacă totuși este reluată și imediat, atunci indică încurcătură, datorată emoției, sau un simplu tic de vorbire. Altminteri, conjuncția exprimă insistența și, după sensul ei, aglomerarea, adăugarea, opoziția, restricția etc. În versurile următoare, ideea este de adăugare:

„Ș-am încălecat pe-o șa,
Ș-am spus povestea așa;
Ș-am încălecat pe-o roată
Ș-am spus-o toată
Ș-am încălecat pe-o căpșună
Și v-am spus, oameni buni, o minciună!"

(I. Creangă, *Poveste*)

Insistența rezultă și din repetarea unui adverb sau a unei locuțiuni adverbiale, cu suprapunerea unui sens dezvoltat de înțelesul adverbului sau locuțiunii, de exemplu a celui de opoziție, ca în:

„*În zadar* striga-mpăratul ca și leul în turbare,
Umbra morții se întinde *tot mai mare* și *mai mare;*
În zadar flamura verde o ridică înspre oaste (...)"
(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

Cu aceeași locuțiune și cu aceeași intenție *(în zădar)* se începe fiecare replică din *Bradul* de V. Alecsandri:

„*În zădar,* tu, vrăjitoare,
Aduci viforul p-aice...
. . . .
În zădar îngheți pămîntul
. . . .
În zădar a ta suflare
Apa-n rîuri o încheagă"
etc.

O formulă reluată de mai multe ori permite și variații. În *Fîntîna* de care ne-am ocupat (vezi pag. 367—368) Al. Macedonski încadrează versurile citate acolo printr-o repetiție în care grupurile sintactice sînt inversate în a doua parte a formulei:

„*Cunosc o fîntînă* pe valea umbrită
. . . .
Pe valea umbrită *cunosc o fîntînă*"

iar T. Arghezi construiește un *Creion* pe următoarea schemă:

„Obrajii tăi mi-s *dragi*
. . . .
. . . .
Surîsul tău mi-i *drag,*
. . . .
. . . .

Şi capul tău mi-i *drag*.

. . . .

. . . .

Făptura ta . . . .

. . . .

De ce să-mi fie *dragă*?"

Semnificativă din acest punct de vedere este schema poeziei *Plumb* de G. Bacovia. Starea de desnădejde din acest text se exprimă nu numai prin simpla repetare a cuvîntului *plumb*, ci şi prin aşezarea lui în poziţiile forte (la sfîrşit de vers şi, în interior, înainte de cezură):

„Dormeau adînc sicriile de *plumb*
Şi flori de *plumb* şi funerar vestmînt —
Stam singur în cavou... şi era vînt...
Şi scîrţîiau coroanele de *plumb*.

Dormea întors amorul meu de *plumb*
Pe flori de *plumb*, şi-am început să-l strig —
Stam singur lîngă mort... şi era frig...
Şi-i atîrnau aripile de *plumb*."

(Se observă uşor construcţia geometrică a poemului în care *plumb* pare o carcasă).

Repetarea unor versuri este o b l i g a t o r i e în poeziile cu formă fixă cum sînt glosa şi rondelul. În glosă, fiecare vers din prima strofă trebuie reluat la începutul strofei următoare. În rondel, primele două versuri trebuie repetate la mijlocul şi la sfîrşitul poemului. Nici într-un caz, nici în celălalt, legătura de sens cu întregul nu poate bineînţeles să lipsească.

38.12.2 Refrenul

Refrenul este un grup de cuvinte, uneori un cuvînt, de obicei un vers sau un grup de versuri (chiar o strofă) care se repetă după una ori mai multe părţi din poezie. El reia sau adînceşte o idee la care poetul ţine să ne oprim.

Astfel procedează Eminescu în *Dintre sute de catarge* cînd aşază după prima şi a treia strofă versul *Vînturile, valurile*,

iar după a doua și a patra, *Valurile* , *vînturile*. Ele numesc forțele care acționează asupra corăbiilor pornite în larg, asupra păsărilor călătoare și influențează destinul gîndului și cîntecelor poetului (devenind în această ultimă situație expresia unei metafore):

1. „Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Cîte oare le vor sparge
Vînturile, valurile?

2. Dintre păsări călătoare
Ce străbat pămînturile,
Cîte-o să le-nece oare
Valurile, vînturile?

3. De-i goni fie norocul,
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vînturile, valurile.

4. Nențeles rămîne gîndul
Ce-ți străbate cînturile.
Zboară vecinic, îngînîndu-l
Valurile, vînturile."

În *Melița*, prin refrenul *melița, melița*, M. Beniuc sugerează asemănarea dintre ritmul bătăilor meliței, instrument de tocat cînepa, și ritmul armelor perfecționate care se pregătesc să toace *tinerele fire de verdeață*, aluzie la viețile sacrificate în fostul război mondial:

„Toată vara, toată toamna latră
Melița, melița.

Cad puzderii cînepile verii,
Cînepile toamnei cad puzderii
Cum le mușcă îndîrjit și latră
Melița, melița.

Vrafuri albe — oase — împresoară
Melița, melița.

Iară ea flămîndă mîncă, mîncă...
— Melițo, mai vrei? — Mai adă încă!
Vrafuri albe — oase — împresoară
Melița, melița.

Iarna doar mai tace cît mai tace
Melița, melița.

Dar acum iat-o iar la soare
Melița de cînepi tocătoare.
Încă tace, oare cît mai tace?
Melița, melița.

Un fior prin cîmpuri se strecoară:
Melița, melița!

Tinerele fire de verdeață
Cresc superbe, pline de viață.
Dar prin cîmp fiorul se strecoară:
Melița, melița."

Același poet utilizează în *Cîntec de primăvară* refrenul *Să legați cu lanțuri primăvara* în cupluri de versuri din care se vede că este imposibil să fie pusă-n lanțuri primăvara, simbol al lumii noi, socialiste (reproducem numai aceste cupluri):

„Nu puteți, degeaba-i orice trudă,
Să legați cu lanțuri primăvara.

. . . .

Și voi vreți, cînd noi intrăm în Mai,
Să legați cu lanțuri primăvara?

. . . .

Vouă nu știu ce sticleți vă cîntă
Să legați cu lanțuri primăvara.

. . . .

Nu puteți, degeaba-i orice trudă,
Să legați cu lanțuri primăvara."

În versificarea legendei *Înșiră-te mărgărite* de V. Alecsandri, refrenul, care deschide de fiecare dată cîte un episod nou, are variații în ultimele două versuri. La început el este:

„*Înșiră-te mărgărite,*
Pe lungi fire aurite,
Ca o horă luminoasă,
Ca povestea mea duioasă."

apoi de 3 ori:

„*Înșiră-te, mărgărite,*
Pe lungi fire aurite,
Precum șirul din poveste,
Că-nainte mult mai este."

În încheierea legendei, același refren este reluat tot de trei ori după modelul ultim, adică în strofe de cîte 4 versuri, cu primele două respectate, dar celelalte două schimbate pentru a introduce idei noi.

38.12.3 Repetarea unor fragmente mai mici decît un cuvînt.

Pe lîngă *ritm* și *rimă*, în poezie mai există și posibilitatea de a alege și de a așeza în așa fel cuvintele, încît să conțină aceleași consoane sau aceleași grupuri de consoane, chiar și aceeași silabă.

Acestui procedeu i se dă numele de *aliterație*. Eminescu imită în *Scrisoarea III* șuierul săgeților și lovirea lor în inamic prin repetarea lui *v*, a lui *j*, *ș* și *s* și a grupului *pl*:

„Orizontu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni,
Vî**j**îind ca **v**i**j**elia și ca **pl**esnetul de **pl**oaie (...)."

V. Alecsandri imită în *Dan, căpitan de plai* zgomotul de copite al invadatorilor prin repetarea de silabe care conțin sunetele *tr*, *p*, *t*, și *o*:

„Deodată se aude un tropot pe pămînt,
Un tropot de copite, potop ropotitor!"

Iar G. Topîrceanu, în *Un duel*, cloncănitul unui curcan care ceartă doi cocoși tineri după ce aceștia se luptaseră între ei în ogradă:

„De ce vă puneți ghiara-n gît?
Să lase unul *cît de cît*,
Să dea și celălalt ceva, —
Eu, *cît de cît socot c-o da!*"

Sub diversele ei forme, repetiția este poate cel mai răspîndit procedeu în literatură, căci întreaga tehnică de elaborare a versurilor este dominată de el. Două discipline științifice, *prozodia* și *versificația*, studiază structura versului, strofelor și a poemelor explicînd-o prin variațiile de cele mai diverse feluri produse de repetarea complexă a unor unități mai mici decît un cuvînt.

Există și aici ca și în cazul reluării anumitor versuri în poezia cu formă fixă situații de repetare a rimei și de respectare a măsurii. În sonet, în terține și în gazel (poezii cu formă fixă), ritmul și rima sînt date. Sonetul trebuie să aibă 14 versuri împărțite în 4 strofe (două de cîte 4 și două de cîte trei versuri), iar fiecare vers trebuie să aibă 10—12 silabe cu rimă îmbrățișată, dar în fiecare strofă invers decît în precedenta.

Terțina are totdeauna strofe de trei versuri, primul rimînd cu al treilea, al doilea cu primul din strofa următoare, în ritm iambic.

Gazelul are totdeauna strofe de cîte două versuri, iar rima trebuie să fie aceeași la versurile cu nr. 2, 4, 6, 8 etc.

38.13 EPITETUL

Epitetul nu este o figură de stil în sine, ci numai un purtător de figuri de stil. Orice atribut, nume predicativ sau circumstanțial de mod este numit epitet cînd conține în același timp o metaforă, o metonimie, o sinecdocă, o hiperbolă etc. sau cînd face el însuși să apară o asemenea figură. Dacă nu cuprinde așa ceva, atunci el nu este epitet. Astfel, cînd unui car stricat i se spune *hodorogit*, acest atribut nu este epitet. El devine însă în fraza:

„Noroc că nu ne pune să le cîntăm (e vorba despre regulile gramaticale), c-ar fi și mai rău de capul nostru cel *hodorogit*."

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

fiindcă *hodorogit* pe lîngă substantivul *cap* creează o metaforă. De vreme ce este „hodorogit", capul trebuie să fie car, căruță stricată sau orice obiect căruia i se poate spune *hodorogit*.

La o metaforă duce și epitetul *dulce* pe lîngă *glas* din:

„În fiecare seară cei trei țînci, doi băieți și o fetiță, după ce se întorc de la masă, se cuibăresc în paturi și încep să se roage cu glasuri dulci și subțirele:

Bunică, spune povestea!"

(M. Sadoveanu, *Făt-frumos Măzărean)*

pentru că dă substantivului *glasuri* o calitate pe care nu o au decît mierea, zahărul, bomboanele etc.

În versurile lui T. Arghezi:

„Că sufletul trebuie să stea
De veghe, înarmat în șea,
Că sufletul e-o sabie sticloasă
Care trebuie trasă:
Să-i scînteie stelele-n luciu."

(Graiul nopții)

epitetul *înarmat* face din *sufletul* (înarmat) o metonimie pentru întreaga ființă (de aceea și poate sta în *„șea")*, pe cînd *sticloasă* din *sabie sticloasă* conține comparația „ca de sticlă". Ideea se organizează însă în jurul metaforei din versul *Că sufletul e-o sabie sticloasă*, căruia i se subordonează epitetele-metonimii și epitetele-comparații.

Datorită faptului că poartă cu sine diverse figuri de stil, epitetul leagă strîns elementele construcției poetice. Un bun exemplu în acest sens este:

„O lampă-ntinde limb-avară și subțire,
Sfîrîind în aer bolnav."

(M. Eminescu, *Înger și demon)*

Limbă avară și subțire a lămpii pune în valoare metafora, căci, datorită epitetului, lampa ne apare ca o ființă a cărei viață „sfîrîie" în aer ca viața unui bolnav. *Avară* indică însă

o metonomie, căci atribuie „zgîrcenia", deci ceva abstract, unui obiect concret. Pe de altă parte, ca un nume al flacării unei lămpi, *limbă* este o metaforă, la fel ca cea obișnuită din „limbi de foc". Prin epitetul amintit, o metonimie se suprapune așadar peste o metaforă. Cum limba avară a lămpii sfîrîie *bolnav*, la suprapunerea precedentă se adaugă acum o comparație produsă de circumstanțialul de mod *bolnav* care arată că flacăra cea subțire trage să moară ca un bolnav. Nu este greu acum să vedem că viața „demonului" aflat pe patul morții este asemănată cu limba avară și subțire a lămpii care sfîrîie în odaia lui sărăcăcioasă.

Epitetul poate să aibă înțelesuri mai apropiate sau mai depărtate de termenul pe lîngă care este pus sau la care se referă. În fragmentul următor din *Pseudokineghetikos* de Al. Odobescu, epitetele *veselul și priceputul; largile sale (pîntece); iscusitul, (cu ochi) de vulpe; delicat; bietul; nemernicul* sînt apropiate ca înțeles de termenii la care se referă:

> „Eu n-am uitat nici pe răposatul Caraiman, veselul și priceputul staroste al vînătorilor tămădăieni, carele putea să înghiță în largile sale pîntece atîtea vedre cît și o butie de Dealul Mare, nici pe iscusitul moș Vlad, în căruța căruia ai adormit tu adesea, pe cînd el, cu ochi de vulpe, zărea creștetul delicat al dropiei mișcînd printre fulgii coliliei, nici pe bietul Gheorghe Giantă, cel care, cu o rugină de pușcă pe care orice vînător ar fi azvîrlit-o în gunoi, nemerea mai bine decît altul cu o carabină ghintuită și care pe mine, nemernicul, m-a adus de multe ori, cu vînat, la conacul de amiazi."

La fel sînt și cele din versurile lui A. Pann:

> „O văduvă-n vîrstă, bătrînă, zbîrcită,
> Cu doi dinți în gură, barba ascuțită,
> Nas cît pătlăgeaua, la vorbă-nțepată,
> Cu ochii ceacîră, gura lăbărțată,
> Fruntea-i cucuiată, fața mohorîtă,
> Peste tot negoasă și posomorîtă,
> Umbla-ntunecată și tot înorată,

Nu o vedea nimeni să rîză vreodată,
N-o puteai cunoaşte cînd e mulţumită,
Că ea-n toată vremea era necăjită."

(Despre amor şi ură iarăşi)

Mai îndepărtate de sfera de înţeles a termenilor la care se referă sînt epitetele de felul celor din *Vînt de toamnă* de Tudor Arghezi:

„Rece, fragilă, nouă, virginală,
Lumina duce omenirea-n poală,
Şi pipăitu-i neted, de atlaz
Pune găteli la suflet şi grumaz."

Dar un epitet poate să fie şi atît de îndepărtat ca înţeles de termenul determinat de el, încît pare în totală contradicţie cu el, de exemplu:

„Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie."

(M. Eminescu, *Venere şi madonă)*

Caldă contrazice însuşirea obişnuită a marmurei, iar *ce scînteie*, pe cea a pietrei. Amîndouă trezesc însă imaginea unei fiinţe feminine, căci marmura a devenit *caldă* ca să simbolizeze feminitatea, iar *ochiul de piatră* scînteiază ca simbol al poftei de viaţă.

La fel de puţin obişnuit prin asocierea în care apare este şi epitetul *înserată* pe lîngă *dimineaţă* din versurile:

„Astăzi, soarele prin ceaţă,
S-a născut din haos mort,
Pe-nserata dimineaţă,
Cenuşie ca un cort."

(T. Arghezi, *Gravură)*

El are însă rostul de a sugera ideea că dimineaţa întunecată este un început al sfîrşitului de lume cu un soare ivit mort din haos.

În raport cu numărul şi calitatea epitetelor se disting două maniere de a înfăţişa o imagine, o noţiune sau o idee

poetică. Una se caracterizează prin aglomerare de epitete; cealaltă prin folosirea lor cu multă economie, chiar zgîrcenie uneori, după o selecție atentă și precaută. Aglomerarea epitetelor se întîlnește în general la începutul activității literare a poeților și prozatorilor, fără ca aceasta să fie însă o regulă. Unii scriitori recurg la multe epitete în tot cursul creației lor, dar, de obicei, pe măsură ce expresia lor artistică evoluează, scade și numărul de epitete, cazul invers fiind mai rar.